

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

**Cu titlu de manuscris
C.Z.U. 32:061.2(478)(043.3)**

BUDURINA-GOREACII CAROLINA

**ROLUL INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE ÎN
DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII LOCALE.
CAZUL REPUBLICII MOLDOVA**

**SPECIALITATEA: 561.01 – TEORIA, METODOLOGIA ȘI
ISTORIA POLITOLOGIEI; INSTITUȚII ȘI PROCESE POLITICE**

Teză de doctor în științe politice

Conducător științific:

**MOȘNEAGA Valeriu,
doctor habilitat în științe
politice,
profesor universitar**

Autorul

CHIȘINĂU, 2019

© Budurina-Goreacii, Carolina, 2019

CUPRINS

ADNOTARE (în română, engleză, rusă).....	5
LISTA ABREVIERILOR	8
INTRODUCERE	10
1. ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE TEORETICO-METODOLOGICE ALE STUDIERII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE ȘI DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII LOCALE	18
1.1 Repere istoriografice ale cercetării instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale.....	18
1.2 Instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale: aspecte teoretico-metodologice.....	33
1.3 Dimensiunile corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”.....	54
1.4 Concluzii la capitolul 1.....	63
2. EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE MOLDOVENEȘTI ȘI A PROCESULUI DE DEZVOLTARE A COMUNITĂȚII LOCALE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE	65
2.1 Afirmarea instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice.....	65
2.2 Cadrul legislativ de reglementare a activității instituțiilor societății civile în Moldova.....	80
2.3 Dinamica dezvoltării comunității locale în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile.....	91
2.3.1. Numărul organizațiilor necomerciale.....	91
2.3.2. Tipologia instituțiilor societății civile.....	93
2.3.3. Domenii de activitate ale instituțiilor societății civile.....	94
2.3.4. Funcțiile instituțiilor societății civile.....	97
2.4 Concluzii la capitolul 2.....	101
3. EVALUAREA DEZVOLTĂRII COMUNITĂȚILOR LOCALE DIN PERSPECTIVA ACTIVITĂȚII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE	103

3.1	Formalizarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale.....	104
3.2	Funcțiile specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local.....	121
3.3	Practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul.....	132
3.3.1.	Raionul Șoldănești (zona de nord).....	133
3.3.2.	Raionul Orhei (zona de centru).....	138
3.3.3.	Raionul Cahul (zona de sud).....	142
3.4	Concluzii la capitolul 3.....	148
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....		150
BIBLIOGRAFIE		156
ANEXE.....		171
Anexa 1.	Distribuția geografică a organizațiilor necomerciale	171
Anexa 2.	Etapetele privind participarea publicului în procesul decizional.....	172
Anexa 3.	Avantaje ale participării cetățenilor la adoptarea deciziilor de politică publică...	173
Anexa 4.	Funcțiile specifice ale unor instituții ale societății civile în dezvoltarea socioeconomică și culturală la nivel local.....	174
Boxa 1.	Promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora.....	175
Boxa 2.	Dezvoltarea economică.....	177
Boxa 3.	Asigurarea egalității de gen.....	178
Boxa 4.	Dezvoltarea personală a tinerilor.....	179
Boxa 5.	Protecția socială a cetățenilor.....	181
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....		183
CV-UL AUTORULUI.....		184

ADNOTARE

la teza de doctor în științe politice ***Rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale. Cazul Republicii Moldova***, autor **Carolina BUDURINA-GOREACII**, specialitatea 561.01 – Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice, Chișinău, 2019

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 345 surse, 155 de pagini text de bază, 4 anexe și 5 boxe. Rezultatele cercetării au fost publicate în 31 lucrări științifice.

Cuvinte-cheie: instituții ale societății civile, comunitate locală, autoritățile publice locale, dezvoltare, participare, politici publice, activitate decizională, bunăstare generală.

Domeniul de studiu: Științe politice.

Scopul și obiectivele lucrării. Scopul tezei constă în analiza gradului de implicare și rezultatele obținute de către instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale, având drept studiu de caz Republica Moldova.

În vederea realizării scopului propus au fost formulate următoarele **obiective:** analiza istoriografiei cercetării fenomenului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale; examinarea abordărilor teoretico-metodologice ale conceptelor de „instituții ale societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”; investigarea dimensiunilor corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”; analiza dezvoltării instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice, având ca reper perioada anilor 1988 – prezent; examinarea dinamicii dezvoltării comunității locale din perspectiva modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile; cercetarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale; evaluarea funcțiilor specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local; prezentarea unor practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul.

Noutatea și originalitatea științifică se referă la introducerea în știința și practica națională a conceptelor de „instituții ale societății civile” și de „dezvoltare a comunității locale” ca elemente esențiale ale asigurării bunăstării generale și în abordarea analitico-aplicativă a rolului instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale.

Problema științifică importantă soluționată constă în determinarea rolului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale în Republica Moldova, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic, fapt ce a condus la identificarea pentru reprezentanții din mediul academic și cel neguvernamental a principalelor probleme și provocări cu care se confruntă sectorul asociativ și au permis prezentarea unor recomandări privind dezvoltarea comunității (comunităților) locale sub aspect economic, social și cultural.

Semnificația teoretică a lucrării derivă din rezultatele și concluziile obținute pe parcursul cercetării rolului instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale și prezintă o serie de recomandări cu valoare teoretică și practică.

Valoarea aplicativă. Rezultatele cercetării, concluziile și recomandările formulate pot servi drept puncte de reper pentru factorii de decizie guvernamentali și neguvernamentali, precum și pentru comunitatea internațională în vederea dezvoltării comunității locale la nivel socioeconomic și cultural. Unele teze abordate în lucrare pot fi utilizate în cadrul cursurilor universitare predate în domeniile științelor politice și relațiilor internaționale.

Implementarea rezultatelor științifice obținute este reflectată în tezele celor 14 conferințe științifico-practice din țară și de peste hotare; în 31 articole științifice naționale și internaționale publicate de către autor. De asemenea, unele aspecte practice privind implicarea instituțiilor societății civile au fost abordate și discutate cu reprezentanții societății civile din Republica Moldova.

ANNOTATION

to Ph.D thesis in Political Sciences ***The role of civil society institutions on local community development. Case of the Republic of Moldova***, author **Carolina BUDURINA-GOREACII**, specialization: 561.01 – Theory, methodology and history of political science; political institutions and processes, Chisinau, 2019

Thesis's structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography includes 345 references, 155 pages of basic text, 4 appendices and 5 boxes. Results of the research were published in 31 scientific articles.

Key words: civil society institutions, local community, local public authorities, development, participation, public policies, decision-making activity, general welfare.

Areas of research. Political Sciences.

The purpose and the objectives of the work. The purpose is to analyse the degree of involvement and the results obtained by the civil society institutions in the development of the local community, having as a case study the Republic of Moldova.

The research goal implied the following **objectives**: analysing the historiography of civil society institutions phenomenon in the context of local community development; examining the theoretical and methodological approaches of the concepts "civil society institutions" and "local community development"; investigating the correlative dimensions of "civil society institutions" and "local community development"; analysing the Moldovan civil society institutions development in the context of democratic changes in the period of 1988 – till present; examining the dynamics of local community development from the point of view of the structural changes of the civil society institutions; researching the collaboration partnership between civil society institutions and local public authorities in the local community development; assessing the specific functions of civil society institutions in the context of socio-economic and cultural changes at local level; presenting successful practices of civil society institutions in the development of communities in Soldanesti, Orhei and Cahul districts.

The important scientific problem solved is to determine the role of the civil society institutions on local community development in the Republic of Moldova, with the detachment of our country from the Soviet empire, which led to the identification for the academic and non-governmental representatives of the main problems and challenges faced by the associative sector and allowed us make some recommendations for local community(ies) development in terms of economic, social and cultural aspects.

Scientific novelty and originality refers to placing into national science and practice of the concepts of "civil society institutions" and "local community development" as essential elements of ensuring general well-being and in the presentation of analytical - applicative approach of the role of civil society institutions in local community development.

The theoretical significance derives from results and conclusions which were obtained during the research of the problem concerning the role of civil society institutions on local community development and presents a series of recommendations of theoretical and practical value.

Applicative value of the research. Research results, conclusions and synthesized recommendations can serve as landmarks for the governmental and non-governmental decision makers as well as for the international community to develop the local community at socioeconomic and cultural level. Some aspects tackled in thesis can be taught at university courses in the fields of political science and international relations.

Implementation of scientific results. The research results are reflected in academic papers that were presented at 14 scientific-practical conferences in the country and abroad; in 31 national and international scientific articles that were published by the author. Also, some practical aspects regarding the involvement of civil society institutions were addressed and discussed with representatives of civil society in the Republic of Moldova.

АННОТАЦИЯ

к диссертации на соискание ученой степени доктора политологии *Роль институтов гражданского общества в развитии местного сообщества. На примере Республики Молдова*, автор **Каролина БУДУРИНА-ГОРЯЧИЙ**, специальность 561.01 – Теория, методология и история политологии; политические институты и процессы, Кишинев, 2019

Структура работы: введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 345 источников, 4 приложения и 5 таблиц, 155 страницы основного текста. Результаты диссертации были изложены в 31 научных статьях.

Ключевые слова: институты гражданского общества, местное сообщество, местные органы власти, развитие, участие, государственная политика, принятие решений, общее благосостояние.

Область исследования: политические науки.

Цель и задачи работы: Целью работы является анализ степени участия и полученные результаты институтов гражданского общества в развитие местного сообщества на примере Республики Молдова.

Задачи исследования – осуществление историографического анализа исследуемого феномена институтов гражданского общества в контексте развития местного сообщества; изучение теоретических и методологических подходов к концепциям «институтов гражданского общества» и «развитие местного сообщества»; исследование корреляционных аспектов «институтов гражданского общества» и «развитие местного сообщества»; анализ развития институтов гражданского общества Молдовы в контексте демократических изменений в период 1988 – по настоящее время; изучение динамики развития местного сообщества с точки зрения структурных изменений институтов гражданского общества; исследование партнерских отношений сотрудничества между институтами гражданского общества и органами местного публичного управления в области развития местного сообщества; оценка конкретных функций институтов гражданского общества в контексте социально-экономических и культурных изменений на местном уровне; презентация успешных практик институтов гражданского общества в развитии общин в районах Шолдэнешть, Орхей и Кагул.

Научная новизна и оригинальность исследования состоят в внедрении в национальную науку и практику концепции «институтов гражданского общества» и «развитие местного сообщества» как важнейших элементов обеспечения всеобщего благосостояния и в аналитико-прикладном подходе в исследовании роли институтов гражданского общества в развитие местного сообщества

Важная решенная научная проблема исследования состоит в определении роли институтов гражданского общества в развитии местного сообщества в Республике Молдова с отрывом нашей страны от советской империи, что способствовало выявлению представителями академической и неправительственной среды основных проблем и вызовов, с которыми сталкивается ассоциативный сектор, и позволило представить рекомендации по развитию местного сообщества с точки зрения экономических, социальных и культурных аспектов.

Теоретическое значение работы определяется результатами и выводами, полученными в ходе исследования проблем и роли институтов гражданского общества в развитии местного сообщества, и представляет собой серию рекомендаций, обладающих теоретической и практической ценностью.

Практическая значимость исследования. Результаты исследований, выводы и рекомендации могут служить ориентиром для правительственных и неправительственных лиц, принимающих решения, а также для международного сообщества для развития местного сообщества на социально-экономическом и культурном уровне. Некоторые аспекты, рассмотренные в диссертации, могут быть использованы в университетских курсах, преподаваемых в области политологии и международных отношений.

Внедрение научных результатов представлено в тезисах 14 научно-практических конференций в стране и за рубежом; в 31 опубликованных научных статьях. Некоторые практические аспекты, касающиеся участия институтов гражданского общества, были обсуждены с представителями гражданского общества Республики Молдова.

LISTA ABREVIERILOR

AAPC	-	Autoritățile Administrației Publice Centrale
ADEPT	-	Asociația pentru Democrație Participativă
ADR	-	Agenția de Dezvoltare Rurală
AO	-	Asociație obștească
APC	-	Administrația Publică Centrală
APL	-	Administrația Publică Locală
APP	-	Asociația Părinților și Pedagogilor
ASEM	-	Academia de Studii Economice a Moldovei
ASUSM	-	Autogovernarea studenților Universității de Stat din Moldova
CALC	-	Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte
CEDO	-	Curtea Europeană pentru Drepturile Omului
CEPO	-	Centrul Programelor de Contribuție Civică
CEC	-	Comisia Electorală Centrală
CLT	-	Consiliul Local de Tineret
CNE	-	Consiliul Național al Elevilor de pe lângă Ministerul Educației
CNP	-	Consiliul Național pentru Participare
CNTM	-	Consiliul Național al Tineretului din Moldova
CPD	-	Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare
CReDO	-	Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului
CȘE	-	Consiliul Școlar al Elevilor
FRIȘPA	-	Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative
GT	-	Gospodărie țărănească
HIV/SIDA	-	Virusul Imunodeficienței Umane / Sindromul Imunodeficienței Umane Dobândite
IDOM	-	Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova
IPP	-	Institutul pentru Politici Publice
ISC	-	Instituție a societății civile
ÎI	-	Întreprindere individual
JCI	-	Junior Chamber International în Moldova
MAEIE	-	Ministerul Afacerilor Interne și Integrării Europene
NATO	-	Organizația Tratatului Atlanticului de Nord
ONG	-	Organizație neguvernamentală
ODIMM	-	Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii
ODM	-	Obiective de Dezvoltare ale Mileniului
OMS	-	Organizația Mondială a Sănătății
ONU	-	Organizația Națiunilor Unite
OSC	-	Organizație a societății civile

OSCE	-	Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa
PBN	-	Pro Business Nord
PCUS	-	Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
PCM	-	Partidul Comunist al Moldovei
PNUD	-	Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare
RSSM	-	Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
SDSC	-	Strategia de Dezvoltare a Societății Civile
SIS	-	Serviciul de Informații și Securitate
SRL	-	Societate cu răspundere limitată
SUA	-	Statele Unite ale Americii
UNICEF	-	Fondul Internațional pentru Urgențe ale Copiilor al Națiunilor Unite
UNFPA	-	Fondul Națiunilor Unite pentru Populație
URSS	-	Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
TDV	-	Tinerii pentru Dreptul la Viață
USAID	-	Agenția SUA pentru Dezvoltare Internațională
USM	-	Universitatea de Stat din Moldova
UTA	-	Unitate teritorială autonomă
art.	-	articol
com.	-	comună
ex.	-	exemplu
mun.	-	municipiu
or.	-	oraș
r-n	-	raion
s.	-	sat
sec.	-	secol
sfr.	-	sfârșit

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate. În contextul procesului de globalizare, tot mai mult se discută despre importanța dezvoltării instituțiilor societății civile și relația acestora cu sectorul guvernamental și de afaceri, atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare. La începutul sec. XXI, instituțiile societății civile au devenit actori importanți în raport cu statul, participând activ la dezvoltarea comunității, unde cetățeanul este plasat în centrul inițiativelor civice locale.

Pentru Republica Moldova, fenomenul a început să fie analizat de către cercetători în special în ultimele două decenii, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic. Totuși, există puține studii și lucrări în care a fost abordat nemijlocit rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale, aceasta datorându-se contextului istoric în care statul-partid a avut un control total asupra societății, iar cetățeanul a fost limitat în realizarea acțiunilor individuale la nivel local. Inițial, la începutul anilor '90, reformele democratice adoptate nu prevedeau anumite mecanisme orientate spre dezvoltarea instituțiilor societății civile, așa cum acestea necesitau timp, resurse și schimbări în mentalitate.

Pornind de la acest fapt, constatăm că subiectul investigat cu privire la rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale este mai puțin studiat de către mediul academic. Mai multe investigații, rapoarte și studii sociologice au fost elaborate de către reprezentanții sectorului neguvernamental, aceștia fiind direct implicați în desfășurarea activităților la nivel local, regional și național. De asemenea, eforturile lor au fost valorificate prin adoptarea cadrului legislativ de reglementare a activității instituțiilor societății civile moldovenești, precum și în mobilizarea cetățenilor pentru a se implica la anumite evenimente care să contribuie la dezvoltarea locală etc. Cu toate acestea, în pofida rezultatelor obținute, s-au atestat analize modeste privind abordarea integrală a rolului implicării instituțiilor societății civile în dezvoltarea economică și socioculturală a comunităților locale, această constatare fiind dedusă indirect din activitățile desfășurate, dar și din studiile elaborate de către mediul asociativ.

Prin urmare, în această lucrare autorul cercetează actorii instituțiilor societății civile și rolul lor în dezvoltarea comunității locale, elucidând, în acest sens, nu doar principalele probleme cu care se confruntă cetățenii la nivel local, dar și arătând gradul de implicare al instituțiilor societății civile în soluționarea acestora. Se demonstrează, de asemenea, în ce măsură parteneriatul de colaborare dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile contribuie la dezvoltarea comunității locale.

Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare. Dimensiunile corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității

locale au fost investigate de către: D. Osborne, T. Gaebler [292], V. Stănică [201], L. Diamond [254], R. Putnam, R. Leonardi, R. Nanetti [298] ș.a. Iar analiza studiilor lor ne-a permis să determinăm rolul (pozitiv, negativ și pasiv) al instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților. Totodată, abordarea nemijlocită a rolului instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale se regăsește tangențial în unele lucrări ale cercetătorilor străini: T. Paffenholz [294], T.D. Borstel, T. Simon, K. Ludger [245], J M. Swint, L. Franzini, C. Honda [311], A. Krishna [280], A. Alexanyan [231], A.V. Begichev, V.V. Grebennikov, V.N. Domanov [240], D. Dinu, C. Ghinea [88] ș.a.

În Republica Moldova, problematica dată este mai larg examinată din punct de vedere teoretic de către mediul academic (P. Frunțașu, P. Varzari [102], C. Marin [129], V. Anikin [44], I. Chistruga [73], B. Țirdea [217], E. Țugui [219], V. Juc [117], V. Mihailov, V. Moșneaga, Gh. Rusnac [135], V. Teosa [212], I. Sandu și A. Colațchi [192] ș.a.). Cercetătorii au analizat apariția și dinamica societății civile moldovenești și relația sa cu statul. Din punct de vedere practic, structura și evoluția sectorului neguvernamental din Republica Moldova au fost examinate de către reprezentanții mediului asociativ din cadrul: PNUD, USAID (FHI360), Centrul CONTACT, CReDO, IDOM, Promo-LEX, BIOTICA etc. Totodată, au fost analizate un șir de acte normative adoptate la nivel național, care asigură funcționarea sectorului asociativ și stabilesc participarea instituțiilor societății civile la treburile publice.

Problemele principale de cercetare înaintate cu titlu de ipoteză sunt:

1. Factorii interni (cum ar fi situația economică și politică, activismul civic) determină dezvoltarea economică și socioculturală în comunitățile locale.
2. Parteneriatul de succes dintre autoritățile APC/APL și instituțiile societății civile în contextul dezvoltării comunității locale depinde de participarea publicului la toate etapele procesului decizional: informarea și consultarea opiniei publice; implicarea în procesul decizional; influență și control.
3. Rolul instituțiilor societății civile este marcat de capacitatea lor financiară, profesională și organizațională de a contribui la dezvoltarea comunității locale și de a asigura bunăstarea generală.

Scopul și obiectivele lucrării. În țara noastră, tema abordată este importantă prin faptul că instituțiile societății civile tot mai mult prezintă interes de a participa la procesul decizional. Totodată, acestea desfășoară activități economice și socioculturale la nivel local. Astfel, teza de doctor își propune drept scop să analizeze gradul de implicare și rezultatele obținute de către instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale, având drept studiu de caz Republica Moldova.

Obiectivele tezei:

- Analiza istoriografiei cercetării fenomenului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale;
- Examinarea abordărilor teoretico-metodologice ale conceptelor de „instituții ale societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”;
- Investigarea dimensiunilor corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”;
- Analiza dezvoltării instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice, având ca reper perioada anilor 1988 – prezent;
- Examinarea dinamicii dezvoltării comunității locale din perspectiva modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile;
- Cercetarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale;
- Evaluarea funcțiilor specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local;
- Prezentarea unor practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul.

Ipoteza tezei de doctor susține că instituțiile societății civile trebuie să aibă un rol pozitiv în dezvoltarea comunității locale, prin implicarea comună a tuturor actorilor comunității și prin menținerea unui dialog constructiv cu autoritățile APL/APC.

Metodologia cercetării științifice. În procesul elaborării tezei au fost aplicate un șir de metode generale: metoda fenomenologică, metoda istorică, metoda comparativă și metoda analizei de conținut a documentelor. Printre metodele specifice de cercetare se disting: metoda sistemică, metoda structural-funcțională, metoda behavioristă, analiza dimensională, metoda instituțională și cercetarea statistică. Autorul a aplicat și unele procedee logice, precum: analiză-sinteză, inducție și deducție. Drept rezultat, a fost realizat un studiu complex, cu valențe interdisciplinare din punct de vedere metodologic, care contribuie la crearea unui tablou mai clar privind analiza gradului de implicare și rezultatele obținute de către instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale.

Problema științifică importantă soluționată rezidă în *determinarea rolului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale în Republica Moldova, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic, fapt ce a condus la identificarea pentru reprezentanții din mediul academic și cel neguvernamental a principalelor probleme și*

provocări cu care se confruntă sectorul asociativ și a permis prezentarea unor recomandări privind dezvoltarea comunității (comunităților) locale sub aspect economic, social și cultural.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute. Caracterul inovator al investigației este determinat de: 1) introducerea în știința și practica națională a conceptelor de „instituții ale societății civile” și de „dezvoltare a comunității locale” ca elemente esențiale ale asigurării bunăstării generale; 2) investigarea dimensiunilor corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale în contextul determinării rolului pe care îl au instituțiile societății civile în dezvoltarea locală; 3) identificarea etapelor de dezvoltare a instituțiilor societății civile și a dinamicii avansării comunității locale din perspectiva modificărilor structurale ale ISC-urilor; 4) examinarea cadrului legislativ moldovenesc care reglementează activitatea sectorului asociativ și stabilește parteneriatul de colaborare cu autoritățile APL cu privire la dezvoltarea comunității locale; 5) cercetarea gradului de implicare a sectorului asociativ la procesul decizional; 6) evaluarea celor 5 funcții specifice ale instituțiilor societății civile în direcția dezvoltării comunității locale din perspectiva activităților desfășurate; 7) investigarea și prezentarea unor practici de succes ale instituțiilor societății civile în soluționarea celor mai stringente probleme de nivel local din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul.

Importanța teoretică a lucrării rezidă în elaborarea și prezentarea cadrului teoretico-metodologic, fundamentat și argumentat științific, cu caracter interdisciplinar din punct de vedere metodologic. În particular, importanța teoretică a cercetării se exprimă prin elaborarea definițiilor ale conceptelor „instituții ale societății civile” și „dezvoltarea a comunității locale”, fiind argumentate științific dimensiunile corelative dintre aceste concepte.

Valoarea aplicativă. Materialele tezei ar putea fi utilizate în elaborarea unei politici naționale cu privire la măsurile de mobilizare a cetățenilor privind angajarea civică în comunitate, precum și la identificarea formelor de implicare a instituțiilor societății civile la nivel local. Recomandările finale trasate în lucrare ar trebui să fie aplicate de către autoritățile APL/APC, dar și de către comunitatea internațională, în scopul acordării unei atenții mai mari problemelor cu care se confruntă instituțiile societății civile și al întreprinderii unor pași concreți în vederea soluționării acestora. Totodată, practicile de succes demonstrate de instituțiile societății civile cu privire la dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul pot fi exemple de urmat și pentru alte localități din țară.

Unele teze abordate în lucrare privind prezentarea situației actuale a instituțiilor societății civile și rolul lor la nivel local pot fi utilizate cu succes în cadrul cursurilor universitare predate (ex. Politologie, Societate civilă, Pluripartidism politic, Teoria și practica democrației

etc.) la instituțiile de învățământ superior atât în Republica Moldova, cât și peste hotarele acesteia.

Rezultatele științifice principale, înaintate spre susținere.

1. Indiferent de termenii utilizați în definirea sectorului asociativ din țara noastră – asociații obștești, organizații neguvernamentale, organizații ale societății civile, societate civilă, organizații necomerciale, organizații nonprofit, sector asociativ sau instituții ale societății civile –, toate contribuie la dezvoltarea comunității locale.

2. La dezvoltarea comunităților locale se implică un șir de organizații formale și informale, care includ asociațiile obștești, instituțiile publice/private, agenții economici de nivel local, grupurile religioase sau cetățenii simpli. Toate fac parte din instituțiile societății civile. Elementul de bază al instituțiilor societății civile îl reprezintă personalitatea umană, care participă la acțiuni de soluționare a necesităților personale și ale comunității.

3. Conceptul de dezvoltare a comunității locale presupune procesul și rezultatul implicării membrilor comunității în realizarea schimbărilor de ordin economic, social și cultural obținute la nivel local. Iar pentru eficientizarea dezvoltării comunității locale este nevoie ca să fie depuse eforturi pe termen lung, să fie bine planificate, incluzive (pentru toți membrii comunității) și echitabile în beneficiul comunității.

4. Deocamdată nu se poate vorbi despre un dialog constructiv dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile, despre un management eficient al informării, consultării și participării publicului la treburile obștești. Iar acest fenomen poate fi îmbunătățit prin adoptarea unor măsuri de ordin legislativ și organizatorico-practice, privind participarea instituțiilor societății civile la procesul decizional în contextul dezvoltării comunității locale.

5. Dezvoltarea comunității locale în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile a cunoscut o evoluție continuă, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic. Iar la acest moment instituțiile societății civile au un rol pasiv în dezvoltarea comunității locale. În îmbunătățirea situației și asigurarea bunăstării generale, atât autoritățile APC/APL, cât și comunitatea internațională trebuie să susțină mai mult sectorul asociativ, pentru a le permite desfășurarea în continuare a activităților economice și socioculturale.

Aprobarea rezultatelor științifice. Concepțiile de bază ale tezei de doctor au fost expuse în cadrul a 14 conferințe științifico-practice naționale și internaționale (Elveția, Lituania, Bulgaria și România). Printre acestea putem evidenția: Trainingul de instruire „Drepturile omului și HIV-SIDA, nediscriminarea și mecanisme de protecție a drepturilor persoanelor care trăiesc cu HIV-SIDA”, Chișinău, 2011; Conferința științifică „Black Baltic – Sea Intermarum:

Paradigms of Regional Development and Transformation of Law”, Vilnius (Lituania), 2012; A V-a sesiune a Forumului ONU cu privire la minoritățile etnice, religioase și lingvistice, Geneva (Elveția), 2012; Conferința internațională „IVth/Vth International Scientific Conference „E-Governance”, Sozopol (Bulgaria), 2012, 2013; Conferința internațională „International Conference Proceedings”, ediția a VIII-a, a IX-a, a X-a, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu (România), 2014, 2015, 2016; Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători”, Chișinău, 2012, 2013; Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, Chișinău, 2014; Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători „Perspective de dezvoltare a științei în viziunea tinerilor cercetători”, Chișinău, 2014; Conferința științifică internațională „Știința politică și societatea în schimbare”, Chișinău, 2015; Conferința științifică internațională „Perspectivele și problemele integrării în spațiul european al cercetării și educației”, Cahul, 2015.

Publicații la tema tezei: Autorul tezei de doctor a reflectat situația problemei de cercetare în 31 articole științifice, publicate în reviste de specialitate din țară: MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică), Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe sociale), Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale, cât și de peste hotare: Sozopol (Bulgaria), Sibiu (România), Viena (Austria), Cracovia (**Polonia**).

Cuvinte-cheie: instituții ale societății civile, comunitate locală, autoritățile publice locale, dezvoltare, participare, politici publice, activitate decizională, bunăstare generală.

Volumul și structura tezei: Teza de doctor constă din *adnotări* (în limbile română, rusă și engleză), *lista abrevierilor*, *introducere*, trei *capitole*, *concluzii generale și recomandări*, *bibliografie* din 345 surse, 155 de *pagini text de bază*, precum și 4 *anexe* și 5 *boxe*.

În **INTRODUCERE** se argumentează actualitatea și importanța temei studiate, sunt formulate scopul și obiectivele tezei, metodologia cercetării științifice, problema științifică soluționată de autor, noutatea științifică a rezultatelor obținute, semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării, rezultatele științifice principale înaintate spre susținere.

Capitolul 1, intitulat **ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE TEORETICO-METODOLOGICE A STUDIERII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE ȘI DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII LOCALE**, este dedicat analizei istoriografiei, examinării conceptelor supuse cercetării, precum și investigării dimensiunilor corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”. Demersul istoriografic, expus în **primul subcapitol**, purtând titlul *Repere istoriografice ale cercetării instituțiilor societății civile în*

contextul dezvoltării comunității locale, elucidează principalele lucrări realizate de către autori din SUA, Occident, din spațiul postsovietic, România și Republica Moldova cu privire la descrierea situației în problemele supuse investigațiilor. În subcapitolul **1.2. Instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale: aspecte teoretico-metodologice** sunt examinate abordările teoretice și metodologice ale conceptelor de „instituții ale societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”. În **1.3. Dimensiunile corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”** se face referință la forma și gradul de interacțiune dintre ISC-uri și dezvoltarea comunității locale. De asemenea, este argumentat rolul (pozitiv, negativ sau pasiv) al instituțiilor societății civile în soluționarea problemelor sociale, economice și/sau culturale din cadrul comunității. Subcapitolul **1.4.** înglobează concluzii preliminare la tema aspectelor abordate.

În **capitolul 2, intitulat EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE MOLDOVENEȘTI ȘI A PROCESULUI DE DEZVOLTARE A COMUNITĂȚII LOCALE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE**, sunt investigate aspectele privind afirmarea instituțiilor societății civile, cadrul legislativ al acestora, precum și dinamica dezvoltării comunității locale în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile. Astfel, în **2.1. Afirmarea instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice**, autorul face referință la procesul de reconstituire și rolul societății civile poloneze, ungare și cehoslovace în descoperirea democratică. Pentru Republica Moldova au fost stabilite patru etape de dezvoltare a instituțiilor societății civile: etapele renașterii, constituirii, consolidării și etapa transformării, reflectându-se, totodată, rolul lor în contextul schimbărilor democratice. În **2.2. Cadrul legislativ de reglementare a activității instituțiilor societății civile în Moldova** sunt analizate actele normative care reglementează activitatea sectorului asociativ la nivel național. În **2.3. Dinamica dezvoltării comunității locale în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile** sunt evidențiate aspectele teoretico-practice privind evoluția dezvoltării comunității locale și rolul instituțiilor societății civile moldovenești din perspectiva modificărilor sale structurale. În particular, sunt reflectate aspecte precum: numărul, tipologia, domeniile de activitate și funcțiile instituțiilor societății civile în procesul dezvoltării comunității locale. Subcapitolul **2.4** conține o totalizare preliminară a materialului elucidat.

Capitolul 3, EVALUAREA DEZVOLTĂRII COMUNITĂȚILOR LOCALE DIN PERSPECTIVA ACTIVITĂȚII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE, examinează parteneriatul de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL prin prisma actelor normative internaționale și naționale care prevăd posibilitățile de implicare a cetățenilor în treburile publice. De asemenea, sunt evaluate cele 5 funcții specifice ale instituțiilor societății

civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local. Au fost prezentate și unele practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul. În **3.1. Formalizarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale**, autorul cercetează prin intermediul principalelor acte normative naționale și internaționale contextul și gradul de participare al instituțiilor societății civile la dialogul social și politic. În **3.2. Funcțiile specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local** sunt expuse principalele activități ale unor instituții ale societății civile în dezvoltarea comunităților locale prin prisma celor cinci funcții specifice: promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și a consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească; dezvoltarea economică; asigurarea egalității de gen; dezvoltarea personală a tinerilor, precum și protecția socială a cetățenilor. Au fost analizate și problemele instituțiilor societății civile în procesul exercitării funcțiilor respective.

În **3.3. Practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul** sunt analizate eforturile instituțiilor societății civile de a contribui la soluționarea celor mai stringente probleme din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul. Totodată, a fost examinat rolul parteneriatelor de cooperare și asistență cu alte instituții publice și private în mobilizarea comunității. Subcapitolul **3.4.** relevă unele concluzii preliminare.

În partea finală a tezei sunt prezentate concluziile generale și recomandările ce ar contribui, în opinia noastră, la sensibilizarea autorităților asupra problemelor cetățenilor, dar și a rolului asumat de instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale. Credem că aceste aspecte se vor regăsi pe agenda de lucru a autorităților APL/APC, dar și a organizațiilor finanțatoare, pentru a contribui la asigurarea bunăstării generale a cetățenilor.

1. ISTORIOGRAFIA ȘI BAZELE TEORETICO-METODOLOGICE ALE STUDIERII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE ȘI DEZVOLTAREA COMUNITĂȚII LOCALE

Acest capitol conține prin definiție trei blocuri mari de probleme – studiul istoriografic, repere teoretico-metodologice și dimensiunile corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale, exercițiul fiind oportun pentru a contribui la realizarea scopului și obiectivelor determinate. Astfel, în *primul subcapitol* se face referință la principalele lucrări realizate de către autori din SUA, Occident, din spațiul postsovietic, România și Republica Moldova cu privire la abordarea fenomenului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale. În cel de-al *doilea subcapitol* sunt reliefate în calitate de suport conceptual și teoretico-metodologic, fiind puse în lumină, cercetările, metodele și principiile care au contribuit la valorificarea obiectului de studiu propus. Cel de-al *treilea subcapitol* evidențiază forma și gradul de interacțiune dintre ISC-uri și dezvoltarea comunității locale. De asemenea, este argumentat rolul (pozitiv, negativ sau pasiv) al instituțiilor societății civile în soluționarea problemelor sociale, economice și/sau culturale din cadrul comunității. *Subcapitolul 1.4.* înglobează concluzii preliminare la tema aspectelor abordate.

1.1. Repere istoriografice ale cercetării instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale

În demersul privind cercetarea fenomenului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale, autorul s-a bazat pe un șir de monografii, publicații științifice și studii sociologice din domeniu care au fost publicate în SUA, Occident, din spațiu postsovietic, român, precum și din țară.

Chiar dacă în cercetarea noastră ne-am propus să cercetăm rolul implicării instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale, totuși menționăm că conceptele de *instituții ale societății civile* și *dezvoltarea comunității locale* au început să fie folosite recent în literatura de specialitate străină și din țară, având în același timp o analiză modestă și creând totodată anumite confuzii pentru obiectul nostru de studiu. Pentru noi însă este esențial să examinăm acest aspect, mai ales că Republica Moldova tinde să aspire la valorile democratice, în contextul în care anume prin intermediul mobilizării cetățenilor în cadrul inițiativelor civice, a organizațiilor (in)formale s-ar contribui la dezvoltarea comunităților locale, care, la rândul lor, ar facilita procesul de democratizare a țării.

În literatura străină, fenomenul supus investigației noastre s-a axat pe analiza lucrărilor care au studiat demersul istoric al instituțiilor societății civile și al dezvoltării comunității locale ca concept. Totodată, am încercat să evidențiem autorii care au cercetat aserțiunile și rolul actorilor societății civile în procesul de democratizare a statelor, în general, și a comunității locale, în particular.

Astfel, abordarea conceptului de „societate civilă” din perspectiva contextului istoric a fost fundamentată în lucrările gânditorilor politici Aristotel [47] și M.T. Cicero [276] (*epoca antică*), T. Hobbes [272] și J. Locke [283] (*epoca Renașterii*), Ch. Montesquieu [287], I. Kant [277], J.J. Rousseau [301], G.W.F. Hegel [271] (*epoca Iluminismului*), A. Smith [293], A. de Tocqueville, K. Marx [284] (*epoca modernă (industrială)*), precum și A. Gramsci [264] (*sfr. sec. al XIX-lea*). Utilizarea actuală a termenului de societate civilă, precum și a entităților care fac parte din aceasta a fost analizată de către A. Etzioni [259], B. O’Connell și J. Gardner [291], M. Glassius și D. Lewis [261] ș.a.

În *epoca contemporană*, fenomenul instituțiilor societății a fost abordat prin prisma utilizării unui șir de alți termeni care ar face parte din cadrul societății civile, cum ar fi: sector nonprofit/al treilea sector (definiția americană – L.M. Salamon, H. Anheier [304], R. Halloway [273], R. Dahl [251], G. Baker [238], A. Aramson [233], H.K. Anheier [232], A. Arato [234], A. van Rooy [299], L. Diamond, J. Linz și M.S. Lipset [255], A. Stepan [282], D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson [235], J. Keane [278], L.M. Salamon [302], A. Göran [262]; definiția europeană – A. Ben-Ner, B. Gui [242], S. Khilnani [279] ș.a.); organizații ale societății civile și instituții ale societății civile (R. Falk [260], B.D. McKenzie [285], S. Hall, T.J. Foxon, R. Bolton [268] ș.a.). La definirea conceptului de instituții ale societății civile ne-au ajutat și unele site-uri ale organizațiilor internaționale (<http://www.undp.org>, <http://www.oecd.org>, <http://www.osce.org/> etc.), precum și instituții de cercetare (<http://www.zeepedia.com>, <https://liberalarts.utexas.edu/> etc.).

Dacă ne referim la abordarea dezvoltării comunității locale ca concept, atunci remarcăm că în literatura științifică străină acesta a fost examinat separat la nivel de comunitate rurală (locală), dezvoltare (comunitară) și dezvoltare a comunității locale.

Astfel, o lucrare universală care examinează în mod evolutiv conceptualizarea, dimensiunile, teoriile comunității și ale societății civile se referă la „Community and Civil Society”, scrisă de F. Tönnies [314]. Un aport deosebit în analiza demersului istoric al conceptului de comunitate locală la începutul sec. XX l-au adus cercetătorii E.H. Harper, A. Dunham [270, p. 59-63], R. Park, E.W. Burgess [295], G. Suttles [310] și J. Gusfield [266]. De asemenea, elementele constitutive ale comunității locale sunt reflectate în lucrările lui R.

Putnam [297] și M. Weil [321], făcându-se trimitere la dezvoltarea durabilă, consolidarea capitalului social, angajarea în câmpul muncii și asigurarea sănătății locale ca indicatori pozitivi în contextul dezvoltării comunității.

La examinarea conceptului supus investigației noastre ne-au fost utile lucrările care au analizat teoriile și modelele de dezvoltare comunitară. Astfel, dacă cercetătorul american A. Tamas [312] face referință în special la importanța examinării teoriei sistemice în dezvoltarea comunitară, atunci în publicația coordonată de M. Weil [320] sunt analizate aspectele comune și diferențele privind felul în care cele opt modele de practică comunitară au fost conceptualizate. Totodată, demersul istoric privind apariția și evoluția conceptului de dezvoltare comunitară se regăsește în lucrarea experților E. Wordu și M.E. Hanachor [322], iar analiza dezvoltării comunității locale ca proces și rezultat sunt reflectate de către L. Ploch [296] și J.II. Vincent [318].

Aspecte practice cu privire la rolul societății civile în dezvoltarea democratică a statelor au fost examinate în special în a doua jumătate a sec. XX. Astfel, în scopul determinării atitudinii cetățenilor în participarea la treburile publice și implicarea lor la acțiuni sociale ne-a fost utilă lucrarea „Cultura civică” [43]. Savanții G. Almond și S. Verba au analizat componentele culturii civice și politice prin intermediul căreia cetățenii își asumă conștient rolul de actori sociali, implicându-se activ în viața politică. În lucrarea „Political Order in Changing Societies” scrisă de savantul american S. Huntington au fost dezvoltate generalizări despre relațiile dintre puterea politică și profesionalismul militar, participarea și instituționalizarea politică, idealul și comportamentul politic [274]. Aceste generalizări sunt limitate la tranziția regimurilor politice și evenimentele care s-au produs în anii 1970 și 1980.

În același timp, formarea, dezvoltarea, precum și influența ONG-urilor în procesul democratizării statelor pe parcursul sec. XX au fost reflectate și de cercetătoarea americană A. M. Clark. În articolul său [249, p. 507-508] ea analizează în ce măsură unele organizații, precum: Amnesty International, Comitetul Internațional al Crucii Roșii (International Committee of the Red Cross), Comisia Internațională a Juriștilor (International Commission of Jurists) etc., prin intermediul studiilor, cercetărilor și rapoartelor, au putut să atragă atenția ONU asupra cazurilor de încălcare a drepturilor omului, influențând guvernele naționale să aplice principiile drepturilor omului în contexte particulare.

Totodată, situația social-politică de la sfr. anilor '80 a creat spațiul de reflecție pentru mai mulți cercetători străini. Astfel, importanța afirmării și dezvoltării ONG-urilor din Europa Centrală și de Est în contextul tranziției democratice a fost elucidată de L. M. Salamon [303] și D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson, D. Spini [235]. În lucrările lor sunt analizate anumite entități

ale societății civile, cum acestea pot contribui la prăbușirea regimului comunist. De asemenea, în articolul „Civil Society and International Governance (The Role of Non-state Actors in Global and Regional Regulatory Frameworks)” [300], cercetătorii au investigat cele mai relevante modele aplicate în Europa Centrală – de exemplu, presiunea externă, instituțiile de supraveghere guvernamentală și democrația la nivel local, care au contribuit la prăbușirea regimului comunist, eliberarea spațiului public și a societății civile. Exemplele expuse au oferit lecții pentru țările din Europa de Est, ele fiind mai sărace și mai puțin democratice.

O altă lucrare importantă a fost elaborată de către cercetătorul ceh E. Gellner – „Condițiile libertății. Societatea civilă și rivalii ei” [104]. Autorul face referire cu precădere la societățile est-europene pentru care societatea civilă, prin intermediul organizațiilor neguvernamentale, a devenit în timp o condiție pentru dezvoltarea armonioasă a societății, o valoare pe care cetățenii acestor societăți o prețuiesc, în timp ce pentru vest-europeni reprezintă o condiție umană normală. Drept exemplu, Gellner vorbește despre societatea din Atlantida, care s-a bucurat de tot ceea ce poate oferi societatea civilă cetățenilor. În această comunitate, societatea civilă era atribuită unor indivizi lipsiți de constrângeri sociale, alegându-și singuri țelurile și ajungând la un consens cu ceilalți concetățeni în ceea ce privește ordinea socială.

O importanță deosebită în evidențierea rolului instituțiilor societății civile în tranzițiile democratice din estul Europei Centrale este marcată și în articolele elaborate de către M. Bernhard „Civil Society after the First Transition. Communist and Post-Communist Studies” [244] și „Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe” [243, p. 314-325]. Autorul trece în revistă experiența fostei Republici Democratice Germane, Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei, țări în care societatea civilă a fost forța motrice a democratizării în regiune. Un interes aparte prezintă și articolul cercetătorului britanic R. Sakwa [340, p. 61-82], care a analizat rolul regimurilor politice în construcția democratică a Federației Ruse. Autorul a investigat, totodată, în ce măsură puterea politică a fost capabilă să contureze dinamica dezvoltării societății civile în stat după anii '90.

La investigarea obiectului nostru de studiu ne-a ajutat și abordarea mai multor teorii: teoria dezvoltării comunitare, teoria sistemelor în dezvoltarea comunitară, abordarea holistică a comunității, teoria funcționalistă asupra dezvoltării comunitare. Examinarea teoriei rolurilor [309] ne-a fost utilă la determinarea interacțiunii dintre organizațiile (in)formale în comunitate și a rolului lor la nivel local. În aceeași ordine de idei, aspecte practice cu privire la nivelul de cooperare, interesele și rolul (pozitiv, negativ sau pasiv) al instituțiilor societății civile în soluționarea problemelor sociale, economice și/sau culturale din cadrul comunității (comunităților) locale s-au regăsit în studiile elaborate de către cercetătorii R. Putnam, R.

Leonardi, R. Nanetti [298], S. Gottschalk, G. Hillery [263], T. Greider, R. Krannich, H. Berry [265]. Rolul activ și negativ al instituțiilor societății civile a fost examinat în lucrările autorilor T. Paffenholz [294] și T.D. Borstel, T. Simon, K. Ludger [245, p. 3]. Remarcăm, totodată, că orientări spre atribuirea rolului activ în dezvoltarea locală depășește pe cel negativ. Ipoteza noastră este justificată de studiile efectuate de experții J.M. Swint, L. Franzini, C. Honda [311, p. 28-30], A. Krishna [280], ei demonstrând impactul pozitiv al instituțiilor societății civile în dezvoltarea țărilor sărace. Continuând în aceeași ordine de idei, la nivel practic, politologul englez P. Norris în „Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance” [290, p. 14-19] se referă la rolul actorilor societății civile în consolidarea democrației, pe când sociologul din Bangladesh, M. S. Siddiqi, în „Who will bear the Torch Tomorrow? Charismatic Leadership and Second-line Leaders in Development NGOs” [308], argumentează asupra capacității ONG-urilor de a forma noi lideri pe arena politică a unei țări. Cercetătorul englez J. Clark [250, p. 83-85] elucidează avantajele pe care le oferă actorii societății civile în dezvoltarea unui spirit unitar și de solidaritate al cetățenilor care luptă pentru apărarea drepturilor omului, libertatea presei și consolidarea democrației. Merită a fi menționată și lucrarea „Education for Rural Development: Towards New Policy Responses” [237], în care este analizată importanța educației în dezvoltarea rurală. Astfel, sunt prezentate analize privind rolul educației (non)formale dobândite de tineri și aplicate la locul de muncă, reflectându-se și asupra implicațiilor transformării piețelor muncii din mediul rural pentru dezvoltarea competențelor. O atenție deosebită se focalizează totodată pe necesitatea creșterii ocupării forțelor de muncă în mediul rural, precum și pe nevoia de a extinde orientarea politicii de la educația și formarea agricolă la educația tehnică și profesională pentru dezvoltarea rurală.

Analize cu privire la rolul activ al actorilor societății civile în dezvoltarea comunitară au fost efectuate și de către cercetătorii F. Aref, S.S. Gill, F. Aref [236], dându-i abordând aspectele conceptului de comunități locale, precum și dimensiunile dezvoltării comunitare (social, politic, cultural, economic, mediu). Totodată, autorii au analizat legătura cauză-efect dintre implicarea ONG-urilor la dezvoltarea acestor dimensiuni și atragerea turismului în comunitățile locale. În același timp, D. Osborne, T. Gaebler, în articolul „Community-owned Government: Empowering Rather than Serving” [292, p. 475-496], scot în evidență avantajele transferului serviciilor sociale de la administrație către comunități, întrucât instituțiile societății civile ar fi mult mai eficiente la soluționarea problemelor sociale.

Rolul *negativ* pe care l-ar avea ISC-urile atât în țările bogate, cât și în cele sărace este reflectat de către L. Diamond [254] și L. Mercer [286], D. Narayan, R. Patel, K. Schafft, A. Rademacher [288], fiind prezentate argumente și exemple concrete care ar confirma acest fapt.

În **spațiul postsovietic**, investigații cu privire la fenomenul instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale au fost efectuate în special la începutul anilor '90. Astfel, cercetătorii au fundamentat societatea civilă ca concept, dezvoltarea și structura acesteia, interacțiunea sa cu statul, precum și rolul instituțiilor societății civile în procesul de democratizare a noilor state democratice.

Remarcăm că în literatura rusească conceptul de societate civilă a fost examinat mai întâi de toate din perspectiva demersului istoric, fiind analizate originea, formarea și evoluția societății civile în lucrările gânditorilor politici din epoca antică, medievală, modernă și contemporană. Printre cercetătorii care au reflectat aspectele respective se numără: I. Mersianova [337], K. Gadjiev [328], V. Kapustin [332], V. Vitiuk [326], V. Samsonov [341], A.P. Kocetkov [334], Iu.A. Vasiliciuk [325], L.M. Romanenko [339, p. 1001-1005] ș.a. Totodată, conceptul de instituții ale societății civile a fost investigat în unele articole scrise de Iu.M. Reznik [338], I.A. Halii [343] ș.a. Remarcăm și eforturile lui V.V. Kolbanovskii [333] și V.V. Volkov [327], care au scos în evidență cele mai importante funcții ale societății civile. Autorii fac referință în special la partea socială pe care o reflectă societatea civilă în comunități, astfel încât consolidarea comunicării dintre oameni, organizarea și implicarea nemijlocită în procesul de luare a deciziilor, mobilizarea cetățenilor în acțiuni locale ar constitui cele mai relevante funcții exercitate de societatea civilă.

Afirmarea, dezvoltarea și structura societății civile în Federația Rusă a fost investigată de către unii savanți ruși – K.G. Holodkovskii [344, 345], I.B. Levin [335], V.V. Volkov [327]. Abordarea acestor aspecte a fost importantă pentru lucrarea noastră, dat fiind faptul că procesul de constituire și dezvoltare a societății civile a cunoscut aceleași etape ca și în țara noastră, din cauza contextului istoric. Totodată, unele forme, domenii și funcții au reprezentat subiecte de referință și pentru dezvoltarea societății civile moldovenești.

Analize profunde privind examinarea relației dintre societatea civilă și stat s-au regăsit într-un șir de teze de doctorat elaborate de ruși. Astfel, un interes deosebit pentru obiectul nostru de studiu îl reprezintă teza de doctorat scrisă de către K.S. Serdobințev [342], în care a fost efectuată o analiză socio-filosofică privind cauzele, modelele, tendințele ce au stat la baza statului și a dezvoltării societății civile, oferindu-se, pe această bază, strategii reale de interacțiune cu statul și agențiile sale de aplicare a legii în consolidarea securității, legii și ordinii în societate. În același context, în articolul elaborat de experții ruși E.I. Belousov, R.V. Gornev, T.N. Mikheeva [241] „Problems of Interaction between Civil Society Institutions and Local Authorities” sunt investigate problemele de interacțiune dintre instituțiile societății civile și autoritățile locale în exercitarea controlului public la nivel municipal.

Dacă e să ne referim la aspectul de rol reliefat de către cercetători pe segmentul dezvoltării societății, în general, și al comunității, în particular, atunci remarcăm că, în majoritatea lucrărilor, acesta este considerat a fi unul pozitiv și că anume instituțiile societății civile ar trebui să se implice pe diferite domenii în dezvoltarea comunității. De această părere este și savantul Iu. Reznic [338, p. 27], care a analizat dimensiunile, principiile, precum și rolul ingineriei sociale în serviciul societății civile din Federația Rusă. În același timp, autorii A.V. Begichev, V.V. Grebennikov și V.N. Domanov, în articolul „Human Rights Functions of Lawyers and Notaries as Civil Society Institutions in Russian Federation” [240, p. 79-80], evidențiază rolul pozitiv al noilor actori în categoria sectorului nonprofit, și anume: notarii și avocații care contribuie la apărarea drepturilor omului.

Analize privind rolul instituțiilor societății civile în democratizarea instituțiilor publice a statelor din zona bazinului Mării Negre au fost efectuate de către savantul armean A. Alexanyan [231, p. 5-8]. Lucrarea sa este importantă prin faptul că s-au oferit argumente și exemple ale ISC-urilor în promovarea diviziunii și redistribuirii căilor de autoritate regională, realizarea mobilizării politice a cetățenilor și în implicarea în procesul de luare a deciziilor.

Iar dacă ne referim la perspectivele de dezvoltare ale instituțiilor societății civile în contextul actual al Federației Ruse, atunci vom elucida că aceste aspecte au fost reflectate în lucrările lui M.R. Demetradze [329], R.R. Abezghildin [323]. De asemenea, unele idei privind rolul și funcțiile ISC-urilor în contextul dezvoltării socioeconomice și culturale ale comunității s-au regăsit în capitolul 3 al lucrării noastre, dar și în compartimentul concluzii generale și recomandări din teză. Totodată, remarcăm că principalele tendințe în dezvoltarea instituțiilor societății civile din Republica Kazahstan în perioada 2008-2015 au fost reflectate în articolul „Analysis of the Main Trends in the Development of Civil Society Institutions in the Republic of Kazakhstan” [306]. Accentul a fost pus pe analiza dinamicii și a problemelor legate de funcționarea mass-mediei, a organizațiilor publice și a organismelor guvernamentale locale (ca parte a instituțiilor societății civile) ce cad sub dominația factorilor autoritari în sistemul politic.

Cercetătorii români fac referință la rolul proceselor democratice în formarea societății civile, al impactului structurilor internaționale asupra mobilizării factorilor de decizie la nivel local, regional și național. Aceste procese s-au produs în România în special după căderea regimului comunist. Astfel, definirea conceptelor de societate civilă, comunitate sau comunitar se regăsește în „Dicționarul explicativ al limbii române” [87] și „Dicționarul politic” [211], în cea de-a doua lucrare fiind descrise mai detaliat formarea și dezvoltarea societății civile și a comunității ca concepte.

Abordări cu privire la evoluția și dezvoltarea conceptelor de comunitate, dezvoltare și dezvoltarea comunitară ca proces și rezultat se regăsesc în operele scrise de experții V. Deac [83], V. Stănică [201] și A. Hatos [110]. Pentru obiectul nostru de studiu, elemente esențiale au constituit definițiile, teoriile, modelele examinate de autori, fiecare în parte axându-se pe: prezentarea reperelor teoretice ale dezvoltării comunitare în România, agenții dezvoltării comunitare (V. Stănică), dimensiunile dezvoltării comunitare care au fost adaptate la comunitățile rurale din România (V. Deac), dar care au constituit puncte de reper și pentru țara noastră, precum și pe programele de dezvoltare comunitară care mobilizează cetățenii și reprezentanții societății civile în asigurarea bunăstării generale (A. Hatos).

Contribuții semnificative privind cercetarea conceptului de dezvoltare comunitară cu precădere în spațiul românesc a adus sociologul D. Sandu în lucrările „Dezvoltare comunitară. Cercetare, practică, ideologie” [194], „Practica dezvoltării comunitare” [193], „Sociabilitatea în spațiul dezvoltării” [195]. Astfel, autorul a abordat aspecte teoretice cu privire la dezvoltarea comunitară (ca concept, ideologie sau cercetări contemporane în domeniu) și a analizat implicațiile practice privind dezvoltarea satelor din România.

Precizări ale diferențierii conceptelor dintre dezvoltarea comunitară și dezvoltarea comunității locale au fost realizate de sociologul A. Neagu [148], dânsul făcând referință la definiția, rolul și formele de implicare a reprezentanților societății civile la nivel local.

Totodată, evenimentele care se produceau în lume cu privire la afirmarea și rolul entităților societății civile în democratizarea statelor nu au putut lăsa indiferenți reprezentanții mediului științific românesc. De examinarea acestor aspecte s-au preocupat savanții S. Cace, V. Nicolăescu, A. Anton și S. Rotaru [63, p. 44-46], care, în lucrarea „Organizațiile neguvernamentale și economia socială”, au abordat factorii interni și externi ce au condiționat apariția și dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din SUA, America Latină și Asia.

Pentru lucrarea noastră, este relevantă și cartea „Societate civilă, democrație și construcție instituțională” [149], în care se face referință la reglementările legale ale implicării organizațiilor neguvernamentale în procesul de consultare publică, în promovarea bunei guvernări și a calității democratice. Totodată, au fost expuse problemele legate de finanțarea sectorului neguvernamental, dar și efectele educației și încrederii asupra angajamentului civic.

Investigații cu privire la raporturile dintre societatea civilă cu organizațiile și instituțiile statului, societatea politică, organizații regionale și mondiale s-au regăsit în monografia „Societatea civilă – actor nonstatal major” [146]. Astfel, cercetătorii au analizat evoluția organizațiilor societății civile la nivel național și caracterul lor de manifestare în context

regional, ele fiind marcate de fenomenul integrării politico-economice, militare, culturale ale țării.

Semnificații importante a avut și examinarea de către cercetători a rolului instituțiilor societății civile în dezvoltarea statelor democratice. Astfel, latura pozitivă a rolului ONG-urilor în țările dezvoltate este remarcată de juristul C. Jura, care, în lucrarea „Rolul organizațiilor nonguvernamentale pe plan internațional” [118], prezintă și unele practici de succes ale ONG-urilor, ce ar putea fi aplicate în statele în curs de dezvoltare.

Cu referire la spațiul românesc, cercetătorul I. Istrate [114, p. 16-17] a menționat rolul pozitiv pe care ar trebui să-l joace ONG-urile în calitatea lor de coordonator sau promotor al dezvoltării comunității. Autorul a examinat, de asemenea, în ce măsură România dispune de instituții pe deplin funcționale pentru absorbția fondurilor comunitare și dezvoltarea socioeconomică, iar aceste aspecte variază în funcție de localizarea geografică, în perspectiva nivelului dezvoltării economice și sociale diferențiat pe zone bogate sau sărace, cu potențial sau fără, din mediul urban sau rural etc. Informații relevante cu privire la rolul pozitiv al instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale se regăsesc și în publicația „Europeni, de exemplu. Experiența în voluntariat” [94], demonstrându-se astfel atitudinea și eforturile organizațiilor comunitare de a soluționa anumite probleme sociale și economice la nivel local. Pe de altă parte, ghidul „Participarea societății civile la procesul decizional” [88] are și el tangențe în determinarea rolului instituțiilor societății civile în dezvoltarea locală. Având un caracter practic, documentul tinde să ofere reprezentanților societății civile informații utile privind cadrul de luare a deciziilor, precum și o serie de sugestii cu referire la modul de participare și influențare a politicilor publice inițiate de autorități utilizând expertiza din sectorul nonguvernamental.

În **Republica Moldova**, cercetătorii din mediul academic și nonprofit au analizat, în special, dezvoltarea și dinamica structurală a instituțiilor societății civile moldovenești odată cu renașterea națională și emanciparea socială care s-a produs la sfr. anilor '80 în țară. Sectorul asociativ a început să fie dezvoltat concomitent cu apariția noului stat independent pe arena internațională, iar acest proces a presupus „tranziția de la societatea totalitară la societatea democratică, de la sistemul politic unipartidist la sistemul pluripartidist, de la republică sovietică unională la un stat independent și suveran” [144, p. 9].

În același timp, ca și în literatura străină, cercetătorii autohtoni din mediul academic și nonprofit au utilizat diferiți termeni cu privire la sectorul asociativ: societate civilă, asociație obștească, organizație neguvernamentală, organizație necomercială, organizație (sector) nonprofit, organizații ale societății civile și instituții ale societății civile. De altfel, indiferent de

termenii folosiți în definirea sectorului neguvernamental, observăm că toate au rolul de a dezvolta unele practici de succes la nivel local, regional și național. Totuși, la soluționarea problemelor economice și socioculturale ale comunității nu se implică doar organizațiile menționate, ci și instituțiile publice/private, agenții economici de nivel local, grupurile religioase, grupurile neformale de cetățeni, dar și cetățenii simpli. Toți acești actori sociali și formează în fapt instituțiile societății civile care contribuie la dezvoltarea comunității locale.

Investigații cu privire la renașterea, constituirea, consolidarea și transformarea instituțiilor societății civile au început să fie efectuate în special odată cu obținerea independenței țării, iar studiile cu privire la dezvoltarea sectorului asociativ moldovenesc continuă până în prezent. Printre cei mai remarcabili cercetători din mediul academic, care s-au preocupat de analiza acestor procese în perioada post – totalitaristă, pot fi menționați: P. Frunțașu, P. Varzari, C. Marin, V. Anikin, V. Teosa, V. Juc, V. Mihailov, V. Moșneaga, Gh. Rusnac, B. Țârdea, T. Socolov, N. Țveatcov ș.a.

Astfel, contextul social-politic la începutul anilor '90 a fost analizat în articolele savanților V. Mihailov, V. Moșneaga, Gh. Rusnac și V. Rusnac [135], C. Solomon [200] și V. Juc [117]. Autorii au făcut referință la importanța creării partidelor și a organizațiilor social-politice, precum și la situația, problemele întâmpinate în procesul de afirmare în noul stat democratic. Totodată, politologul I. Bucătaru [54] a evidențiat și unele aspecte juridico-politice ale procesului de instituționalizare a partidelor politice din Republica Moldova de la obținerea independenței țării. În articolul „Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă”, experții V. Anikin și C. Solomon au relatat succint despre cele 8 scrutine parlamentare care au avut loc în Republica Moldova [45]. Iar în funcție de rezultatele obținute la alegeri, a fost posibilă analiza ulterioară a evoluției dezvoltării sectorului neguvernamental, precum și a relației acestuia cu statul.

Unul dintre reprezentanții academici care a contribuit la abordarea conceptului de societate civilă este cercetătorul D. Strah. În articolul „Conceptul „societate civilă” în istoria gândirii politice” [203], dânsul relatează despre principalii gânditori politici din istoria omenirii care au reflectat asupra ideii societății civile. Totodată, cercetătorul N. Țveatcov, în articolul „Principiul individualismului ca instrument de dezvoltare a democrației participative”, prezintă formele societății civile – comunitatea civilă antică, medievală și societatea civilă modernă. Astfel, autorul a examinat dezvoltarea societății civile din momentul apariției cetățeanului ca individ și parte autonomă a societății. Remarcăm și importanța implicării cetățenilor în relații și acorduri publice în momentul când ei își doresc acest lucru [221, p. 74-75]. Iar a face

voluntariat cu participarea benvolă în acțiuni de dezvoltare locală constituie un element de bază care determină funcționalitatea instituțiilor societății civile.

Un aport colosal în analiza formării și dezvoltării societății civile (moldovenești) ca concept l-a adus savantul C. Marin în cadrul articolelor „Descoperirea societății civile (Cazul Republicii Moldova)” [128], „Valorizarea societății civile – deziderat al integrării europene” [131], „Societatea civilă – substanță a modernității” [130]. O lucrare universală a cercetătorului care abordează particularitățile procesului constituirii societății civile în țările ex-sovietice și în Republica Moldova este monografia „Societatea civilă. Între mit politic și pledoarie socială” [129]. Cartea oferă un model de dimensionare hexagonală a societății civile pentru țările aflate în tranziție spre democrație. Geneza societății civile în Republica Moldova a fost examinată și de politologul B. Țîrdea, care a prezentat o periodizare succintă a fenomenului: etapa defensivă (1953-1985), embrionară (1985-1989), mobilizațională (1989-1991), instituțională (1991-1997) și cea de consolidare a societății civile (fără date) [217].

Pe de altă parte, procesul devenirii societății civile în Republica Moldova în perioada postsovietică a fost analizat de către savantul V. Anikin [44]. Autorul a făcut referință în special la factorii de ordin economic și social care au dus la edificarea societății civile moldovenești după obținerea independenței țării. În același timp, problemele întâmpinate în formarea societății civile au fost examinate și de către V. Mîndru [138], G. Costachi și M. Diaconu [77], I. Malai [336]. Cercetătorii I. Sandu și A. Colațchi [192] au reflectat nu doar asupra imperfecțiunilor societății civile la începutul anilor '90, dar și asupra necesității luării unor măsuri de ordin organizatoric, reglementărilor și actelor normative, juridice pentru perfecționarea lor.

Un alt aspect care a fost elucidat de către reprezentanții mediului academic se referă la analiza relației dintre societatea civilă și stat, iar aport și-au adus I. Chistruga [73, p. 105], P. Frunțașu și P. Varzari [102], B. Țîrdea [218, p. 103], I. Frunțașu [101, p. 450] ș.a. Astfel, dacă savantul I. Chistruga vorbește despre mecanimsul interacțiunii dintre societatea civilă și stat, atunci cercetătorii P. Frunțașu și P. Varzari au menționat primatul în societate – al statului sau al societății civile, precum și al relațiilor dintre ele sub aspect „cantitativ” și „calitativ”. În același context, problema raporturilor dintre stat și societatea civilă a fost analizată și de expertul B. Țîrdea, reflectându-se astfel asupra factorilor individuali sau socioculturali, politicile/procese politice ce influențează nivelul general de dezvoltare al societății. Totodată, cercetătorul I. Frunțașu evidențiază elementele de autonomie și independență care se atribuie societății civile în raport cu statul. Iar politologii G. Zeleniko și V. Anikin, în articolul „Государство и процессы институционализации гражданского общества в посткоммунистических

странах”, au explorat rolul statului în procesul de instituționalizare a societății civile din țările postcomuniste. O atenție deosebită a fost acordată analizei comparative a modelelor societății civile din țările Europei de Vest, Centrale și de Est, inclusiv Ucraina și Moldova. Autorii au subliniat importanța utilizării experienței avansate în instituționalizarea societății civile, în funcție de aspectele specifice și socioculturale naționale ale statelor postcomuniste [331].

Pentru obiectul nostru de studiu, un interes deosebit l-a avut și examinarea lucrărilor care au analizat locul, rolul, precum și nivelul de implicare al tinerilor în viața civică a societății. Astfel, eforturi în dezvoltarea spiritului civic activ al tinerilor și mobilizarea acestora de a participa la transformările sociale au fost reflectate în articolele elaborate de către reprezentanții mediului academic: V. Teosa [212, 213], V. Moșneaga, V. Anikin, G. Rusnac [143]. Cercetătorii au evidențiat necesitatea sectorului asociativ de se a implica în calitate de partener constructiv în educația (non)formală, formarea continuă și dezvoltarea programelor de educație civică a tinerilor. Totodată, a fost evidențiat și rolul senatelor studențești care ar contribui, de asemenea, la promovarea educației civice a tinerilor.

În aceeași ordine de idei, remarcăm și importanța lucrării „Mass – media și fenomenul dezvoltării comunitare”, care a fost elaborată de către T. Socolov. Astfel, lucrarea are o valoare colosală pentru obiectul nostru de studiu, dat fiind faptul că alături de instituțiile societății civile, mass-media reprezintă un instrument important pentru dezvoltarea locală. Totodată, prin conjugarea eforturilor comune ale actorilor comunitari, mass-media contribuie la creșterea transparenței și a vizibilității acțiunilor desfășurate la nivel local, astfel obținându-se o credibilitate mai mare din partea cetățenilor, dar și un impact social mai mare asupra comunităților [199].

În contextul dezvoltării sectorului neguvernamental, menționăm că contribuții semnificative și-au adus în special reprezentanții instituțiilor societății civile, care, fiind implicați direct în domeniu, au putut să sistematizeze concluziile și observațiile obținute în mai multe studii, ghiduri și rapoarte. Printre cele mai semnificative ISC-uri în cadrul cărora a fost posibilă elaborarea cercetărilor, pot fi remarcate: PNUD, USAID (FHI360), Centrul CONTACT, CReDO, IDOM, Promo-LEX, BIOTICA etc. De menționat că în lucrările lor se regăsesc mai mulți termeni, precum: sector neguvernamental, organizații neguvernamentale, organizații necomerciale, asociații obștești etc.

Unul dintre primele studii în care a fost reflectată evoluția sectorului asociativ din Moldova, pentru perioada de timp de la declararea și conturarea statalității țării până în 1997, se referă la „Cartea Albă a Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova” [151]. În lucrare sunt analizate șapte domenii de activitate (civic, drepturile omului, economic, ecologic,

tineret, cultură și mass-media), care, prin acțiunile și realizările lor, au demonstrat că pot să contribuie la dezvoltarea comunității locale.

Mai târziu, experții N. Sali și M. Lașcu au prezentat rezultatele investigației privind situația ONG-urilor (2002) în studiul național „Sectorul neguvernamental din Republica Moldova” [191]. Într-un alt studiu sociologic – „Studiu asupra dezvoltării organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova” [140] (2002), elaborat de către experții V. Mîndru, A. Niculiță și M. Godea, au fost examinate diferite aspecte ale dezvoltării ONG-urilor din perspectiva evoluției numerice, a distribuției geografice, domeniilor de activitate etc. De asemenea, a fost analizată relația de colaborare dintre ONG-uri cu autoritățile statale, sectorul privat, sindicate, partide politice, biserică și mass-media. În anul 2005, experții A. Brighidin și V. Didencu au elaborat „Catalogul organizațiilor neguvernamentale active în domeniul drepturilor omului din Republica Moldova” [52, p.114], prezentând astfel lista și coordonatele celor mai active ONG-uri din toată țara care sunt preocupate de domeniul drepturilor omului. În anul 2007, autorii A. Brighidin și M. Godea publică un nou studiu [53], cu date actualizate referitor la starea sectorului neguvernamental din Republica Moldova. În lucrare sunt remarcate unele principii care trebuie respectate de către ONG-urile din țară pentru a depăși problemele de ordin financiar, social sau politic existente în acea perioadă, și anume: respectarea obiectivelor statutare; îmbunătățirea capacității manageriale prin asigurarea instruirii personalului în domeniul managementului ONG-ului; intensificarea dialogului și cooperarea cu structurile statale și mass-media; efectuarea unei analize a necesităților din regiuni geografice pentru a identifica serviciile sociale pentru care există o cerere sporită [53, p. 94-95] .

O abordare actualizată și sistematizată privind evoluția, principalele activități și perspective de dezvoltare a organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova este regăsită în lucrarea cercetătorului E. Țugui [219]. Astfel, se face referință la cadrul legal, structura și sustenabilitatea ONG-urilor moldovenești. Remarcăm și efortul autorului în prezentarea unei sinteze a activităților organizațiilor neguvernamentale în Republica Moldova, orientată spre patru grupe tematice, și anume: democratizarea și relațiile cu statul, drepturile omului și incluziunea socială, creșterea economică și dezvoltarea durabilă, integrarea europeană și integritatea teritorială, evidențiindu-se în acest sens și unele perspective de dezvoltare a sectorului neguvernamental moldovenesc.

Prezintă interes și studiul expertului D. Cenușa „Consolidarea societății civile din Republica Moldova”, în care sunt expuse principalele probleme și obstacole cu care se confruntă sectorul neguvernamental din punct de vedere instituțional, financiar și legislativ. S-a recurs la o prezentare succintă a legislației relevante cu privire la organizațiile

neguvernamentale și modul în care imperfecțiunea acestora poate să influențeze dezvoltarea societății civile. În acest context, au fost formulate un șir de recomandări care să contribuie la dezvoltarea și consolidarea societății civile: respectarea hotărârii cu privire la concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă, promovarea imaginii societății civile în rândul populației, transferul de experiență și practici pozitive între organizații și la nivel intrasectorial etc. [70].

Deoarece în capitolul 3 ne-am axat pe evaluarea activităților unor instituții ale societății civile moldovenești în dezvoltarea comunității (comunităților) locale, una din funcțiile specifice expuse s-a axat pe dezvoltarea personală a tinerilor, iar pentru lucrarea noastră relevanță a avut în special studiul „Participarea tinerilor în Republica Moldova” [154]. Fiind orientat spre determinarea nevoilor, gradului de participare și implicare al tinerilor în viața politică, socială, economică și culturală a statului, studiul a fost util prin faptul că ne-a ajutat să scoatem în evidență cele mai importante probleme cu care se confruntă tinerii și să oferim astfel unele soluții de îmbunătățire a situației.

În studiile expertelor D. Terzi-Barbăroșie [214] și L. Malcoci [126] a fost analizat un alt aspect privind contribuția instituțiilor societății civile la asigurarea egalității de gen. Lucrările s-au axat pe analiza implicării sectorului asociativ în promovarea egalității genurilor și abilitarea femeilor, precum și pe promovarea valorilor și a practicilor privind lupta împotriva discriminării în Republica Moldova. Aspecte privind evoluția participării femeii în viața socială, economică și politică s-au regăsit și în publicația „Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de acțiune de la Cairo” [152, p. 47]. În acest context, autoarele lucrărilor au prezentat un șir de recomandări privind optimizarea și eficientizarea activității ONG-urilor în vederea diminuării efectelor discriminării și asigurării egalității de gen.

Pentru lucrarea noastră a fost importantă și analiza mai multor acte legislative care au reflectat asupra priorităților și direcțiilor de dezvoltare ale instituțiilor societății civile. Printre cele mai semnificative menționăm: Legea cu privire la asociațiile obștești, adoptată în 1996, cu unele modificări operate în 2007, 2010 și 2014; Legea cu privire la fundații; Codul civil al Republicii Moldova; Legea cu privire la filantropie și sponsorizare; Legea privind achizițiile publice; Legea cu privire la acreditarea prestatorilor de servicii sociale și Legea sindicatelor. Un aport deosebit în dezvoltarea sectorului asociativ moldovenesc l-au adus Strategiile de dezvoltare a societății civile pentru perioada (2009-2011, 2012–2015). Totodată, au fost adoptate un șir de hotărâri ale Parlamentului și Guvernului care au stabilit mecanisme și acțiuni concrete de punere în aplicare a legilor. Astfel, analiza cadrului legislativ al sectorului asociativ

moldovenesc a fost necesară în lucrarea noastră cu scopul de a examina prevederile stabilite de stat în implicarea acestora la acțiuni locale, precum și să determinăm cât de eficiente sunt în dezvoltarea comunității.

Totodată, au fost investigate principiile fundamentale ale participării publice, care sunt prevăzute într-un șir de legi sau acte normative internaționale/naționale și care reglementează în fapt formalizarea parteneriatului de colaborare dintre autoritățile APL și cetățeni. Aceste aspecte includ accesul la informații; dreptul și cadrul de participare la administrarea afacerilor publice și dreptul de petiție și au fost reflectate în special de către experții: V. Bulat, V. Guțuțui V și I. Spinei [60]. Principalele teze privind participarea actorilor societății civile la dialogul social și politic cu autoritățile centrale și locale au fost evidențiate într-un studiu elaborat de experții L. Chiriac L și E. Țugui [72]. Astfel, autorii trec în revistă cele mai importante concluzii și recomandări privind angajamentul societății civile în formularea și monitorizarea politicilor în Republica Moldova. Analiza privind dezvoltarea dialogului social la nivel de raion și municipiu a fost efectuată de către expertul I. Moldovanu [142], precum și de unele documente elaborate de Confederația Națională a Patronatului din Republica Moldova, care au trasat propuneri de politici pentru un dialog social mai bun [173].

Menționăm, de asemenea, contribuția unor reprezentanți academici și neguvernamentali care au sistematizat informația privind evoluția cadrului legislativ moldovenesc al societății civile. Printre aceste lucrări menționăm studiile efectuate de către experții A. Țurcan [220], R. Gorincioi [106], P. Gorbunenko, N. Izdebski [105], I. Trombițki, T. Siniaeva [215], N. Izdebschi, T. Siniaeva [115], N. Roșca, L. Gribincea, O. Efrim, S. Ceaș [190] ș.a.

La cercetarea rolului instituțiilor societății civile moldovenești în dezvoltarea comunității locale ne-a ajutat „Barometrul Opiniei Publice” (elaborat de Institutul de Politici Publice). Astel, prin intermediul categoriei privind evoluția gradului de încredere al cetățenilor în ONG-uri (2001 – prezent), autorul a putut să determine cât de eficiente sunt activitățile desfășurate de către unele instituții ale societății civile în rezolvarea problemelor comunității. Totodată, autorul a utilizat datele expuse în studiul „Indexul sustenabilității organizațiilor societății civile – Republica Moldova”, care este elaborat anual în țara noastră începând cu 2012. Astfel, categoriile expuse în lucrare (cu privire la cadrul legislativ, capacitatea organizațională, viabilitatea financiară, advocacy, prestarea de servicii, infrastructura și imaginea publică a OSC-urilor) ne-au ajutat să examinăm situația OSC-urilor, rezultatele, precum și problemele cu care se confruntă în activitatea acestora.

O importanță semnificativă în transformarea instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării societății moldovenești a prezentat-o crearea Consiliului Național al ONG-lor din

Republica Moldova (2009) și a Consiliului Național pentru Participare (2010). Pentru lucrarea noastră, examinarea acțiunilor acestora (care poate fi accesată pe site-urile <http://www.consiliulong.md> și, respectiv, <http://cnp.md/>) a fost esențială, pentru a determina cât de bine consiliile reușesc să monitorizeze adoptarea și implementarea proiectelor de lege cu impact în domeniul ONG-urilor; să faciliteze colaborarea dintre societatea civilă și autoritățile publice; să sporească gradul de transparență și vizibilitate a sectorului neguvernamental.

De altfel, informație cu privire la procedura de înregistrare a partidelor, organizațiilor social-politice, asociațiilor obștești și fundațiilor, publicațiilor periodice și agențiilor de presă poate fi găsită pe site-ul Ministerului Justiției al Republicii Moldova, în cadrul căruia activează *Direcția organizații necomerciale*. În același timp, pentru o actualizare a datelor cu privire la numărul organizațiilor necomerciale, ne-a fost utilă Lista organizațiilor, care este expusă în Registrul de stat al organizațiilor necomerciale [187].

Totuși, în pofida interesului semnificativ manifestat pentru analiza rolului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale, în literatura de specialitate din țară și de peste hotare practic nu există nici o lucrare care să examineze integral fenomenul ca proces istoric și analitico-practic. Este important însă să menționăm faptul că multitudinea de lucrări care au examinat tangențial aspectele ce țin de evoluția instituțiilor societății civile și a dezvoltării comunității locale ca concept, rolul și funcțiile ONG-urilor în procesul democratizării statelor, examinarea relației dintre societatea civilă și stat etc. au adus contribuții valoroase la crearea unui tablou mai clar cu privire la fenomenul instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale. Pentru țara noastră, un aport colosal în cercetare l-au adus lucrările științifice, studiile, rapoartele etc., dar și actele normative naționale adoptate în vederea bunei funcționări a instituțiilor societății civile moldovenești. În acest sens, anume ele au constituit principalele surse ce au contribuit la analiza gradului de implicare și rezultatele obținute de către instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale.

1.2. Instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale: aspecte teoretico-metodologice

Dat fiind că obiectul de studiu al investigației noastre îl reprezintă fenomenul instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale, vom preciza că acest concept este unul relativ nou și se regăsește mai puțin în literatura străină și cea moldovenească. Totuși, noutatea sa nu trebuie să fie absolutizată, deoarece prin formele și caracteristicile sale existența ISC-urilor a fost cunoscută de cel puțin patru secole, sub formă de biserici, instituții filantropice, asociații de ajutor reciproc, școli private etc., iar termenii utilizați în literatura de

specialitate cu privire la abordarea conceptului au putut fi ușor echivalați cu ONG-urile, organizațiile necomerciale, sectorul nonprofit, grupurile neformale etc., bineînțeles în funcție de domeniul de interes, orientare și membri. Mai mult decât atât, cadrul legislativ, mediul academic și asociativ operează la fel cu termeni diferiți în definirea societății civile. Totodată, ISC-urile ca concept tind să clarifice cine face parte din societatea civilă și cât de eficienți sunt actorii săi în dezvoltarea comunității locale.

În ordinea reflectată de idei, conceptul de dezvoltare a comunității locale a apărut și el recent, în timp ce mediul academic sau cel neguvernamental au dat preferință utilizării termenului de dezvoltare comunitară. Totodată, la examinarea conceptului supus cercetării a fost necesară analiza mai multor termeni: comunitate rurală (locală), dezvoltare (comunitară), fiecare dintre ei contribuind la definirea conceptului în uzanța sa actuală.

În acest context, vom remarca că reperele conceptuale și metodologice ale investigației fenomenului instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale vor fi reliefate prin apelarea la lucrările unor cercetători sau acte normative, acestea servind în calitate de suport pentru fundamentarea cercetărilor noastre, care sunt elaborate în conformitate cu obiectivele trasate. Iar deoarece conceptele de instituții ale societății civile și dezvoltarea comunității locale diferă prin evoluție, structură și caracteristici, în continuare ne vom axa pe o analiză separată a acestora din punct de vedere al investigației teoretico-metodologice.

Astfel, de-a lungul timpului au fost utilizați mai mulți termeni cu referire la sectorul asociativ – societate civilă (perioada antică, medievală, modernă și contemporană); organizații neguvernamentale (perioada modernă și contemporană); organizații necomerciale, sector nonprofit, organizații ale societății civile și instituții ale societății civile (perioada contemporană). Totodată, remarcăm că unele interpretări au fost preluate din lexicologia occidentală (ex. organizație neguvernamentală), altele din cea americană (ex. sector nonprofit, organizații/instituții ale societății civile), în timp ce cadrul legislativ moldovenesc utilizează termenii de asociații obștești, organizații necomerciale, iar în rapoartele și studiile sociologice se regăsește mai des termenul de ONG-uri sau OSC-uri, pentru a reprezenta sectorul asociativ. Toate aceste interpretări au creat anumite confuzii pentru autor, deoarece conceptul de instituții ale societății civile utilizat în lucrare face referință la ansamblul de organizații (in)formale ce au rolul de a dezvolta comunitățile locale, a cărui scop este altul decât obținerea profitului.

Pentru a clarifica situația, în continuare vom analiza principalii termeni, care credem că au tangență cu instituțiile societății civile și oferă anumite precizări ce țin de activitățile, domeniile și funcțiile sectorului neguvernamental, indiferent de opțiunile noastre.

Dacă ne referim la termenul de **societate civilă**, vom menționa că acesta s-a conturat grație filosofiei politice, termenul având geneză teoretică încă din *Antichitate*. În Roma Antică e atestată expresia „societas civilis”, prin care sintagma „civil/civilis” reprezenta antiteza pentru „natural/naturalis”, dreptul civil (jus civilis) opunându-se dreptului natural (jus naturalis) [203, p. 241-243]. Totodată, societatea civilă în acea perioadă a fost identică cu statul, iar renumitele lucrări ale lui Aristotel „Politica” [47] și M. T. Cicero „De republica” [276] au confirmat acest fapt. În *epoca Renașterii*, societatea civilă a fost înțeleasă ca o societate organizată din punct de vedere politic, aflată la polul opus al stării naturale (T. Hobbes [272, p. 18] și J. Locke [283, p. 94-99]), iar în *epoca Iluminismului* aceasta a apărut ca o critică a absolutismului sau monarhiei, filosofi analizând termenul ca fiind „un spațiu de negociere a puterii absolute a monarhului” [287, p. 381-390] (Ch. Montesquieu), „o arenă de imobilizare a puterii absolute a suveranului” [277, p. 94-96] (I. Kant) sau „un câmp intermediar între familie și stat” [271, p. 93] (G. W. F. Hegel). Gânditorul francez J. J. Rousseau susținea că anume „libertatea, ca esență a omului, se poate realiza într-o societate civilă constituită pe baza contractului social, el fiind încheiat între fiecare individ și comunitate” [301, p. 62-71]. În *epoca modernă (industrială)* a fost promovat caracterul pur economic al societății civile, aceste aspecte fiind reflectate de către gânditorii politici A. Smith [293, p. 58-59] și K. Marx [284, p. 237-265], în timp ce A. de Tocqueville a abordat societatea civilă americană prin prisma asociațiilor voluntare constituite în SUA [313, p. 94-111]. *La sfr. sec. al XIX-lea*, revoluționarul italian A. Gramsci, considera societatea civilă a fi „un domeniu de asociații voluntare opuse statului” [264, p. 193-195]. Autorul a inclus bisericile, școlile, syndicatele și mass-media, care formau rețeaua societății civile și acționau pentru protejarea drepturilor civile” [248, p. 18-19]. Accentele în cauză ale lui Gramsci și au fost estimate de către unii cercetători drept un criteriu esențial în definirea societății civile moderne [129, p. 55].

Epoca contemporană se caracterizează prin diverse schimbări, manifestate prin formarea conștiinței și a culturii politice, precum și prin participarea cetățenilor în treburile publice [259, p. 18-20]. Totodată, interpretarea termenului de societate civilă devenise destul de ambiguă. În timp ce cercetătorii americani B. O’Connell și J. Gardner consideră că aceasta ar fi o „comunitate de cetățeni legați prin interese comune și activități colective” [291, p. 17-19], experții englezi M. Glassius și D. Lewis o definesc ca „un set de instituții și organizații situate între stat, afaceri și familie” [261, p. 3-13].

Conform opiniei lui E. Gellner, principalul atribut al societății civile (prin instituțiile neguvernamentale care-i stau la bază) este să contrabalanseze „puterea statului” [104, p. 20] fără însă a-l împiedica ca să și îndeplinească funcțiile sale în interiorul și afara țării.

Savantul român A. Mureșan consideră că societatea civilă ar descrie „un sistem de structuri, care implică cetățeanul în calitate de membru într-un ONG, într-un sindicat sau într-o organizație patronală” [146, p. 10], în timp ce cercetătorul S. Tămaș a adăugat că societatea civilă s-ar fi format ca „rezultat al unor mișcări spontane și creatoare a cetățenilor, instituind astfel diverse forme de asociere politică, economică și culturală” [211, p. 258]. Societatea moldovenească percepe „societatea civilă” ca fiind totalitatea ONG-urilor. Totuși, în practică termenul respectiv este mult mai complex, fapt confirmat și de cercetătoarea I. Malai, care include în această categorie „toate organizațiile și asociațiile, grupurile de interese, camerele de comerț și sindicatele ce activează în afara statului, inclusiv partidele politice și piața” [336, p. 60]. Totodată, Legea nr. 98/2004 privind aprobarea Strategiei de creștere economică și reducere a sărăciei definește societatea civilă ca o „totalitate de organizații necomerciale ce activează pe teritoriul statului” [204, p. 134-136].

În ordinea reflectată de idei, termenul de societate civilă este foarte dispersat, neexistând o definiție unanim acceptată atât de către cercetătorii străini, cât și de cei autohtoni. Având o abordare complexă și exhaustivă, acesta face trimitere în special la sectorul asociativ. În accepția noastră, societatea civilă presupune existența unui sector independent de stat și piață, prin care cetățenii se implică voluntar la diverse acțiuni desfășurate de instituțiile acesteia.

Pentru a reliefa mai amplu entitățile care formează societatea civilă, vom analiza un alt termen, regăsit foarte des în literatura de specialitate și a sectorului asociativ, și anume – cel de **organizație neguvernamentală (ONG)**. Problematika ONG-lor este abordată sub termenul de economie social, care include asociațiile, fundațiile, cooperativele și sindicatele. Chiar dacă ONG-urile nu sunt conduse nici de guvern și nici determinate de profit, există unele organizații care primesc fonduri guvernamentale și altele, care generează profituri pentru a fi reinvestite în activitatea lor. Printre trăsăturile distincte ale ONG-urilor se numără: existența unui act de înregistrare; independență în raport cu autoritățile publice și organizațiile comerciale; excluderea intereselor și valorilor proprii [70, p. 14-16]. Cercetătorii I. Sandu și A. Colațchi au completat că „ONG-urile sunt concepute să îmbogățească activitatea administrației centrale și constituie o sursă de inspirație pentru noi decizii sau proiecte legislative” [192, p. 97].

Pentru prima dată termenul de ONG este atestat în literatura de specialitate în 1839. În 1914 activau deja circa 1000 de organizații ce au avut un rol mare în mișcarea împotriva sclaviei și pentru promovarea drepturilor femeilor, contribuind astfel la demararea construcției europene postbelice. Deoarece statul devenise intervenționist în sec. XX, termenul de ONG a fost folosit abia după 1945, fiind regăsit în art. 71 al Cartei ONU, care afirma că „Consiliul Economic și Social va putea lua orice măsuri potrivite pentru consultarea organizațiilor neguvernamentale

care se ocupă cu probleme de competența sa” [2]. Totodată, potrivit ONU, noțiunea de organizație neguvernamentală reprezintă „un grup de cetățeni voluntari nonprofit, care este organizat la nivel local, național sau internațional pentru a soluționa subiecte ce vin să sprijine interesul public” [316]. De atunci, dezvoltarea ONG-urilor a fost stimulată continuu prin intermediul Declarației Universale a Drepturilor Omului (1948), a Convenției Europene a Drepturilor Omului (1953) [6] etc. Astfel, începând cu a doua jumătate a sec. XX, s-a produs revoluția globală a asociativității. L. M. Salamon a legat acest fenomen de patru crize: criza statului bunăstării, criza dezvoltării începând cu stagflația din anii '70, criza stării mediului înconjurător și criza socialismului reprezentat de către regimurile comuniste în estul continentului european [219, p. 9-10]. Acestea au dus la dezvoltarea și consolidarea ONG-urilor cu implicații mari în organizarea socială și în proiectarea unor noi strategii de guvernare [77, p. 58]. Savanții G. Almond și S. Verba au completat fenomenul revoluției globale a asociativității cu un atribut cultural, considerând că manifestarea culturii civice din partea cetățenilor ar fi o condiție obligatorie pentru menținerea ordinii sociale. Prin urmare, autorii s-au referit la cele trei componente ale culturii civice: *dimensiunea afectivă*, *cognitivă* și cea *evaluativă*, precum și la ierarhizarea culturii politice: cea *parohială*, *dependentă* și *participativă*, ultima fiind bazată pe implicarea activă a cetățenilor în viața politică. Conform asumției doctrinarilor, cultura civică ideală ar fi cultura politică mixtă, prin care să fie folosite caracteristici din toate cele trei tipuri de bază [43, p. 50-55]. Deci, toate împreună au făcut ca explozia asocierii să se extindă începând cu anii '80 ai sec. XX, mai ales după ce destrămarea lagărului socialist a permis difuziunea culturală euroatlantică în Europa Centrală și de Est [219, p. 10].

Termenul de ONG-uri a început să fie folosit în țara noastră după anii '90, cu scopul de a prezenta elementele care formează societatea civilă. Astfel, potrivit experților A. Brighidin, M. Godea și S. Ostaf, acestea includ „totalitatea organizațiilor formale și neformale, care se afirmă în afacerile publice de nivel local și național” [53, p. 7]. Totodată, N. Izdebschi și T. Siniaeva menționează că există două forme de ONG-uri: asociații și fundații, deoarece ambele se ocupă de soluționarea problemelor din sfera socială, medicală, ecologică, pedagogică, pe care nu reușește să le rezolve statul [115, p. 4]. Printre actele legislative în care se regăsește acest termen remarcăm: Legea nr. 26/2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului și Legea nr. 5/2006 cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați.

Considerăm totuși că termenul de organizație neguvernamentală utilizat amplu pe parcursul sec. XIX-XX nu poate include întreg sectorul asociativ și nicidecum nu se interferează cu conceptul de instituții ale societății civile, ultimul fiind mult mai complex. Conform estimării noastre, ONG-urile reprezintă acele organizații nonprofit, care sunt formate de un grup de

cetățeni voluntari ce activează la nivel local, național sau internațional și care oferă o varietate de servicii și funcții umanitare ce contribuie la dezvoltarea comunității locale.

În a doua jumătate a sec. XX, o utilizare amplă capătă termenul de **organizație (sector) nonprofit** (engl. *Third/Nonprofit Sector*), iar lucrarea „Third system: a european definition” diferențiază abordarea termenului prin prezentarea definiției americane și europene a sectorului trei. Diferența lor constă în nivelul de cercetare, dar și de caracteristicile atribuite fiecăruia.

Astfel, în contextul definiției americane, accentul este pus pe abordarea sintetică și este centrat pe interpretarea statistică a importanței sectorului care cuprinde întreaga comunitate de organizații nonprofit. Se face referință la criteriul de nedistribuire a profitului, iar cooperativele și societățile de ajutor reciproc sunt excluse din cadrul acestui sector. Prin urmare, experții L. M. Salamon și H. K. Anheier au considerat că organizațiile nonprofit trebuie: să fie formale, să se autoguverneze și să fie flexibile. Definiția are o bază juridică clară, iar funcția sa majoră este de a separa organizațiile sectorului nonprofit de cele publice sau private [281, p. 11-13]. Totuși, definiția dată, precum și unele condiții precizate de autori, nu au coincis cu abordările altor cercetători americani. Prin urmare, evidențiem câteva caracteristici atribuite sectorului nonprofit pentru a stabili elementele constitutive și structura acestora în societățile democratice.

a) Prima caracteristică se referă la separarea câmpului sectorului nonprofit de societatea economică și cea politică. Cercetătorul american R. Halloway consideră că „grupurile de cetățeni care nu sunt asociate nici de putere, nici pentru profit formează cel de-al treilea sector al societății, completând astfel guvernul și mediul de afaceri” [273, p. 21]. Alți experți au relevat că „sectorul nonprofit se bucură de un anumit grad de independență față de companiile de afaceri sau de aparatul de stat birocratic” (G. Baker) [238, p. 48-50] sau că acesta „este întotdeauna conectat la public pentru a influența deciziile politice și comportamentul societății” (A. Aramson) [233, p. 39]. În lucrarea „Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts”, organizațiile sectorului nonprofit sunt definite ca structuri separate și independente de sistemele instituționale majore: guvern și administrație, educație și sănătate, afaceri și industrie [267, p. 28]. Profesorul american H. K. Anheier face distincție între câmpul sectorului nonprofit, societatea economică și cea politică. Dacă societatea politică acoperă partidele și organizațiile politice, atunci societatea economică este compusă din organizațiile de producție și distribuție (firme sau cooperative etc.). Totodată, societatea economică și cea politică apare din interiorul sectorului nonprofit, contribuind astfel la legalizarea drepturilor politice și de proprietate [232, p. 110-115]. Cercetătorul A. Arato susține că rolul politic al mișcărilor sociale și al inițiativelor civice nu este de a controla sau de a obține puterea, ci de a

mobiliza și încuraja cetățenii să participe la discuții fără restricții, acest fapt fiind facilitat prin intermediul vieții asociative [234, p. 18]. Importanța economică a sectorului nonprofit însă constă în consolidarea unor abilități ale cetățenilor, precum și în asistența oferită în dezvoltarea afacerilor, ele fiind realizate prin participare și implicare comună.

b) Cea de-a doua caracteristică se referă la includerea organizațiilor formale și informale în cel de-al treilea sector. Cercetătorii definesc și includ diverse entități în această categorie, precum: „grupurile formate în scopuri colective în afara statului și pieței” [299, p. 15] (A. van Rooy); „grupurile de interese, organizațiile culturale și religioase, mass-media, instituții de cercetare și învățământ” [255, p. 27] (L. Diamond, J. Linz și M. S. Lipset); „mișcările sociale sau asociațiile civice din toate straturile sociale” [282, p. 3-4] (J. Linz și A. Stepan); „asociațiile și rețelele economice, instituțiile educaționale, precum și grupurile de interese” [253, p. 7-8] (L. Diamond); „ONG-urile, organizațiile comunitare, grupurile de interese, sindicatele, mișcările sociale, organizațiile religioase și asociațiile de tineret” [235, p. 149-159] (D. Armstrong, V. Bello, J. Gilson), precum și „întreprinderile, mișcările sociale, turiștii, cadrele universitare, artiștii, interpreții, grupurile etnice și lingvistice” [278, p. 2] (J. Keane). Cercetătoarea E. Dunn consideră că „cluburile de discuții, partidele politice și organizațiile civile sunt cele mai preocupate de problemele de guvernare”. De aceea, acestea nu sunt create de stat, ci servesc pentru a-l critica, activând atâta timp cât statul le tolerează existența [258, p. 27-28].

La începutul sec. XXI, termenul de sector nonprofit a început să fie analizat prin prisma proceselor de globalizare, ca rezultat al dezvoltării tehnologice și economice la nivel mondial. În acest sens, L. M. Salamon a continuat ideea includerii organizațiilor (in)formale în cadrul sectorului nonprofit [304, p. 16-19], completându-le cu noi caracteristici: capacitatea organizațiilor de a activa în afara statului, nedistribuirea profitului, libertatea cetățenilor de a împărtăși sau nu scopurile organizației [302, p. 23]. Autorul consideră ca anume grupurile comunitare, clinicile medicale, școlile, organizațiile de mediu, cluburile sociale, instituțiile culturale și asociațiile profesionale sunt parte a sectorului nonprofit.

Continuăm cu definiția europeană, care, spre deosebire de cea americană, ar include o abordare analitică privind dezvoltarea tipologiilor asociațiilor, iar accentul cade pe dezvoltarea dimensiunii economice a asociațiilor. Criteriul de limitare privind achiziționarea privată a câștigurilor include cooperativele și societățile de ajutor reciproc [281, p. 4].

1) Prima caracteristică a sectorului trei în contextul definiției europene se referă la furnizarea bunurilor și serviciilor de către organizații, neavând ca scop principiul maximizării profitului. Cercetătorii A. Ben-Ner și B. Gui menționează că distribuirea profiturilor ar fi întotdeauna limitată, deoarece cooperativele și societățile de ajutor reciproc sunt un produs al

sectorului asociativității, ele nefiind create pentru maximizarea rentabilității, ci pentru satisfacerea interesului general sau reciproc, care contribuie la bunăstarea generală [242, p. 39-40]. Astfel, termenul de sector nonprofit este mai complex în Europa, iar organizațiile implicate sunt considerate ca făcând parte mai mult din „economia socială“, decât din sectorul nonprofit.

2) Pluralismul bunăstării presupune existența elementelor de deschidere și pluralitate ale sectorului nonprofit și o respingere concomitentă a noțiunii de sectoare, astfel încât să se evite crearea unei linii de demarcație clară între piață, arena politică și sectorul trei. Toate acestea contribuie la: a) promovarea prestării de servicii de către cetățeni și utilizarea forței de muncă locale; b) generarea capitalului social și c) reconcilierea economică și socială. În acest fel se combate cultura clientelară și dependența față de stat.

Vom nota că utilizarea termenului de organizație (sector) nonprofit în Republica Moldova se regăsește ocazional în textul Legii nr. 26/2005 cu privire la drepturile și responsabilitățile pacientului, Legea nr. 1585/1998 cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală și Legea nr. 87/1996 cu privire la asociațiile obștești. Însă actele normative nu oferă explicații teoretice privind definirea termenului, ci îl utilizează pentru a face referință la sectorul asociativ în raport cu subiectele tematice prevăzute în legi.

Luând ca bază aceste idei, vom menționa că dacă în literatura străină termenul de organizație (sector) nonprofit este bine definit, atunci cercetătorii moldoveni nu oferă explicații precise ale termenului, înțelegând că acesta reprezintă totalitatea organizațiilor care aparțin sectorului asociativ. Remarcăm totuși că, în pofida interferării termenului de sector nonprofit cu conceptul de ISC-uri în ce privește caracteristicile atribuite conform definiției americane sau europene, un alt termen care creează confuzii pentru obiectul nostru de studiu este cel de **organizație necomercială**. În SUA termenul face parte din categoria entităților de afaceri, care include, la rândul său, organizațiile comerciale și necomerciale. Astfel, o organizație necomercială ar fi entitatea care nu lucrează pentru distribuirea profitului între proprietari, ci acesta este utilizat pentru obiectivele organizației. Organizațiile respective includ: instituții cooperatiste, ONG-uri și trusturi [256]. În statele ex-sovietice, termenul de organizație necomercială este folosit pentru reglementarea activității ONG-urilor (regăsite mai ales în legislația națională). Astfel, în Azerbaidjan organizația necomercială este echivalată cu organizația nonprofit (Codul civil/1999), ea fiind creată sub forme de asociații profesionale, fundații și entități juridice, școli, universități și cluburi. În Armenia se folosește termenul de organizații statale necomerciale (Legea cu privire la organizații statale necomerciale/2001 și Codul civil/1998). Iar din această categorie fac parte: organizațiile publice, fundațiile, camerele de comerț, organizațiile religioase etc. Legislația rusească operează cu acest termen atunci când

face referință la activitatea ONG-urilor pe teritoriul statului său. Astfel, vom menționa Legea federală cu privire la amendarea Legii privind organizațiile necomerciale intrată în vigoare la 1 ianuarie 2017. Legea stabilește atribuirea statutului de prestator de servicii publice unor organizații cu orientare socială, care sunt susținute de stat în desfășurarea activităților.

În țara noastră, termenul de organizație necomercială se regăsește în Codul fiscal și Codul civil al Republicii Moldova. Astfel, potrivit art. 5 din Codul fiscal, „organizația necomercială reprezintă persoana juridică a cărei activitate nu are scopul să obțină venit și nu folosește vreo parte din proprietate sau din venit în interesele vreunui membru al organizației, ale unui fondador sau ale unei persoane particulare”. În Codul civil (art.180) se specifică că organizațiile necomerciale cunosc trei forme distincte de organizare, și anume: asociația, fundația și instituția. În contextul modificărilor legislative privind activitatea asociațiilor obștești (2007), expertul A. Țurcan consideră că organizațiile necomerciale reprezintă AO care contribuie la realizarea dreptului la asociere și libera exprimare, stimularea pluralismului și toleranței în societate, precum și la asigurarea respectării legilor și menținerea stabilității sociale [220]. Menționăm că și Ministerul Justiției al Republicii Moldova utilizează termenul de organizații necomerciale, în cadrul căruia activează *Direcția organizații necomerciale* [89], iar în lista organizațiilor necomerciale care este afișată pe site-ul ministerului sunt incluse organizațiile înregistrate sub formă de instituții publice/private, asociații obștești, sindicate, culte religioase, fundații, asociații patronale, uniuni de persoane juridice etc. Majoritatea organizațiilor sunt înregistrare însă ca asociații obștești.

În această ordine de idei, susținem că termenul de organizație necomercială este utilizat în special în actele normative, acestea reprezentând totalitatea asociațiilor, instituțiilor (private și publice) și fundațiilor care au statut de persoană juridică și nu au ca scop obținerea profitului. Pentru noi însă e important să examinăm termenii care abordează nu doar rolul organizațiilor formale, dar și al celor informale în dezvoltarea comunității locale.

Cel mai des întâlnit termen în activizarea societății civile moldovenești este cel de **asociație obștească**. Cu el operează mediul academic și cadrul legislativ. Remarcăm astfel că acesta reprezintă „niște formațiuni benevole, de sine stătătoare, formate prin libera manifestare a voinței cetățenilor asociați pe baza comunității de interese profesionale și/sau de altă natură” [49, p. 105] (A. Bantuș); „o asociație benevolă de sine stătătoare a cetățenilor, creată în baza intereselor profesionale, culturale etc.” [73, p. 107] (I. Chistruga); „acel instrument de bază care asigură participarea cetățenilor în viața publică și în edificarea unei democrații adevărate” [138, p. 26] (V. Mîndru). Cadrul legislativ moldovenesc folosește, de asemenea, termenul de asociații obștești, iar în Codul civil nr. 82-86/2002 acesta include: mișcările obștești; organizațiile

pacifiste și de apărare a drepturilor omului; organizațiile de femei, de veterani, de invalizi, de tineret și de copii; societățile științifice, ecologiste, cultural-educative, sportive; uniunile de creație; comunitățile național-culturale; precum și instituțiile obștești. [191, p. 12]. Acest termen este utilizat și în textul Legii nr. 87/1996 cu privire la asociațiile obștești, care distinge trei forme de organizare a asociațiilor obștești, și anume: mișcarea, organizația și instituția [105, p. 21]. Cea mai răspândită formă de constituire pentru majoritatea asociațiilor înregistrare la nivel național și local rămâne a fi organizația obștească [140, p. 8]. Iar cercetătoarea V. Teosa consideră că aceasta ar include ONG-urile, syndicatele, cluburile de interese, asociațiile și fundațiile, care au rolul de a consolida mișcările civice transcendente în teritorii [213, p. 91].

Rezumăm că asociațiile obștești reprezintă acele entități cu caracter formal și neformal prin care cetățenii se implică în activități sociale, economice și culturale pentru a le fi asigurată o viață mai bună, dar care nu urmăresc să obțină profit de pe urma acțiunilor desfășurate.

La începutul sec. XXI au început să fie folosiți simultan termenii de **organizații și instituții ale societății civile**. În ordinea reflectată de idei, termenul de organizații ale societății civile (OSC-uri) include totalitatea organizațiilor nonprofit și non-statale în afara familiei, în care oamenii se organizează pentru a-și desfășura interesele comune în domeniul public [280]. Cercetătorii americani includ în categoria OSC-urilor: organizațiile comunitare și asociații ale satelor, grupurile de mediu, grupurile pentru femei, syndicatele, cooperativele, asociațiile profesionale, instituțiile de cercetare independente și nonprofit [289, p. 1]. În cadrul adunării „Parteneriatului global pentru cooperare pentru dezvoltare durabilă” (2011), OSC-urile au fost definite ca „actori independenți de dezvoltare care joacă un rol vital în a permite oamenilor să-și apere drepturile, să modeleze politicile și parteneriatele de dezvoltare și să supravegheze implementarea lor” [247, p. 6].

În țara noastră, termenul de OSC-uri a început să fie folosit recent, iar printre caracteristicile-cheie ale OSC-urilor se numără: excluderea profiturilor personale, independența, autonomia în raport cu statul, precum și existența unui anumit grad de formalitate, activând în baza scopurilor stipulate în statut. Experții L. Chiriac și E. Țugui menționează că OSC-urile cunosc trei forme distincte de organizare: asociațiile publice, fundațiile și instituțiile private, majoritatea din ele fiind însă înregistrate în calitate de asociații publice [72, p. 2]. În SDSC pentru anii 2009-2011, 2012-2015, 2017-2020 se operează la fel cu noțiunea de OSC-uri. În aceste documente lipsește definiția acestuia, fiind prezentate valorile și principiile cooperării dintre stat și societatea civilă în contextul strategiilor, precum și prioritățile de dezvoltare a societății civile. Totodată, instrumentul analitic „Indexul sustenabilității organizațiilor societății civile” utilizează noțiunea de OSC-uri în contextul dezvoltării sectorului asociativ. Chiar dacă

publicația nu definește expres acest termen, totuși din conținutul său observăm că se face referință la organizațiile formale (necomerciale) care sunt înregistrate la Ministerul Justiției.

Din cele remarcate mai sus observăm că, dacă în literatura străină termenul de OSC-uri include organizațiile formale și informale în această categorie, atunci în țara noastră acesta cuprinde ansamblul organizațiilor formale, ceea ce considerăm că nu ar fi destul de corect. De aceea, în continuare ne vom referi la ultimul concept supus analizei noastre, cel de **instituții ale societății civile (ISC)**, care abia începe să fie examinat, atât în literatura străină, cât și în cea moldovenească. Totuși, acesta nu este un termen nou în istoria omenirii, gânditorii politici considerându-le a fi elemente ale instituțiilor democrației participative (directe). Drept exemple pot fi prezentate adunarea poporului, consiliul etc., care ofereau cetățenilor posibilitatea de a se pronunța asupra unor probleme de interes comun, formând astfel o cultură civică activă și opinie publică bine orientată [47, p. 175-180].

La etapa actuală, majoritatea cercetătorilor străini includ în această categorie organizațiile formale și informale care, interacționând cu diverse sectoare dintr-o anumită comunitate, contribuie, per general, la dezvoltarea societății. Continuând pe aceeași ordine de idei, vom constata că ISC-urile reprezintă „mișcările sociale, inițiativele și asociațiile de voluntariat, care au rolul de a fortifica legea umanității” [260, p. 167-169] (R. Falk). Totodată, acestea includ „asociațiile unor comunități etnice care susțin interesele lor de grup și încurajează membrii săi să se implice în activități civice și politice” [285, p. 30-35] (B. D. McKenzie). În același context, experții S. Hall, T. J. Foxon, R. Bolton consideră că ISC-urile sunt formate din „cetățenii, cooperativele și municipalitățile care contribuie la dezvoltarea infrastructurii în comunități” [268, p. 5-6], iar J. M. Swint, L. Franzini, C. Honda ș.a. opiniază că acest termen cuprinde: ONG-urile, organizațiile comunitare, cartierele și rețelele de rudenie care ar contribui la îmbunătățirea vieții celor nevoiași [311, p. 28-30]. Pentru cercetătorii ruși T. N. Mikheeva, E. I. Belousov, R. V. Gornev, asociațiile obștești și mass-media sunt principalele ISC-uri care activează la nivel local. Asociațiile obștești acționează în domeniul social și rezolvă probleme care sunt legate de activitățile organelor locale. Mass-media, pe de altă parte, reunește autoritățile locale, ISC-urile și oamenii. În acest fel, ele stabilesc interacțiunea dintre oameni și autoritățile locale pentru a fi auzite de autorități [241, p. 1]. Cercetătorii kazahi Z. Sharivkan, B.S. Rakhmetulina, E.A. Naurysbaev consideră că ISC-urile includ: organizațiile publice, mass-media și administrația locală [306, p. 2205], iar afirmarea lor s-a datorat contextului politic și social de la sf. anilor '80, care a creat condiții pentru dezvoltarea sectorului asociativ. Pe de altă parte, savantul armean A. Alexanyan consideră că din categoria ISC-urilor fac parte: ONG-urile, sindicatele, mass-media, organizațiile religioase

și diverse organizații civile. Potrivit autorului, anume ele oferă mecanisme de funcționare a controlului democratic [231, p. 7-8].

Pe site-ul *Fundației Naționale pentru Dezvoltare Comunitară* se menționează că exemple de ISC-uri ar constitui: ONG-urile; organizațiile comunitare; asociațiile profesionale; organizațiile politice; instituțiile culturale; organizațiile religioase; mișcările ecologiste; media etc. [198]. Totodată, în *Raportul de activitate* elaborat de către Centrul CONTACT (2011), termenul de ISC-uri este utilizat deopotrivă cu cel de lideri ai comunității [181, p. 2] și constituie acele organizații formale care activează în sate sau orașe.

În opinia noastră, ISC-urile includ totalitatea organizațiilor (in)formale ale sectorului asociativ, care au rolul de a dezvolta unele practici de succes la nivel local, regional și național. Iar în particular acestea sunt reprezentate de:

- Asociațiile obștești, prin care este asigurat echilibrul de forțe dintre sectorul de afaceri și cel administrativ;
- Instituțiile publice/private care contribuie la dezvoltarea sectorului cultural și social (casa de cultură, grădinița, spitalul, școala);
- Agenți economici. Aceștia oferă locuri de muncă, venituri angajaților și plăți la buget, contribuind astfel la asigurarea bunăstării comunității. Tot ei contribuie la sponsorizarea/finanțarea edificiilor culturale, locurilor publice pentru dezvoltarea locală;
- Grupurile religioase prin intermediul cărora pot fi exercitate anumite presiuni în comunități prin biserici;
- Grupurile neformale de cetățeni care utilizează diverse mijloace de exprimare a revendicărilor și de influențare a deciziilor: greve, manifestații de stradă, proteste etc. [60, p. 14];
- Cetățenii simpli care se implică local la soluționarea necesităților personale și ale comunității.

Luând ca suport de referință asumțiile științifice ale termenilor elucidați, am identificat unele trăsături caracteristice definitorii ce vizează coordonatele instituțiilor societății civile, după cum urmează: 1) Conceptul supus analizei noastre a evoluat treptat de-a lungul timpului, pornind de la termenul de societate civilă, ONG, organizație (sector) nonprofit, organizație necomercială, asociație obștească, până la cel de organizație a societății civile și, respectiv, instituție a societății civile. 2) Indiferent de termenii utilizați în definirea sectorului asociativ, toate sunt axate pe îmbunătățirea vieții celor nevoiași [294, p. 279-281], promovarea valorilor democratice [245, p. 3], dar și pe consolidarea dialogului între reprezentanții politici și economici, care fortifică discursul social [338, p. 27]. 3) La dezvoltarea comunității locale se implică asociațiile obștești,

instituțiile publice/private (casa de cultură, grădinița, spitalul, școala); agenții economici de nivel local; grupurile religioase; grupurile neformale, precum și cetățenii simpli, care în ansamblu constituie instituțiile societății civile.

Pentru că dezvoltarea comunității locale, după cum am menționat mai sus, reprezintă un concept relativ nou care tinde să se afirme tot mai mult ca disciplină separată în domeniul științelor socioumane, în continuare ne propunem să identificăm componentele-cheie care au contribuit la definirea conceptului în uzanța sa actuală. Astfel, în literatura de specialitate cercetătorii străini și cei moldoveni au utilizat mai puțin sintagma *dezvoltare a comunității locale*, dând preferință celei de *dezvoltare comunitară*. Or, cuvântul *comunitar* ar face referință la „comunitate” sau „ceva ce ar aparține comunității” [87]. Pe de altă parte, conceptul *dezvoltare comunitară* nu exclude unele caracteristici, modele și teorii ale dezvoltării comunității locale. Mai mult, deseori acestea se interferează, ambele fiind axate pe o schimbare pozitivă, dar și pe îmbunătățirea nivelului de trai al oamenilor în comunitate. Deoarece cetățeanul este individul participant la treburile obștești, este important ca nimeni să nu fie exclus din acest proces, fiecare asigurându-i-se sentimentul de apartenență și constituția libertății [252, p. 677-678].

Dat fiind faptul că în literatura străină au fost formulate unele teorii și modele cu privire la dezvoltarea comunitară, iar cele referitoare la dezvoltarea comunității locale lipsesc, considerăm că primele ar fi sugestive și pentru obiectul nostru de studiu. În acest context, au relevanță cele opt modele de dezvoltare comunitară prezentate de către cercetătoarea M. Weil, și anume: organizarea vecinătății, organizarea de comunități funcționale, dezvoltare economică și socială a comunității, planificare socială, dezvoltare de programe și rețele comunitare, coalitii, politici și acțiuni sociale și mișcări sociale. Aceste modele nu sunt foarte diferite, având și unele suprapuneri între caracteristicile lor. În plus, există similarități în ceea ce privește rolurile pe care și le asumă reprezentanții societății civile în cadrul comunității sub diferitele ei aspecte [320].

Totodată, în literatura de specialitate au fost formulate unele teorii privind dezvoltarea comunitară, fiind abordate esența, caracteristicile și rolul acestora în societățile democratice. Prima din ele se referă la teoria dezvoltării comunitare. Fiind un domeniu specific al sociologiei, această teorie este în dezvoltare și împrumută din teoriile disciplinelor de bază (sociologie și asistența socială, psihologie, politologie, economie etc.), dezvoltându-se ca o necesitate de intervenție practică. Spre exemplu, dacă teoreticienii sociologiei și asistenței sociale au ajuns la niveluri avansate privind cercetarea intervenției în comunitate, atunci cei din domeniul dezvoltării comunitare împrumută toate metodele și tehnicile acestora. Teoria sistemelor în dezvoltarea comunitară face referință la utilizarea termenilor de: sisteme și subsisteme, sisteme închise și deschise, limitele sistemelor, feedbackul și echilibrul sistemic care pot fi folosite

pentru a clarifica abordarea conceptului de dezvoltare comunitară [312, p. 1]. Această teorie este utilă pentru a înțelege dinamica relațiilor inter-grup și a lua în considerare schimbările implicate în planificarea activităților de dezvoltare. Abordarea holistică a comunității presupune că fiecare element al comunității și al evoluției acesteia este văzut permanent în contextul totalității [83, p. 22-23]. Teoria funcționalistă asupra dezvoltării comunitare. Conform teoriei funcționaliste a sociologului american R. L. Warren, se consideră că comunitatea este o formațiune socială ce îndeplinește cinci funcții, și anume: cea de socializare, participare socială, de control social, sprijin reciproc, precum și funcția de asigurare a prosperității economice. După Warren, aceste cinci funcții se regăsesc la orice comunitate – de la sate până la orașe mai mari, în mod formal sau informal, în timp ce fiecare comunitate are nevoie de intervenție, de tip proces de dezvoltare comunitară pentru a asigura bunăstarea generală a cetățenilor. Aplicarea acestor teorii în lucrare în domeniul dezvoltării comunitare ne-a ajutat să înțelegem mai bine contextul evolutiv al conceptului supus investigației noastre și să determinăm rolul și locul acestora la etapa actuală.

Prin urmare, din punct de vedere cronologic, conceptul de „dezvoltare comunitară” apare în mișcările de reformă din SUA din anii 1840. Prima definiție a dezvoltării comunitare este atribuită în cadrul Conferinței din 1948 de la Cambridge, prin care se menționează că aceasta ar fi „o mișcare axată pe promovarea unei vieți mai bune pentru întreaga comunitate, cu participare activă și la inițiativa comunității” [322, p. 1]. Ulterior, în SUA au avut loc diverse mișcări sociale pentru promovarea drepturilor civile (anii '50), care au condus la recunoașterea dezvoltării comunitare ca practică. În anul 1955, documentele ONU au definit „dezvoltarea comunitară” ca „proces a cărui finalitate constituie crearea condițiilor de progres economic și social”. Astfel, „dezvoltarea comunitară este focalizată pe o participare sporită și mai bună a oamenilor în treburile comunității, pe revitalizarea formelor existente de administrație locală, precum și pe tranziția spre o administrație locală eficientă, în cazul în care ea nu este încă funcțională” [317, p. 9]. Reacțiile la modelul de dezvoltare economico-socială, adoptat de UNICEF și OMS prin Declarația de la Alma Ata din 1978, au dus la conturarea înțelesului actual al termenului, și anume a ideii de implicare a oamenilor în proiectele proprii dezvoltări [84]. Economistul englez E. F. Schumacher a completat ideea dezvoltării comunitare cu trei factori – „educația, organizarea și disciplina oamenilor” [305, p. 138], iar această nouă abordare și „apropriere” de factorul uman a dus la schimbarea accentului pe care cade conceptul de dezvoltare, avându-se în vedere dezvoltarea schimbărilor pozitive și a progreselor continue înregistrate la nivelul comunității. În anii '70, conceptul de dezvoltare comunitară a fost introdus în domenii precum administrația publică, urbanismul sau ordinea publică. Acest fapt se datorează apariției celor două publicații – „Community Development” (Marea Britanie) și

„Community Development: Journal of the Community Development Society” (SUA), precum și introducerii unor programe universitare în domeniul dezvoltării comunitare în aceste țări [201, p. 17].

În același timp, în statele din Europa Centrală și de Est, conceptul de dezvoltare comunitară a început să fie abordat cu aproximativ 25 de ani în urmă, odată cu trecerea de la comunitarismul socialist la cel modern – bazat pe modernizare și participare la nivel local. De altfel, și sociologul C. Zamfir remarca: „în țările aflate în tranziție, dezvoltarea comunitară a început să preocupe actorii sociali și statali atunci când sistemul economic a creat un deficit de oportunități cetățenilor din comunități de a se integra într-un proces global de dezvoltare”. În acest context, programele de dezvoltare comunitară erau cele care ofereau avantaje de a activa localitățile marginalizate și de a reduce costurile pentru mobilizarea resurselor locale [110, p. 154-156]. În Republica Moldova, conceptul de „dezvoltare comunitară” a fost preluat din programele Uniunii Europene și ale Băncii Mondiale, fiind regăsit astăzi în activitățile ISC-urilor, dar și în planurile strategice de dezvoltare locală elaborate de către autoritățile APL.

Din cele expuse mai sus, observăm că cercetătorii străini au analizat pe parcursul sec. XIX-XX în special conceptul de dezvoltare comunitară, iar cel de dezvoltare a comunității locale practic lipsește ori se regăsește tangetial. Totuși, unul dintre cercetători care a examinat ambele concepte este sociologul român A. Negru, considerând că prin definiție, rol și implicare ele sunt diferite. Autorul menționează că „dacă în cadrul dezvoltării comunitare, orice comunitate are un rol activ de a elabora și aplica politici de dezvoltare, atunci dezvoltarea comunității locale s-ar produce fără participarea conștientă și voluntară a membrilor săi, iar schimbările petrecute în cadrul ei sunt rezultatul acțiunii unor factori exogeni” [148, p. 2]. Cu această ipoteză am fi parțial de acord, dat fiind faptul că la procesul de dezvoltare se implică mai mulți actori statali din interiorul și din afara comunității, însă credem că inițiativele de implicare diferă de la o comunitate la alta în funcție de gradul de dezvoltare locală, de voința cetățenilor, a reprezentanților ISC-urilor și autorităților APL de a dori o schimbare. De aceea, vom insista pe utilizarea conceptului de dezvoltare a comunității locale, pe care o considerăm a fi un demers de activare și interacțiune a tuturor actorilor locali, regionali și naționali care valorifică resursele umane și materiale pe un anumit teritoriu (comunitate locală) în a asigura bunăstarea generală.

În continuare vom efectua o scurtă analiză a principalelor componente ale conceptului dezvoltării comunității locale, și anume: cel de „comunitate locală” și de „dezvoltare” în contextul „comunității locale”. Astfel, referindu-ne la evoluția comunității locale, vom observa că inițial aceasta se numea *comunitate rurală*, fiind reprezentată sub forma diferitor comunități umane (clanuri și triburi formate din structuri familiale largi). La sfr. sec. al XIX-lea, sociologul

german F. Tönnies, în lucrarea „Gemeinschaft und Gesellschaft”, pornind de la cele trei tipuri de relații de rudenie – maternă, conjugală și fraternală, a conturat trei tipuri de comunități umane: rudenie, localitate și minte sau comunitatea spirituală [236, p. 2], care se află într-o relație strânsă [314, p. 26]. La începutul sec. XX, conceptul de comunitate rurală a fost interpretat în limita spațiilor comerciale și de servicii construite în jurul unui centru al satului [270, p. 59-63]. Mai târziu însă, cercetătorii americani R. Park și E. Burgess au pus bazele pentru sociologia urbană, iar potrivit lor, comunitățile reprezentau niște „arii naturale care se dezvoltă ca urmare a concurenței dintre întreprinderi pentru utilizarea terenurilor și între grupurile de populație pentru locuințe la prețuri accesibile” [295, p. 26-28]. Respectiv, un cartier era o subsecțiune a unei comunități mai largi, având o colecție de persoane și instituții care ocupă o arie definită spațial, în timp ce orașele cuprindeau mai multe comunități-cartiere. Autorii au făcut distincție și între comunitățile rurale (locale), pe care le considerau mai mici ca dimensiune în comparație cu orașele. Altfel spus, comunitățile rurale (locale) erau tradiționale și conservatoare și mai puțin divizate, pe când orașele (zonele urbane) erau considerate mai moderne, mai „civilizate” și mai complexe. Deci, observăm că treptat conceptul de comunitate rurală a fost înlocuit cu cel de *comunitate locală*, ultimul obținând trăsături și elemente geografice prin care au loc diferite activități economice, sociale și culturale pentru dezvoltarea comunității. Sociologul G. Suttles a îmbunătățit acest punct de vedere, evidențiind că comunitatea locală este cel mai bine gândită nu ca o singură entitate, ci mai degrabă ca o ierarhie a grupurilor rezidențiale mai incluzive. Autorul utilizează deci termenul de comunitate locală în sensul diferitor entități sociale care locuiesc într-un anumit teritoriu în baza intereselor și ocupațiilor comune [310, p. 234].

Savantul american J. Gusfield a distins două dimensiuni ale comunității – teritorială și relațională. Dimensiunea relațională a comunității are legătură cu natura și calitatea relațiilor din acea comunitate, în timp ce alte comunități pot fi definite în funcție de teritoriu, ca în cazul cartierelor [266, p. 78-80]. Cercetătorul a menționat că cele două dimensiuni nu se exclud reciproc, deși sociologul francez É. Durkheim a contrazis această idee, remarcând că „societatea modernă dezvoltă comunitatea în jurul intereselor și abilităților mai mult decât în jurul localității” [239, p. 15]. Credem că savantul se referea mai degrabă la *dimensiunea socială* a comunităților locale, care sunt reprezentate de un grup ce este organizat în jurul valorilor comune și este atribuit unei coeziuni sociale mai mari decât unei gospodării individuale.

Pentru noi însă este importantă *dimensiunea juridică* a conceptului, prin care se afirmă că „comunitățile locale ar reprezenta membrii organizați în colectivități locale, precum și în alte instituții și servicii publice ori private de interes local” [27], care sunt delimitați de un spațiu geografic. Altfel spus, o comunitate locală este alcătuită dintr-un grup de persoane care are un

loc comun de reședință, precum și de un set de instituții care ordonă toate aspectele vieții sociale [193, p. 14-15]. În cadrul celor trei niveluri „locale” de acțiune prezentate în tabelul de mai jos, oamenii se cunosc sau au șansa să se cunoască unul pe altul.

Ierarhia nivelurilor locale de acțiune

r.	Niveluri	Descriere
	Nivel internațional	
	Nivel național / de stat	
	Nivel regional/județean	
	Nivel raional	LOCAL – Set de comunități care au conexiuni economice și sociale
	Nivel comunitar (oraș, sat)	LOCAL – Persoane / gospodării care au un loc comun de reședință
	Nivel de grup	LOCAL – Membri asociați pe baza unor caracteristici sau interese comune
	Nivel de gospodărie	
	Nivel individual	

Sursa: Elaborat de autor. © Budurina-Goreacii Carolina, 2012.

Astfel, observăm că comunitățile locale de nivel raional, comunitar și de grup sunt mult mai dispuse să coopereze din cauza prezenței anumitor interese comune. Am defini termenul de „local”, prin exprimarea sensului *comun* al cuvântului, dacă ne referim la faptul că există o relație dintre oamenii care doresc și sunt capabili să se angajeze în acțiuni colective în baza existenței unor interese comune. Spre deosebire de nivelurile internaționale, regionale sau naționale în care oamenii pot participa în calitate de cetățeni, în zonele locale aceștia au o relație de identitate reciprocă și sentimentul de apartenență. *Gospodăria* nu se identifică cu nivelul de comunitate, deoarece aspectele privind luarea deciziilor și organizarea acțiunilor colective în gospodării nu sunt la fel de complexe ca și în cazul grupurilor, orașelor/satelor sau raioanelor. În cazul *nivelului individual*, persoanele fizice decid și acționează numai pentru ele însele.

În Republica Moldova, conceptul de comunitate locală este limitat mai degrabă la un spațiu geografic. Deși se vorbește mult despre dezvoltarea comunității locale ca soluție la rezolvarea problemelor existente, totuși activismul civic și legăturile interumane bazate pe susținere reciprocă se află la etapa incipientă de formare și consolidare.

În continuare ne vom referi la pilonul de „dezvoltare” în contextul conceptului de „comunitate locală”. Astfel, semnificațiile termenului de „dezvoltare” pot fi văzute sub două aspecte. Primul este cantitativ, atunci când dezvoltarea înseamnă mai mult, mai mare în sensul creșterii numărului. Cel de-al doilea aspect se referă la schimbarea calitativă a procesului și a

rezultatelor. Vom aprecia că dezvoltarea comunității locale este rezultatul unei implicări active și responsabile a membrilor comunității, care, prin atitudinea și comportamentul lor, reușesc să genereze o calitate mai bună a vieții.

În sens restrâns, dezvoltarea comunității locale este atât un *proces* - prin faptul că se dezvoltă și se consolidează anumite capacități de acțiune colectivă, cât și un *rezultat*, deoarece are loc adoptarea colectivă de măsuri pentru dezvoltarea comunității [318].

În sens larg, în cadrul dezvoltării comunității locale *ca proces* are loc implicarea planificată de intervenție asupra comunității, la care se urmărește rezolvarea problemelor colective. Profesorul american L. Ploch a adăugat că dezvoltarea comunității locale ar fi „un proces de implicare voluntară a cetățenilor pentru a îmbunătăți unele aspecte ale vieții comunității, care iar ar duce la consolidarea unor relații umane și instituționale la nivel comunitar” [296, p. 6]. Pe de altă parte, dezvoltarea comunității locale *ca rezultat* presupune îmbunătățirea locului de viață și de muncă al cetățenilor prin implementarea programelor de dezvoltare și participare la procesul de luare a deciziilor la nivelul comunității.

Prin urmare, dezvoltarea comunității locale reprezintă un proces planificat, derulat pe termen lung, proces care propune introducerea de schimbări pozitive la nivelul comunității. Deseori însă schimbarea este privită cu reținere sau ostilitate atât din partea autorităților APL, cât și a cetățenilor. Pentru comunitățile locale moldovenești, schimbarea este similară cu tranziția sau cu un proces de nesiguranță din partea tuturor actorilor implicați. Totodată, orice încercare de diversificare a activităților este primită cu indiferență sau chiar respingere. Considerăm că procesul de dezvoltare a comunității locale trebuie să pornească din interiorul comunității, deoarece membrii comunității își cunosc cel mai bine problemele și ar putea să identifice mai ușor soluțiile pentru îmbunătățirea situației. Însă atunci când este necesară participarea cetățenilor în acțiuni concrete, deseori se invocă diverse motive de neimplicare: lipsă de timp, bani etc. Mobilizarea resurselor comunității necesită profesionalism și răbdare, iar în prima fază rezultatul va constitui elaborarea unui plan sau a unei strategii care se va axa pe formarea capitalului social, planificarea și desfășurarea acțiunilor, precum și evaluarea rezultatelor.

Procesele de dezvoltare a comunității locale ar trebui să fie adaptate la particularitățile locale, din cauza diferențelor mari între comunități la nivel cultural, economic și social, precum și mentalitate, structură etnică etc. În același timp, ele trebuie să se axeze pe cetățeni, instituții, organizații, familii, grupuri de prieteni, agenți economici, socioculturali și politici, ținându-se cont de aspectele culturale și tradițiile comunității.

În societățile democratice, dezvoltarea comunității locale se produce în cazul desfășurării mai multor acțiuni ce sunt axate pe rezolvarea unor probleme comune ale oamenilor

care împart același spațiu geografic, au importante relații economice, sociale sau culturale. De altfel, abordarea sectorială cu privire la dezvoltarea comunității locale confirmă această ipoteză:

a) *dezvoltarea tehnico-economică* a comunității, care presupune introducerea de noi tehnologii, mașini și utilaje care, în ultimă instanță, servesc și unor scopuri economice. Astfel, prin alocarea banilor publici din bugetul local și prin procurarea utilajului tehnic de pe urma granturilor obținute, reprezentanții autorităților APL și ai sectorului asociativ contribuie la îmbunătățirea sectorului agroindustrial al comunității locale.

b) *dezvoltarea structurii și utilizării forței de muncă*, care se referă la creșterea nivelului de educație al populației și al promovării noilor profesii. Ambele aspecte trebuie să se dezvolte și actualizeze simultan, conform necesităților și realităților existente într-o comunitate. Totodată, diversificarea profesiilor ar contribui la recalificarea populației active din localități, introducând astfel mai multe oportunități de angajare și asigurând o viață mai bună.

c) *dezvoltarea politică* a comunității locale, prin descentralizarea puterii și creșterea nivelului de responsabilizare a actorilor politici în fața cetățenilor pentru acțiunile întreprinse. Implicarea cetățenilor în procesul decizional trebuie să devină o practică răspândită la nivel local, deoarece anume ei își cunosc cel mai bine problemele, iar autoritățile pot interveni la rezolvarea lor prin soluții concrete.

d) *dezvoltarea demografică*, care presupune creșterea populației într-o comunitate, pe o anumită perioadă de timp. Dacă acest indicator este unul pozitiv, atunci are loc o investiție mai mare din partea autorităților APL prin oferirea resurselor umane în desfășurarea activităților locale. Totodată, sectorul asociativ se va implica mai eficient, prin intensificarea eforturilor de a spori angajamentul civic în comunități. Observăm deci că dezvoltarea comunității locale acoperă practic toate dimensiunile dezvoltării: economică, socială, politică și demografică, la care se poate adăuga și dimensiunea culturală, adică respectul față de tradițiile și valorile comune împărtășite de membrii comunității.

Luând ca suport de referință asumptiile științifice ale conceptelor de dezvoltare (comunitară), comunitate rurală (locală), am identificat unele trăsături caracteristice definiției ce vizează coordonatele dezvoltării comunității locale, după cum urmează: 1) Conceptul de dezvoltare a comunității locale este unul relativ nou în știința și practica contemporană, motiv pentru care un șir de caracteristici, modele și teorii ale dezvoltării comunitare au fost examinate în contextul abordării conceptului dezvoltării comunității locale. 2) Conceptul de dezvoltare a comunității locale presupune un proces în care membrii comunității se reunesc pentru a întreprinde măsuri colective și pentru a genera soluții la problemele comune. Iar pentru aceasta este nevoie ca să se realizeze: conștientizarea identității comune; implicarea tuturor membrilor

comunității la treburile publice; utilizarea și dezvoltarea resurselor proprii; promovarea sentimentului de solidaritate între membrii comunității etc. [189, p. 10]. 3) Dezvoltarea comunității locale variază de la inițiative mici din cadrul unui grup mic de persoane la inițiative mari care implică mai mulți cetățeni. Totodată, pentru eficientizarea dezvoltării comunității locale sunt necesare eforturi pe termen lung, care să fie planificate, incluzive (pentru toți membrii comunității) și echitabile, adică corecte – în beneficiul comunității.

Prin urmare, pentru a prezenta o abordare complexă a conceptelor supuse analizei noastre și a evidenția aspectele care vizează rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale moldovenești, investigațiile au fost realizate în baza metodelor general-specifice de cercetare, precum și a unor procedee logice care constituie suportul metodologic multidimensional adecvat științei politice contemporane. Referindu-ne la unele metode de investigație științifică aplicate în procesul de perfectare a lucrării, menționăm următoarele:

Metoda fenomenologică, ca metodă de cercetare în filosofie, a permis examinarea condițiilor fundamentale și evenimentelor („fenomenelor”) care au contribuit la definirea conceptelor de instituții ale societății civile și dezvoltarea comunității locale. Această metodă a fost aplicată în special în subcapitolele 1.1 și 1.2 ale lucrării.

Metoda istorică a asigurat efectuarea unei analize privind evoluția instituțiilor societății civile, având ca reper perioada anilor 1988 – prezent. Pentru o abordare mai structurată și comprehensivă a fenomenului au fost stabilite următoarele etape de dezvoltare: etapa renașterii (1988 – 1990); etapa constituirii (1991 – 1996); etapa consolidării (1997 – 2008) și etapa transformării (2009 – prezent). Această metodă a fost utilizată în subcapitolul 2.1 al lucrării.

Metoda comparativă a constatat în compararea procesului de reconstituire a societății civile și rolului pe care l-a jucat în democratizarea Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei (subcapitolul 2.1). Metoda comparativă a fost utilă și la evidențierea asemănărilor și deosebirilor dintre asociațiile ce urmăresc beneficiul reciproc și cele axate pe beneficiul public. La fel, au fost comparate datele cu privire la evoluția numerică a organizațiilor necomerciale, de la obținerea independenței țării, amplasarea lor geografică, precum și domeniile principale de activitate. Aspectele respective se regăsesc în subcapitolul 2.3.

Metoda analizei de conținut a documentelor (utilizată în toate capitolele tezei) a oferit posibilitatea să cercetăm rolul implicării instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale la nivel teoretic și practic. Astfel, prin intermediul convențiilor, declarațiilor adoptate etc., a lucrărilor originale elaborate de către cercetătorii din SUA, Occident, spațiul postsovietic, România și Republica Moldova, a fost posibilă înțelegerea limitelor conceptuale dintre sectorul asociativ, stat și piață, a funcțiilor pe care le exercită în societate, dar și să vedem cum acestea

contribuie la dezvoltarea comunității locale. Pe de altă parte, analiza rapoartelor, studiilor și articolelor publicate de către mediul academic și cel neguvernamental din țară ne-a permis să urmărim evoluția instituțiilor societății civile moldovenești, pornind de la adoptarea cadrului legislativ, problemele cu care se confruntă, realizările acestora și finalizând cu obiectivele pentru viitor asumate de către autorități și sectorul asociativ în procesul de dezvoltare locală.

Printre metodele specifice de cercetare au fost distinse: *metoda sistemică*, *metoda structural-funcțională*, *metoda behavioristă*, *analiza dimensională*, *metoda instituțională* și *cercetarea statistică*.

Astfel, utilizată în subcapitolul 1.3, *metoda sistemică* a constatat în descrierea dimensiunilor corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale. În acest context, au fost analizate sistemele de tip închis (orientate spre propriul grup/propria organizație) și sistemele de tip deschis (orientate spre ceilalți); sisteme simetrice (promovarea acelorași valori și principii; implicarea comună în soluționarea unor probleme locale) și asimetrice (ignorarea intereselor și necesităților cetățenilor locali și satisfacerea priorităților donatorilor); sisteme statice (caracteristice pentru instituțiile societății civile care au scopuri specifice și definitorii) și dinamice (În cazul dezvoltării comunității locale, specializarea rolurilor este mult mai largă).

Metoda structural-funcțională (aplicată în subcapitolele 2.3, 3.2 și 3.3) a constatat în stabilirea importanței instituțiilor societății în dezvoltarea comunității locale. Astfel, pornind de la scopul, misiunea și domeniile de activitate ale unor instituții ale societății civile, în lucrare se arată în ce măsură acestea contribuie la procesul schimbării la nivel economic și sociocultural din comunitățile locale.

Metoda behavioristă (folosită în subcapitolul 1.3) rezidă în analiza nivelului de încredere al cetățenilor față de societatea civilă în procesul de democratizare a țării. *Analiza dimensională* (subcapitolul 3.1) a permis să fie studiată dimensiunea privind parteneriatul de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale. *Metoda instituțională* (subcapitolul 3.2) a fost aplicată pentru a examina principalele activități desfășurate de către unele instituții ale societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local.

Iar pentru satisfacerea nevoii de informații privind obiectul investigației, a fost necesară organizarea *cercetării statistice*. Astfel, prin intermediul observației indirecte, au fost culese date din sondaje, studii, rapoarte și barometre de opinie. Aceste date au contribuit în final la obținerea, într-o formă statistică, a informației privind dezvoltarea instituțiilor societății civile, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic și până la etapa actuală.

Autorul a aplicat și unele procedee logice, precum: *analiză-sinteză*, *inducție* și *deducție*. *Analiză-sinteză* – în baza analizei activităților, ale rapoartelor anuale afișate pe site-urile unor ISC-uri din Republica Moldova, precum și a documentelor strategice elaborate de autoritățile APL în contextual dezvoltării socioeconomice la nivel local, în subcapitolul 3.3 au fost prezentate unele practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul. *Metoda inductivă* a fost aplicată în subcapitolul 2.2 pentru a analiza principalele acte normative naționale care asigură funcționarea ISC-urilor în societate. Această metodă ne-a permis să identificăm și unele imperfecțiuni privind aplicarea legilor și să prezentăm câteva soluții care ar putea fi luate în considerare de către organele competente în îmbunătățirea cadrului legislativ. *Metoda deductivă*, folosită în subcapitolul 3.2, ne-a permis să evaluăm funcțiile specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local; identificând, totodată, unele probleme care persistă atât pentru cetățeni, cât și pentru instituțiile societății civile în asigurarea bunăstării generale.

În acest context, utilizarea metodelor de cercetare axate pe analiza gradului de implicare și rezultatele obținute de către instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității locale ne-a permis să realizăm scopul și obiectivele trasate în lucrare.

1.3. Dimensiunile corelative dintre „instituțiile societății civile” și „dezvoltarea comunității locale”

Relația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este examinată astăzi mai întâi de toate din perspectiva implicării reprezentanților sectorului asociativ în acțiuni de dezvoltare locală. Această relație este bazată pe anumite norme și valori ce reies din obiectivele organizațiilor (in)formale ale societății civile, dar și de cultura, tradițiile existente în comunitate, care nu pot fi trecute cu vederea, ci, din contra, dezvoltate pentru binele societății.

În contextul analizei dimensiunilor corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale ne-am propus să identificăm care sunt instituțiile societății civile ce formează comunitatea civică (teoria lui R. Putnam); să examinăm atribuțiile cetățenilor membri ai unor structuri din sectorul asociativ și celor care sunt independenți atunci când interacționează în societate; să evidențiem cât de deschise și cooperante sunt instituțiile societății civile în procesul dezvoltării comunității locale și să argumentăm ce rol (pozitiv, negativ sau pasiv) au instituțiile societății civile în soluționarea problemelor socioeconomice și culturale din cadrul comunității.

În literatura științifică există mai multe abordări cu privire la dimensiunile corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale. Una dintre ele se referă la teoria lui R. Putnam, care face distincție dintre societatea civilă (ca sector asociativ) și așa-zisa „comunitate civică”. Conform opiniei sale, construirea unei comunități civice se bazează pe existența și funcționarea organizațiilor ce au obiective civice (publice) și mai puțin politice sau private. Societățile de ajutor reciproc (de exemplu, asociațiile rotative de credit), organizațiile comunitare, cooperativele, cluburile sportive și partidele politice pot fi elemente constitutive ale unei comunități civice. Astfel, viața asociativă este structurată pe orizontală pentru a genera încredere, cooperare, fluxuri libere de comunicare, norme generalizate și robuste de reciprocitate. Privită în acest fel, comunitatea civică este un concept atât extins, cât și restrâns față de societatea civilă: mai cuprinzătoare – în sensul că include toate asociațiile și restrâns – prin faptul că acoperă doar asociațiile structurate orizontal în jurul unor legături mai mult sau mai puțin reciproce, simetrice și de încredere. De asemenea, există multe organizații active în societățile civile democratice – chiar și organizațiile civice al căror scop este de a reforma politica sau de a susține drepturile omului – care nu sunt civice în sensul lui R. Putnam. Aceste organizații tind să reproducă în sine tendințele culturale ierarhice ale societății mai largi: structura verticală a autorității și fluxurile de informații, modelele asimetrice de schimb între patron și clienți, relații orizontale slabe între membrii generali și niveluri scăzute de încredere. În acest context, dacă ierarhia și suspiciunea guvernează organizarea, atunci cooperarea devine dificilă, atât între membrii organizației, cât și între ei și alte organizații. Organizația devine apoi dependentă de lider sau de guvern. Ca urmare, organizația nu se poate extinde sau își pierde susținerea și credibilitatea în societate. În cele mai extreme cazuri, sectorul asociativ poate deveni dependent, coercitiv și exploatator al comunității necivice [253, p. 12-13]. Astfel, modelul lui R. Putnam cu privire la conexiunea dintre societatea civilă și comunitatea civică are implicații profunde pentru dezvoltarea economică, angajarea civică locală, prin care cooperarea voluntară este esențială. Cooperarea voluntară este facilitată în mare măsură de încrederea interpersonală și de normele de reciprocitate, iar aceste orientări culturale, la rândul lor, sunt încurajate de rețelele de implicare civică, în care cetățenii sunt atrași în egală măsură în interacțiune [298, p. 167-173].

Încercând să facă diferența între dezvoltarea comunității locale (utilizând termenul de comunitate) și instituții ale societății civile (în special organizațiile formale), cercetătorii G. Hillery și S. Gottschalk au introdus anumite precizări în demersul nostru de studiu. Ei consideră că organizațiile formale, reprezentate de întreprinderi, armată, școli, partide sau asociații profesionale, prin caracterul său de orientare au scopuri specifice și definitorii, în timp ce dezvoltarea comunității locale reprezintă un proces la care sunt implicate diferite organizații

(in)formale cu scopuri sau obiective mult mai complexe într-un anumit spațiu delimitat geografic [263, p. 35-39]. Complementar, organizațiile formale definesc roluri specifice membrilor săi, care raportează unul la celălalt în această calitate de reprezentanți ai unor roluri, iar în cazul dezvoltării comunității locale această specializare a rolurilor este mult mai largă [265, p. 271-277], cetățenii având conexiuni cu grupul, satul/orașul sau raionul din care fac parte.

Pe de altă parte, evidențiem două orientări corelaționale, complementare, dar distincte ale instituțiilor societății civile: o orientare spre sine, închisă spre propriul grup/organizație, și o orientare spre ceilalți, din afara grupului/organizației percepute de apartenență, deschisă spre dezvoltarea comunității locale. Dacă ne referim la orientarea spre sine (de tip închis) drept caracteristică a unor instituții ale societății civile, atunci vom constata că majoritatea dintre activitățile desfășurate se limitează doar la dezvoltarea organizațională internă, precum și la consolidarea de competențe și abilități ale membrilor săi. Drept exemple pot servi participarea la instruire cu tematici privind planificarea strategică, dezvoltarea personală etc. De regulă, aceste organizații fie că s-au creat recent și nu se implică în acțiuni locale, deoarece nu știu cum s-o face, sau este cazul când organizațiile activează de ceva timp, însă interesul membrilor săi nu tinde spre anumite scopuri caritabile. În practică, aceste structuri nu activează pentru o perioadă lungă de timp. Credem însă că este necesar ca instituțiile societății civile să fie orientate spre atingerea unor scopuri nobile și spre folosul societății (de tip deschis), pentru că anume principiile respective le fac distincte de celelalte două sectoare: statul (care este preocupat în special de obținerea și menținerea puterii) și piața (axată pe obținerea profitului). Pe de altă parte, dinamica închidere-deschidere va trebui să existe pretutindeni și permanent, deoarece anume aceste tipuri de organizații oferă diversitate și competitivitate pentru o anumită comunitate, ridicând astfel gradul de interes și angajament în a face schimbări pozitive la nivel local.

Un alt aspect privind corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale ține de faptul că oricât de diverse ar fi instituțiile societății civile prin misiunea, structura și domeniile sale de activitate, ele nu pot exista în izolare, iar activitatea acestora este orientată mai mult sau mai puțin spre dezvoltarea comunității locale. Aceste relații cu comunitatea locală au forme simetrice (dacă ne referim la promovarea acelorași valori și principii; implicare comună în soluționarea unor probleme locale etc.) și asimetrice (ex: ignorarea intereselor și necesităților cetățenilor locali și satisfacerea priorităților donatorilor).

Corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este demonstrată și de motivația de a rezolva anumite probleme socioeconomice și culturale cu care se confruntă membrii unei comunități locale. Asocierea membrilor în cadrul sectorului asociativ se realizează, de obicei, în organizații (in)formale și sunt definite prin a contribui la realizarea

misiunii organizației. Contextul local își pune amprenta asupra oricărui demers de acest fel, iar variabile ca nivelul capitalului social și uman, infrastructura sau suportul din partea instituțiilor sunt definitorii pentru succesul sau eșecul unor astfel de inițiative. Instituțiile societății civile reprezintă de fapt acele entități nonprofit care utilizează activitățile sociale, economice și/sau culturale pentru a-și realiza misiunea. Anume ele ar putea constitui o soluție pentru rezolvarea problemelor cetățenilor și ale persoanelor dezavantajate la nivel local, deoarece: contribuie la creșterea gradului lor de calificare și de educație; ajută la identificarea necesităților în comunitate; stimulează solidaritatea și duc la îmbunătățirea relațiilor dintre membrii comunității. Acțiunile ISC-urilor implică nu doar angajarea persoanelor dezavantajate, ci și dezvoltarea abilităților acestora de a se integra social și a acționa local [114, p. 16-17].

În același context, instituțiile societății civile pot oferi o contribuție utilă cu privire la aspectele de politică economică, facilitând astfel dezvoltarea întreprinderilor private. În practică însă, legătura dintre creșterea economică și societatea civilă nu este atât de simplă. Spre exemplu, miracolul economic din Coreea de Sud a fost realizat datorită implicării active în anii '80 a sindicatelor, grupurilor de studenți și organizațiilor religioase în procesul de democratizare a statului [307, p. 73-82]. În schimb, Bangladesh, care este un stat cu câteva mii de ONG-uri, grupuri de advocacy și organizații de servicii sociale ce activează la nivel național și local [269, p. 415-416], nu a îmbunătățit nivelul de trai al populației. Or, cetățenii sunt mai motivați să participe la viața asociativă atunci când ating un nivel de trai confortabil (piramida trebuințelor lui A. Maslow). Pentru țara noastră, experiența implicării instituțiilor societății civile la nivel local se află la etapa de afirmare și dezvoltare. Prea puțin este cunoscută activitatea sectorului asociativ în comunitățile locale, iar dezvoltarea economică nu a satisfăcut deocamdată așteptările cetățenilor.

Totuși, o societate civilă bine dezvoltată poate fi un partener pentru o economie de piață de succes. Multe ISC-uri pot consolida dezvoltarea economică locală prin participarea la procesul decizional și prin creșterea fluxului de cunoștințe și informații oferite. Cu toate acestea, calea către succesul economic nu este neapărat pavată de societatea civilă, iar o societate civilă puternică poate coexista cu o economie relativ slabă (și invers). Mai mult, prea multe instituții ale societății civile sau diversele sale orientări (care pot fi greșite) ar putea aduce daune pentru dezvoltarea economică locală. Unii economiști consideră, de exemplu, că forțele de muncă din America Latină, care erau un sprijin al societății civile din regiune, au fost unul dintre cele mai mari obstacole în calea creșterii și stabilității economice din America Latină [248, p. 24]. De asemenea, în Armenia unii analiști consideră că unele ONG-uri, prin intermediul programelor de ajutor, au direcționat greșit banii atunci când au distribuit produse alimentare în scopuri

umanitare în unele localități, aceștia putând fi utilizați mai bine pentru crearea locurilor de muncă. Există, de asemenea, o lipsă evidentă de informații privind finanțarea și sursele de ajutor [288, p. 61-64].

O altă ipoteză ar fi că comunitățile locale trebuie să se autoorganizeze pentru a întreprinde planificarea și gestionarea dezvoltării și sunt așteptate să preia conducerea prestării anumitor servicii și organizarea diverselor activități. Modelul birocratic al administrației publice reușește cu greu să iasă din imobilismul său, iar serviciile publice continuă să-l privească pe cetățean ca pe un „administrat” [231]. În acest context, în țările democratice serviciile comunitare oferite de către actorii sociali și mai puțin de cei ai statului s-au dovedit deja mai eficiente și cu un grad mai ridicat de transparență. Cercetătorii D. Gaebler și T. Osborne prezintă avantajele transferului serviciilor sociale de la administrație către comunități [292, p. 475-496], întrucât, potrivit lor, ONG-urile, grupurile de inițiativă, familia, biserica etc. sunt mai devotate membrilor săi; înțeleg mai bine problemele locale și contribuie la rezolvarea acestora; sunt mai flexibile și mai creative; sunt mai ieftine (atrageră de alte fonduri, implicare voluntară); creează modele de comportament și se focalizează pe capacități proprii” [201, p. 22].

Totodată, pentru a realiza o dezvoltare durabilă, provocarea constă în facilitarea și instituționalizarea unui proces prin care înseși comunitățile locale ar mobiliza instituțiile societății civile la nivel local pentru a-și satisface propriile nevoi. Utilizarea eficientă a capitalului social poate fi considerată drept cel mai important rol al comunităților locale [338, p. 27]. Ca o condiție prealabilă pentru acumularea și mobilizarea eficientă a capitalului social în vederea dezvoltării comunității, îmbunătățirea sau modernizarea capitalului uman este imperativă. Dezvoltarea abilităților indivizilor într-o societate va spori calitatea și cantitatea producției capitalului social. Însă pentru realizarea acestor obiective este necesară o intervenție planificată în comunitate, care să genereze dinamismul intern în comunitate. Iar instituțiile societății civile active și cu experiență ar putea juca un rol colosal [236, p. 2].

În continuare vom analiza rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale, care, de altfel, poate fi pozitiv, negativ sau pasiv în societățile democratice. Teoria rolurilor ne va ajuta să determinăm interacțiunea dintre organizațiile (in)formale în comunitate și rolurile pe care îl joacă în contexte și situații diferite la nivel local [309, p. 505]. Manifestarea rolului este influențată, pe de o parte, de experiența, obiectivele și interesele instituțiilor societății civile de a acționa local, dar și de așteptările comunității, pe de alta [240]. Nu întotdeauna, după cum am văzut deja, acțiunile organizațiilor și așteptările comunității se intersectează. De aceea și manifestarea rolului ca element ce contribuie la crearea anumitor schimbări este percepută deseori în mod eronat.

Ținând cont de faptul că rolul instituțiilor societății civile în orice stat democratic tinde să fie unul **pozitiv** în dezvoltarea comunității locale, credem, totuși, că este necesar să fie promovate și susținute acele acțiuni de inițiere, inovare și experimentare pe care multe țări dezvoltate le-au aplicat deja, iar astăzi utilizează diverse instrumente pentru a asigura bunăstarea generală a cetățenilor. Rolul pozitiv al instituțiilor societății civile reiese din funcțiile pe care le îndeplinesc la nivel local. Astfel, în primul rând, acestea pot contribui la creșterea nivelului de notorietate a problemelor locale, colectând date, informații, mobilizând resursele necesare, propunând soluții de rezolvare a acestor probleme și influențând autoritățile publice în formularea politicilor publice și identificarea soluțiilor adecvate. Rolul lor este de inițiere, inovare sau experimentare, astfel încât unele idei să poată fi preluate de APL la nivel local [118, p. 21]. În al doilea rând, instituțiile societății civile au dreptul și obligația de a influența deciziile politice, economice sau de interes public. Iar reacțiile lor la politicile adoptate care vin în contradicție cu interesele cetățenilor sunt prezentate sub diverse forme: demonstrații, mitinguri, conferințe de presă, mesaje de protest etc. Astfel, instituțiile societății civile, specializate pe anumite domenii (ex: cooperative, syndicate, patronate etc.), monitorizează acțiunile statului și modul de rezolvare a problemelor. Totodată, ele colaborează cu structurile implicate în gestionarea afacerilor publice cu scopul de a identifica soluții comune pentru a îmbunătăți condițiile de viață ale cetățenilor.

Din aceste considerente, pe bună dreptate, în studiile de specialitate se accentuează necesitatea schimbării de paradigmă și părăsirea conceptului de stat-dădacă, ceea ce înseamnă opțiunea pentru concentrarea acestuia pe guvernare, adică pe definirea politicilor majore, direcțiilor fundamentale de constituire și dezvoltare a unei comunități naționale, integrate în multiple interdependențe transnaționale. Într-un asemenea cadru al guvernării, unde se dezvoltă toate cele trei sectoare concomitent, dar separat, instituțiile societății civile își pot exercita activitatea în conformitate cu interesele, domeniile și obiectivele asumate în fața cetățenilor. Astfel, criza statului sau criza participării cetățenilor la treburile publice poate fi depășită prin implicarea organizațiilor (in)formale ale sectorului asociativ, care oferă multiple posibilități de identificare a noilor direcții de dezvoltare locală, bazate pe participarea eficientă și autonomă a cetățenilor, pe de o parte, și pe distribuția publică a unor servicii, prin oferirea noilor abordări/reguli instituționale sau forme alternative de organizare socială, pe de alta.

Există diverse motive pentru care instituțiile societății civile au jucat și **roluri negative** în dezvoltarea comunității locale atât în țările bogate, cât și în cele sărace. Aceste fenomene s-au produs din cauza existenței conflictelor interne, a lipsei de educație a cetățenilor, a experienței și

abilităților reduse din partea reprezentanților sectorului asociativ, a dominației anumitor grupuri locale, a mediului politic nefavorabil, precum și a centralizării guvernării etc. [254, p. 93].

În aceeași ordine de idei, cercetătoarea britanică C. Mercer consideră că „instituțiile societății civile au roluri negative, deoarece, colaborând cu guvernele de peste hotare și primind fonduri de la ele sau obținând subvenții din partea fundațiilor private care mențin relații strânse cu statul, aceste organizații deseori nu sunt responsabile față de cetățenii locali, ci față de actorii de mai sus, care „revizuiesc” și „supraveghează” performanța instituțiilor societății civile în funcție de propriile criterii și interese” [286, p. 14].

Majoritatea instituțiilor societății civile (chiar și în Republica Moldova) sunt susținătoare ale valorilor occidentale: promovarea drepturilor minorităților sexuale; garantarea libertății presei și a mass-mediei; asigurarea egalității de gen etc. Nu fiecare societate și, în particular, nu toți cetățenii împărtășesc opinii similare vizavi de aceste valori. De asemenea, donatorii străini care finanțează activitățile instituțiilor societății civile deseori impun promovarea acestor valori (regăsite în propunerile de proiecte), fapt care ar putea duce la anumite provocări ce țin de polarizarea socială și ciocnirile culturale. Totodată, foarte mulți bani sunt investiți în astfel de domenii ca: educație, drepturile omului, incluziune socială, în special în țările aflate în tranziție și cele din lumea a treia. Totuși, problemele abordate nu sunt rezolvate în totalitate, fie din cauza gestionării incorecte a banilor, fie a salarizării (uneori) prea mari a angajaților.

Un alt aspect ar fi că, la fel ca și statul, instituțiile societății civile au deseori tendința de a-i ignora pe săraci sau cei care într-adevăr au nevoie de ajutor. Există organizații care sunt înființate cu scopul de a desfășura activități pentru un anumit segment de populație, astfel domeniile de interes încadrându-se în prioritățile unor donatori ce activează în același domeniu. Se întâmplă și situații când, la desfășurarea unor programe de instruire, vizite de studiu etc., unele ISC-uri să implice mai întâi membrii sau cunoscuții săi și ulterior tinerii sau adulții care au acces la informație sau au mai participat anterior la astfel de evenimente. De aceea, activitățile desfășurate de aceste organizații deseori tind să ignore (in)conștient acele pături social vulnerabile care, într-adevăr, au nevoie să participe la acțiuni sociale, economice sau culturale care ar contribui la formarea lor personală și profesională.

Alteori se organizează diverse campanii de informare/socializare, se editează cărți/pliante etc., care credem că nu au un impact și importanță atât de mare pentru dezvoltarea comunității locale. Înțelegem că aceste activități ar putea constitui unul dintre obiectivele organizațiilor finanțatoare, prin care se urmărește sensibilizarea cetățenilor asupra anumitor probleme existente în comunitate. În aceeași ordine de idei, îl cităm pe cercetătorul autohton C.

Marin, care, de asemenea, consideră că „multe dintre instituțiile societății civile la nivel local sunt create în jurul unor persoane sau sunt asertive acestora cu scopul de a obține dividende politice, suport financiar și autoritate” [130, p. 331]. Totuși, pentru oamenii de la sate sau de la orașe este mult mai important ca să vadă anumite schimbări concrete, care ar avea un impact mai mare la nivel economic, social sau cultural. Mulți ar fi de părerea că autoritățile APL sunt responsabile de dezvoltarea comunității locale. Totuși, prin consolidarea eforturilor comune ale APL, instituțiilor societății civile și a sectorului de afaceri, credem că aceste schimbări s-ar produce mult mai repede, ar fi mai vizibile și eficiente pentru comunitate.

O altă problemă ar fi că o bună parte din instituțiile societății civile sunt înregistrate în orașele mari, acolo unde cetățenii au mai mult acces la informații, trăiesc mai bine și se bucură de mai multe drepturi în comparație cu cetățenii din comunitățile locale. Problema constă în faptul că cei de la sate sunt mai ignorați, iar dezvoltarea comunității locale întârzie să se producă, din cauza lipsei de oameni entuziasmați și activi, a insuficienței de bani oferți din partea autorităților publice locale și a surselor financiare și tehnice reduse care sunt alocate de către donatori. În țara noastră, majoritatea asociațiilor obștești active își au sediul în or. Chișinău, însă pot activa la nivel republican. Acest fapt le permite să manevreze desfășurarea activităților acolo unde donatorii prezintă ca prioritate anumite localități (de ex., regiunea transnistreană și zonele de securitate). Credem că aceste teritorii sunt strategice pentru țara noastră, deoarece fiecare ne dorim să avem un stat integru și suveran. Totuși, nu toate organizațiile dispun de experiență și personal calificat pentru a se angaja în astfel de proiecte și nu sunt pe deplin capabile să contribuie la anumite schimbări esențiale în soluționarea conflictului transnistrean, în menținerea și asigurarea securității teritoriale a țării.

Pentru Republica Moldova, ambele roluri – cel pozitiv și cel negativ – și-au adus amprenta în dezvoltarea comunității locale. Dacă până în 1996 instituțiile societății civile se aflau în faza de creare și instituționalizare, iar informații cu privire la nivelul de încredere a cetățenilor în ONG-uri lipsesc, atunci datele prezentate în cadrul Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova (1997) [151] arată că circa 16% din populație considera că instituțiile societății civile nu joacă nici un rol în societate. Acest fapt putea fi explicat de situația economică dificilă, precum și de rolul nesemnificativ al organizațiilor donatoare, care a dus la micșorarea eficacității activității instituțiilor societății civile în rezolvarea problemelor sociale acute [105, p. 8]. În anul 2001, deja 40% din cetățenii de la sate considerau că instituțiile societății civile nu joacă un rol esențial sau nu joacă niciun rol în cadrul societății. Făcând o comparație cu situația din 1997, observăm că pe parcursul a patru ani a avut loc o schimbare a opiniei publice privitor la rolul sectorului asociativ în societate, care, de altfel, este în defavoarea

sa. La fel și gradul de încredere al cetățenilor în instituțiile societății civile este foarte mic, evoluând respectiv cu: 22% în 2001; 26% - 2002; 29% - 2003; 36% - 2004, 35% - 2005; 32% - 2006; 39% - 2007; 20% - 2008; 34% - 2009; 30% - 2010; 23,8% - 2011; 22,5% - 2012; noiembrie 2013 circa 22% - 2013; 26% - 2014; 24,2% - 2015, 15% - 2016. Totodată, rezultatele Barometrului Opiniei Publice din aprilie 2017 au arătat că circa 30% [50] din populație au încredere în ONG-uri.

Analizând datele prezentate mai sus, putem conchide că instituțiile societății civile moldovenești în dezvoltarea comunității locale au un rol **pasiv** (ipoteză susținută pe întreg parcursul tezei), cu eforturi simbolice și rezultate mai puțin semnificative pentru cetățeni. Acest fapt poate fi explicat prin următoarele:

- Unele studii efectuate nu acoperă un număr mare de persoane și în mai multe localități ale țării. De asemenea, merită de atras atenția la orientările politice, economice sau socioculturale la care sunt predispuși autorii studiilor, atunci când prezintă rezultatele sondajelor etc. Acest fapt ar putea duce la afișarea unor informații mai mult sau mai puțin obiective.

- Cetățenii nu sunt destul de bine informați cu privire activitățile instituțiilor societății civile, din cauza lipsei mijloacelor de informare (acces limitat la internet), iar TV, radio-ul nu difuzează întotdeauna informații corecte despre ele. De asemenea, populația rurală ignoră ziarele, iar procesul de comunicare are loc în special la piață, vecini, de la om la om, informându-se deseori despre activitățile APL din panourile informaționale afișate în fața sediului acestora.

- Unele instituții ale societății civile desfășoară activități ocazional, acoperind un segment limitat de persoane din comunitate sau se implică modest în acțiuni din cauza lipsei banilor, a dotării tehnice și a personalului calificat/permanent în aceste instituții.

Totuși, nu poate fi neglijat faptul că înființarea a tot mai multe instituții ale societății civile lasă de crezut tendința și dorința cetățenilor de a face schimbări pozitive la nivel local și de a contribui la soluționarea problemelor identificate. Dezvoltarea comunității locale, după cum am menționat anterior, este un proces care nu poate avea rezultate imediate, iar schimbările de ordin economic, social și cultural vor interveni odată cu depunerea eforturilor comune din partea statului, sectorului de afaceri, dar și a sectorului asociativ. Totodată, pentru a asigura dezvoltarea comunităților locale, este necesară mobilizarea reprezentanților autorităților APL și ai instituțiilor societății civile și, implicit, formarea unui parteneriat solid între acestea. Rolul parteneriatului ține de expunerea principalelor provocări de nivel local, stabilirea priorităților, identificarea soluțiilor de dezvoltare și aplicarea de măsuri și strategii integrate. Acestea trebuie concepute în sensul valorificării punctelor forte sau „atuurilor” sociale, de mediu și economice

ale comunității. Comunitățile locale diferă în privința nivelului capacităților, experiențelor de cooperare și/sau de conflict, precum și a culturii instituționale. Este, deci, foarte important ca parteneriatul să fie proiectat în funcție de realitățile contextului local.

În concluzie, vom menționa că dimensiunile corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale se axează pe următoarele caracteristici: 1) Dacă instituțiile societății civile, prin orientarea lor, au scopuri specifice și definitorii, atunci dezvoltarea comunității locale reprezintă un proces la care sunt implicate diferite organizații (in)formale cu scopuri sau obiective mult mai complexe într-un anumit spațiu delimitat geografic. 2) Membrii instituțiilor societății civile definesc roluri specifice conform obiectivelor trasate la nivel formal sau neformal, iar în cazul dezvoltării comunității locale această specializare a rolurilor este mult mai largă, cetățenii având conexiuni cu grupul, satul/orașul sau raionul din care fac parte. 3) Există instituții ale societății civile care au o orientare spre sine, închise spre propriul grup/organizație și o orientare spre ceilalți, din afara grupului/organizației percepute de apartenență, deschise spre dezvoltarea comunității locale. 4) Oricât de diverse ar fi instituțiile societății civile prin misiunea, structura și domeniile sale de activitate, ele nu pot exista în izolare, iar activitatea lor este orientată, mai mult sau mai puțin, spre dezvoltarea comunității locale. Aceste relații cu comunitatea locală au forme simetrice și asimetrice. 5) Corelația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale este demonstrată și de motivația de a rezolva anumite probleme sociale, economice și/sau culturale cu care se confruntă membrii unei comunități locale. Iar rolul acestora în atingerea obiectivelor la nivel local poate fi de ordin pozitiv, negativ și pasiv în dezvoltarea comunităților.

1.4. Concluzii la capitolul 1

Ca rezultat al cercetării, au fost conturate următoarele concluzii.

Analiza fundamentală a gradului de investigare a problemei de cercetare demonstrează că nu au fost realizate cercetări care să reflecte nemijlocit tema examinată. Există studii, atât străine, cât și autohtone, care abordează anumite aspecte ale evoluției conceptelor, relația societății civile cu statul, precum și afirmarea/rolul instituțiilor societății civile în democratizarea societății. Totodată, constatăm că acestea elucidează doar tangențial diferite aspecte ale dezvoltării locale, fără a analiza integral rolul instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale.

Examinarea conceptului de instituții ale societății civile în literatura străină și cea autohtonă ne-a ajutat să înțelegem mai bine rolul pe care îl au acestea în societățile democratice moderne. În același context, evoluția termenilor a decurs, respectiv, de la cel de societate civilă,

apoi organizații neguvernamentale, organizație (sector) nonprofit, organizații necomerciale, organizații ale societății civile și instituții ale societății civile. Ultimul concept presupune totalitatea organizațiilor (in)formale, iar în particular acestea se referă la asociațiile obștești, instituțiile publice/private; agenții economici de nivel local; grupurile religioase; grupurile neformale de cetățeni, dar și cetățenii simpli care sunt axate pe asigurarea bunăstării generale și excluderea profitului de pe urma activităților desfășurate.

Dezvoltarea comunității locale este atât un *proces*, prin faptul că au loc intervenții conștiente și planificate ce sunt axate pe prosperarea comunității și asigurarea bunăstării generale a indivizilor, cât și un *rezultat*, deoarece are loc adoptarea colectivă de măsuri economice, sociale sau culturale pentru dezvoltarea comunității locale.

Dimensiunile corelative dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale au fost examinate din perspectiva implicării reprezentanților sectorului asociativ în acțiuni de dezvoltare locală, iar aceste relații se bazează pe anumite norme și valori ce reies din misiunea organizațiilor (in)formale ale societății civile, dar și de cultură, tradițiile existente în comunitate, care nu pot fi trecute cu vederea, ci, din contra, dezvoltate pentru binele societății.

2. EVOLUȚIA INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE MOLDOVENEȘTI ȘI A PROCESULUI DE DEZVOLTARE A COMUNITĂȚII LOCALE ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

În Republica Moldova, problema constituirii instituțiilor societății civile a început să fie discutată în special odată cu deșteptarea conștiinței naționale, în 1988, dar și a emancipării sociale, fapt datorat apariției unor noi grupuri cu revendicări sociale radicale. De atunci, atât situația externă, cât și cea internă (problemele de ordin economic, social, politic și/sau cultural) au determinat dezvoltarea continuă a sectorului asociativ moldovenesc.

Astfel, *primul subcapitol* începe cu o analiză succintă a procesului de reconstituire a societății civile poloneze, ungare și cehoslovace și rolului societății civile poloneze, ungare și cehoslovace în descoperirea democratică. De asemenea, sunt examinate principalele etape de dezvoltare a instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice, și anume: etapa renașterii (1988 – 1990); etapa constituirii (1991 – 1996); etapa consolidării (1997 – 2008) și etapa transformării (2009 – prezent). *Subcapitolul doi* pune în lumină actele normative care reglementează activitatea sectorului asociativ la nivel național, iar în cel de-al treilea *subcapitol* sunt evidențiate aspectele teoretico-practice privind evoluția dezvoltării comunității locale și rolul instituțiilor societății civile moldovenești din perspectiva modificărilor sale structurale. În particular, sunt reflectate aspecte precum: numărul, tipologia, domeniile de activitate și funcțiile instituțiilor societății civile în procesul dezvoltării comunității locale. *Subcapitolul 2.4* conține o totalizare preliminară a materialului elucidat.

2.1. Afirmarea instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice

În perioada de tranziție postcomunistă, constituirea și consolidarea instituțiilor societății civile a fost o clauză primordială pentru trecerea la democrație. În funcție de condițiile specifice de dezvoltare, de cultura civică a populației și de gradul de toleranță al puterii stabilite, instituțiile societății civile s-au manifestat ca un partener important la conducerea colectivă. Iar acest proces a fost lung și dificil, fiind influențat în special de trei factori care au descurajat potențialul sectorului asociativ: clivajele ce existau între societatea civilă, sectorul privat și stat; lipsa unei moralități a vieții publice, care să facă posibil și eficient controlul civic al puterii politice, dar și puterea exagerată a sectorului public în raport cu sectorul privat și sectorul asociativ [244, p. 310-314].

Pentru a înțelege rolul instituțiilor societății civile în tranzițiile democratice din estul Europei Centrale, care au fost, de asemenea, influențate de conducerea comuniștilor, vom trece în revistă experiența Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei, țări în care societatea civilă a fost forța motrice a democratizării în regiune. Astfel, activizarea societății civile s-a produs în anii '70 și '80 împotriva puterilor de stat represive și a fost definită în primul rând drept antiteza concepției totalitare a statului, ca instituție unică care deținea autoritate legitimă. Cu alte cuvinte, a fost definită în termeni a ceea ce nu a fost central, ci dispersat; nu organizată ierarhic, ci structurată pe orizontală; nu oficial, ci privat și voluntar. Au fost mai degrabă create niște grupuri mici, organizații, asociații, agenții și rețele care mențineau ordinea socială și care consolidau clasa muncitoare la nivel local [235, p. 4-5]. Momentul final al renașterii societății civile a fost marcat de apariția unor mișcări de masă de tipul: *Mișcarea KOR* sau *Solidaritatea* (Polonia); *Cercul Dunării*, *Dialogul* sau *Forumul Democrat* (Ungaria); *Carta 77* sau *Forumul Civic* (Cehoslovacia), care, chiar și pe o perioadă scurtă de timp, au elaborat o identitate colectivă unică cu idei inovative privind dezvoltarea politică, economică și socială a țării.

În **Polonia**, procesul reconstituirii societății civile a luat naștere la mijlocul anilor '70, odată cu dezvoltarea opoziției în spațiul public, iar *Comitetul de Apărare a Muncitorilor (KOR)* a fost cel mai important actor social în crearea acestei opoziții. Mișcarea KOR a inspirat pe alți polonezi să formeze organizații și să conteste politicile statului. Până la sfârșitul anilor '70, proliferarea diverselor organizații și mișcări, dispersia lor geografică, participarea crescândă a societății la activitățile lor și difuzarea largă a presei subterane au eliberat spațiul public din Polonia. Opoziția a dezvoltat, de asemenea, capacități de exercitare a presiunii asupra statului-partid pentru a-l obliga să schimbe anumite politici inacceptabile. Această evoluție a marcat începutul procesului de reducere a autonomiei statului față de interesele societății. Deși aceste evoluții au reprezentat repere importante pentru eliberarea societății civile în țară, statul-partid polonez încă nu recunoscuse de jure opoziția și dreptul acestora de a exista sau limitele spațiului public.

La începutul anilor '80 a avut loc o dezvoltare nouă fără precedent. Opoziția poloneză a eliberat spațiul public, iar acest lucru a rămas singurul caz neechivoc până în prezent în estul Europei Centrale, unde o opoziție a creat un spațiu public extins la scară națională. Tot atunci apare Mișcarea *Solidaritate*, care a fost capabilă să forțeze regimul statului-partid să recunoască principiul organizării autonome și limitele spațiului public. De altfel, *Solidaritatea* și alte mișcări independente au reușit să conteste alegerile libere organizate în mod parțial, iar acest fapt a relansat societatea civilă. Mai mult, prin faptul că a permis neașteptat forțelor din cadrul societății civile să conteste o serie de locuri în parlament, statul-partid a instituit mecanisme

instituționale pentru ca societatea civilă să-și articuleze interesele și chiar să conteste puterea statului. Prin victoria decisivă a alegerilor și forțarea formării unui guvern de coaliție condus de *Solidaritate*, au fost adoptate reforme privind reconstituirea societății civile și restabilirea democrației parlamentare.

Astfel, în Polonia observăm o relație unică între reconstituirea societății civile și democratizare. Creșterea mișcării de opoziție din anii '70, perioada de existență juridică a *Solidarității* în anii 1980-1981 nu doar a reușit să creeze spațiul public, dar și a oferit garanțiile juridice necesare unei societăți civile. Actorii societății civile au diminuat radical autonomia statului față de societate printr-un program de democratizare care a făcut ca exercitarea puterii de stat să depindă direct de sprijinul forțelor sociale din cadrul societății civile.

În **Ungaria**, opoziția nu s-a dezvoltat în aceeași măsură ca în Polonia și a rămas incapabilă să instituționalizeze în mod oficial principiul organizării autonome sau limitele spațiului public. Reconstituirea societății civile maghiare a demarat numai după ce autoritățile partidului au întreprins acțiuni profilactice pentru a evita evenimentele care au avut loc în Polonia. Statul-partid din Ungaria nu s-a prăbușit, pe măsură ce societatea civilă s-a eliberat. Apariția la începutul anilor '70 a unor mișcări ecologice independente, cum ar fi *Cercul Dunării* și mișcările de pace precum *Dialogul*, care au organizat mai multe proteste și demonstrații publice privind pacea și drepturile omului, au constituit începutul schimbării.

Totuși, Ungaria se diferă considerabil de Polonia prin faptul că aripa de reformă a partidului a jucat un rol esențial în promovarea reconstituirii societății civile. Comuniștii polonezi au fost forțați să se conformeze cerințelor mișcărilor bine organizate într-un spațiu public deja eliberat, în timp ce comuniștii maghiari au intervenit pentru a preveni o astfel de dezvoltare.

În același timp, economia Ungariei stagnase, iar nivelul de trai se deteriorase. Reforma politică a apărut astfel ca o condiție prealabilă pentru soluționarea dificultăților economice. Având în vedere deteriorarea economiei, a fost creat *Forumul Democrat* din Ungaria în septembrie 1987, reprezentat de un nou tip de opoziție, care cuprindea populiști și naționaliști maghiari tradiționali din afara Budapestei. Forumul a pus accent pe autonomia locală și economică, astfel pledând pentru crearea cooperativelor, firmelor mici, consiliilor muncitorești etc. În acest moment, reformatorii partidelor din Ungaria au folosit, de asemenea, politica gorbaciovistă în scopul de a promova mai multe reforme radicale, inclusiv restabilirea democrației parlamentare. De vreme ce opoziția maghiară era încă foarte limitată, reformatorii au început să încurajeze dezvoltarea acesteia, astfel încât să aibă un partener credibil în procesul de reformare. Partidul a acționat astfel ca un catalizator în reconstrucția societății civile.

La sfârșitul anului 1987, regimul politic a început discuții informale cu organizațiile oficiale de masă, cu opoziția stabilită, cu privire la procesele reformelor. Curând, după aceea, grupurile independente au format partide și alte asociații pentru a deveni partenerul statului în procesul de democratizare a țării. În toamna anului 1988, partidele istorice, cum ar fi cel social-democrat, s-au reconstituit. Această secvență de evenimente a inițiat un proces în care statul-partid s-a retras tactic de pe pozițiile sale de control, fără a limita dezvoltarea concurenților politici.

În **Cehoslovacia**, societatea a pornit pe calea sa indigenă de dezvoltare organizațională privind reconstituirea societății civile. La sfârșitul anilor '70 au fost create *Carta 77* și *Comitetul pentru apărarea celor judecați pe nedrept*, care au organizat rezistență în fața statului-partid. *Carta 77* însă a fost supusă unei represiuni excepțional de puternice, ceea ce a izolat-o efectiv de populație în general. Astfel, extinderea unui spațiu public neoficial și a unei dezvoltări instituționale alternative în Cehoslovacia au rămas în urmă față de Ungaria și Polonia. *Comitetul pentru apărare a celor judecați pe nedrept* a fost instituit pentru a apăra *cartiștii* arestați și hărțuiți de aparatul de securitate.

La sfârșitul anilor '80, simțul fricii și represiunile din Cehoslovacia au început să scadă. Astfel, demonstrațiile publice au început să fie mai dese și au cuprins un număr mai mare de participanți. În cadrul demonstrației din 17 noiembrie 1989, mai mulți studenți au fost răniți de către poliție, iar populația din or. Praga și alte localități au început să se manifeste împotriva regimului. În acest sens, un grup extremist de opoziționiști ideologici s-au organizat, respectiv, într-un *Forum Civic*. Discuțiile inițiate cu premierul L. Adamec nu s-au încheiat cu concesii acceptabile pentru *Forum*, acesta fiind obligat să demisioneze în cadrul unei greve generale. Opoziția a reușit să-l convingă pe succesorul lui L. Adamec, M. Calfa, să includă politicieni de opoziție, pregătind calea pentru alegeri libere. Slăbiciunea relativă a opoziției cehoslovace și spațiul public limitat au însemnat că schimbarea democratică a fost afectată numai când opoziția a organizat demonstrații de masă spontane, neorganizate, dar și concesii din partea statului-partid. Astfel, societatea civilă din Cehoslovacia a fost reconstituită numai după ce spațiile publice au fost sculptate de o insurgență populară spontană pe care opoziția a reușit să o mobilizeze împotriva statului-partid [243, p. 314-325].

Din cele remarcate mai sus, observăm că fiecare dintre aceste exemple reprezintă un model național unic al reconstituirii societății civile. Totuși, experiența Poloniei, Ungariei și Cehoslovaciei din estul Europei Centrale nu indică o concluzie universală cu privire la rolul jucat de societatea civilă în procesul de democratizare. Cazul polonez arată că aceasta poate fi forța motrice a democratizării, pe când exemplele din Ungaria și Cehoslovacia arată contrariul.

Singura concluzie definitivă care poate fi trasă este că democratizarea cu succes a regimurilor de tip sovietic a inclus reconstituirea unei societăți civile ca mijloc de limitare a autonomiei statale și ca bază pentru un nou sistem de reprezentare a intereselor.

Ceea ce a fost diferit în RSSM este că, dacă în cele trei state a existat o rezistență instituționalizată față de regimurile comuniste, atunci în RSSM se resimțea trăirea naționalismului romantic specific sec. XIX. De asemenea, dacă în Polonia, Ungaria și Cehoslovacia mișcările independente au organizat structuri paralele la toate nivelurile sociale, au creat embrionul puterii alternative, înlocuind regimul comunist, și au contribuit într-o oarecare măsură la apariția viitorilor germeni ai societății civile [102, p. 81], atunci în RSSM putem vorbi doar de acțiuni limitate și individuale, cu un caracter efemer, or gradul de monopolizare a vieții sociale era mai mare în URSS. Această situație a fost cauzată parțial de faptul că în perioada sovietică sectorul asociativ era reprezentat în mare parte doar de sindicate, asociații profesionale și ecologice, iar apariția și activitatea lor era strict controlată de către stat.

Referindu-ne la constituirea societății civile în Republica Moldova, este necesar să amintim că, la fel ca și alte state în tranziție, Moldova a moștenit o societate cu un sector asociativ completamente distrus, o societate fără mecanisme sociale neguvernamentale, fără experiență în autodezvoltare și autoorganizare [77, p. 63]. Totodată, în timp ce în țările dezvoltate se producea redescoperirea societății civile, în Republica Moldova se impunea abia descoperirea ei. Deosebirea acestora constă în modalitățile particulare de conștientizare și de valorizare a societății civile [128, p. 100], de trecutul totalitar, dar și de drumul parcurs de țările est-europene [129, p. 9]. Edificarea societății civile moldovenești a fost determinată și de contextul istoric, precum și de ambianța internațională înconjurătoare, care a contribuit la promovarea și consolidarea principiilor democratice în toate sferele societății. Prezentând modelul hexagonal de constituire a societății civile pe filierele: politică, economică, juridică, instituțională, etică (culturală) și cea comunicațională, cercetătorul C. Marin a încercat să demonstreze modificarea substanței moștenite de la vechiul regim, adică substituirea dominației totalitare a statului-partid prin organizarea democratică a vieții sociale [131, p. 114] și implementarea valorilor proprii democrației liberale orientate asupra omului-cetățean.

Savantul V. Anikin consideră că construirea cu succes a statului democratic moldovenesc a depins în mare măsură de nivelul de afirmare, dezvoltare și consolidare a societății civile, care fusese mai puțin analizat de către cercetătorii autohtoni [324, p. 23-40]. În acest context, autorul relevă că la edificarea societății civile moldovenești au stat la bază în special factorii de ordin social și economic. Cu privire la *factorul social*, dumnealui susține că au avut loc următoarele stadii în etapa distructivă a societății în transformare: starea premergătoare

a structurii sociale, dezintegrarea socială, disocierea socială, entropia socială, formarea clasei de mijloc și transformarea structurii sociale. Iar *la nivel economic* au început să fie create întreprinderi și alte organizații economice, care au fost dirijate de asociațiile obștești. Atribute ale acestei sfere au constituit dezvoltarea relațiilor de proprietate și a relațiilor libere de piață [44, p. 24-25].

Pe de altă parte, referindu-se la geneza societății civile, cercetătorul B. Țirdea prezintă o periodizare succintă, luând ca reper etapele defensivă (1953 – 1985), embrionară (1985 – 1989), mobilizațională (1989 – 1991), instituțională (1991 – 1997) și cea de consolidare a societății civile (fără date) [217, p. 119]. De altfel, o parte din aspectele reflectate de către autor se regăsesc succint și în lucrarea noastră, dat fiind faptul că constituirea instituțiilor societății civile moldovenești începe odată cu apariția unor mișcări de eliberare națională, iar dezvoltarea și consolidarea sectorului asociativ a cunoscut un progres continuu de atunci. Vom avea ca reper perioada anilor 1988-prezent, deoarece credem că anume această evoluție caracterizează formarea sectorului asociativ, ca fiind unul independent, autonom și liber în desfășurarea acțiunilor de dezvoltare a țării la nivel local, regional și național:

- Etapa renașterii (1988-1990)
- Etapa constituirii (1991-1996)
- Etapa consolidării (1997-2008)
- Etapa transformării (2009-prezent)

Etapa renașterii (1988-1990). Spre deosebire de țările baltice, evenimentele democratice în RSSM se produceau într-un ritm mult mai lent. Această etapă se caracterizează printr-un șir de confruntări directe dintre societatea civilă și statul autoritar, amplificarea grevelor și a protestelor, precum și formarea pluripartidismului. Astfel, mobilizarea societății civile a fost cel mai important mijloc care să scoată la iveală abuzurile conducerii statului. Fenomenul respectiv s-a realizat prin deșteptarea conștiinței naționale și a emancipării sociale, fapt datorat apariției unor noi grupuri cu cerințe sociale radicale.

O importanță deosebită în trezirea conștiinței naționale a moldovenilor a avut-o crearea la 15 ianuarie 1988 a Cenuclului literar și social-politic „Alexei Mateevici”, care a avut scopul de a reafirma valorile spirituale românești [216, p. 217]. Importanța organizației a constat în faptul că a deschis filiale raionale, făcând posibilă alăturarea maselor populare la activitățile sale. Astfel, au fost organizate întâlniri și mitinguri prin care se țineau discursuri aprinse și se cerea demisia unor demnitari din nomenclatura de stat și de partid.

La 3 iunie 1988 a fost format grupul de inițiativă „Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării”, ale cărui obiective de bază au fost renașterea național-culturală a tuturor etniilor din RSSM și folosirea limbii materne ca limbă de stat. Cristalizarea curentului conservator în PCM a contribuit rapid la radicalizarea Mișcării Democratice. Ca rezultat, apariția Mișcării Democratice a generat o împărțire a societății în două tabere: una care susținea transformările democratice și alta care se pronunța pentru păstrarea statu-quoului (PCM). De fapt, atât adunările *Cenacului*, cât și cele ale *Mișcării* se organizau în fiecare duminică și au devenit treptat mari adunări populare, cu participarea a zeci de mii de oameni. De asemenea, în perioada anilor 1988-1989, la Palatul Național, la Casa Scriitorilor, la Teatrul de Vară, în casele de cultură se desfășurau diverse întâlniri ale scriitorilor cu cititorii, care se transformau, deseori, în mitinguri și demonstrații de protest. În cadrul *Adunării Generale* din 27 mai 1988, scriitorii basarabeni au adresat un apel către Conferința a XIX-a unională de partid, care a generat o hărțuială directă din partea PCM și a constituit primul act de un asemenea nivel pe tot spațiul URSS. Totuși, aceste acțiuni nu erau orientate contra sistemului sovietic în general, ci împotriva unor persoane dezgustătoare din cadrul PCM, căci nucleul sistemului politic era PCUS, nu PCM [117, p. 26].

Prezența pluripartidismului este, de asemenea, percepută ca un criteriu esențial al maturității societății civile. În RSSM, procesul de formare a partidelor a decurs foarte dificil. El a început odată cu *Congresul de instituire a Frontului Popular* de la 20 mai 1989, la care au participat delegați din mai multe localități ale țării. Apariția Frontului Popular a fost condiționată și de refuzul PCM de a accepta solicitările intelectualității moldovenești. La *Frontul Popular* au aderat *Mișcarea Democratică pentru Susținerea Restructurării*, *Cenacul „Alexei Mateevici”*, *Societatea Istoricilor*, *Mișcarea Ecologistă „Acțiunea Verde”*, săptămânalul „*Literatura și Arta*”, publicația „*Glasul*” etc. Ulterior, *Frontul Popular* a devenit cea mai importantă putere politică din Moldova, prin programul său și numărul de aderenți, care constituia aproape un milion la număr la mijlocul anului 1989 [74, p. 145].

Sub presiunea acțiunilor întreprinse de către Frontul Popular, dar și a evenimentelor politice ce aveau loc în Europa Centrală și de Est, Prezidiul Sovietului Suprem al RSSM a semnat la 25 august 1989 Decretul cu privire la modul provizoriu de înregistrare a formațiunilor obștești ale cetățenilor în RSSM. În baza acestui document, la 26 octombrie 1989 a fost adoptată o hotărâre a Guvernului, în urma căreia au fost înregistrate primele patru formațiuni de alternativă ale PCM: *Frontul Popular din Moldova*, *Mișcarea Populară „Gagauz Halcî”*, „*Interfrontul*” și *Asociația Social-Cultural Bulgară „Vozrojdenie”*.

Chiar dacă *Interfrontul* și *Gagauz Halcî* reprezentau componente importante ale societății civile la începutul anilor '90, totuși politologul B. Țîrdea consideră că ele reflectau un singur element al acesteia – pluralismul. De asemenea, structurile respective păreau a fi antireformiste, prosovietice, deci, prototalitare. În acest sens, autorul opinea că aceste formațiuni politice nu puteau fi atestate ca actori ai societății civile [217, p. 130]. Pe de altă parte, apariția *Frontului Popular* a fost interpretată ca o expresie instituționalizată de mișcare antitotalitară, acțiune colectivă autonomă, independentă de stat și orientată chiar contra acestuia. Iar păstrarea retoricii naționaliste, pledarea pentru adoptarea legilor cu privire la alfabetul latin și declararea limbii române ca limbă de stat au constituit principalele obiective ale fracțiunii. În atingerea acestor deziderate, la 27 august 1989 a avut loc *Marea Adunare Națională*, la care au participat circa un milion de cetățeni și în cadrul căreia a fost citită Declarația „Despre suveranitatea statală și dreptul nostru la viitor”. În acest document a fost stipulată și posibilitatea ieșirii RSSM din cadrul URSS.

Crearea la 8 iulie 1989 a Mișcării „Interfront”, care a decis să apere „limba moldovenească”, „conștiința națională moldovenească” și „importanța limbii ruse”, a însemnat polarizarea societății, dar și divizarea acesteia ulterior pe principii național-lingvistice. Astfel, în RSSM s-au produs două forme de polarizare: prima – între grupurile etnice sau naționale și a doua – între mișcările democratice și naționale.

Desfășurarea primelor alegeri parlamentare, care au avut loc pe principii noi, democratice, în primăvara anului 1990 [45, p. 30], au prezentat o victorie pentru reprezentanții societății civile prezenți pe listele *Frontului Popular*. Acest fapt a fost urmat de adoptarea legii din 23 august 1991, care a anulat existența PCM, ulterior fiind proclamată independența Republicii Moldova la 27 august 1991.

Etapa constituirii (1991-1996). Constituirea instituțiilor societății civile începe doar după proclamarea independenței. Totuși, Republica Moldova, la fel ca și alte state în tranziție, a moștenit un sector asociativ foarte slab dezvoltat, în care existau doar sindicate și unele asociații sau uniuni, multe dintre ele fiind ale oamenilor de creație (Uniunea Jurnaliștilor, Uniunea Scriitorilor, Uniunea Compozitorilor etc.) [138, p. 26]. De aceea, a fost necesară crearea unor asociații obștești care să fie bazate pe libera asociere a cetățenilor, iar acest fapt nu era atât de simplu, deoarece existau un șir de probleme caracteristice oricărui început, precum: politizarea prea accentuată, scăderea bruscă a nivelului de trai al populației, destrămarea potențialului tehnico-științific, toate acestea fiind rezultatul direct al ruperii relațiilor economice dintre diverse ramuri industriale și regiuni, al distrugerii spațiului economic [135, p. 24]. Era necesar, de asemenea, ca să fie identificate și aplicate mecanisme de deblocare a stării sociale, deoarece

procesul de dezvoltare a solicitat mobilizarea resurselor intelectuale și înlăturarea barierelor care împiedicau conlucrarea eficientă între diferite structuri sociale, grupuri, organizații guvernamentale și neguvernamentale [151, p. 14-15].

Totodată, trebuiau să fie elaborate unele acte normativ-juridice cu privire la perfecționarea ONG-urilor [192, p. 97]. Astfel, chiar dacă a fost semnat Decretul cu privire la ordinea de înregistrare a organizațiilor obștești ale cetățenilor RSSM (1989) și a fost adoptată Legea cu privire la partidele politice și alte organizații politice (1991), totuși acestea erau foarte slabe pentru a face față competiției reale. De asemenea, multiplele instituții științifice și de expertiză propuneau deseori doar proiecte și concepții fragmentare [135, p. 32]. La aceasta se mai adăuga și neaprecierea corespunzătoare din partea statului a potențialului instituțiilor societății civile cu privire la contribuția lor la soluționarea problemelor social-economice ale țării. Totodată, ele erau considerate de către cetățeni și autorități ca ceva suplimentar și secundar statului sau sectorului de afaceri. În același timp, ISC-urile rămăneau a fi încă total dependente de sursele financiare externe, care erau folosite în desfășurarea activităților, iar mecanismele de finanțare interne ale țării nu erau create sau erau imperfecte. Evidențiem însă că în această perioadă s-a format deja o cultură a societății civile, a implicării tinerilor în acțiuni de voluntariat și a actului de donație, iar acest fapt a marcat considerabil dezvoltarea sectorului asociativ.

Anii 1993-1996 au fost caracterizați de mai multe provocări, dar și de schimbări la nivel social, economic și politic cu impact semnificativ în procesul de dezvoltare a instituțiilor societății civile. Astfel, chiar dacă componenta politică (instituțiile de bază ale statului) și economică existau în societatea noastră, atunci cea a societății civile abia începuse să se formeze [55, p. 76]. Una dintre problemele fundamentale la acel moment o constituia lipsa canalelor eficiente prin care să se realizeze aspirațiile oamenilor și incapacitatea instituțiilor de a oferi cetățenilor nivelul de trai de bază. Legăturile dintre partidele politice și populație erau slabe, astfel încât acestea nu erau în stare să acționeze în calitate de canale pentru aspirațiile populare [117, p. 28]. Situația respectivă a creat un spațiu pentru societatea civilă, iar primii piloni de transformare socială la nivel național au fost stabiliți anume în această perioadă. Limitarea treptată a finanțărilor din sursele externe, sporirea exigenței donatorilor, schimbarea permanentă a situației social-politice au determinat ca ISC-urile să devină mai active în societate. Totodată, din momentul adoptării Legii cu privire la asociațiile obștești în 1996 [11], organizațiile au început să dezvolte mecanisme de monitorizare și de consolidare a propriilor canale de elaborare a politicilor publice, participând, de asemenea, la procesul de luare a deciziilor prin dialog cu autoritățile statului. Această colaborare însă a fost caracterizată și de un

șir de probleme. ISC-urile nu aveau calitatea de partener al autorităților, iar rolul lor era încă prea puțin semnificativ de a influența deciziile politice, economice și/sau de interes public. De aceea, acțiunile desfășurate de către sectorul asociativ erau puțin vizibile și cunoscute de către cetățeni.

Etapa consolidării (1997-2008). Aceasta a fost cea mai dificilă și responsabilă etapă pentru instituțiile societății civile și a început odată cu Primul Forum Național al ONG-urilor din Republica Moldova, organizat de către Centrul CONTACT în anul 1997. În cadrul Forumului, zeci de reprezentanți ai instituțiilor societății civile din întreaga țară au participat la analiza, discutarea și formularea recomandărilor legate de probleme importante cu care se confrunta țara, în general, și societatea civilă, în particular [219, p. 16-19]. În această perioadă, Republica Moldova reușise deja să devină un stat funcțional, în ciuda existenței mai multor probleme de ordin intern și extern. Totuși, ritmul lent al reformelor economice și conflictul transnistrean încă nerezolvat au influențat negativ starea democrației. În plus, venirea la putere a Partidului Comuniștilor în 2001 a anunțat un șir de așteptări din partea cetățenilor. Printre cele mai importante sarcini propuse pentru această fază de tranziție au fost: integrarea în structurile europene și internaționale, în spațiul lor economic și informațional; dezvoltarea economică și restructurarea socială, bazată pe constituirea unor comunicări sociale de tip nou la toate nivelurile și pe întreg teritoriul țării etc. Aplicarea acestor obiective și trecerea spre o organizare socială democratică necesita educarea populației și formarea unui nou nivel de comunicare socială în interior și exterior, în special la nivelul sectorului asociativ. Astfel, în această perioadă Republica Moldova a cunoscut progrese care s-au realizat prin creșterea continuă a numărului de organizații necomerciale, dar și prin adoptarea legislației relevante (Legea cu privire la fundații (1999) [13], Legea sindicatelor (2000) [30], Codul civil (2002) [3].

La începutul anului 2002, majoritatea ISC-urilor nu manifestau durabilitate fără sprijin financiar extern, fiind dependente de susținerea politică și ajutorul străin. Totuși, autoritățile publice nu au restrâns activitatea lor și chiar erau deschise spre colaborare. Prin urmare, guvernul a dispus încurajarea și susținerea creării instituțiilor societății civile progubernamentale. Aceste organizații nu au insuflat însă încredere în societate. Pe de altă parte, existența organizațiilor (in)formale „paralele” sugera o atitudine neprietenoasă din partea guvernului. În 2004, guvernul a fost foarte receptiv la recomandările ISC-urilor cu privire la căile de soluționare a conflictului transnistrean și integrarea europeană a țării. În așteptarea alegerilor parlamentare din 2005, în Republica Moldova a fost creată Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte, cu scopul de a susține un proces electoral democratic, iar legislativul a fost prima instituție de stat care a și inițiat procesul de interacțiune cu societatea civilă. În acest context, la sfârșitul anului 2005 a fost adoptată *Concepția privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă* [36], care prevedea

crearea oportunităților de implicare directă a sectorului asociativ în perfecționarea cadrului legislativ, principalul beneficiar al cărora să fie interesul public. Astfel, ISC-urile au obținut un rol consultativ în dezvoltarea și finalizarea proiectelor de legi. Iar aplicarea în continuare a acestui mecanism a avut contribuții pozitive pentru ambele părți, care se exprimă prin intensificarea gradului de socializare în cadrul procesului de luare a deciziilor și prin creșterea participării la procesul politicilor publice, contribuind astfel la promovarea democrației participative în Republica Moldova.

Pe data de 16 noiembrie 2006 a fost adoptată Hotărârea Parlamentului privind modul de executare a Hotărârii Parlamentului pentru aprobarea Concepției. Documentul a inclus atribuțiile și obligațiile organelor de lucru ale Parlamentului care se făceau direct responsabile de procesul de cooperare cu societatea civilă. Ulterior, pe pagina oficială a Legislativului au început să fie plasate unele proiecte de acte legislative în format electronic, care urmau să fie expuse pentru consultare publică. În același context, Parlamentul a adoptat Legea pentru completarea Legii privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale, care prevedea obligativitatea plasării în regim de acces liber pe internet a actelor legislative și normative oficiale [18]. La fel și Guvernul țării a început să admită, prin asistarea la ședințe, reprezentanți ai sindicatelor, patronatelor, businessului în procesul de examinare a unor decizii.

În această perioadă au avut loc și o serie de evenimente care s-au axat pe consolidarea procesului de cooperare dintre autoritățile publice și societatea civilă, fiind adoptate în acest sens mai multe mecanisme de cooperare conform principiilor și practicilor europene. Acest fapt s-a datorat în special ca urmare a semnării în anul 2005 a Planului de Acțiuni Republica Moldova – Uniunea Europeană. Astfel, documentul oferea sprijin pentru dezvoltarea societății civile prin efectuarea următorilor pași: modificarea legii privind întrunirile în conformitate cu cerințele CEDO și facilitarea sprijinului dezvoltării societății civile, a consolidării dialogului și cooperării. În raportul privind aplicarea planului, pregătit în anul 2007 de către Guvern, în compartimentul „Eforturile de asigurare a egalității de șanse pentru femei și bărbați în societate și viața economică bazată pe nediscriminare” au fost incluse ca fiind realizate adoptarea Legii privind asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați [10] și Legea cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie [15], prin care s-a lucrat în parteneriat cu ISC-urile moldovenești. În compartimentul „Facilitarea și susținerea dezvoltării societății civile” s-a menționat că cooperarea dintre societatea civilă și autoritățile publice a fost consolidată, iar acest dialog s-a materializat prin desfășurarea mai multor activități în parteneriat la inițiativa instituțiilor societății civile. De asemenea, cu privire la aplicarea acestui plan, reprezentanții sectorului nonprofit au menționat că, deși au existat mai multe dificultăți, Parlamentul și Ministerul

Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova au reușit să avanseze în colaborare cu societatea civilă. Totuși, modul în care s-a realizat cooperarea a evidențiat capacitatea încă foarte slabă a instituțiilor statale de a fi eficiente în procesul de cooperare [51, p. 30].

La nivel practice, însă în anii 2006-2007, instituțiile societății civile se mobilizau foarte lent și erau absente la unele evenimente importante pentru țară. Rețelele de ONG-uri nu erau încă bine coagulate, iar legătura dintre organizațiile din mediul rural și cele din capitală era foarte slabă. De asemenea, societatea civilă moldovenească nu era în stare să influențeze deciziile guvernamentale, rapoartele lor fiind deseori ignorate de oficialități. Instituțiile societății civile puteau doar să semnaleze abuzurile comise, însă erau prea slabe ca să producă schimbări la nivelul mecanismului actului decizional, fiind auzite, dar nu și ascultate. Acțiunile publice (ex: advocacy, lobby, campanii de informare etc.) erau în număr foarte mic, astfel încât înseși inițiativele unor donatori de a susține anumite campanii erau ignorate de sectorul asociativ moldovenesc. Acest fapt a demonstrat lipsa maturității ISC-urilor, dar și dezinteresul față de susținerea unui proces democratic transparent și activ. Starea respectivă era transmisă cetățenilor, care deveniseră dezorientați la acțiunile privind dezvoltarea Republicii Moldova. Totodată, instituțiile societății civile în acea perioadă au fost caracterizate de lipsa unui consens asupra unor valori și idei comune, acțiunile civice fiind percepute ca acțiuni politice și nu neapărat ca acțiuni cetățenești. Spiritul civic și dezacordul vizavi de deciziile guvernamentale au fost marcate prin proteste publice organizate de Asociația Micului Business, Asociația Hyde Park etc. În același timp, mai multe organizații neguvernamentale s-au ciocnit de refuzul autorităților statale de a permite organizarea manifestațiilor publice (cazul Centrului Național al Romilor, căruia i s-a refuzat să organizeze un protest pentru promovarea drepturilor romilor în locurile publice mai vizibile [127, p. 11]).

Pe de altă parte, unii experți afirmă că deja la sfr. anului 2007 capacitățile instituțiilor societății civile începuse să fie mai apreciate, în special, la elaborarea politicilor în domeniul social și la soluționarea problemelor sociale. Acest fapt s-a datorat unei cunoașteri mai bune a necesităților beneficiarilor săi, a posibilităților de a reacționa prompt la diverse evenimente, dar și a oportunităților de a identifica resurse umane și/sau financiare suplimentare (munca voluntarilor, donații, cotizații, granturi etc.) [190, p. 33].

Etapa transformării (2009 – prezent). Etapa respectivă se caracterizează prin instabilitate politică, urmată de schimbări frecvente de guvern și crize politice. Aceste situații au dus la înrăutățirea sistemului social și economic al țării, iar nivelul de trai al populației s-a înrăutățit brusc. În același timp, instituțiile societății civile au continuat să monitorizeze

activitatea autorităților publice, iar în contextul dezvoltării comunității locale au fost desfășurate mai multe acțiuni de mobilizare a cetățenilor. Totuși, nivelul de încredere al oamenilor în sectorul asociativ rămâne a fi foarte modest.

Organizarea alegerilor parlamentare din 2009 a dus la mobilizarea instituțiilor societății civile, în special a celor care activau în domeniul monitorizării procesului de desfășurare a alegerilor parlamentare. Astfel, un șir de ONG-uri s-au implicat activ în descoperirea fraudelor comise în cadrul alegerilor și au prezentat cazuri de încălcare a drepturilor omului la nivel internațional, fapt ce a servit drept punte de expertiză pentru partidele de guvernare orientate spre integrarea europeană [319, p. 369-372]. Din partea autorităților statale însă, sectorul neguvernamental a avut un tratament ostil, multe dintre organizații confruntându-se ulterior cu atacuri verbale, cerințe bruște privind prezentarea rapoartelor financiare ale activităților desfășurate etc. Cu toate acestea, instituțiile societății civile au reacționat la nemulțumirea cetățenilor privind rezultatele alegerilor parlamentare și au propus acțiuni imediate, dar și de lungă durată, cum ar fi înființarea unei comisii de anchetă internaționale, implicarea mediatorilor UE și adoptarea unei reforme cuprinzătoare a sectorului de securitate. Încrederea publicului în societatea civilă a crescut constant în această perioadă ca urmare a activismului sectorului neguvernamental în alegeri – de la 28% în martie 2009 la 34% în luna noiembrie a aceluiași an. Sindicatele au devenit mai active odată cu schimbarea puterii. Totuși, instituțiile societății civile continuau să simtă un deficit de finanțare din partea donatorilor interni și externi, dar și scutiri de impozit din partea statului.

Pe de altă parte, autoritățile publice înțelegeau că fără susținerea ISC-urilor și asigurarea unui climat favorabil pentru libera exprimare a opiniei cetățenilor va fi mai complicat să obțină încredere și suport din partea actorilor statali internaționali. În acest sens, au fost inițiate mecanisme de cooperare mai intensive cu reprezentanții sectorului neguvernamental prin participări în cadrul ședințelor ministerelor pe un anumit domeniu, conferințelor, dar și prin implicarea locală și soluționarea unor probleme de interes comun [138, p. 26-27].

Parcursul european al Republicii Moldova, deși într-o evoluție ciclică, și stabilirea unui cadru național privind Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM), au solicitat în continuare susținerea partenerilor externi de dezvoltare, în special consolidarea sectorului neguvernamental în Republica Moldova. S-au dezvoltat „think thank-uri” a căror opinie și experiență a devenit importantă și apreciată peste hotare. Au fost create organizații profesioniste de apărare și promovare a drepturilor omului sau a persoanelor dezavantajate și a crescut calitatea serviciilor sociale prestate de către organizațiile neguvernamentale. În anul 2008 a fost

adoptat Codul de etică al ONG-urilor, iar multe asociații și-au dezvoltat în acest sens reguli interne de comportament.

Un rol important în transformarea instituțiilor societății civile l-a prezentat și crearea *Consiliului Național al ONG-urilor din Republica Moldova* (2009), care și-a propus să monitorizeze adoptarea și implementarea proiectelor de lege cu impact în domeniul ONG; să faciliteze colaborarea dintre societatea civilă și autoritățile publice; să sporească gradul de transparență și vizibilitate a sectorului neguvernamental [75]. Mai mult, în cadrul Rezoluțiilor Forumurilor din Ediția a V-a (2008-2010), Ediția a VI-a (2011-2013) și Ediția a VII-a (2014-2016), reprezentanții instituțiilor societății civile, dar și ai autorităților publice au reușit să pună în discuție subiecte legate de perspectivele și provocările societății civile în domenii, precum: procesul de dezvoltare a societății civile; procesul de transparență decizională; durabilitatea financiară și imaginea instituțiilor societății civile în societate; antreprenoriatul social; promovarea voluntariatului și a spiritului civic etc. O atenție deosebită s-a acordat aspectelor ce țin de implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile (SDSC) pentru perioada 2009-2011 și, respectiv, 2012-2015.

Schimbarea guvernării în anul 2009 și dinamizarea relațiilor Republicii Moldova cu Uniunea Europeană în cadrul Parteneriatului Estic au adus modificări și în relația statului cu societatea civilă. Astfel, Guvernul Republicii Moldova, care implementează o serie de reforme coordonate cu Comisia Europeană, a instituționalizat relațiile cu societatea civilă prin crearea *Consiliului Național pentru Participare (CNP)* în februarie 2010 [32]. Consiliul acționează în calitate de organism consultativ independent și servește drept o platformă permanentă de dialog și consultare între autoritățile publice, societatea civilă și sectorul privat. Importanța funcționării CNP se datorează prin faptul că din momentul creării sale a fost stabilit un dialog mai bun cu persoanele responsabile de comunicare cu societatea civilă și transparența decizională din cadrul ministerelor [95, p. 2]. De asemenea, s-a reușit participarea societății civile în procesul decizional cu accent pe subiectele de dezvoltare strategică [159]. În cadrul celor cinci grupuri de lucru instituționalizate (Justiție și drepturile omului; Economie, finanțe și mediu antreprenorial; Securitate și politica externă; Social, sănătate și educație; Mediu și dezvoltare durabilă) a fost creată o mai bună interacțiune între organizațiile membre și alte instituții ale societății civile. CNP a demonstrat și o mai multă insistență în relația cu donatorii pe dimensiunea asistenței tehnice, pentru a asigura o mai mare transparență a dialogului între donatori și guvern. A fost monitorizat modul în care sunt luate în considerație propunerile instituțiilor societății civile și s-a extins aria de monitorizare a parcursului proiectelor de decizii și pe dimensiunea parlamentară. De asemenea, au fost înregistrate o serie de acțiuni menite să asigure procesul de guvernare

participativă, cum ar fi: dezbateri publice și reacții la deciziile guvernamentale; observații cu privire la proiecte de legi, hotărâri de guvern, strategii; monitorizarea conformității cu procesul de transparență a procesului decizional etc.

În luna martie 2014 CNP și-a încheiat mandatul, iar după doi ani de inactivitate, începând cu 2017, instituția a redevenit funcțională, ca urmare a unei serii de consultări publice care au avut loc pe parcursul anului 2016. Chiar dacă în Raportul final privind implementarea SDSC 2012-2015 s-a recomandat restructurarea și redenumirea CNP în CNPM (Consiliul Național de Participare și Monitorizare) cu scopul de a monitoriza politicile publice prin intermediul unor acțiuni de advocacy [65, p. 35], totuși nu s-a ținut cont de aceasta. Prin urmare, printre atribuțiile actuale ale CNP se numără doar consultarea societății civile și a sectorului privat în elaborarea politicilor publice [227, p. 7].

În anii 2015-2016, în ciuda schimbărilor frecvente ale guvernelor, autoritățile au dispus, totuși, organizarea în continuare a activităților ce țin de consolidarea dialogului cu reprezentanții instituțiilor societății civile. Printre cele mai relevante evenimente s-au remarcat: Seminarul „Realizarea funcțională a relațiilor între Parlament și societatea civilă din Moldova” (04.04.2016) [133]; Conferința națională „Consolidarea dialogului între Guvern și societatea civilă din Republica Moldova” (26.04.2017) [62, p. 2], Conferința internațională „Transparența în procesul decizional: practici și perspective” (27-28.06.2017) [91]. În cadrul ultimei Conferințe anuale de cooperare dintre Parlament și societatea civilă (04-05.07.2016) s-a decis crearea unui grup de lucru format din reprezentanți ai Parlamentului, Guvernului și societății civile, pentru a identifica soluții de îmbunătățire a Legii privind transparența în procesul decizional și altor acte normative care reglementează cooperarea dintre societatea civilă și instituțiile statului. La nivel local au fost create cinci consilii de participare pe lângă primăriile din cinci localități din UTA Găgăuzia, care au ca scop implicarea cetățenilor din comunitate în procesul de luare a deciziilor [227, p. 7].

Dacă e să descriem gradul de deschidere al autorităților publice în Republica Moldova privind elaborarea politicilor participative, putem menționa că ministerele au început să ofere mai multe publicații și consultări on-line la diferite proiecte de legi (www.particip.gov.md) sau să organizeze întruniri consultative, audieri publice, dezbateri cu participarea reprezentanților instituțiilor societății civile. Iar Cancelaria de Stat, ministerele de resort, Academia de Administrare Publică de pe lângă Președintele Republicii Moldova, Biroul Național Statistică și AAPC reprezintă principalele autorități de stat care sunt responsabile de oferirea acestor servicii.

În mai 2016 a fost lansată Platforma Societății Civile UE – Moldova. Aceasta este formată din nouă membri din ambele părți: reprezentanți ai Comitetului Economic și Social

European și ai rețelelor europene ale societății civile, pe de o parte, și instituții ale societății civile din Republica Moldova, pe de alta. Scopul Platformei este să asigure monitorizarea implementării de către autorități a angajamentelor asumate în baza Acordului de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană [158].

Din cele expuse mai sus observăm că astăzi instituțiile societății civile încearcă să se implice tot mai activ în soluționarea unor probleme majore la nivel local, regional și național și demonstrează capacități organizatorice bune de a dialoga eficient și a oferi expertiză autorităților publice în edificarea unui stat de drept veritabil.

În concluzie vom evidenția că instituțiile societății civile moldovenești au evoluat spectaculos începând cu anul 1988, datorită reformelor sociale, economice și politice implementate atât de către reprezentanții statului, cât și de către sectorul neguvernamental. Din acel moment, dezvoltarea instituțiilor societății civile este în curs de desfășurare. Totodată, se apreciază efortul lor de a acționa independent, în interesul cetățenilor și cu scopul de a contribui la procesul de democratizare a țării. Totuși, problemele cu care se confruntă acestea rămân aceleași, iar dialogul, pe alocuri defectuos și formal, cu reprezentanții autorităților APL/APC, obstacolele întâmpinate în procesul desfășurării unor acțiuni publice, precum și situația economică și politică precară, – toate au avut și continuă să aibă un impact direct asupra dezvoltării instituțiilor societății civile moldovenești în contextul schimbărilor democratice.

2.2. Cadrul legislativ de reglementare a activității instituțiilor societății civile în Moldova

După instaurarea democrației, la începutul anilor '90, se simțea o lipsă acută a prevederilor instituționale și legislative, care să ghideze, faciliteze, coordoneze și să controleze sectorul asociativ în țară. În acest sens, crearea cadrului legislativ în acest domeniu devenise o obligație și o sarcină a statului pentru a asigura funcționarea instituțiilor societății civile în efortul lor de a activa conform obiectivelor trasate, dar și de a contribui la dezvoltarea economică și socioculturală a țării.

Ținem să menționăm, totuși, că legislația în domeniu face referință în special la modul de funcționare a organizațiilor formale (necomerciale), incluzând doar tangențial aspecte ce țin de activitatea organizațiilor informale. Or, potrivit asumției noastre, instituțiile societății civile cuprind ansamblul de organizații (in)formale care contribuie la dezvoltarea comunității locale. De aceea, analiza parcursă cu privire la cadrul legislativ al sectorului asociativ va fi mai mult sau mai puțin obiectivă în demersul nostru de studiu.

Cadrul juridic pentru organizațiile formale (necomerciale) din Republica Moldova recunoaște trei forme distincte de organizare: asociația, fundația și instituția (Codul civil (art. 180). Potrivit documentului, asociația poate avea forma de asociație obștească, asociație religioasă, partid sau de altă organizație social-politică, de sindicat, uniune de persoane juridice, de patronat, alte forme în condițiile legii (art. 181 alin. (2)). Totodată, în art. 183 alin. (5) se constată că instituția poate fi publică sau privată. Remarcăm însă că stipulările art. 181 alin. (2) al Codului civil sunt în contradicție cu prevederile Legii nr. 87/1996 cu privire la asociațiile obștești, prin care se afirmă că „sub incidența legii nu cad partidele și alte organizații social-politice, syndicatele, asociațiile de patronat, organizațiile religioase și persoanele juridice create de acestea, organizațiile create de autoritățile publice, organizațiile cooperatiste și alte organizații, al căror mod de constituire și funcționare este prevăzut de legi speciale” (art. 1 alin. (3).

Majoritatea organizațiilor necomerciale din țară sunt înregistrate în calitate de asociații obștești. Iar Decretul Sovietului Suprem al RSSM cu privire la ordinea de înregistrare a organizațiilor obștești a cetățenilor RSSM [8], Legea cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice [14], precum și Constituția Republicii Moldova [5] au fost printre primele acte normative adoptate care au făcut referință la așa-zisul „al treilea sector”. Totuși, principalul document care stabilește activitatea organizațiilor formale (necomerciale) se referă la Legea cu privire la asociațiile obștești, adoptată în 1996, cu unele modificări efectuate în 2007, 2010 și 2014. Totodată, este necesară cunoașterea și respectarea altor legi specifice care au rolul de a asigura buna funcționare a instituțiilor societății civile în țară. Printre ele remarcăm: Legea cu privire la fundații [13], Codul civil al Republicii Moldova [3], Legea cu privire la filantropie și sponsorizare [12], Legea privind achizițiile publice [22], Legea cu privire la acreditarea prestatorilor de servicii sociale [23] și Legea sindicatelor [30].

În luna august 1989 a fost semnat *Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM cu privire la ordinea de înregistrare a organizațiilor obștești ale cetățenilor RSSM* [8]. Acest document a legiferat pluralismul sociopolitic în societatea moldovenească [200, p. 140], în baza căruia, prin Hotărârea Guvernului, la 26 octombrie 1989 au fost înregistrate patru formațiuni de alternativă ale PCM: Frontul Popular din Moldova, Interfrontul, Mișcarea Populară Gagauz Halcî și Asociația Social-Cultural Bulgară „Vozrojdenie” [216, p. 217]. În iulie 1990 a fost adoptat Decretul cu privire la puterea de stat, prin care formarea organizațiilor de partid era interzisă de instituțiile de afaceri și de stat [73], iar în septembrie 1991 a fost adoptată *Legea cu privire la partidele politice și alte organizații politice* [14], care urma să reglementeze activitatea instituțiilor politice. Astfel, potrivit legii, „partidele și alte organizații social-politice

sunt asociații benevole ale cetățenilor, care contribuie la realizarea voinței politice a unei anumite părți a populației, participă la elaborarea politicii republicii și la conducerea treburilor statului”. Cele mai multe probleme și neclarități ulterioare au provocat art. 5 al legii, și anume: „Statutul partidului sau al organizației social-politice se înregistrează în cazul în care acest partid face dovadă că are cel puțin 300 de membri, program și organe de conducere alese”. Respectiv, înregistrarea partidelor devenise foarte ușoară, iar la scurt timp după intrarea în vigoare a legii, în țară activau peste 60 de formațiuni politice, ceea ce era prea mult pentru țara noastră. Acest act normativ însă a fost de o mare importanță, deoarece partidele politice erau încurajate să-și promoveze liber ideile și scopurile sale politice, în cazul în care activitățile lor nu contraveneau Constituției și legii [54, p. 6-7].

După un șir de modificări operate în textul documentului de-a lungul anilor 1991-2007, remarcăm că Legea Republicii Moldova privind partidele politice din 21.12.2007 a prevăzut în special aspectele ce țineau de: finanțarea partidelor politice din bugetul de stat (art. 27), utilizarea alocațiilor de la bugetul de stat (art. 28), rapoartele anuale privind gestiunea financiară a partidelor politice (art. 29), precum și auditul și verificarea rapoartelor privind gestiunea financiară a partidelor politice (art. 31) [24]. Astfel, legile în domeniu au demonstrat catalizarea procesului de consolidare a sistemului de partide din Republica Moldova, creând spațiu pentru mobilizarea cetățenilor de a se angaja în acțiuni de democratizare a statului.

Constituția Republicii Moldova, care a fost adoptată la 29 iulie 1994, a făcut și ea referințe la organizațiile social-politice, dedicându-se în acest sens un articol întreg (art. 41 „Libertatea partidelor și altor organizații social-politice”). Astfel, partidele și alte organizații social-politice sunt egale în fața legii, în timp ce statul asigură condițiile necesare de respectare a drepturilor și intereselor legitime ale acestora [134, p. 9-15]. De asemenea, este prevăzut că sunt interzise asociațiile secrete și declarate neconstituționale acele partide [5], care prin scopul sau prin activitatea lor militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept, a suveranității și independenței, a integrității teritoriale a Republicii Moldova. În textul articolului a fost specificat rolul partidelor și altor organizații social-politice în definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor. Prin urmare, aceștia se pot asocia liber în partide și în alte organizații social-politice.

Totuși, actul normativ de bază care urma să stabilească activitatea organizațiilor formale (necomerciale) îl constituie *Legea privind asociațiile obștești*, care a fost adoptată în Republica Moldova în anul 1996. Legea a prevăzut reglementarea relațiilor sociale privind asigurarea dreptului de asociere al persoanelor și stabilirea principiilor de constituire, înregistrare, desfășurare și încetare a activității asociațiilor obștești. Totodată, conform documentului, au fost

distinse trei forme organizatorico-juridice ale asociațiilor obștești: mișcarea, organizația și instituția. Iar la înființarea asociațiilor erau necesari cel puțin 2 fondatori. Totuși, în practică, potrivit experților I. Trombișki și T. Siniaeva, extinderea numărului la cel puțin 5-7 persoane ar fi fost mai propice, deoarece aceasta ar fi dus la facilitarea creării organelor de conducere și de control. Conform legii, fondatorii aveau, de asemenea, prerogativa de a decide asupra cărui teritoriu să-și desfășoare activitatea, iar în funcție de aceasta, asociațiilor obștești li se atribuia statutul de AO locală, republicană sau internațională. AO locale puteau fi înregistrate de către autoritățile APL, iar cele republicane și internaționale – de către Ministerul Justiției, în termen de o lună de la data depunerii întregului set de acte [215, p. 6-7].

În anul 2007 a avut loc modificarea și completarea legii din 1996. Revizuirea sa a ținut cont de faptul că, în calitate de fondatori ai asociațiilor obștești, a fost exclus termenul „cetățeni”, fiind specificate sintagmele „persoane fizice și/sau juridice”. De asemenea, în calitate de fondatori ai AO puteau fi nu doar cetățenii Republicii Moldova, dar și cei de peste hotare sau apatrizii. În conformitate cu noile modificări, au fost excluse formele organizatorico-juridice ale asociațiilor obștești – organizația, instituția și mișcarea. A rămas o singură formă juridică, numită – asociație obștească. Dacă anterior mișcărilor obștești și instituțiile obștești nu aveau calitatea de membru consemnată, atunci, conform modificărilor introduse, toate asociațiile obștești trebuiau să-și consfințească calitatea de membru. Cele mai multe disconforturi au avut asociațiile obștești care erau denumite în certificatul de înregistrare „Organizația (Obștească)...” sau „Mișcarea (Obștească)...”. Aceste asociații trebuiau să-și modifice denumirea în „Asociația Obștească...”[64]. Menționăm că legea utilizează termenul de organizație necomercială, care nu este altceva decât asociația obștească propriu-zisă. Legea a exclus partidele și alte organizații social-politice, sindicatele, asociațiile de patronat, organizațiile religioase și persoanele juridice create de acestea, organizațiile create de autoritățile publice, organizațiile cooperatiste și alte organizații, al căror mod de constituire și funcționare fusese prevăzut de legi speciale (art. 3). Totodată, legea a stabilit posibilitatea de susținere a activității AO de utilitate publică, prin crearea facilităților fiscale, dar și prin finanțarea unor programe sau activități desfășurate de acestea. Prin utilitate publică se are în vedere orice acțiune care-și propune să obțină beneficii în domenii de interes public general și/sau comunitar. Statutul de utilitate publică atribuit AO a făcut diferența, de fapt, dintre organizațiile axate pe beneficiul public de cele care urmăresc beneficiul reciproc. În Republica Moldova, Comisia de Certificare de pe lângă Ministerul Justiției este responsabilă de recunoașterea statutului de utilitate publică pentru asociații și fundații. Astfel, art. 30 al Legii din 2007 stipulase că activitatea de utilitate publică include prestarea serviciilor în mod gratuit sau la un preț mai mic pentru persoanele sau grupurile

dezavantajate, iar domeniile de implicare fac referință la: dezvoltarea sau susținerea educației și instruirii; difuzarea și acumularea cunoștințelor în domeniul științei, culturii și artei, sportului pentru amatori, educației fizice și turismului social; ocrotirea sănătății și protecția socială a persoanelor defavorizate; crearea noilor locuri de muncă; eradicarea sărăciei etc. De asemenea, observăm că „asociațiile cu statut de utilitate publică nu trebuie să fie implicate în acțiuni politice; să nu susțină formațiuni politice sau candidați independenți în alegeri; să nu distribuie profitul între membrii fondatori sau persoanelor afiliate acestora. Totodată, organizația trebuie să desfășoare activități în interesul general sau al unor colectivități locale” [220, p. 17].

Ulterior, în textul Legii cu privire la asociațiile obștești din 2010 pentru modificarea și completarea legii din 1996, au fost stipulate prevederi cu privire la oferirea posibilităților de obținere a statutului de asociație de utilitate publică nu doar organizațiilor necomerciale fondate sub formă privată și fundație. Astfel, pentru atribuirea statutului de utilitate publică puteau aplica organizațiile necomerciale care aveau forma juridică de organizare – asociație obștească, instituție privată și fundația (art. 30 alin. (1) [19]. Sub aspect practic însă, organizațiile formale (necomerciale) au manifestat mai puțin interes de a obține statutul de utilitate publică, deoarece aceasta nu le-ar aduce beneficii concrete, iar procedura de obținere a certificatului de utilitate publică ar fi complicată [224, p. 2]. În total, 670 de organizații necomerciale au deținut statutul de utilitate publică în diferite perioade de timp și doar aproximativ 40% dintre ele revendică permanent statutul de utilitate publică [219, p. 21]. De asemenea, organizațiilor de utilitate publică le-ar fi mult mai convenabil să organizeze activități finanțate din granturile acordate de peste hotare. În cazul desfășurării unor activități de antreprenariat, aceste organizații se ciocnesc cu sistemul de evidență și impunere fiscală. Pe de altă parte, susținerea Occidentului este tot mai limitată și nu e departe timpul când sectorul necomercial va fi nevoit să inițieze activități de autofinanțare [115, p. 78].

În anul 2014, Ministerul Justiției a operat modificări la Legea cu privire la asociațiile obștești, care a introdus noi stipulări privind cerințele de raportare, dar și aspecte privind crearea unui registru electronic al organizațiilor de utilitate publică pentru eficientizarea implementării Legii celor 2% din anul 2016 [225, p. 2].

Următorul act normativ care a jucat un rol important în reglementarea activității organizațiilor fără membri se referă la *Legea cu privire la fundații* [13]. Conform legii, fundația se creează prin alocare de proprietate cu scopul de a realiza obiectivele stabilite în statutul său. În comparație cu asociațiile care sunt dependente de cotizațiile de membru, donațiile și granturile oferite din partea donatorilor, fundațiilor sau guvernelor, fundațiile au propriile mijloace ca să-și desfășoare programele. Mai mult decât atât, ele ajută asociațiile să fie mai puțin dependente de

bugetul de stat prin acordarea asistenței tehnice și susținere financiară. Legea stabilește, de asemenea, modalitățile de alocare a mijloacelor destinate unor scopuri filantropice și mecanismele de supraveghere a folosirii lor.

Organizațiile formale (necomerciale) pot să desfășoare activități economice doar dacă ele corespund scopurilor statutare ale asociației, iar în caz contrar acestea trebuie să înființeze SRL-uri pe lângă organizații. În acest context, în *Codul civil*, Capitolul II „Organizații necomerciale” (art. 188) se stipulează că organizațiilor necomerciale li se permite practicarea directă sau indirectă a activității de întreprinzător, cu condiția realizării scopurilor prevăzute în statut, adică alt scop decât obținerea de venit [3]. Cu alte cuvinte, norma în cauză este bine redată, însă în practică este mai puțin aplicată, fie din cauza că organizațiile necomerciale nu sunt interesate de aplicarea ei sau nu știu cum să o aplice. Astfel, cadrul legal permite desfășurarea activităților economice de către organizațiile necomerciale, însă legea nu stabilește expres în ce măsură ele pot desfășura activități economice fără a fi scutite de impozite și taxe, iar acest fapt este lăsat la discreția organizațiilor de a prevedea aceste aspecte în statutul lor [53, p. 92-93].

La inițiativa instituțiilor societății civile, în anul 2013 a fost lansat proiectul *Legii privind antreprenoriatul social*. Această lege este focalizată pe oferirea oportunităților organizațiilor formale (necomerciale) de a dezvolta activități generatoare de venit și de a angaja în câmpul muncii persoane cu nevoi speciale. În noiembrie 2013, proiectul Legii privind antreprenoriatul social a fost prezentat Ministerului Economiei (astăzi Ministerul Economiei și Infrastructurii), care a creat un grup de lucru pentru discuția acestuia [224, p. 2]. Totuși, documentul rămăsese în etapa de așteptare, iar începând cu anul 2015, după mai multe runde de dezbateri, subiectul a fost relansat prin crearea unui nou grup de lucru ce activează sub coordonarea Ministerului Economiei și Infrastructurii. Remarcăm că antreprenoriatul social a fost reglementat prin lege, cu operarea modificărilor legislative introduse din 02.11.2017. Astfel, un capitol întreg (Capitolul VI¹ – Antreprenoriatul social și întreprinderea socială) a fost inclus în textul Legii cu privire la antreprenorat și întreprinderi din 1992 [9]. Potrivit prevederilor, „antreprenoriatul social reprezintă o formă de activitate, în care soluționarea unui obiectiv de ordin social sau comunitar este prioritară în raport cu scopul obținerii de profit”. Totodată, organizațiile necomerciale (asociații obștești, fundații, culte religioase și instituții private) desfășoară activitatea de antreprenorat social după obținerea statutului de întreprindere socială sau întreprindere socială de inserție în condițiile articolelor 36² și 36³ ale legii. Statutul de întreprindere socială este acordat de Comisia Națională pentru Antreprenorat Social (înstituită prin Ordinul Ministrului Economiei și Infrastructurii) pe un termen de trei ani. Acesta va putea fi prelungit, dacă se va dovedi că sunt respectate condițiile care au stat la baza acordării statutului.

Aspecte privind activitatea antreprenoriatului social al asociațiilor obștești a fost introdus și în textul Legii cu privire la asociațiile obștești, în conformitate cu modificările legislative din 02.11.17, și anume (art. 26¹. Activitatea de antreprenoriat social a asociației obștești). Astfel, potrivit documentului, se afirmă că „Antreprenoriatul social este o formă a activității economice a asociației obștești (art. 26 alin. (1)”, în timp ce „Asociația obștească poate desfășura activități de antreprenoriat social în conformitate cu prevederile Legii nr. 845/1992 cu privire la antreprenoriat și întreprinderi de sine stătător sau prin întreprinderile sociale pe care le fondează sub formă juridică de organizare de societăți cu răspundere limitată sau cooperative de producție”(art. 26 alin. (2)).

În Republica Moldova funcționează câteva întreprinderi sociale, fondate cu suportul donatorilor externi. Totuși, puține din ele implementează asemenea activități regulat și într-un mod profesionist. Multe organizații elaborează studii de fezabilitate cu scopul de a-și evalua pregătirea de a se lansa în activități de antreprenoriat social. AO „Certitudine” (mun. Bălți) a inițiat primele sale activități câțiva ani în urmă, dar a obținut primul profit abia în anul 2012 [223, p. 5]. De asemenea, menționăm istoria de succes a AO „Eco-Răzeni”, care a înființat în anul 2013 Întreprinderea Socială „Floare de cireș” SRL. Întreprinderea a creat oportunități de angajare și instruire pentru 7 tineri cu dizabilități din comunitate și se ocupă cu prestarea serviciilor de alimentație publică prin pregătirea prânzurilor și livrarea gratuită a acestora la domiciliul beneficiarilor săi [46].

Cadrul legislativ privind activitățile filantropice și de sponsorizare se formează din prevederile Constituției Republicii Moldova, a Codului civil și *Legii cu privire la filantropie și sponsorizare* [12]. Legea stabilește bazele reglementării juridice a activităților filantropice și de sponsorizare, crearea și funcționarea organizațiilor filantropice, garanțiile și formele de susținere din partea statului privind activitățile filantropice și de sponsorizare. Art. 1 al legii stipulează că prin filantropie se are în vedere acordarea benevolă, imparțială și necondiționată de sprijin material sau servicii gratuite unei persoane (unui grup de persoane), fără a cere în schimb vreo recompensă, plată sau onorarea vreunor obligațiuni și fără a obține din aceasta vreun profit. La rândul său, sponsorizarea constă în oferirea mijloacelor financiare și materiale pentru susținerea unor activități de importanță publică. Art. 21 al legii prevede că organizația filantropică obține dreptul la facilități fiscale și la alte facilități legal stabilite, din data înregistrării ei de stat. De asemenea, organizațiile filantropice pot folosi până la 20% din mijloacele acumulate în scopuri filantropice pentru organizarea acțiunilor lor și achitarea costurilor administrative de întreținere.

Însă studiile realizate de către reprezentanții instituțiilor societății civile arată că legislația cu privire la finanțarea sectorului asociativ nu încurajează filantropia și sponsorizarea

de către agenții economici. Totuși, organizațiile formale (necomerciale) au posibilitatea să obțină statutul de utilitate publică de la Comisia de Certificare de pe lângă Ministerul Justiției, care le oferă unele înlesniri fiscale, însă acestea nu se referă la agenții economici, pentru a impulsiona filantropia și sponsorizarea sectorului respectiv [66, p. 17].

Guvernul Republicii Moldova nu oferă granturi instituțiilor societății civile. Doar câteva ministere susțin financiar unele proiecte: Ministerul Economiei și Infrastructurii, Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului și Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Autoritățile APL, de asemenea, nu oferă granturi, însă au început să contracteze direct organizațiile necomerciale pentru anumite servicii – elaborarea unor studii de fezabilitate sau strategii de dezvoltare locală. Totodată, modificările operate în anul 2012 la *Legea cu privire la achizițiile publice* fac referință la stabilirea tuturor etapelor procesului de achiziții publice și oferirea posibilității ca organizațiile necomerciale să încheie contracte cu autoritățile publice [224, p. 3]. De asemenea, modificările legislative operate permit organizațiilor să presteze servicii sociale, alături de instituțiile statului, în timp ce *Legea privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale* facilitează această participare [72, p. 18]. Acreditarea reprezintă procesul prin care furnizorul prestează servicii sociale, având obligația de a respecta normele în vigoare, iar statul recunoaște competența acestuia de a acorda servicii sociale. După scopul lor, serviciile sociale pot fi clasificate în: servicii de asistență și suport pentru asigurarea nevoilor de bază ale persoanei, de recuperare/reabilitare etc. Ele pot fi destinate copilului și/sau familiei, persoanelor cu dizabilități, persoanelor vârstnice, victimelor violenței în familie. Pentru a exemplifica, Centrul Internațional „La Strada” (mun. Chișinău) sau Centrul de Asistență Socio-Medicală CASMED (mun. Bălți) beneficiază de contractări sociale în prestarea serviciilor sociale, respectiv telefonul încrederii și asistență socio-medicală [65, p. 21]. De asemenea, la etapa actuală, autoritățile publice încheie tot mai multe contracte cu organizațiile necomerciale pentru a beneficia de expertiză în anumite domenii. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, în particular, fostul Minister al Tineretului și Sportului, a subcontractat Centrul Pro Comunitate pentru elaborarea Strategiei în domeniul tineretului. Mai multe autorități ale APL au subcontractat Centrul CONTACT Cahul și Centrul de Resurse pentru Tineret Dacia, pentru a le oferi expertiză în planificarea strategică și accesarea fondurilor europene etc. [224, p. 7].

Deși există progrese, contractarea serviciilor rămâne a fi un punct slab al sectorului asociativ din Moldova. Acest lucru se întâmplă, pe de o parte, din lipsa de cunoaștere și experiență din partea organizațiilor necomerciale. Pe de altă parte, există anumite stereotipuri legate de competențele acestora, care împiedică autoritățile să le antreneze în activități de subcontractare pentru eventuale lucrări sau servicii. Mai mult, sistemul de achitare public, cu

plata post livrare serviciu, descurajează participarea organizațiilor la asemenea acțiuni, ele fiind, la momentul actual, vulnerabile din punct de vedere financiar [214, p. 42]. În regiunea transnistreană, spectrul și calitatea serviciilor oferite de instituțiile societății civile sunt la un nivel scăzut. De aceea multe din ele sunt în căutarea oportunităților de instruire pentru a spori calitatea serviciilor pe care le prestează [223, p. 7].

Legea sindicatelor reprezintă actul normativ de bază care stabilește activitatea sindicatelor, reglementează relațiile lor cu autoritățile publice, patronii și cu asociațiile acestora. În sindicate fac parte persoane fizice care au aceleași interese, inclusiv ce țin de activitatea lor și sunt formate cu scopul de a apăra drepturile și interesele profesionale, economice, de muncă și sociale, colective și individuale ale membrilor lor. Sindicatele sunt independente în activitatea lor față de autoritățile publice centrale și locale, față de partidele politice, față de asociațiile obștești, față de patroni și asociațiile acestora, nu sunt supuse controlului lor și nu li se subordonează [30]. Totuși, chiar dacă cadrul legislativ moldovenesc cu privire la sindicate asigură condițiile necesare pentru dezvoltarea activității acestora, rămân încă multe lucruri de făcut pentru valorificarea deplină a drepturilor de care se bucură membrii sindicatelor. Principalul obstacol îl constituie situația economică dificilă din țară, care afectează negativ statutul salariaților. În același timp, reprezentanții autorităților APC și APL evită deseori să aplice prevederile naționale și internaționale în domeniu. Problemele respective reduc eficiența activității organizațiilor sindicale în Republica Moldova, dar și a rolului lor social.

Adoptarea celor două Strategii de Dezvoltare a Societății Civile (SDSC) pentru anii 2009-2011 și, respectiv, 2012-2015 reprezintă un demers pozitiv privind dezvoltarea sectorului asociativ. Acțiunile asumate în contextul strategiilor s-au axat pe atingerea celor trei obiective strategice: 1) elaborarea, monitorizarea, evaluarea și aplicarea politicilor publice; 2) crearea unui cadru legal și fiscal pentru dezvoltarea durabilă a sectorului asociativ prin consolidarea durabilității financiare; 3) dezvoltarea spiritului civic activ și a voluntariatului.

Astfel, implementarea *SDSC din 2009-2011* [37] a arătat că organizațiile societății civile (în contextul strategiei) sunt un partener de încredere în colaborare cu autoritățile și întreprinderile, atât de nivel național, cât și cel local [58, p. 50-51]. Iar printre rezultatele obținute s-au remarcat: elaborarea și modificarea Legii cu privire la asociațiile obștești (2010) în partea ce ține de statutul de utilitate publică. Parlamentul a adoptat *Legea cu privire la voluntariat* (2010). A fost adoptată *Legea cu privire la serviciile sociale* (2010), care recunoaște asociațiile obștești drept prestatoare de servicii sociale. A fost lansat Programul pentru organizațiile de tineret și s-au stabilit indicații metodice cu privire la particularitățile contabilității în organizațiile necomerciale (2010) [17].

Elaborarea mecanismului de contractare de către stat a serviciilor sociale prestate de actorii nestatali și crearea mecanismelor de implementare a Legii voluntariatului au vizat necesitatea de a adopta *SDSC pentru anii 2012-2015*. Documentul a inclus obiective noi de politici privind crearea unei structuri statale de promovare a cooperării dintre stat și instituțiile societății civile, dar și mecanisme inovative de finanțare. Astfel, s-a reușit aprobarea de către Parlament a modificărilor la Legea privind transparența în procesul decizional (2014). În legislația națională a fost introdus conceptul de desemnare procentuală și anume dreptul persoanelor fizice de a direcționa o parte din impozitul pe venit până la 2% către organizațiile necomerciale de utilitate publică și cultele religioase [20]. Au fost elaborate indicațiile metodice privind contabilitatea în organizațiile necomerciale [76, p. 6]. Prin Ordinul Ministerului Tineretului și Sportului [38] a fost aprobat Regulamentul privind organizarea și funcționarea Comisiei de certificare și a modelului Certificatului de instituție gazdă a activității de voluntariat, iar în cadrul universităților continuă acțiunile de promovare a activităților de voluntariat. În vederea sporirii eficienței rolului voluntariatului în edificarea societății civile, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți a prevăzut în curriculum mai multe unități de curs, cum ar fi: *Servicii pentru tineret și Asistența socială în comunitate* [185, p. 5]. În același timp, s-a reușit deblocarea subiectului ce ține de proiectul de lege cu privire la antreprenoriatul social, fiind creat în acest sens în anul 2015 un grup de lucru care a activat sub coordonarea Ministerului Economiei (astăzi Ministerul Economiei și Infrastructurii).

Totuși, au fost remarcate și anumite discrepanțe conceptuale între actorii societății civile și structurile guvernamentale referitor la responsabilitatea pentru implementarea Strategiei și angajamentele financiare. Acuzațiile reciproce de implicare insuficientă prin coordonarea slabă între actori, resurse financiare limitate, contextul național și instabilitatea politică în țară în perioada 2012-2015 au afectat unele realizări la nivelul politicilor. La implementarea strategiei, în linii generale, au contribuit următoarele ISC-uri: CreDo, Expert Grup, CNTM, Coaliția Voluntariat, dar și Consiliul Național pentru Participare și Consiliul Național al ONG-urilor [65, p. 14].

Strategia pentru perioada 2017-2020 continuă eforturile demarate în cadrul realizării strategiilor precedente de dezvoltare a societății civile (2009-2011 și 2012-2015) și se axează pe aceleași priorități strategice. Totodată, strategia (2017-2020) tinde să fie una realistă, care va ține cont de lecțiile învățate din experiența din trecut și urmărește realizarea angajamentelor restante din precedentul document, cu reanalizarea intervențiilor și complementarea unor noi activități și acțiuni necesare, dar în limita acelorași priorități strategice, obiective generale și specifice. Un

accent aparte se pune pe monitorizarea și evaluarea performanțelor, completarea indicatorilor de progres atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ [206, p. 4].

În conformitate cu prevederile SDSC pentru perioada 2012–2015, în Codul fiscal a fost introdusă *Legea 2%* pentru ca contribuabilii (persoanele juridice și fizice) să direcționeze 2% din impozitul pe venit către o entitate nonprofit [219, p. 23], prioritate având organizațiile cu statut de utilitate publică [224, p. 2]. La 21 iulie 2016, Parlamentul a adoptat *Legea 2%*, iar începând cu 1 ianuarie 2017, contribuabilii persoane fizice pot direcționa 2% din impozitul lor pe venit calculat pentru anul precedent, la alegere, către o organizație necomercială sau un cult religios [90]. Dreptul persoanelor juridice de a direcționa o parte din impozitul pe venit nu a fost inclus în legislație, acest aspect fiind respins de către unii reprezentanți ai autorităților de stat, inclusiv de către Ministerul Finanțelor [65, p. 20]. Totodată, conform legii, instituțiile societății civile pot să obțină venituri din vânzarea bunurilor sau prestarea anumitor servicii, atâta timp cât acest gen de activitate este stipulat în statut. Guvernul, de asemenea, scutește ONG-urile de impozitul pe venitul din activitatea economică, dacă acestea expediază o cerere la organul fiscal teritorial. În același timp, instituțiile societății civile acreditate drept prestatoare de servicii publice pot să obțină venituri din prestarea serviciilor pentru Guvern [226, p. 2]. La 30.11.2016 a fost adoptată Hotărârea de Guvern pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mecanismul desemnării procentuale, iar responsabili de implementarea acestui proces sunt: Ministerul Justiției, Ministerul Finanțelor, Serviciul Fiscal de Stat și Inspekția Financiară [35].

„Legislația” în domeniul sectorului asociativ din regiunea transnistreană se află într-o poziție de subordonare față de autoproclamata guvernare. Cu toate acestea, există o colaborare cu organizațiile din partea dreaptă a Nistrului privind implementarea programelor și proiectelor comune.

Ca să rezumăm, cadrul legislativ moldovenesc care reglementează activitatea instituțiilor societății civile în țară, în general, are o esență democratică, garantând cetățenilor dreptul la libera asociere și stabilind clar prerogativele și limitele statului în relațiile cu societatea civilă. În același timp, nu întotdeauna legile adoptate oferă un mediu favorabil de funcționare instituțiilor societății civile, iar modificările în legi nu sunt consultate cu reprezentanții mediului asociativ, ceea ce creează obstacole și incertitudini în realizarea scopurilor statutare, precum și în eficientizarea activității acestora de a contribui la dezvoltarea comunității locale.

2.3. Dinamica dezvoltării comunității locale în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile

Instituțiile societății civile reprezintă expresia democratică a societății, în care cetățenii își exprimă activ acordul și angajamentul pentru dezvoltarea economică și socioculturală a vieții comunității lor. În acest context, prezentarea succintă a situației sectorului asociativ va demonstra nivelul de democratizare a țării, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic. Atunci când ne referim la structura instituțiilor societății civile, majoritatea experților, sociologilor și oamenilor de știință din țară examinează acest aspect din perspectiva prezentării numărului, tipologiei, domeniilor de activitate și funcțiilor pe care le exercită în societate.

2.3.1. Numărul organizațiilor necomerciale. Dat fiind că instituțiile societății civile includ atât organizațiile formale, cât și informale, totuși informațiile cu privire la numărul organizațiilor informale lipsesc, iar pe site-ul Ministerului Justiției se face referință doar la organizațiile necomerciale, adică acele instituții care sunt înregistrate formal, dețin un statut și certificat de înregistrare. De aceea, în continuare vom reflecta tangențial doar aceste aspecte, ceea ce ni se pare mai mult sau mai puțin obiectiv pentru obiectul nostru de studiu.

Astfel, evoluția numerică a organizațiilor necomerciale din Republica Moldova a atestat o creștere continuă odată cu obținerea independenței țării. Dacă la începutul anului 1992 au fost înregistrate 37 de ONG-uri, apoi în 1993 activau deja în jur de 50 de organizații. Odată cu adoptarea Legii cu privire la asociațiile obștești (1996) au fost înregistrate circa 765 organizații necomerciale în 1997 [139, p. 57], în 1999 – 1 400 [129, p. 89], iar în anul 2002 numărul acestora crescuse deja la 2 800. În 2007 activau 5 000 de ONG-uri [106, p. 5], în 2011 – 7 000, iar în 2013 au fost înregistrate 8 227 de ONG-uri [224, p. 2]. În octombrie 2014, în Registrul de Stat al organizațiilor necomerciale se regăseau 9 225 de organizații [225, p. 1], iar în decembrie 2015 numărul acestora a ajuns la 10 222 [226, p. 2]. La începutul anului 2018 erau înregistrate 11 702 de organizații necomerciale [187]. Acest număr include fundațiile, asociațiile obștești, instituțiile private, organizațiile religioase etc. care sunt înregistrate la Ministerul Justiției (nivel național), în timp ce numărul de organizații înregistrate la nivel local de către autoritățile APL nu este cunoscut [227, p. 2].

Totodată, majoritatea organizațiilor necomerciale de nivel național și local sunt constituite ca asociații obștești (91%) și mai puține ca instituții (4%) sau mișcări obștești (2%) ori fundații (3%) [140, p. 8]. Cele naționale continuă să rămână amplasate masiv în centru și în mediul urban (99%), îndeosebi în mun. Chișinău (98%), iar organizațiile de nivel local au o densitate mai mare în municipiile Bălți, Cahul și Soroca, precum și în UTA Găgăuzia [140, p. 38]. Menționăm că, în Orhei, Ungheni și Taraclia, prezența organizațiilor locale este încă foarte

modestă (*Vezi Anexa 1 cu referire la distribuția geografică a organizațiilor necomerciale*). În general, în regiunea de nord a țării sunt amplasate circa 24% din numărul total al organizațiilor necomerciale, iar în regiunea de centru - 66% și în sud – 10% [139, p. 58].

În regiunea transnistreană, în anul 2016 erau înregistrate peste 2 364 de organizații necomerciale, dintre care 505 erau asociații obștești [227, p. 2]. Acestea contribuie la reprezentarea intereselor cetățenilor din regiune și la stabilirea de contacte între cele două maluri ale Nistrului [226, p. 3].

În această ordine de idei, remarcăm că concluziile noastre cu privire la evoluția numerică a organizațiilor necomerciale în contextul dezvoltării comunității locale demonstrează următoarele:

1. Creșterea cantitativă a organizațiilor necomerciale nu a atras după sine și o evoluție calitativă. O bună parte din ele se află încă în stadiul de formare, nu sunt autonome și independente. Iar conform estimărilor, doar circa 25% din numărul total al organizațiilor înregistrate la Ministerul Justiției sunt active [205, p. 6] și desfășoară diferite programe privind dezvoltarea comunității locale.

2. Multe organizații moldovenești sunt neconsolidate, limitate după structură, resurse financiare și componență. De aceea și rolul lor în procesul de dezvoltare a comunității locale este mai puțin semnificativ, unele activând pentru o scurtă perioadă de timp și fără un anumit impact pe termen lung.

3. Amplasarea geografică disproporționată a organizațiilor formale are și ea efecte asupra dezvoltării comunității locale. Deoarece cele mai multe asociații obștești sunt înregistrate în municipii, acestea deseori, chiar dacă implementează proiecte la nivel local, aleg regiunile în funcție de domeniul de interes al organizației, donatorilor, și nu al comunității. De aceea, deseori se întâmplă ca comunitățile care au într-adevăr nevoie de ajutor să fie ignorate, în schimb cele care se bucură de un anumit grad de dezvoltare locală – să primească fonduri în continuare. Totodată, organizațiile locale în anumite orașe nu se implică destul de mult în localitățile lor. Însă, dacă ne referim la exemplele prezentate de experți, precum că municipiile Orhei și Ungheni, cât și or. Taraclia ar avea o prezență modestă în comunitate, ținem să remarcăm că aceste localități atestă un nivel bun de dezvoltare locală, fără o implicare nemijlocită a organizațiilor sectorului asociativ la nivel local.

4. Având o populație de circa 475 665 mii de locuitori (2014) și cu o suprafață de 4 163 km², considerăm totuși că numărul organizațiilor necomerciale în regiunea transnistreană ar fi destul de mare. În același timp, rolul lor în dezvoltarea comunității locale rămâne mai puțin semnificativ, fiindcă activitatea acestora este deseori coordonată și controlată de către organele

de securitate din regiune. De aceea, foarte puține organizații sunt active și realizează programe de dezvoltare socioeconomică a comunității locale. În același timp, o bună parte din ele primesc finanțare de la donatorii străini prin intermediul organizațiilor necomerciale din Republica Moldova, ceea ce le ajută să se mențină și să-și continue activitatea.

2.3.2. Tipologia instituțiilor societății civile. ISC-urile sunt diferite prin oamenii pe care îi reprezintă; funcțiile exercitate; mărimea și forma lor de organizare; întinderea geografică a activităților desfășurate; experiența lor istorică; contextul cultural; programele și tacticile lor [146, p. 14].

Prin forma lor de organizare, ISC-urile reprezintă o mare diversitate (organizații neguvernamentale, organizații comunitare, asociații profesionale, sindicate, organizații politice, cluburi sociale și sportive, fundații, instituții culturale, mișcări ecologiste, organizații filantropice, organizații religioase etc.) [278, p. 2].

În literatura străină se utilizează, de asemenea, un șir de termeni abreviați în funcție de domeniile de activitate: BINGO (ONG-urile internaționale orientate pe afaceri); CITS (organizațiile axate pe sprijinul comunității științifice prin motivarea tinerilor talentați în direcția cercetării și dezvoltării); DONGO (ONG-uri donatoare); ENGO (ONG-uri de mediu); GONGO (ONG-urile guvernamentale care sunt finanțate de guvern); INGO (ONG-uri internaționale); TANGO (ONG-uri de asistență tehnică); MANGO (ONG-uri de promovare a pieței) etc. [315].

Prin intermediul mijloacelor diverse de manifestare, oamenii se exprimă public și promovează un șir de interese (economice, culturale, educative, profesionale, civice, politice etc.). Acestea alcătuiesc o pluralitate de centre de interese și de putere în cadrul societății și acționează în funcție de scopurile propuse, în alianță sau în opoziție unele cu altele sau cu puterea de stat instituită [59, p. 39-40]. Pe de altă parte, instituțiile societății civile sunt diferențiate prin orientarea lor de conținut (caritabile, bazate pe servicii, participative) [249, p. 507-510] și nivelul lor de influență, adică organizațiile care acționează și sunt active la nivel local, național sau internațional [237, p. 163]. Există un număr semnificativ de organizații cu impact național și organizații cu afiliere internațională sau chiar filiale ale unor cunoscute organizații internaționale (ex.: Amnesty International Moldova, Societatea de Cruce Roșie din Moldova, Centrul internațional „La Strada” în Moldova, JCI Moldova etc.).

În funcție de aria de desfășurare a activităților instituțiilor societății civile, în Legea cu privire la asociațiile obștești (1996) se disting: asociații obștești internaționale, republicane, locale [11]. Dată fiind varietatea acțiunilor organizate de către sectorul asociativ, în aceeași lege se face referință la: asociațiile organizate pe principiul „beneficiului reciproc (mutual)” și instituțiile organizate pe principiul „beneficiului public”. Astfel, *asociațiile ce urmăresc*

beneficiul reciproc (mutual) sunt create cu scopul de a satisface interesele particulare și corporative ale membrilor săi. Obiectivul principal constă în furnizarea de servicii propriilor membri. Astfel de instituții sunt reprezentate de organizații mici la nivel de comunitate, într-o anumită zonă geografică, și organizații mari care activează la nivel național sau internațional [262, p. 111-112]. Exemple tipice sunt: organizații ecologice, organizații etnice, sindicate, cooperative, organizații studențești, asociații culturale etc. *Asociațiile ce urmăresc beneficiul public* au scopul de a susține anumite categorii de persoane care au nevoie de ajutor. Ele pot varia de la foarte mici la foarte mari, iar în activitatea lor se folosesc fie propriile resurse, fie finanțare de la un al treilea grup care acționează în calitate de intermediar pentru a se asigura că banii donați sunt utilizați în mod eficient și responsabil. Conform art. 2 alin. (3) al Legii cu privire la asociațiile obștești (1996), asociațiile ce urmăresc beneficiul public au ca obiect de activitate: apărarea drepturilor omului, învățământul, ocrotirea sănătății, asistența socială, cultura, arta, lichidarea urmărilor calamităților naturale, protecția mediului înconjurător și alte domenii cu caracter social util. Drept exemple pot servi: organizații neguvernamentale, organizații publice de caritate, coaliții/consilii, universități, fundații etc. [11].

În lumea contemporană atestăm o activizare, în special, a organizațiilor centrate pe beneficiul public. Iar în Republica Moldova, marcată de probleme socioculturale și economice aduse de tranziție și de comportamentul nesatisfăcător al clasei politice, s-a remarcat constituirea și mobilizarea instituțiilor societății civile pe ambele criterii menționate mai sus.

Luând ca suport de referință datele cu privire la tipologia instituțiilor societății civile, vom constata că, indiferent de scopul asocierii și forma lor de organizare, ele sunt create prin asocierea benevolă a indivizilor cu aceleași probleme, interese și obiective, oferindu-li-se rolul de intermediar între cetățean și autoritățile statului, pentru a reprezenta și a servi aceste interese comune și a contribui la dezvoltarea comunității locale.

2.3.3. Domenii de activitate ale instituțiilor societății civile. Motivele care stau la baza creării instituțiilor societății civile sunt destul de variate: implicarea în viața comunității (28%), realizarea intereselor cetățenești sau profesionale (27%), posibilitatea obținerii unor finanțări pentru activitate (11%) sau anumitor venituri suplimentare (3%) și numai 1% – prin șansa finanțării de moment [140, p. 89-95].

Scopul tematic al instituțiilor societății civile în Republica Moldova este vast și include: mișcările sociale pentru protejarea mediului, inițiative de dezvoltare a cooperării între comunități, promovarea drepturilor omului, combaterea discriminării, susținerea persoanelor defavorizate și protejarea minorităților, participarea tinerilor și conservarea moștenirii culturale [219, p. 13]. Iar pentru realizarea obiectivelor propuse regăsite și în statut, instituțiile societății

civile din țară acoperă astăzi practic toate sferele de activitate. Printre acestea menționăm: domeniile civic, cultural, dezvoltarea economică, drepturile omului, mass-media, protecția mediului, tineretul etc.

Din datele prezentate în studiul „Transparența și durabilitatea financiară a ONG-urilor din Moldova” vom evidenția că, dacă în 1996 un interes semnificativ pentru activitatea instituțiilor îl reprezenta domeniul social (25%), educația (22%) și protecția drepturilor omului (14%), atunci pentru anul 2002 orientări importante, în acest sens, le-au constituit activitățile în sfera protecției mediului (18%) și mass-media (18%). În anul 2007, situația se modifică, astfel încât o schimbare s-a produs în domeniul social (32,7%) și cel al educației (22,4%), urmată apoi de dezvoltarea comunitară (14,1%). Datele din 2011 ne relatează că domeniile prioritare de activitate au fost reprezentate de: ocrotirea sănătății și educație (20%), dezvoltarea comunitară și cultură (13%), drepturile omului și gender (13%), dizabilități (7%), domeniul social - economic (7%), dezvoltarea ONG-urilor (7%) [66, p. 11]. Este surprinzător că organizațiile din astfel de domenii cum sunt ecologie, mass-media și tineret nu sunt reprezentate. Conform datelor prezentate pentru anul 2013 [72, p. 10], remarcăm că principalele domenii de activate au făcut referință la: educație/training (50%), servicii sociale (40,8%), dezvoltarea comunității (36,9%), urmate de activism civic și advocacy (26,2%). În perioada 2014 – 2016, instituțiile societății civile au dat preferință desfășurării activităților în aceleași domenii [226, p. 3].

În cazul regiunii transnistrene, cele mai multe organizații activează în sfera serviciilor sociale (63,6%), urmată de domeniile tineret (50%) și dezvoltare comunitară (40%) [72, p. 10].

Din cele observate mai sus vom remarca instabilitatea continuă privind dezvoltarea anumitor domenii în care activează instituțiile societății civile. Credem că acest fapt se datorează lacunelor și problemelor existente în țară, în care mobilizarea cetățenilor și implementarea politicilor (mecanismelor) de dezvoltare comunitară au fost și rămân a fi prioritare [56, p. 133].

În același timp, în 1996 domeniile care au înregistrat o implicare mai redusă din partea instituțiilor societății civile erau reprezentate de sferele: religioasă (2%), economică (3%) și integrare europeană (4%). Lista domeniilor cu implicare redusă a continuat și în 2002, după cum urmează: domeniul religiei, sportului și turismului cu circa (5%), precum și învățământul, educația (4%). În anul 2007, un grad redus de implicare a fost înregistrat în domeniile ecologiei (0,7%), integrării europene (1,8%) sau mass-mediei (3,4%) [53, p. 11]. Menționăm că, pentru anul 2013, domeniile privind integrarea europeană, agricultura și drepturile omului au atins câte 6,2%, în timp ce pentru politici publice, economie/antreprenoriat au optat doar 4,5% din organizații [72, p. 44]. În 2014-2016, domeniile de activitate privind sănătatea și tineretul au înregistrat doar 19,2%, iar cultura – 16,9% [226, p. 3].

Instituțiile societății civile necesită însă implicare mai mare în domeniile sănătate, cultură și tineret, deoarece anume ele includ o parte considerabilă a populației de vârstă diferită de care depinde bunăstarea generală. Pe de altă parte, domeniile care au înregistrat o reducere constantă a indicilor demonstrează și interesul donatorilor de a susține financiar anumite sectoare, fapt resimțit, în special, în propunerile de proiecte pentru finanțare. Din păcate, acest lucru se resimte și astăzi în rândul societății civile, deoarece circa 91% din sursele de finanțare ale organizațiilor provin de la donatorii externi [132, p. 74].

Dacă e să ne referim la domeniile principale de activitate pe rază geografică a instituțiilor societății civile în Republica Moldova, atunci remarcăm că cele locale, și îndeosebi din mediul rural, au ca domeniu principal de activitate dezvoltarea economică (13%). În mediul urban, acest domeniu este mai puțin abordat – circa 5-6% din organizații. În domeniul dezvoltare economică și comunitară s-au încadrat mai activ organizațiile din regiunea de nord (22%) și mai puțin cele de la centru (5%). La sud acesta este acoperit de 14% din instituții ale societății civile. Un alt sector important îl reprezintă serviciile sociale. În el își desfășoară cea mai mare parte a activității fiecare a zecea organizație locală și 5% din instituțiile societății civile naționale [140, p. 11].

Reieșind din cele menționate mai sus, observăm că:

1. În ultimii ani a crescut ponderea organizațiilor ce activează în domeniul social, al dezvoltării comunitare și economice [167, p. 134]. Majoritatea ISC-urilor sunt focalizate pe desfășurarea următoarelor acțiuni: suportul cetățenilor locali în deschiderea sau dezvoltarea unei afaceri la nivel local, oferirea serviciilor de formare profesională pentru persoanele care au un nivel redus de calificare, furnizarea serviciilor sociomedicale în comunitățile locale, realizarea incluziunii sociale a persoanelor dezavantajate, dezvoltarea capitalului social al comunității etc. Totuși, rezultatele obținute în aceste sfere sunt încă modeste, în timp ce nu toate proiectele implementate au durabilitate și susținere din partea autorităților publice și chiar a cetățenilor.

2. Dezvoltarea comunității locale depinde de starea sănătății, potențialul cultural și forța de muncă activă în a se implica în acțiuni locale. Anume aceste trei domenii – sănătate, cultură și tineret – sunt mai puțin abordate de către instituțiile societății civile moldovenești, ceea ce inspiră îngrijorare pentru viitorul comunităților, în particular, și al societății moldovenești, în general. De aceea, organizațiile finanțatoare, dar și autoritățile locale ar trebui să le susțină mai mult în aceste domenii pentru a asigura bunăstarea generală.

3. Deseori, instituțiile societății civile nu se centrează pe domenii singulare. În marea lor majoritate, ele se adaptează la cerințele formale impuse de finanțatori. Astfel, tipizarea strictă pe domenii a organizațiilor este greu de realizat. În acest context, și activitățile desfășurate la

nivel local sunt organizate fără a fi elaborate anumite studii de fezabilitate, cu o echipă nu tocmai profesionistă, în timp ce proiectele nu comportă un impact social pe termen lung și rezultate concrete.

2.3.4. Funcțiile instituțiilor societății civile. Astăzi instituțiile societății civile acționează în calitate de catalizator între stat și sectorul de afaceri, reflectând valorile, viziunile și necesitățile cetățenilor pentru asigurarea bunăstării generale și dezvoltării comunității locale. În continuare prezentăm unele funcții importante pe care le exercită instituțiile societății civile moldovenești în dezvoltarea țării.

Consolidarea democrației. Un stat democratic este stabil și legitim, dacă cetățenii săi sunt respectați și susținuți. Instituțiile societății civile, prin monitorizarea acțiunilor politice, reprezintă un partener vital în asigurarea dialogului constructiv dintre statul democratic și cetățenii săi [290, p. 16-17]. În țara noastră instituțiile societății civile desfășoară un șir de activități sociale, programe educaționale, campanii, acțiuni de advocacy/lobby menite să mobilizeze cetățenii pentru a deveni activi în promovarea valorilor democratice și consolidarea statului de drept [246, p. 180].

Formarea viitorilor lideri politici. Instituțiile societății civile pot ajuta la identificarea noilor lideri care să se ocupe de problemele publice importante și de recrutarea reprezentanților politici la diferite niveluri [308, p. 10, 23]. În Republica Moldova, prezentăm exemplul dlui M. Godea, care a manifestat un interes deosebit pentru activitatea obștească în perioada anilor 1997-2008 (Centrul CONTACT, Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte „Coaliția-2005”, „Coaliția-2007”, Comitetul național de coordonare a elaborării programului „COMPACT”). În prezent, M. Godea este președintele Partidului Acțiunea Democratică. De asemenea, dl I. Grosu a fost reprezentant al societății civile în anii 1993-2008 și a activat în cadrul mai multor structuri neguvernamentale – Asociația PRO Democrația, CNTM, Centrul CONTACT, PNUD etc. I. Grosu a fost viceministru al educației (2012-2015), iar la momentul actual dumnealui este secretar general al Partidului Acțiune și Solidaritate. Dl V. Cibotaru (fost ministru al apărării) a ocupat funcții administrative în cadrul IPP și Centrul de Informare și Documentare privind NATO. Șirul reprezentanților din domeniul societății civile poate continua în acest sens.

Informarea publicului despre problemele sociale, economice, culturale. Acest rol revine nu doar mass-mediei, dar și instituțiilor societății civile care pot oferi platforme de dezbateri ale politicilor publice și diseminarea informațiilor despre problemele existente ale cetățenilor în fața parlamentului. Deseori acțiunile societății civile privind sensibilizarea opiniei publice asupra anumitor probleme se exprimă prin proteste, greve, manifestații. Un exemplu elocvent, în acest sens, se referă la acțiunile Partidului „Platforma Demnitate și Adevăr”, care, inițial, activând în

calitate de platformă civică și ulterior de partid (din 2013), a reușit să mobilizeze cetățenii din țară, dar și reprezentanții societății civile, în schimbarea atitudinii poporului față de guvernarea actuală. Ca rezultat al acțiunilor acestui partid, în Constituție a fost modificată procedura de alegere a președintelui țării. Această prerogativă aparține poporului din martie 2016.

Promovarea reformei educaționale în instituțiile de învățământ. Necesitatea privind elaborarea/revizuirea curriculei, editarea manualelor, recalificarea profesională a cadrelor didactice reprezintă o sarcină importantă a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării, precum și a instituțiilor de învățământ. În același timp, sectorul asociativ trebuie să fie implicat în calitate de partener constructiv în educația (non)formală, formarea continuă și dezvoltarea programelor de educație civică [212, p. 155-157]. Un exemplu elocvent privind formarea competențelor civice a studenților se referă la crearea în 2002 a Centrului Programelor de Contribuție Civică (CEPO), care a fost deschis în cadrul programului de colaborare internațională a USM și Universității din Rutgers, SUA. Esența proiectului a constat în pregătirea profesională a studenților, orientată nu doar spre cunoașterea drepturilor, obligațiilor și procedurilor democratice, dar și spre dezvoltarea spiritului civic activ și mobilizarea acestora de a participa la transformările sociale [213, p. 88]. Senatele studențești, în calitate de organe obștești de conducere a studenților, contribuie, de asemenea, la dezvoltarea educației civice prin acumularea experienței de participare reală la soluționarea problemelor care apar în cadrul instituțiilor de învățământ superior [143, p. 67-68].

Exprimarea intereselor cetățenilor în fața factorilor de decizie. Reprezentanții ISC-urilor pot exprima opiniile cetățenilor în fața autorităților centrale și reprezentanților APL de nivelul I și II prin contactarea membrilor individuali, participarea la ședințele publice, dezbateri etc. Ei pot stabili, de asemenea, un dialog cu ministerele și agențiile relevante pentru apărarea intereselor și preocupărilor lor. În Republica Moldova menționăm importanța Consiliului ONG-urilor, CNP, CNTM etc., care s-au manifestat activ în exercitarea acestei funcții și au obținut rezultate relevante privind recunoașterea instituțiilor societății civile în calitate de partener al statului.

Promovarea participării politice. ISC-urile se implică la educarea oamenilor cu privire la drepturile și obligațiile lor în calitate de cetățeni democratici prin încurajarea participării lor în campaniile electorale și exprimarea votului la alegeri. Pentru a exemplifica, reprezentanții AO Promo-LEX și ai Coaliției Civice pentru Alegeri Libere și Corecte participă tot mai activ la procesul de monitorizare a desfășurării alegerilor locale/parlamentare/prezidențiale. Aceștia implică observatori care, în ziua scrutinului, monitorizează organizarea transparentă și echitabilă a alegerilor și participă la numărarea paralelă a voturilor. De asemenea, Centrul CONTACT și

Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare” desfășoară diverse seminare de instruire privind particularitățile alegerilor parlamentare/prezidențiale, precum și campanii de informare privind sensibilizarea și mobilizarea alegătorilor etc.

Dezvoltarea competențelor de comunicare ale cetățenilor. Acest fapt se realizează în cadrul seminarelor de instruire, trainingurilor, meselor rotunde, vizitelor de studiu etc. în scopul discutării subiectelor de interes public, exprimării opiniei, dar și pentru a face un schimb de experiență/opinii vizavi de anumite subiecte. Această funcție a sectorului neguvernamental este importantă prin faptul că la finalul activităților se așteapă elaborarea unor recomandări și întreprinderea măsurilor sau acțiunilor de soluționare a problemelor identificate. Instituțiile societății civile sunt principalii agenți de inovație în procesul de dezvoltare locală. Ele aplică modele de lucru în comunitate, stimulează participarea populației în procesul de decizie și la acțiunile întreprinse, inițiază procese de planificare strategică și stimulează dezvoltarea antreprenoriatului social.

Reieșind din cele câteva funcții ale instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării societății moldovenești, în general, și al comunității locale, în particular, vom observa că se depun eforturi mari în a se consolida democrația; a forma viitori lideri politici; a informa publicul despre problemele sociale, economice, culturale; a promova reforma educațională în instituțiile de învățământ; a exprima interesele cetățenilor în fața factorilor de decizie; a promova participarea politică și a contribui la dezvoltarea competențelor de comunicare ale cetățenilor. Totuși, fiecare funcție analizată în parte pune în lumină atât performanțele obținute, cât și provocările pe care le întâmpină instituțiile societății civile la realizarea acestor obiective. Sectorul asociativ nu este încă pe deplin matur pentru a exercita aceste funcții în mod profesionist și cu rezultate concrete în dezvoltarea comunității locale. Referindu-ne la fiecare funcție exercitată în parte, vom generaliza că:

1. Democrația la nivel local întârzie să ateste progrese semnificative, deoarece nu întotdeauna cetățenii comunităților locale sunt respectați și susținuți. În același timp, activitățile sociale, care sunt organizate de către ISC-uri pe direcția sensibilizării cetățenilor cu privire la promovarea valorilor democrației și a drepturilor omului, sunt ignorate sau trecute cu indiferență de înșiși cetățenii comunităților; aceștia din urmă fiind preocupați mai mult de neajunsurile și problemele personale cu care se confruntă.

2. Formarea viitorilor lideri politici reprezintă un element de succes pe care-l obțin instituțiile societății civile în țara noastră. Din păcate însă, odată ajunși la putere, unii politicieni sunt preocupați ulterior de activitatea politică, iar dezvoltarea socioeconomică a comunității locale întârzie să se producă.

3. Instituțiile societății civile depun eforturi mari în desfășurarea acțiunilor de informare a publicului cu privire la problemele sociale, economice, culturale ale societății moldovenești. Însă, din cauza diferitor niveluri de comunități locale și a diferenței de vârstă cu privire la mijloacele de informare utilizate – TV (majoritatea cetățenilor de la sate și persoanele de vârstă a treia) sau internet (cei de la orașe și persoane tinere sau de vârstă a doua), acest proces de informare are rezultate mai mult sau mai puțin vizibile și constructive. Se întâmplă ca deseori cei de la sate să fie informați asupra anumitor probleme ce vizează dezvoltarea localității lor, însă aceștia nu se implică din cauza indiferenței sau a invocării lipsei de timp și bani din partea cetățenilor. Totodată, chiar dacă sunt informați cu privire la problemele locale, mulți dintre ei nu au capacitatea de a influența activitatea decizională, în timp ce atunci când vine vorba despre soluționarea anumitor probleme care se discută la nivel național, un rol activ le revine liderilor locali sau oamenilor de la orașe.

4. Instituțiile societății civile contribuie la exprimarea intereselor cetățenilor în fața factorilor de decizie prin informarea celor din urmă cu privire la problemele cu care se confruntă și identificarea unor soluții pentru îmbunătățirea situației. Totuși, chiar dacă are loc informarea reciprocă dintre părți, acțiunile concrete deseori se limitează doar la elaborarea unui plan de acțiuni, fără a fi examinați și termenii de îndeplinire sau desemnate organele/instituțiile responsabile de realizarea anumitor sarcini. Totodată, chiar dacă sunt vizați termenii limită, din cauza lipsei sau a insuficienței resurselor financiare, unele probleme rămân a fi discutate doar pe hârtie.

5. În pofida creșterii numărului acțiunilor ISC-urilor în scopul de a promova participarea politică a cetățenilor, totuși nu se observă schimbări semnificative cu privire la rata de participare a acestora la alegeri. În acest context, cei de la orașe sunt tot mai indiferenți de procesul electoral, în timp ce cetățenii de la sate atestă o participare mult mai mare. Acest fapt poate fi explicat, în primul rând, prin lipsa unei atitudini și a nivelului de responsabilitate al cetățenilor față de procesul electoral.

Din cele remarcate mai sus, vom concluda că dinamica dezvoltării comunității locale, în condițiile modificărilor structurale ale instituțiilor societății civile, a pus în lumină următoarele aspecte:

- La nivel numeric s-a constatat o creștere continuă de la 37 în 1992 la 11 702 de organizații necomerciale la începutul anului 2018. Totuși, în pofida creșterii cantitative, rolul acestora în dezvoltarea comunității locale este mai puțin semnificativ, din cauza numărului redus al angajaților, a resurselor financiare insuficiente ale unor organizații. Totodată, există probleme

legate de lipsa unor parteneriate constructive cu autoritățile APL, dar și a atitudinii pasive din partea cetățenilor de a se implica la nivel local.

- Tipologia instituțiilor societății civile este foarte variată, aceasta caracterizându-se după: forma de organizare; forma de manifestare și de interes; orientarea după conținut; precum și după nivelul/aria de acțiune și domeniul de influență. Toate contribuie la dezvoltarea comunității locale.

- În ultimii ani, o atenție deosebită este orientată spre organizarea activităților în sferele: educație/training, servicii sociale și dezvoltarea comunității, iar continuitatea proiectelor în dezvoltarea continuă a acestor domenii depinde de donatori. Totodată, instituțiile societății civile deseori nu-și concentrează eforturile pe domenii singulare. De aceea rolul acestora în dezvoltarea comunităților locale oscilează în funcție de poziționarea geografică a comunităților locale, a domeniilor de interes ale ISC-urilor și a instituțiilor finanțatoare, astfel încât unele comunități locale ar putea să beneficieze de mai multă susținere, în timp ce altele ar putea fi ignorate.

- Instituțiile societății civile îndeplinesc un șir de funcții care sunt axate pe dezvoltarea locală. Totodată, chiar dacă se întreprind eforturi enorme în schimbarea situației, totuși dezvoltarea rămâne a fi un proces de durată și cu rezultate care se așteaptă a fi vizibile.

2.4. Concluzii la capitolul 2

Ca rezultat al cercetării, am ajuns la următoarele concluzii:

Dacă în Polonia, Ungaria și Cehoslovacia a existat o rezistență instituționalizată față de regimurile comuniste, iar mișcările independente au creat embrionul puterii alternative ce a dus ulterior la apariția viitorilor gemeni ai societății civile, atunci în RSSM abia la sfârșitul anilor '90 are loc deșteptarea conștiinței naționale și emanciparea socială, fapt datorat apariției unor noi grupuri cu revendicări sociale radicale.

Instituțiile societății civile moldovești au cunoscut patru etape de apariție și dezvoltare: etapa renașterii (1988 – 1990); etapa constituirii (1991 – 1996); etapa consolidării (1997 – 2008) și etapa transformării (2009 – prezent).

Legislația existentă în domeniul sectorului asociativ acoperă practic toate domeniile de activitate și aspectele ce țin de dezvoltarea acesteia. Cadrul juridic distinge trei forme de organizare: asociația, fundația și instituția. Iar printre cele mai importante acte normative naționale care reglementează activitatea instituțiilor societății civile se numără: Legea cu privire la asociațiile obștești, adoptată în 1996, cu unele modificări operate în 2007, 2010 și 2014. În același timp, Legea cu privire la fundații, Codul civil al Republicii Moldova, Legea cu privire la

filantropie și sponsorizare, Legea privind achizițiile publice, Legea cu privire la acreditarea prestatorilor de servicii sociale și Legea sindicatelor reprezintă un șir de acte specifice care au rolul de a asigura buna funcționare a instituțiilor societății civile în țară.

Deși instituțiile societății civile au evoluat continuu și au înregistrat progrese semnificative privind creșterea cantitativă a organizațiilor necomerciale, diversificarea domeniilor de activitate și a funcțiilor exercitate, totuși rolul acestora în procesul dezvoltării comunității locale este unul pasiv și cu rezultate sub măsura așteptărilor cetățenilor. Acest lucru este cauzat în special de carențele ce le atestă, în primul rând, unele instituții ale societății civile la nivel intern (capacitatea lor financiară, profesională și organizațională modestă). Totodată, situațiile respective le fac vulnerabile atât în fața autorităților APL, cât și a donatorilor, care așteaptă de la sectorul asociativ măsuri și strategii concrete ce ar putea fi aplicate/adaptate la nivel local, pentru a contribui ulterior la dezvoltarea comunității.

3. EVALUAREA DEZVOLTĂRII COMUNITĂȚILOR LOCALE DIN PERSPECTIVA ACTIVITĂȚII INSTITUȚIILOR SOCIETĂȚII CIVILE

Aplicarea principiilor de bază ale democrației participative constituie un obiectiv al reprezentanților politici și o sarcină importantă pentru actorii instituțiilor societății civile de mai bine de 25 de ani. Totuși, acesta este un proces care necesită timp, resurse și cooperare din partea tuturor actorilor implicați. În procesul de cooperare, deseori reprezentanții statului manifestă mai puțină inițiativă de a dialoga cu instituțiile societății civile, considerându-le chiar un adversar, nu doar în termeni de putere și influență, ci și pentru că primesc ajutor internațional, anterior acesta fiind oferit doar statului. Avantajul pentru cealaltă parte este că, prin participarea activă la viața publică, cetățenii sunt mai respectuoși față de regulile organizării sociale, iar în cadrul societății civile se dezvoltă un spirit unitar și de solidaritate, care luptă pentru apărarea drepturilor omului, libertatea presei și consolidarea democrației [250, p. 83-85].

Astfel, prezentul capitol examinează în ansamblu parteneriatul de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL prin prisma actelor normative internaționale și naționale ce reglementează posibilitățile de implicare a cetățenilor în treburile publice. De asemenea, sunt evaluate cele mai relevante activități care au fost desfășurate de instituțiile societății civile în dezvoltarea comunității (comunităților) locale.

În particular, *în primul subcapitol*, autorul cercetează contextul și gradul de participare al instituțiilor societății civile moldovenești la dialogul social și politic. În acest context, sunt analizate principalele acte normative naționale și internaționale care reglementează în fapt formalizarea parteneriatului de colaborare dintre autoritățile APL și sectorul asociativ.

În *subcapitolul 3.2* sunt expuse principalele activități ale unor instituții ale societății civile în dezvoltarea comunităților locale prin prisma celor cinci funcții specifice: promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și a consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească; dezvoltarea economică; asigurarea egalității de gen; dezvoltarea personală a tinerilor, precum și protecția socială a cetățenilor. Au fost analizate și problemele instituțiilor societății civile în procesul exercitării funcțiilor respective.

În *subcapitolul 3.3* sunt analizate eforturile instituțiilor societății civile de a contribui la soluționarea celor mai stringente probleme din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul. Totodată, a fost examinat rolul parteneriatelor de cooperare și asistență cu alte instituții publice și private în mobilizarea comunității. În *subcapitolul 3.4* sunt schițate unele concluzii preliminare.

3.1. Formalizarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunității locale

Valoarea instituțiilor societății civile în cadrul oricărei democrații nu poate fi contestată. Importanța activității lor constă în abordarea unor forme și metode eficiente de participare publică în soluționarea unor probleme economice și socioculturale la nivelul comunității locale. În funcție de sfera lor de influență în localități, instituțiile societății civile au o contribuție deosebită în dezvoltarea comunității locale. Totuși, fără susținerea autorităților APL, procesul respectiv ar fi mult mai dificil, necesitând timp, resurse umane și bani. Iar aceste eforturi trebuie să fie depuse din partea ambelor părți. De aceea, în atingerea scopurilor propuse, instituțiile societății civile se implică în acțiuni locale prin participare publică. Aceste forme de mobilizare locală presupun formalizarea parteneriatului de colaborare dintre părți.

În general, parteneriatele constituie relația de cooperare dintre sectorul asociativ, stat și piață și reprezintă un demers necesar implicării reprezentanților instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale prin participarea publică la treburile obștești. Avantajele parteneriatelor constau în creșterea credibilității autorităților APL și a instituțiilor societății civile în comunitate; în multiplicarea resurselor (autoritățile pot oferi resurse financiare și materiale, iar comunitatea – muncă voluntară) și în creșterea impactului asupra comunității: o mai bună identificare a problemelor și diversificare a abordărilor.

Totodată, există anumite dezavantaje și riscuri, iar, în mod particular, acestea se referă la faptul că cunoașterea insuficientă a partenerilor poate duce la neîncredere reciprocă. Există, de asemenea, riscul incapacității de comunicare și colaborare cu diferite niveluri de luare a deciziei, iar diferența puterii de decizie și rigiditatea structurilor administrative pot genera conflicte, existând riscul pierderii identității organizațiilor. Totuși, în procesul formalizării parteneriatelor de colaborare, atât instituțiile societății civile, cât și autoritățile APL speră ca obiectivele propuse și sarcinile asumate de către ambele părți să atingă rezultate pozitive, bazate pe încredere, susținere și ajutor reciproc.

În general, formalizarea parteneriatelor de colaborare are loc pe două segmente – social și politic. Obiectivul principal al acestora constă în promovarea consolidării consensului între actorii economici, sociali și politici. Iar realizarea cu succes a proceselor de coopearare are potențialul de a stimula progresul economic, a promova stabilitatea socială, a încuraja buna guvernare și a rezolva problemele economice și socioculturale importante care contribuie la dezvoltarea comunității locale.

Dialogul social în Republica Moldova este reglementat de două acte normative principale: Hotărârea de Guvern despre aprobarea Concepției pentru dezvoltarea sistemului de

dialog social (1999) [34] și Legea privind organizarea și funcționarea Comisiei naționale pentru consultări și negocieri colective, a comisiilor pentru consultări și negocieri colective la nivel de ramură și la nivel teritorial (comisiilor tripartite) [29]. Documentele stabilesc interacțiunea tripartită dintre stat, patronate și sindicate, cu scopul de a remodela politicile socioeconomice în țară.

Iar organele sistemului dialogului social sunt reprezentate de: a) Comisia republicană pentru negocieri colective, care este alcătuită din reprezentanți ai Guvernului, patronatelor și sindicatelor (la nivel național); b) Comisia ramurală pentru reglementarea problemelor sociale și de muncă, alcătuită din reprezentanții părților (la nivel ramural); c) Comisia teritorială tripartită, constituită din reprezentanții angajaților, patronilor și organelor administrației APL (la nivel teritorial); d) Comisia pentru dialog „patron – salariați”, care este alcătuită din reprezentanții administrației unității economice și angajaților (la nivel de unitate economică).

Sub aspect practic, în cadrul ședințelor organizate la nivel național, subiectele sunt axate pe examinarea inițiativelor legislative și a propunerilor privind reformele socioeconomice. De asemenea, reprezentanții părților discută asupra perfecționării legislației muncii și încearcă să identifice unele soluții pentru a rezolva problemele sociale și economice care sunt abordate de către participanții la întruniri. O parte din deciziile luate sunt propuse spre examinare către Consiliul economic de pe lângă prim-ministru.

La nivel ramural, discuțiile sunt orientate spre dezvoltarea ramurilor economiei naționale. Totuși, specialiștii din domeniu consideră ca fiind mai eficientă desfășurarea unui dialog bipartit între sindicate și patronate, deoarece aspectele abordate vizează direct domeniul lor de interese.

La ședințele organizate la nivel teritorial se discută aspecte cu privire la elaborarea proiectelor de contracte și convenții colective de muncă etc., la care participă reprezentanții părților parteneriatului social. De asemenea, au loc consultări reciproce (negocieri) în problemele ce țin de reglementarea raporturilor de muncă și a relațiilor legate nemijlocit de acestea [173, p. 7] și se încearcă să fie soluționate conflictele colective de muncă. În țara noastră, în 25 de raioane există comisii pentru consultări și negocieri colective, iar 21 dintre ele au semnat convenții colective de muncă. Cele mai active sunt comisiile din Căușeni, Cimișlia, Edineț, Florești, Ocnița, Orhei, Glodeni, Fălești, Anenii Noi, Soroca, Rezina și Drochia. De asemenea, sunt organizate forumuri sindicale, la care participă președinți ai asociațiilor și organizațiilor sindicale, președinți și vicepreședinți de raioane, primari ai comunităților locale din zonele de nord și de centru ale țării. Iar evenimentele sunt axate pe abordarea subiectelor ce vizează

protecția socială a membrilor de sindicat-salariați în relațiile de muncă, dar și pe efectuarea unui schimb de opinii, experiențe și practici între participanți etc. [142].

Pe de altă parte, la nivel teritorial, există problema lipsei structurilor patronale [160], iar unii angajatori consideră că dialogul social la nivel de întreprindere nu este suficient dezvoltat. Pentru a exemplifica, în Moldova există aproximativ 50 000 de întreprinderi active. Potrivit Inspectoratului de Stat al Muncii, doar circa 4% dintre ele au un contract colectiv de muncă semnat între reprezentanții angajaților și angajator. Originea acestei situații este într-o legislație care oferă garanții excesive organizațiilor sindicale primare (birouri, colectarea cotizațiilor, acorduri sindicale (dreptul sindicatelor de veto, salarizare, etc.)), care creează reticența angajatorilor și, respectiv, acest lucru se reflectă negativ asupra prezenței sindicatelor în întreprinderi private [173, p. 8]. În același timp, întreprinderile din Republica Moldova au convingerea că dialogul social este esențial pentru crearea condițiilor favorabile și atractive pentru mediul de afaceri, deoarece criza economică globală, instabilitatea politică și favoritismul în deciziile autorităților au creat incertitudine, care nu stimulează investițiile interne și externe. Este adevărat că, în perioada de instabilitate politică, negocierile și consultările, cu excepția celor la nivel de întreprinderi, au fost suspendate. Iar unele întâlniri cu mediul de afaceri inițiate de Guvern au avut mai degrabă (cu regret, și astăzi) un caracter de promovare (publicitate) a inițiativelor, decât un proces de consultări bazate pe dialog social autentic. Totodată, lipsește abordarea de către ambele părți a subiectelor concrete în cadrul întâlnirilor, cu recomandări concrete și rezultate pe termen scurt, mediu și lung, care să fie prezentate la următoarele ședințe.

Din păcate, la dialogul social tripartit instituțiile societății civile sunt excluse din proces, cu excepția patronatelor și a sindicatelor, care pun în discuție cu Guvernul subiecte ce reies din domeniul lor de activitate (dacă ne referim la nivel național). Lipsa posibilității reprezentanților instituțiilor societății civile de a participa la dialogul social împiedică abordarea unor subiecte ce țin și de interesul acestora. Or, la dezvoltarea comunităților locale se implică toți actorii instituțiilor societății civile. Un exemplu elocvent îl reprezintă cazul României, în care noțiunea de dialog social tripartit „plus” este tot mai des utilizată. Se are în vedere că în dialogul social tripartit sunt implicate și instituțiile societății civile (în textul documentului – organizații ale societății civile). Deși nu au fost stabilite anumite reglementări privind aplicarea acestei forme de dialog în țară, în practică se evidențiază o creștere a participării ISC-urilor la consultările tripartite din cadrul comisiilor de dialog social. Totuși, acestea au deocamdată statutul de invitat, și nu de membru, ele având dreptul să-și exprime opinia doar atunci când membrii comisiei le permit [136]. Pentru țara noastră, preluarea unei astfel de practici ar fi binevenită, fiind aplicată la toate nivelurile de dialog social. Or, o democrație este mai consolidată atunci când pluralismul

de opinii și idei este respectat și valorificat, iar instituțiile societății civile cunosc cel mai bine situația la nivel local și pot exprima, în acest sens, păreri importante în cadrul adunărilor desfășurate.

Din cele menționate mai sus remarcăm că dialogul social rămâne a fi important, necesar și indispensabil în promovarea politicilor socioeconomice, dar și în dezvoltarea comunităților locale. Dialogul social instituit însă în țara noastră este insuficient și suferă două constrângeri esențiale – de nivel conceptual și structural. Sub aspect conceptual, dialogul social nu include acele instituții care de fapt se consideră parte a societății civile. Activitatea sindicatelor și patronatelor în general se rezumă doar la organizarea muncii și la elaborarea politicilor socioeconomice relevante. Pe de altă parte, există suficiente instituții ale societății civile de nivel local care au experiență, voință și timp și ar putea contribui la realizarea obiectivelor privind facilitarea și eficientizarea dialogului social, precum și la informarea mai multor angajatori, angajați din instituțiile publice/private cu privire la dialogul social. În practică, aceste acțiuni ar putea fi realizate de către unele organizații (in)formale, care ar putea contribui la editarea și difuzarea periodică a pliantelor, broșurilor etc. în materie de dialog social pentru mediatizare largă, precum și la elaborarea unor module de dialog social în cursurile de management al muncii din ciclurile universitare de licență și masterat etc.

Sub aspect structural, la nivel național dialogul social implică doar Guvernul, Federația Generală a Sindicatelor din Republica Moldova și Confederația Națională a Patronatului din Republica Moldova. Credem, totuși, că, în funcție de subiectele discutate, la lucrările ședințelor ar putea participa și reprezentanți ai instituțiilor societății civile.

Prin urmare, aceste limite la nivel de concept și structură impun niște limite funcționale privind desfășurarea dialogului social. Sindicatele izbutesc rar să schimbe sau să influențeze asupra anumitor politici/reforme sociale în Republica Moldova, iar agenții economici aplică deseori alte mecanisme informale și netransparente de negociere cu reprezentanții statului [72, p. 21]. Pe de altă parte, credem că prin includerea în calitate de membru a instituțiilor societății civile în cadrul comisiilor pentru consultări și negocieri de nivel ramural și teritorial – dialog social tripartit „plus”, s-ar putea obține mai multe rezultate vizibile pe subiecte sociale și economice, iar cetățenii ar vedea schimbările realizate, participând direct la ședințe și prezentând problemele cu care se confruntă.

Un alt segment privind formalizarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL îl reprezintă dialogul politic. În contextul dezvoltării comunității locale, dialogul politic reprezintă procesul, dar și rezultatul participării publice a instituțiilor societății civile la treburile obștești. Această participare este necesară, deoarece are

loc consolidarea sistemului democratic. Iar componenta-cheie a unei democrații o reprezintă participarea publică a cetățenilor. În același timp, participarea publică crește transparența procesului decizional și eficacitatea actului guvernării. Iar implicarea instituțiilor societății civile în această acțiune îi obligă pe reprezentanții autorităților APC și APL să fie mai răspunzători și mai responsabili față de rezultatele politicilor inițiate [88, p. 5]. Totodată, criticii afirmă că participarea instituțiilor societății civile este o tehnică de marketing pentru politicile statului. Mai mult, sunt și persoane care consideră că participarea publică ar fi ceva supărător și care trebuie evitat [60, p. 6].

Cercetătorii americani R. A. Irvin și J. Stansbury, de asemenea, consideră că participarea instituțiilor societății civile la adoptarea deciziilor de politică publică implică un șir de avantaje și dezavantaje [275, p. 58]. Printre avantaje se menționează că pentru reprezentanții ISC-urilor acest proces dă posibilitatea de a învăța de la ceilalți și se oferă informații reprezentanților administrației APL; are loc convingerea autorităților publice și se dezvoltă anumite deprinderi. În același timp, pentru autoritățile APL se învață de la ceilalți și se face informarea acestora; sunt create unele alianțe strategice și se câștigă legitimitate pentru deciziile adoptate. Dezavantajele participării la procesul decizional implică consum de timp și dezamăgire în cazul când opiniile sunt ignorate (pentru ISC-uri) și ar putea crea ostilitate între părți sau consuma mai mulți bani (pentru autoritățile publice). O analiză mai structurată este prezentată în *Anexa 3* a lucrării. De altfel, aceste ipostaze se regăsesc sub aspect practic și în dialogul politic moldovenesc dintre reprezentanții ISC-urilor și autorităților APL la nivel local.

O participare eficientă din partea instituțiilor societății civile se poate realiza mai dificil, din cauza că autoritățile APL nu prea doresc să fie transparente și nici nu vor să împartă puterea. Mai mult, deseori se întâmplă ca reprezentanții statului să nu ofere informații depline cetățenilor, ignorând astfel propunerile instituțiilor societății civile. Acestea din urmă sunt invitate să participe doar la procesul consultativ atunci când se discută anumite subiecte de interes public. Asemenea atitudini pot crea dezamăgire și scepticism din partea publicului față de procesul participativ. În același timp, participarea instituțiilor societății civile ar putea fi limitată și din considerente obiective: nu există resurse financiare suficiente în bugetul comunitar sau cetățenii nu dispun de timp liber pentru a se implica în procesul participativ etc. Totodată, pot fi menționate și anumite obstacole de ordin subiectiv, atunci când răspunsurile oferite din partea autorităților APL nu sunt pe măsura așteptărilor cetățenilor.

Chiar dacă unele propuneri ale cetățenilor pot fi mai puțin importante ca rezultat al informării insuficiente sau al lipsei de profesionalism și experiență pe anumite subiecte puse în discuții, totuși autoritățile trebuie să informeze la timp cetățenii despre deciziile luate și

rezultatele obținute de pe urma consultării cu publicul. Se consideră că o procedură de participare publică concepută bine și mediatizată pe larg ar putea să educe și să stimuleze spiritul participativ și democratic al oamenilor. Totodată, participarea instituțiilor societății civile ar putea complica negocierile dintre diverse tipuri de autorități. Dacă participarea instituțiilor societății civile implică o transparență totală, atunci s-ar putea explora eventualele soluții de compromis din partea negociatorilor. Totuși, negociatorii trebuie să țină legătura cu cei în numele cărora negociază, pentru a evita respingerea ulterioară a soluțiilor propuse.

În final, procesul participativ utilizează diverse resurse (bănești, umane, de timp), indiferent de nivelurile și formele de implicare. De altfel, în literatura de specialitate se menționează că participarea publică se realizează prin diverse forme sau metode: audieri publice, focus-grupuri, referendumuri, lobby, demonstrații de stradă. Alegerile reprezintă, de asemenea, o formă de participare a cetățenilor, fiind în același timp un drept, dar și o obligație, iar acest lucru trebuie să se întâmple nu doar în ziua alegerilor, dar și în intervalele de timp dintre ele. Pentru că participarea înseamnă și informare, diseminarea informațiilor necesare pentru participare poate să fie făcută fie de jos în sus (cetățenii își exprimă dorința de implicare), fie de sus în jos (autoritățile APL informează cetățenii cu privire la politicile care sunt concepute și la drepturile și responsabilitățile lor cu privire la acestea) [88, p. 6].

Cadrul legislativ internațional asigură participarea publică corectă, egală și transparentă a tuturor cetățenilor la treburile publice. Astfel, art. 19-21 din Declarația Universală a Drepturilor Omului stabilesc că „orice persoană are dreptul la libera exprimare, întrunire, asociere pașnică și participare la conducerea treburilor publice ale țării sale, fie direct, fie prin intermediul reprezentanților liber aleși” [7]. Prevederile referitoare la dreptul cetățenilor de a participa la treburile obștești sunt incluse, de asemenea, și în Carta Europeană, în care este specificat că dreptul la participare publică „face parte din principiile democratice comune ale tuturor statelor membre ale Consiliului Europei” [1].

Art. 10-11 al Convenției pentru apărarea drepturilor omului și libertăților fundamentale include prevederi cu privire la dreptul de exprimare, libertate a întrunirilor și de asociere [6, p. 12], similare celor cuprinse în Declarația Universală și Carta Europeană. Republica Moldova a semnat toate aceste acte menționate mai sus și este obligată să le respecte, asigurând în egală măsură o participare cât mai transparentă, corectă și deschisă a tuturor cetățenilor în treburile publice la nivel local.

Principiile fundamentale ale participării publice sunt prevăzute și într-un șir de legi sau acte normative naționale, care reglementează în fapt formalizarea parteneriatului de colaborare

dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile. Aceste aspecte includ: accesul la informații; dreptul și cadrul de participare la administrarea afacerilor publice și dreptul de petiție.

a) Acesul la informație. În art. 34 al Constituției Republicii Moldova se stipulează că „dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngrădit”, iar „autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor cu privire la treburile publice și problemele de interes personal” [5]. Art. 11 al Legii privind accesul la informație nr. 982-XIV din 11.05.2000 prevede că atât autoritățile administrației publice, cât și funcționarii publici sunt furnizori de informație. Ei sunt obligați să asigure informarea activă, corectă și la timp a cetățenilor; să garanteze liberul acces la informație; să respecte termenele de furnizare a informației, prevăzute de lege; să dea publicității propriile acte adoptate, în conformitate cu legea etc. [21]. Totodată, potrivit art. 3 al Legii presei nr. 243-XIII din 26.10.1994, se menționează că „persoanele oficiale ale autorităților publice prezintă operativ materialul și informația solicitată de publicațiile periodice și de agenția de presă, exceptând materialele și informațiile, calificate drept secret de stat” [28].

Chiar dacă țara noastră a adoptat principalele acte normative care să asigure accesul liber la informație al cetățenilor, totuși situația reală arată că autoritățile publice moldovenești manifestă o atitudine mai puțin loială față de interesele populației. Rolul instituțiilor societății civile, în acest sens, este să faciliteze dialogul dintre cetățeni și reprezentanții APL în materie de acces liber la informație, iar sub aspect practic acest fapt se realizează prin elaborarea materialelor informative (rapoarte, pliante, broșuri etc.), organizarea campaniilor de sensibilizare sau a conferințelor de presă care să aibă loc la toate nivelurile.

Ca să exemplificăm, vom face referință la AO Centrul „Acces Info”, care în anul 2008 a elaborat un raport intitulat „Dreptul la informație: pe hârtie și în realitate”. Astfel, pentru a prezenta situația generală a țării privind asigurarea accesului la informație, în publicație găsim că „din 4 839 cereri de informații adresate autorităților și instituțiilor publice moldovenești, doar 19,3% au primit răspunsuri. Iar din cele 934 de răspunsuri oferite solicitanților, circa 78,1% au fost complete, 13,8% – incomplete și 8,1% au fost răspunsuri formale [69]. Publicația a arătat că răspunsurile oferite de către autorități manifestau ignorare a legislației, dar și o lipsă de cunoaștere a actelor normative privind accesul la informație. De asemenea, un motiv în plus care le permitea funcționarilor să se eschiveze sau chiar să refuze de a colabora cu instituțiile societății civile a fost lipsa unui control din partea puterii executive și legislative.

Într-un alt raport de monitorizare – „Accesul la informație și transparența în procesul decizional: atitudini, percepții, tendințe”, publicat de AO Centrul „Acces Info”, se arată că, deși Legea privind transparența în procesul decizional din 2008 asigură cetățenilor, asociațiilor

constituite în conformitate cu legea și altor părți interesate dreptul de a participa la orice etapă a procesului decizional, de a solicita și a obține informații cu privire la procesul decizional, inclusiv de a primi proiecte de decizii însoțite de materialele aferente, în condițiile Legii privind accesul la informație (art. 6) [25], totuși, multe autorități și instituții publice ignorează cererile de acces la informație, nu fac publice proiectele de decizii și nu implică cetățenii în procesul de luare a deciziilor. O bună parte dintre reprezentanții instituțiilor publice și ai societății civile, nemaivorbind de cetățenii simpli, nu cunosc prevederile actelor normative locale [40, p. 49].

Lansarea în anul 2011 a Registrului actelor locale (<http://actelocale.md/>) reprezintă un rezultat pozitiv în asigurarea accesului liber al reprezentanților mediului de afaceri, ai instituțiilor societății civile și ai publicului larg la actele emise de primării și consiliile locale, precum și la actul guvernării locale, în ansamblu. Registrul este un serviciu electronic public care are scopul de a asigura transparența actului guvernării la nivel local, de a reduce birocrăția și a oferi o bază de date centralizată privind actele eliberate de toate autoritățile APL din Republica Moldova [186]. În cadrul ședinței Cabinetului de Miniștri din 23 august 2017 a fost aprobat proiectul Hotărârii de Guvern privind „Registrul de stat al actelor locale”, care include Regulamentul cu privire la modul de ținere a Registrului de stat al actelor locale și Regulamentul cu privire la evidența actelor supuse controlului administrativ de legalitate. Documentul reglementează și mecanismul de înregistrare, publicare, păstrare, evidență și vizualizare a actelor autorităților APL de nivelul I și II pe platforma informațională „Registrul de stat al actelor locale”. Iar prin implementarea sistemului electronic se așteaptă să fie asigurată transparența procesului decizional al autorităților APL și activitatea oficiilor teritoriale ale Cancelariei de Stat în domeniul controlului administrativ de legalitate [108].

Totuși, măsurile întreprinse de către autoritățile APL, prin implementarea tehnologiilor informaționale moderne cu scopul de a oferi liberul acces la informațiile oficiale, rămân deocamdată ineficiente. Nu toți cetățenii de rând cunosc despre existența acestui registru, iar o bună parte dintre persoanele nevoiașe nu dețin un calculator și nu au acces la internet. Cu toate acestea, pentru majoritatea cetățenilor, cea mai rapidă și cea mai eficientă metoda de informare este televizorul, unde, chiar dacă este suficientă informație despre activitatea APL, rar sunt organizate dezbateri publice, conferințe de presă sau sunt anunțate programele ședințelor [172, p. 7]. Pentru majoritatea populației din comunitățile locale, principalele surse de informare rămân a fi, de asemenea, vecinii, rudele, prietenii, piața și panourile informaționale din fața autorităților APL de nivelul I și II [60, p. 65]. În fond, populația locală însă nu prea este interesată de activitatea autorităților APL, iar printre motivele invocate sunt: incapacitatea de a influența deciziile APL, lipsa de timp, accesul limitat la informație (informația nu este făcută publică sau

cetățenii nu cunosc unde o pot obține), sunt prea bătrâni sau bolnavi pentru a se implica în viața publică etc. [172, p. 22].

Astăzi instituțiile societății civile se implică tot mai frecvent în acțiuni de sensibilizare a autorităților publice privind îngrădirea cetățenilor la accesul la informație: campanii de informare, conferințe de presă, articole publicate în ziare, rapoarte elaborate și prezentate în fața publicului din țară, dar și instituțiilor internaționale pentru a se lua atitudine. Totuși, situația nu se îmbunătățește, ci, din contra, acest proces atinge tot mai mulți indicatori negativi, din cauza contextului politic din țară.

Lipsește, de asemenea, implementarea unor măsuri concrete, cum ar fi: elaborarea unui ghid practic pentru organizațiile (in)formale și publicului larg care să explice legislația, ceea ce îi va ajuta să soluționeze problemele și să obțină informații de interes public [72, p. 13]; îmbunătățirea activităților privind relațiile cu publicul din partea APL; alocarea unor fonduri speciale instituțiilor societății civile pentru realizarea campaniilor de informare ce țin de problemele privind accesul la informațiile de interes public și sugerarea de soluții concrete; organizarea unor adunări la casa de cultură sau distribuirea în piețele locale a diverselor pliante, broșuri, calendare cu privire la oportunitățile de informare despre activitatea primăriei, a consiliului raional etc.).

b) Dreptul și cadrul de participare la administrarea afacerilor publice este reglementat de Constituție, Legea cu privire la organizarea și desfășurarea întrunirilor din 21.07.1995, Codul electoral nr. 1381 din 21.11.1997 și Legea privind administrația publică locală, respectiv: nr. 310 din 17.12.1994, nr. 186 din 06.11.1998, nr. 123 din 18.03.2003, nr. 436 din 28.12.2006.

Astfel, conform art. 39 „Dreptul la administrare” din Constituție, „cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor, iar fiecărui cetățean i se asigură accesul la o funcție publică”. Totodată, art. 40 din Constituție stabilește că cetățenii au dreptul de a organiza și a desfășura în mod pașnic unele forme de participare, ca mitinguri, demonstrații, manifestații, procesiuni sau alte întruniri.

Potrivit Legii cu privire la organizarea și desfășurarea întrunirilor, forme de participare la întruniri pot fi mitingurile, demonstrațiile, manifestările, procesiunile, marșurile, pichetările, grevele desfășurate în locuri publice, în afara unității economice sau locului de lucru, orice alte adunări ale cetățenilor ce nu sunt indicate în legea nominalizată sau a căror desfășurare nu este reglementată de o altă lege. Pe de altă parte, la nivel local au fost stabilite câteva modalități juridice de organizare a diferitor manifestări. De exemplu, în unele localități, prin decizia consiliului local sunt instituite adunările de sector și sfatul bătrânilor. Este de remarcat că,

potrivit normelor legale, nimeni nu poate să fie supus urmăririlor pentru libera exprimare sub aspect politic.

Cât privește aplicarea prevederilor legislative în practică, atunci acest fapt este mult mai dificil. De la adoptarea sa, au fost semnalate un șir de cazuri de încălcare a acestui drept, iar numărul de refuzuri de a desfășura acțiuni publice a crescut constant. Numai pe parcursul anului 2007, reprezentanții unor ISC-uri care apără drepturile omului, precum „Hyde Park”, AO „GenderDoc-M”, Amnesty International Moldova etc. s-au pomenit cu interzicerea din partea autorităților de a realiza câteva zeci de activități (demonstrații, pichetări, marșuri etc.) în capitala țării [39].

Pentru a depăși acele situații neplăcute cu care s-au confruntat organizațiile, în toamna anului 2008 reprezentanții Promo-LEX, Centrul pentru Drepturile Omului, CReDO și Acces-Info au organizat o serie de traininguri de instruire cu tema „Libertatea de întrunire în Republica Moldova” în Chișinău, Bălți, Comrat, Cahul, Căușeni și Edineț. Deoarece la evenimente au participat reprezentanți ai autorităților APL de nivelul I și II, colaboratori ai Ministerului Afacerilor Interne, precum și reprezentanți ai ISC-urilor locale, toți au apreciat activitățile ca fiind foarte utile și actuale [121].

Într-un studiu elaborat în anul 2014 se arată că respectarea libertății întrunirilor și de asociere este destul de bună, de această părere fiind 67% dintre cetățeni [72, p. 11]. Noi totuși considerăm că astăzi lucrurile nu sunt deloc în favoarea încurajării instituțiilor societății civile de a organiza activități publice, iar frica de intimidare și presiune din partea statului îi oprește deseori pe reprezentanții sectorului neguvernamental de a desfășura astfel de acțiuni.

Codul electoral stabilește modul de organizare și desfășurare a alegerilor Parlamentului, autorităților APL, precum și modul de organizare și desfășurare a referendumurilor. De asemenea, în textul documentului este inclusă sintagma *educație electorală*. Aceasta reprezintă o activitate cu caracter educativ, apolitică, realizată de organizații și grupuri ale societății civile, de instituții de educație, de mass-media și alte părți interesate, menită să sporească gradul de cunoștințe ale cetățenilor privind procesele politice și electorale, pentru exercitarea votului conștient și liber exprimat. Educația electorală poate fi realizată de subiecții interesați prin intermediul seminarelor, cursurilor de instruire, a meselor rotunde și campaniilor informaționale, a dezbaterilor publice electorale și altor acțiuni educaționale [4].

În anul 2006, Comisia Electorală Centrală (CEC) a creat Secția educație civică, traininguri și secretariat, aceasta având sarcina de a implementa programele de instruire a funcționarilor electorali, de educație civică și de informare a alegătorilor. Până la formarea secției respective, toate acțiunile de educație electorală erau desfășurate de către instituțiile

societății civile, deseori în parteneriat cu CEC. Deși Comisia Electorală Centrală nu are elaborate programe de educație electorală, totuși aceasta organizează anual activități în domeniul respectiv pentru tineri, reprezentanți ai mass-media, femei etc.

Colaborarea CEC cu instituțiile societății civile a cunoscut o largă dezvoltare în domeniul educației electorale. Pe parcursul anilor 2009-2011, acestea, în parteneriat cu CEC, au desfășurat un șir de acțiuni, printre care: seminare, mese rotunde, conferințe, dezbateri publice electorale, campanii de educație electorală și informare a alegătorilor, campanii de voluntariat, teatru social, elaborare emisiuni educativ-informative și difuzarea acestora, elaborarea materialelor printate. ISC-urile s-au implicat activ în cadrul campaniilor electorale, obiectivul fiind sporirea nivelului de informare și conștientizare al cetățenilor la procesul electoral în vederea ridicării nivelului de cultură politică și participare la alegeri. În campaniile electorale din 2009, materialele de educație civică și electorală comandate de ISC-uri sau alte persoane au fost difuzate de instituțiile mass-media doar după avizarea lor prealabilă de către Comisia Electorală Centrală.

În anul 2011 a fost încheiat un Acord de parteneriat între CEC și Coaliția Civică pentru Alegeri Libere și Corecte (CALC) privind colaborarea în domeniul educației electorale în contextul alegerilor locale generale din 5 iunie 2011, prin care instituțiile și-au asumat anumite responsabilități în timpul campaniei electorale. Astfel, partea motivațională a fost acoperită de CALC, care întrunea 12 organizații locale, iar CEC a fost responsabilă de partea informativă.

În perioada dintre alegeri și în campaniile electorale, CEC cooperează activ cu un șir de ISC-uri: CALC, AO Promo-LEX, Fundația Est-Europeană, IDIS „Viitorul”, CNTM, IPP, Centrul de Investigații Sociologice și Marketing „CBS-AXA”, ADEPT [210, p. 7-8]. De asemenea, mai multe instituții ale societății civile se implică de sine stătător în desfășurarea activităților privind educația electorală. Printre ele remarcăm: Centrul CONTACT, Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare”, precum și asociații din domeniul mass-media – Centrul Independent de Jurnalism, Asociația Presei Independente, Centrul pentru Jurnalism Independent etc.

Deși se organizează diverse activități de informare cu privire la educația electorală, totuși actul electoral în Republica Moldova continuă să trezească anumite suspiciuni în rândul cetățenilor. Chiar dacă predomină numărul alegătorilor care consideră alegerile libere și corecte, numărul celor care exprimă neîncredere este încă unul destul de ridicat.

În aceeași ordine de idei, pentru noi este important să examinăm și eficiența participării instituțiilor societății civile la treburile publice, să analizăm cum acestea influențează deciziile politice pentru a atinge scopuri comunitare în general și ale cetățenilor, în particular. În practică

există mai multe niveluri de participare publică la procesul decizional. Nivelul de bază al unei asemenea participări îl constituie informarea publicului (aspect care a fost analizat mai sus). Următorul nivel îl reprezintă consultarea și discuțiile cu publicul, în timp ce cea mai eficientă formă de participare o constituie implicarea la procesul de inițiere a proiectelor, adoptarea unor recomandări și soluții pentru problemele identificate etc. [149, p. 175-182]. Astfel, participarea este un proces realizat în patru etape: informare, consultare, implicare, influență și control. Fiecare din aceste etape întrunește anumite tehnici, care diferă în funcție de scopul, necesitățile și problemele identificate. O analiză mai detaliată a acestui proces este prezentată în *Anexa 2* a lucrării.

În continuare ne vom axa pe analiza participării instituțiilor societății civile la aceste etape prin prisma examinării Legii privind administrația publică locală, care a fost adoptată în 1994, 1998, 2003 și 2006.

În decembrie 1994 a fost adoptată Legea privind administrația publică locală, iar participarea cetățenilor la treburile publice s-a redus doar la consultarea lor prin referendum în problemele locale de interes deosebit, atribuție ce aparține „primarului, președintelui comitetului executiv raional (art. 51 lit. p). Tot ei urmează să „prezinte consiliului propuneri privind anularea hotărârilor adoptate nelegitim la adunările cetățenilor satului (comunei), orașului (municipiului)” – art. 51 lit. s).

Este important să remarcăm că în Legea privind administrația publică locală (1998) a fost introdusă sintagma *grup de inițiativă*. Potrivit art. 1, acesta reprezintă „un grup de cetățeni în număr de cel puțin 20 de persoane care este înregistrat de consiliul local și se ocupă de soluționarea problemelor de interes local”. Legea stabilește, de asemenea, că „primarul este responsabil de informarea cetățenilor cu privire la actele normative locale” (art. 37 alin. (1), în timp ce „consiliile locale, raionale și Consiliul municipal Chișinău pot decide înființarea, în condițiile legii, a unor societăți comerciale, asociații, agenții și pot organiza alte activități, în scopul executării unor lucrări de interes local” (art. 88).

Remarcăm că în textul legilor privind administrația publică locală din 1998, 2003 și 2006 se stipulează că „consultarea cetățenilor pe probleme de importanță deosebită pentru unitățile administrativ-teritoriale se poate supune prin referendum local”, iar „pentru problemele de interes local care preocupă o parte a populației din unitatea administrativ-teritorială, cu această parte a populației se organizează consultări: audieri publice și convorbiri”. Deosebirea constă în faptul că dacă în legea din 1998 sintagmele „grupuri de inițiativă” și „asociații obștești” sunt incluse în procesele de consultări, audieri publice și convorbiri în problemele de interes local (art.10 alin. (2), atunci în legile din 2003 și 2006 aceste noțiuni lipsesc. Sub aspect practic

însă, consultarea cetățenilor pe probleme de importanță deosebită este redusă la minimum, aceste discuții fiind purtate deseori doar între consilierii locali, cei care au fost aleși de fapt de către popor și reprezintă interesele cetățenilor. Nici asociațiile obștești sau grupurile de inițiativă nu sunt informate sau sunt informate ocazional despre consultările, audierile publice sau convorbirile organizate. Deși aspectele respective sunt prevăzute în lege, reprezentanții sectorului asociativ sunt deseori omiși de la aceste procese.

De asemenea, potrivit legilor din 1998, 2003 și 2006, printre atribuțiile primarului se numără înregistrarea asociațiilor obștești și altor organizații necomerciale de interes local care intenționează să activeze în unitatea administrativ-teritorială respectivă, precum și remiterea informației de rigoare autorităților abilitate. Totodată, conform art. 39 alin. (l) al legii din 2006, secretarul este responsabil de ținerea evidenței gospodăriilor țărănești (de fermier) și a asociațiilor acestora, conform registrului aprobat de Guvern. În practică, aceste acțiuni se efectuează în strictă conformitate cu legea, nefiind cunoscute abateri sau plângeri parvenite din partea reprezentanților sectorului neguvernamental. Înșiși liderii locali ai asociațiilor obștești consideră procesul de înregistrare cu mult mai eficient și mai rapid la nivel local, comparativ cu cel național [72, p. 14]. Pe de altă parte, multe dintre administrațiile publice locale de nivelul I nu mențin o bază de date a organizațiilor necomerciale înregistrate și dispun de cunoștințe limitate privind atribuirea numărului unic de înregistrare a organizațiilor. Iar ghișeul unic pentru înregistrarea organizațiilor necomerciale, care urma să fie funcțional din 2014 [226, p. 3], nu a fost deschis însă nici până în prezent.

În textul legilor din 2003 și 2006, „primarul coordonează și activitățile de asistență socială asupra copiilor, persoanelor în etate, invalizilor, familiilor cu mulți copii, asupra altor categorii de persoane socialmente vulnerabile, precum și susține activitățile asociațiilor obștești de utilitate publică din teritoriul satului (comunei), orașului (municipiului)”. Iar în scopul realizării unor lucrări și servicii de interes public; promovării și protejării intereselor autorităților APL, precum și colaborării cu agenți economici și asociații obștești din țară și din străinătate, în legea din 2003 și, respectiv, cea din 2006 este prevăzută asocierea organelor administrative locale cu alte autorități ale APL, inclusiv cooperarea transfrontalieră. Deci, observăm că colaborarea dintre autoritățile publice și instituțiile societății civile devine mult mai extinsă, dialogul dintre părți fiind realizat prin consultări, organizarea și susținerea reciprocă a diverselor activități de interes comun, precum și prin cooperare pentru a realiza unele acțiuni socioeconomice și culturale privind dezvoltarea comunității locale.

De remarcat faptul că în legea din 2006 un articol integral este dedicat participării cetățenilor și asociațiilor la procesul decizional. Astfel, potrivit art. 17 alin. (3), cu privire la

transparența ședințelor, se menționează că „cetățenii, asociațiile constituite și alte părți interesate au dreptul: să participe la orice etapă a procesului decizional; să aibă acces la informațiile privind bugetul localității și modul de utilizare a resurselor bugetare, la proiectele de decizii și la ordinea de zi a ședințelor consiliului local și ale primăriei; să propună inițierea elaborării și adoptării unor decizii; să prezinte autorităților APL recomandări, în nume propriu sau în numele unor grupuri de locuitori ai colectivităților respective, privind diverse proiecte de decizie supuse dezbaterilor”. În același articol, conform alin. (4), „autoritățile APL și funcționarii publici ai unităților administrativ-teritoriale respective sunt obligați să întreprindă măsurile necesare pentru asigurarea posibilităților efective de participare a cetățenilor, a asociațiilor constituite în corespundere cu legea și a altor părți interesate la procesul decizional, inclusiv prin intermediul: a) informării adecvate și în timp util asupra subiectelor dezbătute de consiliul local; b) recepționării și examinării, în timp util, a tuturor recomandărilor, sesizărilor, scrisorilor, adresate de către cetățeni autorităților lor reprezentative, la elaborarea proiectelor de decizii sau a programelor de activitate; c) promovării unei politici de comunicare și dialog cu cetățenii; d) publicării programelor, strategiilor, agendei ședințelor pe diverse suporturi informaționale”.

În practică însă, autoritățile APL folosesc cel mai des plasarea anunțurilor privind organizarea ședințelor publice în fața sediului clădirii pentru a fi accesibil publicului și mai rar afișează informațiile pe paginile web oficiale ale autorităților publice. Deși este garantat accesul tuturor părților interesate la ședințe, totuși această normă este mai puțin realizată în practică. Mulți funcționari publici motivează că nu dispun de un spațiu adecvat sau de săli de ședințe corespunzătoare. Totodată, lipsește o reglementare amănunțită a modalității de acces în sala unde se desfășoară o ședință publică, comportamentul participanților etc., care, de fapt, ar trebui să se regăsească în regulile interne de organizare a procedurilor de consultare publică în procesul de elaborare și de adoptare a deciziilor ce urmează a fi aduse la cunoștința participanților la ședință, care sunt obligați să le respecte [157, p. 14].

În anul 2016 Guvernul a adoptat o Hotărâre cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional [33], în care au fost stabilite procedurile de consultare publică a proiectului de lege/proiectului de hotărâre/proiectului de ordin. De asemenea, potrivit documentului, autoritățile publice se obligă să elaboreze și să prezinte publicului rapoartele anuale privind transparența în procesul decizional. Conform raportului pentru anul 2015, printre asociațiile obștești care au prezentat propuneri se numără: Centrul Internațional „La Strada”, AO „Parteneriate pentru fiecare copil”, AO „Copil Comunitate Familie”, Alianța ONG-urilor active în domeniul Protecției Sociale a Copilului și Familiei etc. [82, p. 2].

Din prevederile legilor cu privire la administrația publică locală menționate mai sus este de remarcat faptul că formele de participare publică a instituțiilor societății civile la treburile obștești, dar și nivelul de formalizare a parteneriatului de colaborare dintre aceștia au decurs diferit. Astfel, dacă în 1994 cetățenii au fost doar consultați în probleme de interes comun și chemați să participe la referendum-uri sau alegeri, atunci în anul 1998 are loc deja informarea cetățenilor cu privire la actele normative locale, iar grupurile de inițiativă au început să fie înregistrate de către consiliile locale și, respectiv, asociațiile obștești locale – de către primărie. În anul 2003 s-a produs consolidarea cooperării dintre autoritățile APL cu ISC-urile din țară și din străinătate pentru a desfășura unele activități de interes comun, iar în 2006 cetățenii, organizațiile și alte părți interesate au fost deja încurajate să se implice în toate etapele procesului de luare a deciziilor.

c) Dreptul de petiție este reglementat de Constituție și de Legea cu privire la petiționare nr. 190-XIII din 19.07.1994. În particular, în art. 52 al Constituției este prevăzut că „cetățenii au dreptul să se adreseze autorităților publice prin petiții formulate numai în numele semnatarilor”. Legea cu privire la petiționare stabilește, în art. 21 alin. (2), că conducătorii organelor de autoadministrare locală, întreprinderilor, instituțiilor, organizațiilor desfășoară primirea petiționarilor nu mai rar de o dată pe săptămână, în timp ce organizarea și controlul asupra lucrului cu petițiile revin organelor de autoadministrare locală, Guvernului și Parlamentului (art. 23). În scopul executării Legii cu privire la petiționare din anul 1994 și a Decretului Președintelui Republicii Moldova nr. 46-II din 17 februarie 1997 „Privind asigurarea dreptului cetățenilor la petiționare”, a fost adoptată Hotărârea Guvernului cu privire la organizarea audienței cetățenilor nr. 689 din 13.11.2009. Iar conform acestui document, conducătorii autorităților APL de nivelul I și II organizează audiența cetățenilor în fiecare zi de luni a lunii curente. De menționat că printre problemele abordate în adresările cetățenilor sunt preponderent cele de ordin funciar (consultații în litigii asupra unor loturi de pământ, administrarea bunurilor publice, consultații privind acțiunile civile în judecată pentru restituirea bunurilor materiale etc.) și în domeniul relațiilor de muncă/serviciu (respectarea prevederilor Codului muncii, în particular, ocuparea funcției publice, angajarea în câmpul muncii etc.) [184, p. 14]. Astfel, prin organizarea acestor audiențe cu cetățenii are loc asigurarea transparenței în activitatea autorităților APL, iar adresările acestora sunt supuse examinării de către organele competente.

Totuși, există un șir de probleme privind modul de executare a legislației cu privire la petiționare. Deseori petițiile care trebuie să fie examinate la nivel local ajung în gestiunea celor de nivel național, care, la rândul lor, sunt retrimise înapoi. Or, anume autoritățile APL sunt

responsabile de a răspunde cetățenilor despre procesul de soluționare a problemelor reclamate, în termen de 30 de zile. Sistemul de petiționare este, de asemenea, de cele mai multe ori ineficient pentru că nu dispune de un mecanism de examinare a petițiilor, dar și de responsabilizare a instituțiilor publice și a funcționarilor. Foarte multe petiții sunt redirectionate altor instituții pentru a fi examinate, pentru că nu țin de competența instituțiilor respective. Pe paginile web ale instituțiilor publice este afișată informația cu privire la procedura de adresare a unei petiții [78]. Totuși, cetățenii nu sunt destul de bine informați, din cauza numărului scăzut de activități de instruire organizate de către reprezentanții autorităților APL și ai instituțiilor societății civile pentru cetățenii de rând privind dreptul la petiționare.

Ca să rezumăm cele expuse mai sus, vom observa că prezentarea succintă a legislației privind formalizarea parteneriatului de colaborare dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile în contextul participării publice la dezvoltarea comunității locale, în linii generale, conține prevederile necesare realizării unei asemenea participări. Totuși, trebuie să evidențiem lipsa unei legi care ar reglementa mecanismul exercitării dreptului participativ și dreptului la inițiativa cetățenească. Iar recunoașterea faptului că țara noastră dispune de un cadru legislativ în acest domeniu nu presupune automat și respectarea lui. Cu părere de rău, aplicabilitatea legislației este redusă, ce se explică prin necunoașterea, nerespectarea, precum și prin încălcarea frecventă a prevederilor acesteia. Altfel spus, lipsesc unele măsuri de asigurare a realizării drepturilor de acces la informații, de participare la luarea deciziilor, de petiționare etc., începând de la familiarizarea populației cu drepturile constituționale și instruirea funcționarilor publici, până la aplicarea unor sancțiuni riguroase pentru încălcarea acestor drepturi.

Autoritățile APL posedă mijloacele și instrumentele care sporesc resursele instituțiilor societății civile pentru dezvoltarea comunității locale. În același timp, autoritățile APL nu își îndeplinesc sarcinile privind informarea și sprijinul în adoptarea deciziilor favorabile dezvoltării comunității locale. Disponibilitatea de a institui parteneriate viabile cu instituțiile societății civile din interiorul sau din afara comunității și aplicarea actelor normative care susțin activitățile comunității trebuie să fie primordiale.

Se întâmplă însă deseori ca cetățenii să fie izolați, fie total sau parțial, de deliberările publice, iar o bună parte din instituțiile societății civile locale nici nu au capacitatea de a-și formula opiniile și de a influența politicile publice care le afectează. În același timp, ISC-urile de nivel național se implică la acest proces, doar dacă sunt invitate, există încheiate parteneriate de colaborare, proiecte/programe sau dacă obțin remunerări financiare.

Reprezentanții instituțiilor societății civile sunt conștienți de faptul că colaborarea cu autoritățile APL este foarte importantă. Totuși, acest dialog deseori este obstrucționat de

schimbarea puterii în urma scrutinelor electorale, iar programele și activitățile preconizate să intre în impas, chiar dacă acestea ar avea un caracter social [72, p. 22-23]. Parteneriatul de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL este influențat negativ și de un șir de factori, inclusiv insuficiența de informații, lipsa abilităților corespunzătoare, numărul restrâns al tehnicilor de participare utilizate. Pentru a beneficia de rezultatele parteneriatului de colaborare nu este suficient de a cunoaște principiile și de a se implica în acest proces sub diferite forme și la diferite niveluri. Un rol deosebit îl are organizarea, administrarea și monitorizarea acestui proces, care pot fi realizate cu succes în baza parteneriatelor autorităților publice cu instituțiile societății civile și sectorului de afaceri. Din păcate, în Republica Moldova, spre deosebire de alte țări europene, nu există un cadru legislativ prielnic cu privire la parteneriate. Este de menționat și faptul că implicarea instituțiilor societății civile ar putea fi mai eficientă dacă acestea i s-ar oferi dreptul la inițiativă legislativă. Sectorul neguvernamental este în continuă dezvoltare și reprezintă un partener sigur al autorităților publice, însă consolidarea parteneriatelor de colaborare este împiedicată de lipsa unor mecanisme de delegare a sarcinilor administrației publice către instituțiile societății civile și de finanțare stabilă a acestora [60, p. 17-20].

De asemenea, deocamdată nu se poate vorbi despre existența unui dialog eficient dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile, despre un management bun al informării, consultării și participării publicului la treburile obștești. Totodată, implicarea instituțiilor societății civile în procesul decizional este eficientă atunci când acestea sunt prezente la toate etapele de informare, consultare și participare publică, pornind de la analiza problemelor prioritare, stabilirea scopurilor, obiectivelor programului de acțiuni și finalizând cu monitorizarea și evaluarea activității realizate. La organizarea și desfășurarea procesului participativ sunt esențiale luarea în considerare a intereselor, nevoilor, sugestiilor, propunerilor și recomandărilor tuturor factorilor interesați. Iar informarea populației va fi prezentă la toate etapele procesului decizional, inclusiv după adoptarea deciziei, astfel încât să se vadă în ce măsură au fost luate în calcul propunerile și recomandările instituțiilor societății civile [40, p. 49-50]. Astfel, doar prin adoptarea acestor măsuri de ordin legislativ și organizatorico-practice privind eficientizarea parteneriatului de colaborare dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile în contextul participării publice considerăm că s-ar putea obține beneficii în procesul dezvoltării comunităților locale și al asigurării bunăstării generale.

3.2. Funcțiile specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local

Astăzi tot mai multe instituții ale societății civile înregistrate la nivel național și local participă activ la rezolvarea problemelor socioeconomice și culturale, iar rezultatele finale depind de gradul de colaborare cu autoritățile APL, precum și de dorința cetățenilor de a se implica în desfășurarea activităților locale. În comparație cu statul, instituțiile societății civile sunt mai atractive la nivel local, deoarece:

- sunt percepute a fi mai flexibile, participative și receptive la nevoile populației și pot implica mai mulți cetățeni în identificarea și soluționarea problemelor locale, ținându-se cont de valorile și normele comunitare. Acest fapt se întâmplă deoarece instituțiile societății civile dispun de mai mult timp în participarea la procesul decizional, în desfășurarea activităților de informare, mobilizare și de implicare a cetățenilor la nivel local;
- utilizează propriile resurse financiare în acțiuni de dezvoltare locală. Din cauza banilor publici limitați, autoritățile APL de nivelul I și II nu pot rezolva anumite probleme. De aceea, deseori se întâmplă ca atât reprezentanții sectorului de stat, cât și nonprofit să fie de acord asupra participării comune în soluționarea cât mai rapidă și eficientă a problemelor de interes comun;
- rezolvă câteodată unele probleme ale comunității, mai bine și mai ieftin decât sectorul public (de exemplu, acordarea asistenței personalelor nevoiaș sau reparația unor instituții publice/private – grădinițe, școli, spitale etc.).

În general, sectorul neguvernamental moldovenesc poate influența dezvoltarea comunităților locale prin:

- educarea și informarea cetățenilor cu privire la drepturile și responsabilitățile lor în domeniul economic și sociocultural;
- participarea la adaptarea programelor guvernamentale la nevoile locale prin exprimarea punctului de vedere al opiniei publice și aplicarea experiențelor locale;
- încurajarea instituțiilor publice de a aplica deciziile adoptate în dezvoltarea sectorului economic, social și cultural;
- ajutarea autorităților APL de nivelul I și II și finanțatorilor să elaboreze strategii de dezvoltare locală mai eficiente, prin consolidarea instituțiilor, creșterea calificării profesionale a personalului, instruirea acestuia și întărirea capacității sale manageriale;
- oferirea posibilității unei participări cât mai mari a cetățenilor la procesul de luare a deciziilor.

În mod specific, instituțiile societății civile care activează la nivel local, regional și național contribuie la promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească; dezvoltarea economică; asigurarea egalității de gen; dezvoltarea personală a tinerilor, precum și la protecția socială a cetățenilor. În *Anexa 4* a lucrării sunt prezentate cele cinci funcții specifice ale unor instituții ale societății civile, acțiunile și principalele activități pe care le desfășoară în dezvoltarea socioeconomică și culturală la nivel local.

În continuare vom face referință la cele cinci funcții specifice ale ISC-urilor, evaluând în acest context: situația generală existentă pe fiecare domeniu în parte, principalele probleme cu care se confruntă cetățenii, dar și rolul pe care îl au instituțiile societății civile în soluționarea acestora.

1. Promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească. Republica Moldova dispune de o bază legislativă privind protecția drepturilor omului, a minorităților naționale și a diasporei moldovenești, ce corespunde standardelor internaționale. De asemenea, sunt adoptate măsuri practice de prevenire și combatere a discriminării persoanelor defavorizate prin crearea oportunităților de implicare în viața politică, socială, economică și culturală a țării. Totodată, pentru asigurarea unui climat favorabil privind coexistența minorităților etnice și consolidarea relațiilor cu diaspora moldovenească, au fost înființate două subdiviziuni aflate în subordinea Guvernului: Biroul Relații Interetnice (creat în 1991) și Biroul Relații cu Diaspora (creat în 2012).

Sub aspect practic, Biroul Relații Interetnice este responsabil de acreditarea AO ale minorităților naționale pe lângă Biroul Relații Interetnice, iar din informația afișată pe site-ul instituției observăm că, până în luna martie 2017, erau acreditate 97 de organizații. În același timp, Biroul are sarcina de a duce evidența privind înregistrarea organizațiilor etnoculturale în teritoriu și a organizațiilor diasporei moldovenești, precum și organizarea diverselor activități: Festivalul Etniilor (ajuns deja la cea de-a 16-a ediție, 2017), Iarmarocul Oportunităților Ecologice și al Antreprenoriatului Social – IarmarEco (ediția a V-a, 2017) etc.

O altă subdiviziune a Cancelariei de Stat, care coordonează politicile de stat în domeniul diasporei îl reprezintă Biroul Relații cu Diaspora. Această instituție are ca scop valorificarea oportunităților de dezvoltare ale migrației pentru dezvoltarea economică și socială a Republicii Moldova, restabilirea, menținerea și dezvoltarea legăturii dintre diasporă și populația țării și instituțiile publice, precum și îmbunătățirea mecanismelor de protecție a drepturilor diasporei moldovenești. În acest context sunt desfășurate diferite activități culturale pentru copii

(Programul DOR), congrese cu participarea reprezentanților diasporei, programe de stagii pentru tinerii din diasporă etc. Începând cu anul 2015, Biroul Relații cu Diaspora organizează *Zilele Diasporei*, care își propun să promoveze valorile cultural-artistice tradiționale, să atragă cetățeni migranți și reveniți acasă în vacanță, precum și pe cei ce planifică să migreze, în scopul de a le oferi consultanță informațională și juridică, la necesitate, etc. Evenimentul este important prin faptul că activitățile sunt desfășurate și la nivel local.

La realizarea obiectivului privind promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și a consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească își aduc aportul și instituțiile societății civile, care, prin acțiunile desfășurate, contribuie la elaborarea, modificarea sau propunerea unor acte legislative sau a cadrului strategic în domeniul de referință. De asemenea, ISC-urile implementează proiecte de monitorizare a respectării drepturilor omului și prezintă rapoarte alternative privind situația drepturilor omului în Republica Moldova în cadrul întrunirilor organizate de către instituțiile internaționale specializate [141]. Totodată, acestea depun eforturi pentru a mobiliza și a sensibiliza autoritățile APC și APL privind problemele cu care se confruntă cetățenii țării, minoritățile etnice, dar și diaspora moldovenească.

O prezentare succintă a principalelor activități desfășurate de către unele instituții ale societății civile în domeniul de referință sunt regăsite în *Boxa 1* a lucrării. Astfel, cu privire la promovarea drepturilor omului, autorul elucidează acțiunile desfășurate de către: CreDO (mun. Chișinău), IDOM (mun. Chișinău) și AO Promo-LEX (mun. Chișinău); asigurarea coexistenței pașnice a minorităților etnice: Centrul Național al Romilor (mun. Chișinău), Centrul de Tineret Pilgrim-Demo (mun. Comrat) și Congresul Comunităților Ruse din Moldova (mun. Chișinău). În efortul de a consolida relațiile cu diaspora moldovenească a fost menționate cele două subdiviziuni ale Guvernului – Biroul Relații Interetnice și Biroul Relații cu Diaspora. Implicarea asociațiilor obștești din diaspora moldovenească în dezvoltarea locală se află la început de cale. Autoritățile publice locale au conștientizat că cooperarea cu diaspora este foarte importantă prin faptul că se menține legătura cu băștinașii pentru a-i atrage să revină acasă și a activa la nivel local. Prin urmare, în cadrul primăriilor din mai multe localități ale țării au fost deschise platforme on-line de cooperare, desemnându-se în acest sens și câte o persoană responsabilă pentru migrație.

Cu toate că sunt întreprinse diverse măsuri la nivel național, regional sau local pentru a asigura protecția drepturilor omului, coexistența pașnică a minorităților etnice și consolidarea relației cu diaspora moldovenească, totuși există încă un șir de probleme și provocări pe care le întâmpină reprezentanții autorităților APL și ai instituțiilor societății civile.

Este de remarcat faptul că lipsește un act legislativ comprehensiv care să reglementeze autoritățile competente în a redresa cazurile de admitere a actelor de discriminare, precum și autoritățile abilitate în prevenirea și combaterea a astfel de cazuri și mecanismul de protecție. Or, neadmiterea discriminării constituie prerogativa tuturor autorităților publice centrale și locale, instituțiilor, precum și a organizațiilor, întreprinderilor, indiferent de forma lor de proprietate [145, p. 35].

Cu regret, acțiunile desfășurate de către organizațiile (in)formale locale sunt foarte modeste deocamdată, iar cele înregistrate la nivel național selectează comunitățile în funcție de problema abordată, grupul țintă și rezultatele care se așteaptă a fi obținute pe termen scurt, mediu sau lung. Conform concluziilor prezentate în catalogul ONG-urilor active în domeniul drepturilor omului (2005), s-a constatat că majoritatea din ele sunt concentrate în capitala țării și nu au capacitatea de acoperire națională în materie de promovare și monitorizare a drepturilor omului. Dacă ne referim la organizațiile locale, atunci ele au fost înființate mai târziu și au desfășurat puține activități în acest domeniu. Respectiv, aceste ISC-uri nu au cunoștințele și abilitățile necesare pentru o intervenție sistemică și eficace în sfera promovării și apărării drepturilor omului la nivel local. Pe de altă parte, majoritatea asociațiilor obștești locale sunt membre ale unor rețele constituite la nivel național și regional, ale unor forumuri civice regionale sau alianțe de promovare a drepturilor unor categorii sociale, precum tineri, femei, bătrâni etc. [52, p. 114]. Aceasta le ajută să obțină mai multă experiență și să aplice cunoștințele la nivel local.

Cât despre organizațiile (in)formale care lucrează cu și pentru diferite grupuri etnice, atunci putem evidenția că acestea sunt dispersate și puțin cooperează între ele, în ciuda scopurilor stipulate în statutul acestora privind promovarea coexistenței pașnice între popoarele etnice din țară. Lipsa de cooperare este cauzată de dependența față de finanțatorii străini, precum și de necesitatea de a se adapta la cerințele și prioritățile programelor de finanțare ale donatorilor. În același timp, fiecare dintre aceste ISC-uri sunt unicele organizații care reușesc să reunească în cadrul activităților sale minorități etnice majore în Republica Moldova, iar acest lucru are potențialul de a deveni forță constructivă puternică în democratizarea în continuare a țării, asigurând respectarea drepturilor umane, indiferent de etnie [57, p. 10].

Pe de altă parte, asociațiile obștești, comunitățile și grupurile de inițiativă ale diasporei moldovenești se confruntă cu un șir de probleme legate de lipsa unui mecanism clar de susținere a diasporelor de peste hotare pentru consolidarea lor instituțională și facilitarea cooperării între organizațiile reprezentative ale diasporelor. De asemenea, nu sunt alocate fonduri suficiente pentru buna organizare a evenimentelor educaționale și culturale, iar din aceste considerente

reprezentanții diasporelor sunt nevoiți deseori să le amâne sau anuleaze. Alte probleme ar fi inexistența unei pagini web care să prezinte integral situația diasporei, precum și lipsa unui organ reprezentativ al diasporei care să consolideze relațiile dintre membrii comunității. Lipsește, totodată, organizarea anumitor întruniri periodice/anuale ale diasporelor, care să creeze în acest sens o rețea pentru schimb de informații, iar la aceasta se mai adaugă lipsa unui forum de discuții pe pagina web a Biroului Relații cu Diaspora sau a unui consiliu format din reprezentanți ai diasporelor care să faciliteze efectuarea unui schimb de experiență, practici de succes privind abordarea aspectelor personale care afectează membrii comunității.

2. Dezvoltarea economică. În țara noastră au fost adoptate un șir de strategii, programe naționale și legi cu privire la dezvoltarea sectorului agricol și industrial. În același timp, Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului este organul central de specialitate al administrației publice care asigură realizarea politicii guvernamentale în domeniile de activitate ce îi sunt încredințate. În cadrul autorităților APL de nivelul II există Direcția agricultură și dezvoltare economică, prin care se asigură elaborarea programelor de dezvoltare a ramurilor din sectorul agroindustrial și sunt susținute inițiativele inovatoare prin elaborarea unor măsuri orientate spre dezvoltarea anteprenoriatului, micului business și a concurenței neloiale. În același timp, în cadrul autorităților APL de nivelul I, unele primării își au deschise comisii care activează în acest domeniu: Comisia economico-financiară, Comisia agricultură, protecția mediului și amenajarea teritoriului. Astfel, autoritățile publice depun eforturi pentru a asigura dezvoltarea comunităților locale prin diversificarea activităților economice și obștești în baza utilizării raționale a resurselor umane locale în condițiile protecției mediului natural și cultural autohton.

Pe de altă parte, tot mai multe instituții ale societății civile se implică la informarea și instruirea cetățenilor în aspectele ce țin de dezvoltarea economică. Observăm, de asemenea, o tendință crescândă a ISC-urilor de a implica o categorie tot mai mare a populației în cadrul diverselor proiecte și programe desfășurate pentru ca aceștia să devină proactivi, să gândească asupra dezvoltării comunității în termeni de bunăstare generală, să acționeze inovativ și responsabil, în comun, folosind și regenerând resursele locale.

Totodată, crearea condițiilor de progres economic pentru comunitate implică reformarea continuă a sistemului educațional în domeniul antreprenorial și a formării profesionale, oferirea serviciilor de consultanță, asistență tehnico-financiară, informații și resurse pentru a ajuta persoanele fizice să dezvolte propriile lor afaceri în domeniul agricol sau industrial. Iar de acest fapt se ocupă anume sectorul neguvernamental care în ultimii ani desfășoară un șir de activități în acest sens. Acțiunile sale includ programe privind generarea veniturilor cetățenilor, iar

succesul lor depinde atât de identificarea corectă a problemelor și necesităților locale, cât și a grupului țintă implicat direct în progresul economic al comunității.

În afară de suportul financiar acordat de către reprezentanții sectorului neguvernamental pentru oamenii care și-au deschis o afacere pentru prima dată, este nevoie de cunoașterea și înțelegerea unor aspecte privind contabilitatea, planificarea afacerii, ocuparea forței de muncă, impozitarea etc. Iar organizațiile (in)formale care activează la nivel local, regional și național depun eforturi în asigurarea instruirii persoanelor și le oferă asistență în angajarea în câmpul muncii la nivel local.

O prezentare succintă a principalelor activități desfășurate de către unele instituții ale societății civile, precum și a rezultatelor obținute în domeniul dezvoltării economice sunt regăsite în *Boxa 2* a lucrării. Iar printre cele mai relevante instituții sunt: IDIS „Viitorul” (mun. Chișinău), Centrul CONTACT (mun. Chișinău), AO PBN (mun. Bălți), ODIMM (mun. Chișinău), JCI Moldova (mun. Chișinău), Agenția de Dezvoltare Rurală (ADR Orhei), precum și agenții economici.

Iar dacă evaluăm situația generală actuală, precum și impactul acțiunilor organizate la nivel local, observăm că există încă un șir de probleme de ordin economic care nu sunt soluționate, iar reprezentanții sectorului asociativ întâmpină mai multe provocări în asigurarea acestui obiectiv. Una dintre ele ar fi că schimbările ce au loc ca rezultat al activităților desfășurate nu au o acoperire națională, multe din ISC-uri limitându-se într-o anumită localitate, regiune și pentru un număr redus de persoane. Lipsește, de asemenea, o coerență, continuitate a programelor implementate, deseori acestea stopându-se fie din cauza pregătirii profesionale modeste a angajaților, fie a resurselor financiare insuficiente.

3. Asigurarea egalității de gen presupune angajarea femeilor și a bărbaților în rândul acelorași drepturi, responsabilități și oportunități în diverse sfere ale societății în baza competențelor și aspirațiilor egale. Atât statul prin intermediul mijloacelor legale, cât și cetățenii prin depășirea anumitor stereotipuri trebuie să garanteze acest drept în orice stat democratic.

Adoptarea legislației în domeniu a fost crucială pentru asigurarea de jure a tratamentului egal pentru femei și bărbați. Constituția Republicii Moldova (art. 16 (2) stabilește că femeile și bărbații sunt egali în fața legii și a autorităților publice [5], iar Legea cu privire la egalitatea dintre femei și bărbați menționează necesitatea includerii principiilor sale în toate politicile, strategiile și programele publice, acte normative etc. Ca rezultat, a fost instituită Comisia guvernamentală pentru egalitate între femei și bărbați, iar Direcția politici de gen și prevenirea violenței împotriva femeilor desfășoară un șir de activități în vederea realizării sarcinilor

stipulate în legislație. În cadrul autorităților APL au fost deschise, de asemenea, unități de gender.

Deși cadrul legislativ moldovenesc oferă femeilor aceleași drepturi ca și bărbaților la participare la procesul politic, serviciile sociale, asistență medicală, educație, angajare în câmpul muncii etc., în realitate însă există un șir de dificultăți. Printre cele mai stringente probleme rămân a fi: abilitarea femeilor în domeniul politic, economic și social, violența față de femei [214, p. 12]. Egalitatea șanselor în Republica Moldova nu există din cauza că femeile deseori au o sarcină dublă: întreținerea familiei și creșterea copiilor (43%), existența diferențelor biologice dintre femei și bărbați (33%), diferențierea între femei și bărbați în Biblie (25%), incapacitatea practicării de către femei a anumitor profesii (24%), salarizarea inechitabilă a femeilor în raport cu bărbații (16%), femeile nu sunt promovate în posturi de conducere (14%) și nu sunt acceptate în politică (11%) [126, p. 40]. La nivel local, cu regret, încă prevalează stereotipurile privind rolul și locul femeii în societate, viața profesională fiind deseori ignorată, prioritate având grija față de familie și de treburile casnice.

Implicarea femeilor în viața politică a evoluat și ea diferit de-a lungul timpului. Astfel, numărul deputatelor în Legislativul Republicii Moldova a decurs după cum urmează: 1998 – 9 femei (8,7%); 2001 – 16 femei (15,8%); 2005 – 21 femei (20,7%); 2009 – 26 femei (25,7%); 2010 – 20 femei (19,8%). Chiar dacă cifrele sunt superioare celor din anii 1998 și 2001, acest nivel de reprezentativitate a femeilor nu este suficient pentru a asigura egalitatea mandatelor între ambele genuri. De aceea singura soluție rămâne a fi adoptarea cotelor de reprezentativitate [214, p. 22]. Proiectul de lege cu privire la cotele de gen este în așteptarea aprobării în a doua lectură de către Parlament, începând cu iulie 2014 [182, p. 3]. Partidele PNL, PLDM, PSD (noiembrie, 2010) au trecut însă deja prin experiența de stipulare în statut a cotei de minimum 30% reprezentante ale genurilor în organele de conducere și pe listele electorale [152, p. 47]. În 2015, femeile reprezentau 20,7% în Parlamentul Republicii Moldova, iar în actualul Legislativ 23 femei (23,2%) sunt deputate. Totodată, participarea politică a femeilor în Guvern este de 25%, iar în organele administrative de nivel local este și mai mică, constituind circa 18,1% [182, p. 3]. Este de menționat faptul că în cadrul autorităților APL femeilor deseori le revin funcțiile de viceprimari, secretari, consultanți. În același timp, posturile de conducere în instituțiile publice (școli, grădinițe, spitale etc.) sunt ocupate în majoritate de femei.

În scopul asigurării egalității de gen, instituțiile societății civile utilizează diverse acțiuni: advocacy, educație și formare. Acestea luptă pentru recunoașterea contribuției enorme pe care femeile o au în familie și societate, precum și pentru combaterea stereotipurilor, în special la nivel local. Iar participarea lor în cadrul diferitor activități locale, naționale sau internaționale

demonstrează efortul depus în promovarea ideilor noi, precum și în monitorizarea acțiunilor (ne)întreprinse de către autoritățile publice. În *Boxa 3* sunt prezentate unele exemple ale celor mai cunoscute instituții ale societății civile care activează în domeniul asigurării egalității de gen, și anume: CPD (mun. Chișinău), Clubul Politic al Femeilor 50/50 (mun. Chișinău), Gender-Center (mun. Chișinău), Asociația Femeilor de Afaceri (mun. Bălți), Asociația Femeilor de Afaceri din Sectorul Rural (r-nul Râșcani), Asociația Femeilor de Afaceri „FEMIDA” (mun. Cahul), Asociația Femeilor din Găgăuzia (mun. Comrat).

Iar din informația analizată se poate de observat faptul că, deși multe instituții ale societății civile se implică în această sferă de activitate, totuși, doar câteva dintre ele demonstrează viabilitate, inclusiv economică, și angajament constant în domeniul egalității de gen. Chiar dacă ISC-urile sunt motivate și interesate să contribuie mai mult la asigurarea egalității de gen, acestea nu au capacitate de acoperire națională în subiectul abordat, precum și nu au fondurile necesare pentru aceasta. O bună parte din ele nu dispun de echipamentul și resursele necesare (umane, financiare și logistice) pentru o mai vastă implementare a programelor pe care le realizează. Unele organizații (in)formale care activează la nivel național, regional și local depind foarte mult de finanțările străine și astfel, în această situație, nu pot să-și planifice pe viitor activități durabile în conformitate cu prioritățile de dezvoltare ale comunității (comunităților) locale. Totodată, se conturează o nouă tendință în sectorul asociativ: o categorie mică de ISC-uri care, în pofida unui înalt grad de receptivitate de gen, includ perspectiva de gen în organizații și proiecte, ceea ce contribuie semnificativ la îmbunătățirea situației în domeniul de referință [214, p. 58-59].

4. Dezvoltarea personală a tinerilor. Dezvoltarea personală prin politicile publice adoptate la nivel național/local, la fel precum și prin oferirea programelor de instruire pentru tineri reprezintă un obiectiv important în creșterea socioeconomică și culturală a țării.

Principalele acte normative care asigură dezvoltarea acestei funcții specifice se referă la Strategia națională de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 [31], precum și Legea cu privire la tineret [16].

În acest context, fiind adoptată în anul 2014, strategia trasează principalii vectori în sectorul de tineret în raport cu provocările actuale. În document este omisă elaborarea unor indicatori calitativi și cantitativi care sunt necesari pentru a crea un cadru eficient de elaborare, implementare, monitorizare și evaluare a politicilor publice pentru sectorul de tineret. Un concept nou cu care a venit noua Lege cu privire la tineret și Strategia națională de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 sunt consiliile locale de tineret (CLT). Acestea reprezintă niște structuri reprezentative ale tinerilor la nivel local și au scopul de consultare, împuternicire a

tinerilor pentru asigurarea participării lor la dezvoltarea comunităților, dar și participarea în procesele decizionale locale și regionale. Membri ai consiliilor locale de tineret pot fi tinerii cu vârsta cuprinsă între 14 și 35 ani, iar din punct de vedere numeric, membrii consiliilor locale de tineret trebuie să fie în raport direct cu numărul de consilieri ai consiliului local din cadrul administrației publice locale. Dezvoltarea consiliilor locale de tineret trebuie să fie o prioritate atât la nivel central, cât și local, deoarece implicarea tinerilor în procesele decizionale locale dezvoltă spiritul civic și angajamentul tinerilor în raport cu ce se întâmplă în comunitatea din care fac parte. Până în prezent mai rămân multe localități unde CLT-uri nu există, iar acest fapt trebuie să fie o prioritate pentru autorități [229, p. 12-13].

Cu toate că Legea cu privire la tineret reglementează un șir de drepturi și facilități pentru această categorie de persoane, doar 8,1% din tineri își cunosc pe deplin drepturile, 44,6% cunosc drepturile de bază, 38,9% sunt informați parțial în domeniul legislației pentru tineri [154, p. 15]. De asemenea, circa 30,3% din tineri sunt discriminați cel mai des la angajarea în câmpul muncii, la luarea deciziilor la nivel de comunitate și în instituțiile de învățământ [154, p. 16]. De aceea instituțiile societății civile investesc enorm în capitalul uman, în special al tinerilor în scopul de a contribui la integrarea lor socială, de a-i implica în viața socială, economică, culturală, de a susține și promova tinerii talentați și de a sensibiliza societatea în problemele tineretului și favorizarea procesului de socializare.

Unul dintre obiectivele pe care și le propune sectorul neguvernamental se referă la oferirea educației nonformale pentru tinerii din comunitățile locale prin intermediul programelor și seminarelor de instruire, a meselor rotunde, conferințelor, vizitelor de studiu etc. Aceste activități devin din ce în ce mai cunoscute și solicitate de către tineri, deoarece ele dezvoltă diverse competențe și abilități personale pentru ca tinerii să fie mai bine pregătiți pentru viața reală a societății, să-și valorifice capacitățile și să le îmbunătățească, să se orienteze mai ușor în alegerea profesiei etc.

La nivel practic, în *Boxa 4* am insistat asupra includerii celor mai reprezentative instituții ale societății civile care activează la nivel național, regional și local și care și-au adus contribuția în dezvoltarea personală a tinerilor, respectiv: Centrul de Resurse pentru Tineret DACIA (mun. Soroca), TDV (mun. Bălți), AO „Moștenitorii” (mun. Bălți), Institutul de Instruire în Dezvoltare „Millenium” (mun. Chișinău), Eco-Răzeni (com. Răzeni/ r-nul Ialoveni), AO „Perspectiva” (mun. Cahul), AO Centrul Educațional „Pro Didactica” (mun. Chișinău), școlile și liceele (publice sau private), cluburile de dezbateri, AO „Dezbateri pentru Dezvoltare” – Căușeni, Edineț, Orhei, Ștefan Vodă, Comrat etc., consiliile școlare ale elevilor (CȘE), Consiliul

Național al Elevilor de pe lângă Ministerul Educației (CNE), instituțiile de învățământ superior și Autogovernarea studenților Universității de Stat din Moldova (ASUSM, mun. Chișinău).

Totuși, dacă e să evaluăm activitățile desfășurate per ansamblu, precum și impactul pe care l-au obținut asupra realizării acestui obiectiv, vom constata că acțiunile ISC-urilor țin mai degrabă de prestarea unor servicii sau susținerea directă a beneficiarilor și a grupurilor țintă. Nu există un dialog politic instituționalizat cu statul și foarte greu sunt promovate reformele la nivel de politici și strategii. Astfel, ISC-urile desfășoară mai mult traininguri și conferințe cu copiii și tinerii din comunitățile locale și mai puțin elaborează politici naționale împreună cu Ministerul Educației, Culturii și Cercetării în interesul beneficiarilor. În același timp, unele organizații au reușit să creeze platforme și coaliții naționale, prin care devin mai reprezentative în raport cu autoritățile APC și APL și informează asupra unor probleme ale tinerilor în scopul soluționării lor. Totodată, reducerea inegalității și a excluderii sociale ar putea fi obținută prin implicarea tinerilor în procesul de instruire continuă. Iar acest proces ar putea duce la promovarea unei participări active la viața democratică.

5) Protecția socială a cetățenilor reprezintă elementul de bază în aplicarea reformelor social-economice care au loc astăzi în țară. Conform Constituției Republicii Moldova (art. 47), statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, să-i asigure protecția în caz de șomaj, boală, dizabilitate, bătrânețe sau în alte cazuri când nu-și poate asigura existența din cauza unor împrejurări independente de voința lui. Totodată, în conformitate cu Legea asistenței sociale [26], statul asigură asistență socială sub formă de servicii sociale și de prestații sociale. Serviciile sociale constituie o componentă a sistemului național de asistență socială și au drept scop sprijinirea persoanelor vulnerabile, pentru depășirea situațiilor de dificultate, prevenirea și combaterea riscului de excludere socială, creșterea calității vieții și promovarea coeziunii sociale a acestora. Iar acestea includ serviciile sociale primare, specializate și cu specializare înaltă. Serviciile sociale se prestează cu prioritate în mediul familial, comunitate și, ca ultimă soluție, în instituțiile rezidențiale (art. 10, alin. 2), în timp ce prestațiile sociale se acordă sub formă de compensații, alocații, indemnizații, de ajutor social, material și de altă natură (art.11).

Problema privind asigurarea protecției sociale la nivel local este cauzată de numărul redus de lucrători sociali, utilaj învechit pentru persoanele cu dizabilități, lipsa cantinelor sociale, cooperare insuficientă dintre APC/APL etc. De asemenea, foarte puține asociații obștești din țară activează pentru susținerea politicilor statului în domeniul protecției sociale a diferitor grupuri dezavantajate. Totuși, acele organizații (in)formale care-și focalizează activitatea în acest domeniu întreprind acțiuni de prestare a serviciilor de deservire socială la domiciliu, creare a

cantinelor de ajutor social și azilurilor pentru bătrâni și persoane cu dizabilități. În caz de neprotejare socială, lipsă de mijloace materiale, stare financiară dificilă, reprezentanții sectorului neguvernamental oferă ajutoare umanitare sub formă de bunuri, asistență financiară, donații benevole, echipament tehnic, medical, îmbrăcăminte etc. Numărul instituțiilor societății civile care activează la nivel local în acest domeniu este prea mic, iar cele existente desfășoară deocamdată activități destul de modeste. În Boxa 5 am încercat să redăm unele istorii de succes pe care le-au obținut câteva instituții ale societății civile în asigurarea protecției sociale a cetățenilor, și anume: AO Soarta (mun. Soroca), AO Demos (mun. Edineț), AO „Motivație” (mun. Chișinău), Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria” (mun. Chișinău), AO „Filocalia” (mun. Chișinău), Biserica Ortodoxă din Moldova și AO Misiunea Socială Diaconia (mun. Chișinău).

Iar dacă e să examinăm informația prezentată în boxă, atunci vom constata că există încă în șir de probleme și provocări pentru sectorul neguvernamental în realizarea acestei funcții. Deși au fost și sunt întreprinse un șir de acțiuni în efortul de a asigura protecția socială a cetățenilor, observăm că, la etapa actuală, serviciile sociale sunt oferite de foarte puține instituții ale societății civile și doar unui grup mic de persoane, astfel acțiunile desfășurate nu acoperă cererea existentă în comunitățile locale. Serviciile de îngrijire instituționalizate sunt foarte solicitate, însă acestea sunt subdezvoltate.

În concluzie vom menționa că, chiar dacă există câteva mii de instituții ale societății civile în Republica Moldova, puține din ele sunt și funcționale. Am insistat totuși asupra exemplificării unor ISC-uri care contribuie la realizarea celor cinci funcții specifice de dezvoltare a comunității (comunităților) locale și care au capacități și experiență în examinarea și soluționarea problemelor identificate conform obiectivelor trasate.

În timp ce sistemul și reglementările legale privind activitatea sectorului neguvernamental nu par să creeze impedimente serioase în buna desfășurare a activităților lor, totuși multe din organizații se luptă cu durabilitatea acțiunilor și sunt dependente aproape în întregime de finanțarea donatorilor. Acest lucru duce la diversificarea sferelor de activitate în scopul de a fi eligibile pentru finanțare de către diverși donatori [329, p. 6-9]. Pe de altă parte, acest lucru implică lipsa de specializare profundă și experiență superficială în toate domeniile. Mai mult decât atât, lipsa de fonduri împiedică continuitatea proiectelor implementate anterior. Iar o soluție ar fi ca instituțiile societății civile să beneficieze de mai multe instruirii privind tehnicile de colectare de fonduri și încurajarea finanțării interne.

De asemenea, activitățile desfășurate de către instituțiile societății civile se fac (în aspect general) în limba de stat, care în mod implicit exclude o parte semnificativă de oameni ce nu

cunosc și nu vorbesc destul de bine limba de stat. Acestea sunt persoanele care aparțin minorităților etnice sau nu locuiesc în capitală, dar în sate, regiuni etc., care sunt populate în mare parte de persoane ce aparțin grupurilor etnice. Astfel, din cauza diversității etnice, vârstei sau locului de trai, acești oameni sunt aproape totalmente lipsiți de orice protecție de către instituțiile societății civile cu privire la drepturile lor politice, economice, sociale sau culturale. De aceea, susținerea activităților ISC-urilor care oferă ajutor și asistență în diferite limbi ar contribui la mobilizarea oamenilor rămași, în prezent, mai puțin în atenția statului și a sectorului neguvernamental.

O parte substanțială a instituțiilor societății civile sunt concentrate în capitală. Deși acestea desfășoară unele activități în comunitățile locale, totuși ele au mai mult un caracter periodic decât continuu. De aceea, este nevoie de susținerea organizațiilor cu sediul în Chișinău privind crearea unor rețele regionale sau locale în zonele rurale, pentru a sprijini dezvoltarea și funcționarea permanentă a ISC-urilor din afara capitalei, în primă instanță în zone îndepărtate de capitală, în părțile de nord și de sud ale țării, a căror necesitate devine primordială.

O societate democratică presupune existența pluripartidismului politic, a unei economii de piață competitive, precum și mobilizarea cetățenilor de a deveni activi și responsabili. O societate civilă este puternică, iar organizațiile (in)formale eficiente doar atunci când sunt respectate drepturile omului și promovate valorile democratice și ale bunei guvernări, cu fortificarea normelor etice și morale, dar și creșterea responsabilității comportamentului individual al cetățenilor [323, p. 3-7]. Sectorul societății civile din Republica Moldova s-a manifestat deja printr-o stare de schimbări pozitive în dezvoltarea comunității (comunităților) locale, contribuind la realizarea agendei economice și socioculturale a țării [257, p. 43-44]. Astfel, susținerea instituțiilor societății civile atât de către guvernele naționale, cât și de comunitatea internațională este imperativă, pentru a le permite desfășurarea în continuare a activităților în promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească, dezvoltarea economică, protecția socială a cetățenilor, susținerea tinerilor prin desfășurarea diverselor programe și realizând în același timp o deplină egalitate între genuri a populației sale.

3.3. Practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul

Analiza eforturilor autorităților publice locale și ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților locale pentru lucrarea noastră prezintă un interes deosebit pe măsură ce credibilitatea cetățenilor în instituțiile societății civile este în scădere, în special la nivel local.

De aceea, în continuare vom analiza situația a trei raioane – Șoldănești, Orhei și Cahul – pentru a determina în ce măsură acestea pot contribui la soluțierea problemelor din raion și vom examina rolul parteneriatelor de cooperare și asistență cu alte instituții publice și private în mobilizarea comunității.

3.3.1. Raionul Șoldănești (zona de nord). În anul 2013, în raion erau înregistrate 58 de asociații de nivel local, după cum urmează: or. Șoldănești – 18 organizații, câte 3 în satele Olișcani, Cobâlea, Cușmirca, Șestaci, Cotiușenii Mari, câte 2 asociații în s. Alcedar, Poiana, Vadul-Rașcov, Chipeșca, Climăuții de Jos, Pohoarna, Sămășcani, Răspopeni. În raion activează câte o asociație obștească în satele Cot, Dobrușa, Recești, Găuzeni, Parcani, Salcia, Hligeni, Rogojeni și Șipca [208, p. 5-8].

Conform datelor prezentate în documentul „Strategia de dezvoltare socioeconomică a orașului Șoldănești pe perioada 2014-2020”, pe teritoriul orașului activează la nivel local 18 organizații necomerciale: Asociația etnoculturală „Slaveane”, Asociația părinților „Speranța”, Clubul de educație economică „Retro-Desing”, Centrul de studii și informare „Perpetuum Mobile”, AO „Tineri în Acțiune”, AO „Descoperind Democrația”, AO „Vlăstarul”, AO „Agro-Farmer-Consult”, Asociația părinților și pedagogilor „Andrieș”, Asociația părinților „Ștefan cel Mare” Șoldănești, AO „Pro Democrația, AO „Profemida”, Asociația de Dezvoltare Socioeconomică a or. Șoldănești, Asociația părinților și pedagogilor „Mărțișor”, Asociația de femei „Femena-Nova-Lex”, Agenția de consultanță și școlarizare în agricultură din Șoldănești (ACSA) [123].

Totodată, în ultimii ani instituțiile societății civile din raion desfășoară activități în special în domeniile îmbunătățirii procesului de învățământ – 20%, dezvoltare socială – 17%, educație economică – 11%, precum și promovarea accesului la informare – 11%. În același timp, ISC-urile sunt mai puțin interesate de așa domenii, precum: promovarea popoarelor slave – 2%, păstrarea tradițiilor locale – 4%, credite și împrumuturi – 4% etc.

Remarcăm că sectorul asociativ din raionul Șoldănești se caracterizează printr-un nivel redus de implicare, numărul organizațiilor necomerciale fiind în creștere, dar capacitățile acestora de a soluționa problemele cetățenilor sunt extrem de modeste. Majoritatea proiectelor sunt implementate de către Consiliul Raional, primăriile locale, ONG-uri regionale (ex: ADR Centru) și naționale (ex: IDIS „Viitorul”, AO Hilfswerk Austria în Moldova, ODIMM, CPD etc).

Implicarea instituțiilor societății civile în procesul decizional și adoptarea politicilor publice ale orașului este insuficientă din motivul dezvoltării instituționale slabe, lipsei de strategii de dezvoltare și neconștientizării misiunii lor. Or. Șoldănești, ca și multe alte localități

ale țării, se confruntă cu un șir de probleme legate de dezvoltarea locală, acestea incluzând în special aspecte economice, sociale și culturale.

În continuare, vom face referință la cele mai stringente probleme care afectează dezvoltarea locală a raionului/orașului, iar printre acestea menționăm: procesul de depopulare a localităților raionului, protecția socială insuficientă a cetățenilor, participarea comunitară scăzută, lipsa de parteneriate și a comunicării eficiente dintre instituțiile societății civile și APL de nivelul I/II etc.

De asemenea, remarcăm faptul că, din studiile efectuate, foarte puține instituții ale societății civile de nivel regional/local se implică activ și de sine stătător în identificarea soluțiilor și participarea directă la rezolvarea problemelor. De aceea, analiza noastră se va focaliza pe examinarea eforturilor comune de implicare ale APC/APL, sectorului de afaceri și instituțiilor societății civile la nivel local.

- Problema privind depopularea comunităților raionului este cauzată de migrația masivă a cetățenilor peste hotare pentru a găsi locuri de muncă mai bine plătite și a-și asigura o viață mai bună; salarii mici și lipsa locurilor de muncă etc. Aceste condiții denotă faptul că motivele de bază ale depopulării localităților raionului sunt, în primul rând, de natură socială, iar conform recensământului din 2004, numărul persoanelor plecate în străinătate depășea numărul persoanelor sosite mai mult de 3 ori [81].

Totuși, o bună parte din migranții raionului, revenind acasă, încearcă să-și creeze propriile surse de întreținere a familiei, astfel dezvoltând anumite activități antreprenoriale. Începând cu anul 2010, în scopul dezvoltării sectorului privat, ODIMM susține financiar lucrătorii migranți ai țării sau rudele lor de gradul întâi prin intermediul Programului „PARE 1+1”. Câteva practici de succes ale unor beneficiari ai acestui program și care sunt actuali antreprenori ce dezvoltă afaceri în raionul Șoldănești sunt: ÎI „Taban Nicolae” din r. Șoldănești, s. Olișcani; GȚ „Butnaru Ghenadie” din r. Șoldănești, s. Șipca; SRL „Casa Mioarelor” r. Șoldănești, s. Șipca [164, p. 11-23]; SRL „Făguraș de Aur” din r. Șoldănești, s. Șipca; SRL „Intervizstudio” din or. Șoldănești; SRL „Șape-Modern” din r. Șoldănești, s. Olișcani; SRL „Brutceluci” din r. Șoldănești, s. Cotiujeii Mari; SRL „Golden Honey” din r. Șoldănești, s. Șipca; SRL „Andrimia” din or. Șoldănești; SRL „Klass-Lider” r. Șoldănești, s. Olișcani [165, p. 8-37].

O altă practică de succes este prezentată de către AO Hilfswerk Austria în Moldova, care în perioada 2011-2013 a implementat proiectul-pilot „Remitențele dezvoltă comunitățile din Moldova”. Proiectul s-a axat pe dezvoltarea întreprinderilor și investițiilor din 4 raioane ale țării (Rezina, Orhei, Șoldănești și Telenești). Astfel, șapte afaceri din diferite domenii au fost

finanțate, acestea primind sub formă de grant echipamente și utilaje în valoare de până la 15 mii de euro, necesare pentru a-și dezvolta micul business. Printre rezultatele obținute au fost: șapte afaceri inițiate sau dezvoltate de (potențiali) migranți, beneficiari de remitențe; 22 locuri noi de muncă create; peste 500 de migranți sau beneficiari de remitențe instruiți în inițierea și dezvoltarea afacerilor. A fost creat și un Centru de resurse în raionul Orhei [171]. Acest proiect a contribuit la conexiunea procesului de migrație cu dezvoltarea economică a localităților și utilizarea eficientă a efectelor/consecințelor pozitive ale migrației în vederea dezvoltării comunităților rurale.

Din cele expuse mai sus vom sublinia că, chiar dacă aceste practici de succes sunt puține la număr pentru a avea un impact deosebit asupra dezvoltării raionului Șoldănești, totuși acestea constituie exemple de urmat pentru alte localități pentru a atrage migranții acasă și a contribui astfel cu forțe proprii la dezvoltarea comunităților locale.

- Problema privind protecția socială insuficientă a cetățenilor existentă în raion/oraș este cauzată de numărul redus de lucrători sociali; utilaj învechit pentru persoanele cu dizabilități; lipsa cantinelor sociale; cooperarea insuficientă dintre APL (nivelul I și II) și secția asistență socială raională etc. De asemenea, foarte puține instituții ale societății civile din raion/oraș activează în vederea susținerii politicilor statului în domeniul protecției sociale și integrării sociale a diferitor grupuri dezavantajate. Printre cele care prestează servicii păturilor social vulnerabile pot fi evidențiate: ONG-urile „Profemida” și „Speranța”. Totodată, în oraș activează Asociația Veteranilor, care organizează comemorări și zile festive pentru veteranii de război. Menționăm și activitatea Centrului de servicii comunitare pentru copiii în situații de risc „Păcurașii” din s. Cotiujenii Mari, r-nul Șoldănești. Acest centru a fost deschis de către organizația de femei „Mesia”, de altfel, unicul centru din raion care oferă servicii copiilor cu dizabilități și copiilor din familii vulnerabile. În anul 2009, 10 beneficiari ai centrului aveau grad de invaliditate, iar 8 copii și-au obținut acest grad [71, p. 27].

Pentru a soluționa problema calității joase a serviciului de asistență socială din or. Șoldănești, în 2009-2010 primăria orașului și Centrul Medicilor de Familie au implementat proiectul „Sporirea accesului cetățenilor la asistență socială și consiliere profesională în or. Șoldănești” în cadrul Programului de Dezvoltare Comunitară PNUD Moldova, cu suportul UNFPA. Astfel, a fost deschis Serviciul comunitar de asistență socială și consiliere profesională, s-au creat condiții optime de lucru asistenților sociali, iar cetățenilor li s-a oferit acces la serviciile de asistență socială și informare profesională [161].

Deși cele câteva practici de succes nu au soluționat în totalitate problema privind asigurarea protecției sociale a cetățenilor din raionul/orașul Șoldănești, totuși acestea reprezintă

exemple de urmat pentru alte localități din țară, în particular, deschiderea serviciilor comunitare de asistență socială și consiliere profesională, a centrelor de servicii comunitare pentru copii cu nevoi speciale, care, în final, contribuie la protecția cetățenilor și asigurarea unui trai mai bun în localitățile lor.

- O altă problemă majoră care afectează dezvoltarea comunităților locale din raion se referă la nivelul scăzut de participare comunitară a instituțiilor societății civile. Aceasta e cauzată de absența actorilor comunitari la procesul de luare a deciziilor; timpul restrâns pentru îndeplinirea unor sarcini; lipsa accesului la informație; pasivitate și indiferență etc.

În contextul alegerilor locale din 2011, patru instituții ale societății civile din raionul Șoldănești au participat în cadrul Laboratorului de acțiune și participare comunitară, realizat de Centrul „Parteneriat pentru Dezvoltare”. Printre aceste organizații se numără: Asociația Părinților și Pedagogilor (APP) „Viitorul” din s. Chipeșca; ONG „Speranța” din s. Cușmirca; APP din s. Dobrușa și APP din s. Olișcani. În cadrul Laboratorului de acțiune și participare comunitară, instituțiile beneficiare și-au sporit cunoștințele și abilitățile prin intermediul unui program de dezvoltare a capacităților, axat pe relațiile dintre buna guvernare, accesul la informație publică, transparența decizională, participarea cetățenilor și abordarea integratoare a egalității de gen [119].

Drept rezultat, reprezentantele APP din s. Dobrușa au organizat în 2011 întâlniri individuale cu candidații la funcția de primar al localității, iar discuțiile s-au axat pe implementarea măsurilor specifice menite să sporească nivelul de transparență, bună guvernare și participare al cetățenilor. În s. Olișcani au avut loc întâlniri cu candidații la funcția de primar și consilieri locali, organizată de APP, la care a fost prezentată publicația „Angajamentul pentru transparență și participare”. Membrii APP „Viitorul” de la gimnaziul din s. Chipeșca au organizat o conferință cu candidații la funcția de primar și consilieri cu genericul „Transparența în activitate – garant al bunei guvernări”. În cadrul evenimentului s-a discutat despre utilizarea diverselor modalități de încurajare a cetățenilor pentru participare în scrutinele electorale [125].

Observăm deci că comunitățile locale au nevoi, probleme, resurse și practici diferite, iar soluționarea acestor necesități solicită responsabilitatea comună din partea prestatorilor de servicii și membrilor comunității. Participarea comunitară prevede informarea locuitorilor comunității privind sectorul civic și implicarea activă în luarea deciziilor care, în cele din urmă, îmbunătățește fluxul de informații, precum și înțelegerea comunității privind activitatea APL, stimulează colaborarea și reduce conflictele etc.

- Lipsa de parteneriate și a comunicării eficiente dintre instituțiile societății civile și APL de nivelul I/II poate constitui un obstacol serios în procesul de dezvoltare a comunității

locale. De aceea, în prezent se atestă o tendință tot mai mare vizavi de încheierea acordurilor de colaborare între părți la momentul scrierii aplicațiilor de proiect. Aceste acorduri au mai multe beneficii: depășirea unor obstacole sau situații de criză neprevăzute la început, dar care pot apărea în momentul desfășurării unor acțiuni locale. Totodată, rezultatele pot fi mai eficiente, vizibile și cu un impact mai mare dacă sunt coordonate cu autoritățile locale.

O practică de succes în acest sens este prezentată de AO INFO-TERRA din s. Vadul-Rașcov, care, în anul 2011, a implementat proiectul „Vreau să știu” și și-a propus să promoveze transparența deciziilor Consiliului APL prin afișarea informației către locuitorii comunelor, să îmbunătățească accesul electronic la informații și noutăți în domeniul politic, guvernamental, local și raional, pentru ca cetățenii raionului, dar și s. Vadul-Rașcov, Salcia și Climăuții de Jos să devină participanți mai conștienți și activi în dezvoltarea democrației în Republica Moldova. În procesul de implementare a proiectului a fost îmbunătățit nivelul de colaborare cu primăriile din com. Salcia și Climăuții de Jos și s. Vadul-Rașcov. Iar printre rezultatele pozitive ale proiectului au fost remarcate: creșterea interesului democratic și conștiinței, în special a tinerei generații; avansarea gradului de informare a cetățenilor privind guvernarea publică locală; eliminarea dificultății de acces liber la documentele și formularele publice din primărie; îmbunătățirea eficienței și responsabilității conducerii APL; consolidarea relațiilor dintre ISC și APL [228].

Un alt proiect de succes, care s-a axat pe dezvoltarea unui sistem de guvernare locală mai transparent și responsabil, precum și pe crearea unui mecanism care să asigure o conlucrare eficientă între instituțiile societății civile și mass-media, capabile să mențină APL responsabilă față de cetățeni, a fost implementat de către Centrul CONTACT, în parteneriat cu ADR Centru (Orhei) în perioada 2011-2013. Astfel, proiectul „Sporirea transparenței și responsabilității autorităților prin activități comune ale mass-media și societății civile” a implicat ONG-uri și instituțiile mass-media din raioanele Orhei, Rezina, Șoldănești, Telenești, Taraclia și UTA Găgăuzia, în cadrul cărora au fost realizate mai multe activități, printre care: ateliere de instruire pentru reprezentanții ONG și mass-media regionale; campanii de sensibilizare a opiniei publice în probleme locale de interes comun; emisiuni de dezbateri radio și TV; ședințe ale grupurilor consultative locale; pagina web „Participarea civică”; studii privind încrederea cetățenilor în ISC-urile din regiunile menționate [197].

Vom concluda că crearea parteneriatelor dintre reprezentanții APL, instituțiile societății civile și mass-media în soluționarea unor probleme reprezintă un aspect imperativ, deoarece prin eforturi comune pot fi atinse rezultate vizibile într-o perioadă mai scurtă de timp. Totodată, problemele și necesitățile cetățenilor sunt aduse la cunoștința funcționarilor publici și puse în discuție pe ordinea de zi, dacă la acest proces se implică și reprezentanții ISC-urilor.

Din cele expuse mai sus, vom evidenția că pentru raionul/orașul Șoldănești șirul practicilor de succes prezentate în vederea abordării unor probleme identificate de autor sunt pe departe de a fi soluționate, iar pentru ca acest lucru să se întâmple, este nevoie de mai mult timp, resurse și bani. Totuși, trebuie să evidențiem faptul că, prin intermediul proiectelor și programelor desfășurare, instituțiile societății civile împreună cu autoritățile publice locale au reușit să mobilizeze mai multe comunități din raionul Șoldănești, fiind obținute deja la etapa actuală unele schimbări pozitive în plan economic, social și cultural.

3.3.2. Raionul Orhei (zona de centru). Până în anul 2007, în raion erau înregistrate în jur de 150 de asociații obștești [122]. Cu toate acestea, informațiile cu privire la numărul actual al organizațiilor necomerciale lipsesc atât pe pagina oficială al Consiliul Raional, cât și a autorităților APL de nivelul I/II. Printre cele mai active organizații din raion sunt: Agenția de Dezvoltare Rurală, AO „ORH-IDEEA”, AO „VIITORUL”, Agenția pentru dezvoltare regională „Habitat”, „Clubul Mamelor „Ruth”, AO „Pentru Orhei”, AO „Demnitate Orhei”, AO „Agrodrept-Moldova”; AO „Sănătatea Femeii”, AO „Aripile Speranței”, AO Centrul de educație și reabilitare a adolescenților „Adolescentul ”, AO Asociația de Cercetare a Maladiilor Cronice; AO „MedCOL” etc. Majoritatea din ele activează în domeniile social, tineret, sport și economic și se axează pe asigurarea integrării și participarea persoanelor în etate și victimelor represiunilor în societate; dezvoltarea comunităților locale; protecția socială a cetățenilor; dezvoltarea agriculturii și economiei locale; îmbunătățirea sistemului de învățământ etc.

În continuare vom face o prezentare succintă a celor mai stringente probleme din raion, și anume: comunicarea interinstituțională slab dezvoltată între APL de nivelul I/II și instituțiile societății civile; necesitatea reparației edificiilor publice, lipsa aprovizionării cu apă potabilă, necesitatea renovării sistemului autonom de încălzire și problema deșeurilor solide.

- Problema privind *necesitatea reparației edificiilor publice* este specifică pentru un șir de comunități locale din raion. Ea este cauzată de lipsa mijloacelor necesare de întreținere, care afectează funcționarea eficientă a clădirilor propriu-zise, dar și a destinațiilor acestora.

Pentru a îmbunătăți situația, vom face referință la practica de succes privind reparația capitală a grădiniței din s. Vatici, r-nul Orhei. Astfel, în perioada anilor 2006-2008, obiectivul a fost dotat cu mobilier, echipament, alte facilități, care să corespundă tuturor normelor și standardelor în domeniu. Totodată, prin parteneriat cu reprezentanții APL, Consiliului Raional Orhei, a Școlii „Walldorf” (Germania) cu ONG „Apa Codrilor” și a comunității, s-a reușit reparația unei instituții de importanță majoră pentru copiii de vârstă preșcolară din s. Vatici [80, p. 44-46].

În anul 2017 a fost renovată grădinița din s. Mitoc, r-nul Orhei. Astfel, a fost reparat capital acoperișul, s-au făcut izolarea termică a clădirii și reparații interioare. Au fost schimbate rețelele electrice și pardoselile, au fost instalate geamuri și uși noi și un sistem de ventilare performant. La grădiniță a fost construită, amenajată și dotată o anexă ce servește ca bloc alimentar. În curte a fost instalat pavaj, iar în grupe s-a pus mobilier nou. Rezultatele obținute au fost posibile datorită susținerii financiare din partea Guvernului României, a Fondului de Investiții Sociale din Moldova (FISM) și comunității locale, care au dat dovadă de seriozitate și responsabilitate [107].

Observăm, deci, că instituțiile societății civile au conștientizat importanța aspectului privind reparația edificiilor publice din comunitățile locale. Însă numărul acțiunilor întreprinse la nivel local este încă foarte redus și nesemnificativ pentru a avea un impact asupra soluționării unor probleme majore, de aceea schimbările majore întârzie să apară.

- *Lipsa aprovizionării cu apă potabilă* reprezintă o altă problemă acută a raionului. În or. Orhei lipsesc sursele alternative de aprovizionare cu apă potabilă și există doar două stații de tratare și epurare a apelor uzate [147, p. 203]. În satele Chiperceni, Clișova, Târzieni, Mitoc, Mârzești, Mălăieși etc. [207, p. 279-286] nu există rețele de aprovizionare cu apă potabilă, precum și un sistem de canalizare și stație de epurare. Totodată, sistemul de aprovizionare cu apă potabilă din s. Hâjdeni este învechit. O practică de succes în soluționarea acestei probleme este prezentată prin reconstrucția sistemului de aprovizionare cu apă potabilă în perioada anilor 2005-2006 din s. Teleșău, r-nul Orhei. La planificarea și realizarea practicii au participat: APL, ONG „Viitorul”, agenți economici, Consiliul Raional Orhei și Fondul Ecologic Național. Astfel, au fost create parteneriate locale, au fost consolidate competențele de organizare și implicare a locuitorilor [80, p. 89-90].

Totuși, problema privind aprovizionarea cu apă potabilă există și în prezent, iar autoritățile locale și instituțiile societății civile nu se implică destul ca să identifice resurse eficiente pentru a o soluționa.

- *Renovarea sistemului autonom de încălzire* este necesară în mai multe instituții publice, în special, căminele culturale, bibliotecile, grădinițele, gimnaziile și liceele din raion. În particular, această problemă persistă în Gimnaziul „G. Vieru” (or. Orhei); Liceul teoretic „V. Lupu” din s. Susleni, r-nul Orhei; Gimnaziul „D. Cantemir” din s. Ciocâlteni, r-nul Orhei; gimnaziile din satele Ghetlova și Jora de Jos, r-nul Orhei etc. [207, p. 124]. Totodată, remarcăm că prin conjugarea eforturilor APL, Consiliului Raional Orhei, Asociației Părinților și Pedagogilor, AO „Speranța” și elevilor, a fost posibilă conectarea la gaze naturale și gazificarea blocului alimentar al Gimnaziului din com. Zorile, r-nul Orhei. Realizarea practicii a avut loc în

perioada anului 2006. Practica a constat în faptul că proiectul a inclus două proiecte separate și a rezolvat două probleme majore. Pe de o parte, a fost renovat și modernizat sistemul de încălzire al gimnaziului, iar, pe de altă parte, a fost echipată și conectată la gaze naturale bucătăria gimnaziului. Practica a contribuit la economisirea mijloacelor financiare destinate deservirii sălii de cazane și utilajului din bucătăria gimnaziului. Totodată, s-a observat că, prin mobilizarea tuturor forțelor și resurselor la rezolvarea problemei, a fost posibilă implementarea proiectelor importante și stabilirea parteneriatului actorilor implicați. Experiența practicii a fost transmisă la 65 de comunități prin intermediul articolelor publicate în ziarul raional „Plaiul orheian” și ziarul regional „Cuvântul” [80, p. 103-106].

În același context, în s. Teleșeu, r-nul Orhei, începând cu anul 2008 și până la etapa actuală, cu suținerea FISM, a autorităților APL și comunității locale au loc lucrări de gazificare a gimnaziului, grădiniței, primăriei, a centrului de sănătate și a mai multor case de locuit.

Din cele remarcate mai sus, observăm că problema privind renovarea sistemului autonom de încălzire poate fi soluționată prin eforturi și implicare comună a tuturor actorilor locali.

- Problema *deșeurilor solide* este caracterizată, în special, prin lipsa locurilor amenajate pentru depozitarea deșeurilor menajere. În acest, context comunitățile locale din raion sunt poluate, iar populația este nemulțumită de condițiile sanitare. Indiferența unor cetățeni și lipsa aplicării sancțiunilor eficiente din partea autorităților locale și a celor ecologice sau sanitare au dus, de asemenea, la crearea gunoiștilor neautorizate. Câteva practici de succes realizate în soluționarea acestei probleme sunt prezentate de s. Fiodoreuca, s. Vatici, precum și de com. Ciocâlteni, r-nul Orhei.

Astfel, autorizarea și amenajarea gunoiștii din s. Fiodoreuca a fost posibilă datorită participării comune a APL, consiliului local, consiliului local al copiilor și tinerilor, precum și a comunității. Totodată, Fondul Ecologic Național și Asociația agricolă „Freamat de codru” au contribuit prin mijloace financiare și tehnice la lichidarea a 10 gunoiști neautorizate din localitate. Chiar dacă realizarea parcticii a început în anul 2005, pe parcurs însă au fost desfășurate un șir de acțiuni pentru rezolvarea problemei gunoiștilor neautorizate. Una dintre acestea a fost organizarea mesei rotunde cu tema „Asigurarea securității ecologice a populației din comunitate”, la care au participat reprezentanții primăriei, consiliului local, consiliului local al copiilor și tinerilor din Liceul „D. Cantemir”. Ca rezultat al implicării tuturor actorilor locali, au fost îmbunătățite condițiile minime pentru instituirea unei gospodării comunale în localitate. Totodată, au fost dotate gospodăriile și întreprinderile cu urne speciale pentru colectarea deșeurilor. Observăm, în acest sens, că participarea populației la procesul decizional la nivel

local reprezintă un factor important în dezvoltarea social-economică a satului. Parteneriatul la nivel local urgencează soluționarea problemelor existente în comunitate, în timp ce promovarea educației ecologice trebuie să înceapă în familie [80, p. 139-140].

O altă practică de succes este prezentată de s. Vatici, r-nul Orhei, care a constat în amenajarea platformelor pentru depozitarea deșeurilor solide din localitate. Realizarea practicii a fost posibilă datorită parteneriatului între APL, AO „Apa Codrilor” din s. Vatici, agenților economici din regiune și participării directe a cetățenilor la implementarea proiectului. În același timp, Fondul Ecologic Național a contribuit financiar la susținerea soluționării problemei. Pentru realizarea practicii, au fost create zone verzi pe teritoriile aferente platformelor de gunoi, s-au efectuat lucrări de amenajare a gunoiștilor, iar locuitorii satelor au participat ca voluntari la efectuarea lucrărilor de amenajare. Ca rezultat al implementării acestui proiect, au fost amenajate 4 platforme în s. Vatici și 3 platforme în s. Curchi. Astfel, localitățile au devenit mai amenajate și îngrijite, atractive pentru vizitatori. Cetățenii se implică mai mult în menținerea curățeniei și au devenit mai receptivi la problemele comunității.

Remarcăm, totodată, importanța implicării SRL „ABS” din s. Peresecina din r-nul Orhei, care și-a asumat responsabilitatea colectării și reciclării deșeurilor din masă plastică. Prin acțiunile de ecologizare pe care le desfășoară firma au fost colectate pe parcursul anilor 2008-2009 peste 3 mii tone de deșeuri, care au fost reciclate. Plasticul este transformat în materie primă, cumpărată apoi de producătorii de peliculă pentru sere [174, p. 33].

În perioada anilor 2014-2015, ADR Centru a implementat proiectul „Extinderea și modernizarea sistemului local existent de management al deșeurilor din orașul Orhei și 13 localități vecine”, beneficiari direcți fiind locuitorii or. Orhei și 13 localități din același raion [170].

Prin urmare, observăm că succesul inițiativelor depinde de capacitatea APL de a mobiliza locuitorii la rezolvarea problemelor de interes local. Iar informarea și instruirea cetățenilor este importantă pentru a asigura durabilitatea proiectului [80, p. 141-142].

- *Comunicarea interinstituțională slab dezvoltată între APL de nivelul I/II și instituțiile societății civile* este un aspect mai puțin valorificat din cauza neîncrederii populației în instituția APL și a lipsei interesului cetățenilor de a participa la treburile publice. Totodată, pârghiile de implicare în procesul de consultare publică a cetățenilor sunt insuficiente. Una dintre cauze este și lipsa unui cadru informațional în raion care să faciliteze această situație [207, p. 18]. Pe de o parte, se constată că autoritățile locale diseminează informațiile de interes public prin intermediul paginilor electronice, iar pe de altă parte, mass-media, sectorul privat și cel asociativ nu manifestă un interes semnificativ față de evenimentele realizate de autorități.

Pentru a îmbunătăți situația, instituțiile societății civile au început să desfășoare mai multe întâlniri cu autoritățile locale, pentru a pune în discuții unele probleme de interes comun, dar și pentru a fi mai aproape de populația locală. Un exemplu de succes, în acest sens, îl reprezintă proiectul „Parteneriat durabil lărgit pentru reforma de descentralizare”, care a fost implementat în perioada anilor 2013-2014 de către Comisia Europeană, în parteneriat cu Primăria orașului Orhei, APL, ONG-urile din or. Ungheni și Orhei. Obiectivele proiectului s-au axat pe îmbunătățirea capacității autorităților APL și societății civile din raioanele Ungheni și Orhei pentru elaborarea programelor și proiectelor comune de dezvoltare durabilă, precum și creșterea conștientizării autorităților publice locale privind necesitatea de implicare a instituțiilor societății civile în procesul de formulare a politicilor publice, cu centrarea pe procesul reformei de descentralizare, respectarea egalității de gen și incluziunii minorităților [120]. Ca rezultat, a fost creată o rețea a autorităților locale pentru sprijinirea promovării politicilor publice și reformei de descentralizare, a fost lansată o rețea de parteneriat civic-public pentru instituționalizarea mecanismelor de consultare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL și o platformă electronică pentru promovarea bunelor practici în dezvoltarea durabilă la nivel local.

Din cele remarcate mai sus, evidențiem că activitățile desfășurate cu implicarea întregii comunități au un impact social pozitiv asupra localităților. În același timp, dacă e să analizăm gradul de dezvoltare a comunităților locale în raionul Orhei ca rezultat al implicării instituțiilor societății civile în soluționarea problemelor, vom observa că unele schimbări au avut loc. Acestea însă se datorează eforturilor comune și a conclucrării reciproce dintre autoritățile locale, sectorul privat și cel nonprofit, care au identificat nevoile comunităților, au stabilit prioritățile și au trasat pași concreți de acțiune în vederea rezolvării unor necesități ale cetățenilor.

3.3.3. Raionul Cahul (zona de sud). Datele cu privire la numărul și lista organizațiilor necomerciale lipsesc pe pagina oficială a Primăriei or. Cahul, dar și în documentele strategice de dezvoltare socioeconomică a raionului Cahul, de aceea vom menționa, totuși, că printre cele mai active organizații din raion sunt: Centrul Contact (filiala Cahul), Centrul Pro-Europa din Cahul, Asociația Națională a Scouților din Moldova (filiala Cahul), Agenția de Cooperare Transfrontalieră și Integrare Europeană, AO „Perspectiva”, AO „Centrul Regional de Dezvoltare SocioEconomică”, Centrul obștesc „Pas cu Pas”, AO „AZI”, AO „Asociația Raională de Fotbal” din Cahul, Asociația Femeilor de Afaceri „Femida”; Școala micului business din Cahul etc.

Activitățile organizațiilor se focalizează pe: dezvoltarea serviciilor de informare, consultare, asistență în agricultură; promovarea drepturilor omului; gazificarea localităților; aprovizionarea cu apă și salubritatea; educarea și instruirea copiilor și tinerilor; acordarea

protecției sociale cetățenilor; protecția mediului înconjurător; dezvoltarea economică locală; promovarea și susținerea activităților din domeniul social, cultural, ecologic.

Printre cele mai stringente probleme identificate de către autor remarcăm: activități de recreiere limitate pentru tinerii din raion; creșterea gradului de poluare a mediului; asigurarea protecției sociale a oamenilor cu nevoi speciale; existența unor parteneriate slabe între autoritățile APL de nivelul I/II și instituțiile societății civile; asigurarea protecției sociale a oamenilor cu nevoi speciale și lipsa aprovizionării cu apă potabilă și salubritatea.

- *Activități de recreiere limitate pentru tinerii din raion.* Reieșind din faptul că pe teritoriul raionului există multe instituții de învățământ, totuși, o bună parte din tineri nu au unde să-și petreacă timpul liber. De aceea, pentru r-nul Cahul se impune elaborarea unor priorități și stabilirea direcțiilor clare de dezvoltare ce ar avea ca efect impulsivitatea tinerilor din raion.

O practică de succes o constituie crearea în anul 2007 a Centrului de tineret „Iujanca” în s. Iujnoe, r-nul Cahul. Pentru implementarea practicii au fost realizate mai multe activități. Un grup de inițiativă împreună cu APL din s. Iujnoe au studiat problemele tineretului din sat, iar cu suportul celor mai activi tineri s-a efectuat un sondaj, precum și diferite întâlniri cu tinerii. Apoi consiliul local a susținut inițiativa Primăriei privind deschiderea Centrului și necesitatea de căutare a resurselor financiare. În acest scop, a fost elaborat un proiect și obținută finanțarea acestuia. Astfel, în cadrul proiectului a fost reparată și amenajată încăperea destinată Centrului de tineret. A fost procurat și instalat echipamentul necesar pentru Centru. A fost amenajată o sală cu 5 calculatoare conectate la rețeaua internet. În mai 2007 a avut loc inaugurarea oficială a Centrului, au început să funcționeze cercurile, să apară inițiative din partea tinerilor pentru organizarea diferitor evenimente culturale. Au fost atrași profesori voluntari și specialiști locali, care aveau abilități și deprinderi în practicarea diferitor genuri de activitate, cum ar fi: canto, dansuri, desen, studierea calculatorului. Practica poate fi utilă și pentru alte localități, pentru a implica tinerii vulnerabili în acțiuni culturale de masă. Organizarea diferitor manifestări culturale permite dezvoltarea competențelor, recrearea și folosirea eficientă a timpului liber. La activitățile Centrului de tineret din s. Iujnoe participă și tinerii din localitățile vecine, astfel trezindu-se interesul acestora față de rezolvarea diferitor probleme, inițierea propriilor afaceri, pentru binele propriu și al comunității [80, p. 225-227].

Un alt exemplu de succes privind participarea tinerilor la activități de recreiere este prezentat prin crearea cluburilor de fotbal și a asociațiilor obștești care activează în domeniul promovării sportului în r-nul Cahul. Astfel, în raion sunt înregistrate 9 asociații obștești sportive, care sunt finanțate de Consiliul Raional Cahul, dar și de ISC-urile locale: Asociația raională de fotbal; Asociația raională de lupte; Clubul sportiv de box „Avangarda”; Clubul sportiv de fotbal

„Cahul- 2005”; Clubul sportiv de fotbal „Slobozia Mare”; Clubul sportiv de taekwon-do „Dinamic”; Clubul sportiv de tenis de masă „Cahulpan”; Clubul sportiv de baschet „Gama-Sind”; AO de fotbal feminin; Clubul sportiv „Maksimum”.

Printre succesele obținute de către unele echipe se remarcă Clubul sportiv de baschet „Gama-Sind” care este deținătoarea titlului de campioană a țării și a Cupei Republicii Moldova la baschet pe parcursul ultimilor ani. Datorită Asociației raionale de fotbal Cahul, s-a obținut o nouă cale de dezvoltare pentru fotbalul din localitățile rurale ale raionului prin organizarea unui număr mare de activități, cum ar fi: Campionatul raional de fotbal, Cupa președintelui raionului Cahul, Turneul internațional „Cupa Euroregiunii Dunărea de Jos”, Festivalul de fotbal pentru copii „Dulce copilărie” etc. [166, p. 82].

Pe parcursul anilor 2012 - 2016 au fost organizate un șir de activități și concursuri, care au avut un impact pozitiv în dezvoltarea și educația tinerilor din raionul Cahul, printre care concursul intelectual „Brain Ring”; campamentul „Școala de Vară”; cursul de seminare „Rolul tinerilor în dezvoltarea durabilă a comunității”; Proiectul național „Hai Moldova – Curățenie în toată țara, într-o singură zi”; Forumul raional al tinerilor, Concursul „Vocile Tinerilor” etc.

Municipiul Cahul a fost desemnat Capitala Tineretului 2018, iar acest titlu îi oferă orașului posibilitatea să desfășoare un program diversificat în cadrul activităților de tineret, organizate de APL/APC, ONG-uri regionale și naționale, precum și de organizații internaționale. Acest eveniment are ca misiune asigurarea creării oportunităților de dezvoltare multilaterală a tinerilor în vederea participării active a acestora în viața economică, socială și culturală a țării, dar și dezvoltarea localităților prin implicarea tinerilor [116].

Din cele remarcate mai sus observăm că autoritățile locale, dar și instituțiile societății civile au conștientizat faptul că tinerii reprezintă o parte importantă din populația r-nului Cahul. Iar pe termen lung, tinerii de astăzi vor prelua toate domeniile vieții publice din raion. Calitatea sistemului de servicii pentru tineri va fi determinantă pentru perspectivele de dezvoltare a acestei regiuni.

- *Creșterea gradului de poluare a mediului*, generată de platformele pentru gunoi de pe lângă blocurile locative neamenajate, gunoiștile neautorizate de pe marginea localității creează o imagine nefavorabilă pentru oraș. Totodată, poluarea apelor de suprafață și subterane prin depozitare necontrolată a deșeurilor menajere, a dejecțiilor animaliere constituie și un focar serios de maladii infecțioase.

Pentru a îmbunătăți situația, prin intermediul proiectului „Eficientizarea managementului deșeurilor solide în Regiunea de Dezvoltare Sud”, implementat de către ADR (Sud) și cu susținerea financiară a donatorilor străini, au fost construite 23 de platforme unde au

fost instalate circa 200 de tomberoane. De asemenea, a fost procurată o autospecială de colectare, presare și transportare a deșeurilor, o presă de balotat plasticul și hârtia. Totodată, în conformitate cu Strategia sectorială în Regiunea de Dezvoltare Sud, în anul 2013 a fost înființată Asociația pentru Managementul Deșeurilor. Organizația și-a propus să creeze un sistem funcțional de gestionare a deșeurilor din zona de dezvoltare care să asigure colectarea, transportarea, sortarea, tratarea, transferul și depozitarea deșeurilor. În acest scop, în anul 2015 a fost construit un depozit regional și două stații de transfer. Aria proiectului a acoperit Regiunea de Dezvoltare Sud, Zona de management a deșeurilor 3, raioanele Cahul, Cantemir și Taraclia, UTA Găgăuzia, raioanele Ceadâr-Lunga și Vulcănești [168]. Astfel, se observă că problema privind poluarea mediului este mai puțin alarmantă la etapa actuală, iar aceasta se datorează eforturilor comune ale instituțiilor societății civile și autorităților publice locale, care au întreprins și continuă să ia măsuri de ameliorare a situației în acest domeniu.

- Problema privind *aprovizionarea cu apă potabilă și salubritatea* este caracterizată prin nivelul de acces limitat al populației la serviciul de alimentare cu apă și, în special, la serviciul de canalizare. Insuficiența de apă pentru construirea fântânilor individuale afectează grav situația din localități și duce la înrăutățirea continuă a condițiilor de trai, migrarea oamenilor, micșorarea veniturilor celor ce practică agricultura. Totodată, în condițiile unui deficit de capacități financiare, este destul de complicat de a prevedea o dezvoltare a sistemelor de canalizare și epurare a apelor uzate [209, p. 6-7]. Totuși, prin conjugarea eforturilor comune ale instituțiilor societății civile și autorităților locale, a fost posibilă soluționarea problemei privind aprovizionarea cu apă potabilă a locuitorilor din s. Iujnoe, r-nul Cahul. În particular, au fost implicați reprezentanți ai APL, ONG „Iujnoe-Gaz”, creată în anul 1999, locuitorii satului, fermierii, sponsorii, precum și Consiliul raional Cahul. Principalul rezultat al practicii a fost crearea în noiembrie-decembrie 2004 a Întreprinderii municipale „Apeduct-Iujnoe”, care asigură prestarea serviciului, evidența consumului de apă și colectarea taxelor pentru apa consumată [80, p. 77-79].

Rezolvarea problemei aprovizionării cu apă a influențat pozitiv toate păturile sociale din sat, a îmbunătățit nivelul de trai al locuitorilor. Întreprinderile de pe teritoriul satului au posibilitatea de a utiliza apa din apeduct și a îmbunătăți condițiile sanitaro-igienice și de muncă ale angajaților. În acest context, succesul practicii poate fi transmis altor primării, care vor conștientiza necesitatea creării întreprinderilor municipale, prestarea serviciului, evidența apei și colectarea taxelor pentru apa consumată.

- Problema privind *asigurarea protecției sociale a oamenilor cu nevoi speciale* este cauzată de: servicii sociale specializate insuficiente pentru copiii rămași fără protecție

părintească; lipsa unui sistem computerizat de evidență a copiilor în situație de risc; fluctuația cadrelor în serviciul asistență socială comunitară; lipsa programelor și serviciilor la nivel de comunitate pentru consolidarea capacităților parentale; nivelul de salarizare foarte scăzut etc.

În vederea îmbunătățirii situației, atât autoritățile specializate locale, cât și instituțiile societății civile depun eforturi și se implică în diverse activități. În acest context, se acordă o atenție deosebită oamenilor în etate, persoanelor cu dizabilități și familiilor social vulnerabile. Printre cele mai active ISC-uri din raion în domeniul respectiv se numără: AO „Speranța” (or. Cahul); AO „Prosperare” (com. Burlacu); ONG „Eldorado” (s. Flocoasa); Societatea Invalizilor (or. Cahul); AO „IRIS” (s. Vadul lui Isac); ONG „VIS” (or. Cahul). Există și un șir de centre de asistență socială: Centrul Maternal, Centrul de asistență socială a copilului și familiei, Azilul pentru persoane în etate și cu dizabilități, Centrul social „Casa Nadejda”, AO Centrul pentru persoane în etate „MAX-BORCEAG” (servicii de zi), Centru pentru persoane în etate „Oliver” [166, p. 43]. În s. Alexandru Ioan Cuza funcționează Azilul pentru 50 persoane în etate și cu dizabilități, în s. Pelinei – Centrul pentru persoane în etate „Oliver” pentru 7 persoane, în s. Borceag – Centrul „MAX-BORCEAG”, sunt prestate servicii de zi pentru 80 persoane în etate. În s. Văleni – AO „Concordia” a înființat Centrul social „Casa Nadejda”, unde sunt cazate 12 persoane și zilnic funcționează cantina socială pentru 100 persoane.

Practicile au un impact nu doar asupra beneficiarilor direcți, dar și asupra întregii comunități din raion. Aceste practici creează o atitudine corespunzătoare față de copii și familiile social vulnerabile. Acordarea de servicii acestor persoane prin intermediul centrelor sociale le ajută să depășească starea de „excluși sociali” și să se bucure de un trai mai bun.

- O altă problemă comună care persistă și în raionul Cahul se referă la *existența unor parteneriate slabe între autoritățile APL de nivelul I/II și instituțiile societății civile*. Acestea nu sunt bine fortificate, pe de o parte, din lipsa interesului cetățenilor și a angajamentului civic și, pe de altă parte, din cauza potențialului mai puțin dezvoltat al personalului din cadrul APL pentru a atrage și colabora cu factorii sus-menționați [166, p. 13]. Totodată, principiile de dezvoltare participativă a raionului la procesul decizional prin intermediul ISC-urilor nu sunt deocamdată aplicate pe scară largă. Nu sunt utilizate instrumente de consultare publică, precum și mecanisme de relaționare și implicare participativă a societății la dezvoltarea locală și soluționarea problemelor raionului. În același context, se simte lipsa transparenței procesului decizional care să creieze starea de încredere între ISC-uri și APL.

În continuare vom prezenta câteva proiecte de dezvoltare comunitară în s. Crihana Veche din r-nul Cahul care au contribuit la consolidarea dialogului dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile. Se observă că direcțiile de dezvoltare a localității o perioadă lungă de

timp se hotărau fără a se lua în considerare opinia cetățenilor. Lipsa de transparență în activitatea APL genera indiferență și pasivitate din partea actorilor comunitari. Tinerii erau priviți ca un grup de persoane care nu își pot manifesta doleanțele și interesele, nu pot influența deciziile la nivel local. Nu a fost elaborat vreun plan local de acțiune locală și nu erau monitorizate deciziile autorităților, nu au fost identificate și nu a fost stabilită prioritatea problemelor comunității. Această situație a determinat formarea unor practici în sat inițiate la începutul anului 2006 și pe care s-a axat dezvoltarea de mai departe a localității.

În prima etapă, AO „Gaudeamus” a organizat trainingul „Tehnici de supraviețuire”, scopul constând în promovarea spiritului civic al locuitorilor s. Crihana Veche și conștientizarea de către populație a oportunităților de implicare cât mai activă în procesul decizional la nivel local. Ca rezultat, au fost create două grupuri de inițiativă, care au identificat problemele de ordin social, economic și cultural specifice localității; au elaborat un plan de activități la realizarea cărora au fost implicați membrii comunității, APL, agenții economici și donatorii externi.

Următoarea etapă s-a referit la elaborarea planului strategic de dezvoltare al Liceului Teoretic „Mihai Eminescu” pentru anii 2007-2011 în cadrul proiectului „Educație de calitate în mediul rural”. La implementarea proiectului au participat direcția liceului, membrii ONG-urilor locale, APL, voluntari și experți. Totodată, managerul bibliotecii publice a desfășurat un atelier practic, cu scopul de a evidenția rolul bibliotecii în dezvoltarea comunitară, a promova practici de succes și a face schimb de experiență în domeniu. Utilitatea activităților desfășurate anterior a fost valorificată în cadrul implementării proiectului „O lume curată pentru ziua de mâine”, inițiat de AO „Gaudeamus” în parteneriat cu APL și 600 de elevi ai liceului, cu susținerea financiară a Corpului Păcii. Astfel, s-a făcut curățenie în spațiile publice, au fost lichidată o gunoieră neautorizată și instalate trei urne metalice în locurile publice.

În cadrul Centrului Comunitar a fost organizată activitatea unor ateliere pe interese: „Clubul de dezbateri”, „Școala tânărului consilier”, cu susținerea financiară parțială din partea Grupului „Caritas” din or. Padova (Italia). Obiectivele acestor ateliere s-au axat pe: familiarizarea, antrenarea în discuții, schimbul de idei, luarea deciziilor de către tineri, pentru a putea exprima și susține liber propria opinie, a coopera și a conlucra în grupuri mici, a utiliza diverse tehnici de convingere, a sintetiza o materie vastă într-o comunicare laconică și logică.

Toate activitățile desfășurate în comunitate, precum și informațiile cu privire la activitatea APL au fost reflectate în publicația periodică locală „Minerva”. Pe parcursul realizării practicii, a fost inițiată crearea Asociațiilor Obștești „Apeduct-T” și „Casa Noastră”, care activează în domeniul dezvoltării comunitare. Totodată, la nivel local s-au creat parteneriate între

ONG „Gaudeamus”, biblioteca publică și Centrul de acces la informații și instruire. La nivel național s-a creat parteneriat între ONG „Gaudeamus” și ONG „INTECO” din Chișinău, la nivel internațional – între ONG „Gudeamus” și Asociația „Caritas” din orașul Padova (Italia).

Din cele remarcate mai sus, observăm că pentru prima dată instituțiile societății civile împreună cu reprezentanții APL au format parteneriate și au desfășurat activități comune în beneficiul comunității. Instituțiile publice au inițiat acțiuni comunitare, în timp ce mobilizarea comunității s-a realizat prin intermediul asociațiilor obștești cu participarea voluntarilor. Totodată, s-a contribuit la informarea și transparența activității APL [80, p. 161-163].

Un alt exemplu de succes, organizat în or. Cahul pe data de 19 aprilie 2018, l-a constituit desfășurarea atelierului de instruire cu genericul „Accesul la informație și transparența administrativă – precondiție a participării cetățenești”. La eveniment au participat reprezentanți ai ONG-urilor, grupurilor de inițiativă, reprezentanți ai APL și s-a discutat despre cadrul legal din domeniul transparenței și accesului la informația de interes public. Pentru o mai bună înțelegere a rolului cetățenilor în asigurarea transparenței administrative, participanții au fost implicați în cadrul unor exerciții practice pe durata cărora au fost pregătiți să desfășoare activități participative (audieri publice, dezbateri publice etc.) [150].

Astfel, s-a observat că succesul în fortificarea raionului și reducerea disparităților poate fi asigurat prin cooperarea și implicarea reprezentanților APL, ai sectorului privat, ISC-urilor, aceștia facilitând producerea efectelor așteptate de locuitori [166, p. 5].

Sub aspect general, țara noastră se caracterizează printr-un grad scăzut de dezvoltare economică, iar acest lucru s-a observat pe tot parcursul analizei situației din cele trei raioane – Șoldănești, Orhei și Cahul. În localități există un șir de probleme comune la nivel economic, social și cultural, care afectează dezvoltarea locală. Totodată, s-a demonstrat că se pot obține rezultate frumoase prin implicarea comună a instituțiilor societății civile și a autorităților APL de nivelul I/II. Iar aceste acțiuni trebuie să continue pentru a avea un impact mai mare, a fi mai durabile și eficiente în asigurarea bunăstării populației.

3.4. Concluzii la capitolul 3

În urma cercetării am ajuns la următoarele concluzii:

Autoritățile APL moldovenești susțin consolidarea parteneriatului de colaborare cu instituțiile societății civile pentru dezvoltarea comunității locale, prin participare publică la treburile obștești și contribuind astfel la sporirea transparenței decizionale.

Parteneriatul de colaborare la nivel local dintre autoritățile APL și instituțiile societății civile este benefic pentru faptul că aceasta înseamnă politici publice și reforme mai bune în

interesul cetățenilor. Iar acest proces nu este ușor, implicând mai multe măsuri de ordin legislativ și organizatorico-practice, precum și repartizarea de resurse (financiare, umane și de timp).

Reprezentanții instituțiilor societății civile trebuie să fie implicați în toate fazele procesului politicilor publice, de la stabilirea de scopuri și obiective pentru strategii de politică publică, adoptare de decizii, implementare, monitorizare și evaluare, fiecare etapă din acest ciclu prezentând o serie de particularități legate de implementarea efectivă a consultării/participării.

Evaluarea celor cinci funcții specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local a demonstrat că acestea sunt competente și depun efort colosal în sensibilizarea opiniei publice cu privire la problemele existente la nivel local. Totodată, au fost înregistrate un șir de progrese, însă acestea sunt modeste, în comparație cu așteptările cetățenilor. Prezentarea practicilor de succes ale ISC-urilor în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul a arătat că există încă un șir de probleme care pot fi soluționate mai ușor și eficient cu implicarea tuturor actorilor comunităților locale. Iar acest fapt confirmă ipoteza noastră, prezentată la începutul lucrării, cu privire la rolul **pasiv** pe care îl au instituțiile societății civile moldovenești în dezvoltarea comunității locale.

Credem că concluziile generale prezentate în acest capitol vor sensibiliza autoritățile asupra problemelor cetățenilor, dar și asupra rolului asumat de instituțiile societății civile în dezvoltarea comunităților locale. Totodată, sperăm că aceste aspecte se vor regăsi pe agenda de lucru a autorităților guvernamentale, administrației publice locale, dar și a organizațiilor finanțatoare, pentru a contribui, în final, la bunăstarea generală a cetățenilor.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Problema științifică importantă soluționată rezidă în determinarea rolului instituțiilor societății civile în contextul dezvoltării comunității locale în Republica Moldova, odată cu desprinderea țării noastre de la imperiul sovietic, fapt ce a condus la identificarea pentru reprezentanții din mediul academic și cel neguvernamental a principalelor probleme și provocări cu care se confruntă sectorul asociativ și a permis prezentarea unor recomandări privind dezvoltarea comunității (comunităților) locale sub aspect economic, social și cultural.

Contribuția autorului este reprezentată prin introducerea în știința și practica națională a conceptelor de „instituții ale societății civile” și de „dezvoltare a comunității locale” ca elemente esențiale ale asigurării bunăstării generale, examinarea cadrului legislativ moldovenesc al sectorului asociativ în vederea determinării gradului de implicare a sectorului asociativ la procesul decizional, evaluarea funcțiilor specifice ale instituțiilor societății civile în direcția dezvoltării comunității locale din perspectiva activităților desfășurate, dar și prezentarea unor practici de succes ale instituțiilor societății civile în soluționarea celor mai stringente probleme de nivel local din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul. Ideile, concluziile și recomandările științifice expuse în conținutul lucrării sunt rezultatul cercetării autorului, fiind elucidate în 31 de publicații științifice și prezentate la 14 conferințe științifice naționale și internaționale.

Astfel, în urma analizei și generalizării materiei expuse în teză, formulăm următoarele **concluzii**:

1. Cercetătorii străini și autohtoni au început să examineze conceptul de instituții ale societății civile la începutul sec. XXI, acesta fiind definit ca o totalitate de organizații formale și informale ale sectorului asociativ care au rolul de a dezvolta unele practici de succes la nivel local, regional și național. În particular, instituțiile societății civile sunt reprezentate de: asociațiile obștești, instituțiile publice/private; agenții economici; grupurile religioase; grupurile neformale, dar și de cetățenii simpli. (Concluzie expusă în: Abordarea conceptuală a fenomenului instituțiilor societății civile. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 3 (LXXVIII). Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2017. p. 93-112; Abordarea teoretico-metodologică a conceptului de societate civilă în contextul dezvoltării comunității locale. În: Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători [Materialele conferinței științifice internaționale anuale ale tinerilor cercetători]. Vol. III. Ediția a VI-a, 12 aprilie 2012. Chișinău: Artpoligraf, 2012. p. 57-63).

2. Formarea instituțiilor societății civile a început, odată cu trezirea conștiinței naționale și emanciparea națională, din 1988. De atunci, ele au cunoscut o dezvoltare continuă (evoluând de la etapa renașterii, constituirii, consolidării și a transformării). Astăzi instituțiile

societății civile de nivel național sau local depun eforturi pentru a fi mai cunoscute comunităților și a câștiga mai multă încredere din partea cetățenilor. Totodată, acestea sunt axate pe îmbunătățirea managementului financiar și al resurselor umane ale organizației, care, odată fiind soluționate, vor contribui la atingerea unor indicatori mai buni în dezvoltarea comunității locale. (Concluzia respectivă este reflectată în: Afirmarea organizațiilor societății civile ca forme de asociere umană. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 4. Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2012. p. 133-136; Afirmarea și dezvoltarea instituțiilor societății civile moldovenești (1991-2013). În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 1 (31). Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2014. p. 74-80).

3. În sens restrâns, conceptul de dezvoltare a comunității locale este un *proces*, prin faptul că au loc intervenții conștiente și planificate ce sunt axate pe prosperarea comunității și asigurarea bunăstării generale a indivizilor. În sens larg, conceptul de dezvoltare a comunității locale este un *rezultat*, deoarece are loc adoptarea colectivă de măsuri economice, sociale sau culturale pentru dezvoltarea comunității locale. De asemenea, dezvoltarea comunității locale este axată pe schimbarea pozitivă și pe îmbunătățirea nivelului de trai al cetățenilor în comunitate. Iar aceste schimbări trebuie să aibă loc, în special, la nivel economic, social și cultural. (Idee expusă în: Probleme și perspective de dezvoltare ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale: cazul Republicii Moldova. // Conferința științifică internațională „Știința politică și societatea în schimbare” [Materialele conferinței științifice internaționale dedicate celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, 13 noiembrie 2015]. Chișinău: CEP USM, 2015. p. 55-61).

4. Relația dintre instituțiile societății civile și dezvoltarea comunității locale se bazează pe anumite norme și valori ce reies din misiunea (scopul) organizațiilor formale și informale ale societății civile, precum și pe cultura, tradițiile existente în comunitate, care trebuie dezvoltate pentru binele societății. Totuși, instituțiile societății civile nu pot exista în izolare, iar activitatea lor este orientată mai mult sau mai puțin spre dezvoltarea comunității locale. (Concluzie reliefată în: Probleme și perspective de dezvoltare ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunității locale: Cazul Republicii Moldova. // Conferința științifică internațională „Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației”, Universitatea de Stat „B.P. Hasdeu” din Cahul, 5 iunie 2015. Volumul I. Cahul: US Cahul, 2015. p. 18-26).

5. Cadrul legislativ de reglementare a activității instituțiilor societății civile în Moldova este favorabil pentru desfășurarea activităților conform obiectivelor trasate. Totuși, o bună parte din reprezentanții sectorului asociativ nu cunosc și nu știu cum să aplice prevederile

actelor normative. În același timp, există unele stipulări care creează neclarități și impedimente în desfășurarea activităților instituțiilor societății civile. (Concluzie expusă în: Cadrul legal și instituțional al societății civile din Republica Moldova. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 1 (35). Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2015. p. 80-86; Baza juridico-normativă de instituționalizare a societății civile moldovenești. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 1 (LXXII). Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2016. p. 53-64).

6. Numărul organizațiilor necomerciale a cunoscut o creștere spectaculoasă de la obținerea independenței țării, atingând cifra de 11 702 la începutul anului 2018. În pofida creșterii cantitative, rolul acestora în dezvoltarea comunității locale este mai puțin semnificativ, din cauza numărului redus al angajaților, dezvoltării organizaționale slabe, precum și a resurselor financiare insuficiente ale unor organizații. Totodată, țara noastră este reprezentată de o varietate largă de organizații (in)formale, care acoperă practic toate sferele de activitate (Idee reflectată în: Tipologia, numărul și funcțiile societății civile în Republica Moldova. În: Perspective de dezvoltare a științei în viziunea tinerilor cercetători [Materialele conferinței științifice internaționale anuale ale tinerilor cercetători]. Vol. II. Drept Național și Științe Politice. Ediția a VIII-a, 3 iunie 2014. Chișinău: Artpoligraf, 2014. p. 37-38).

7. Instituțiile societății civile de nivel național și local, care activează în special în domeniul economic și sociocultural, sunt o reflectare a transformării comunităților locale. În contextul situației economice precare, al clasei politice instabile, cu imperfecțiunea legislației, anume astfel de structuri constituie canalul cel mai eficient și mecanismul de mobilizare al angajamentului civic. Totodată, instituțiile societății civile trebuie să-și orienteze eforturile în special pe implicarea în domeniile precum ar fi – sănătate, cultură și tineret, deoarece anume ele includ o parte considerabilă a populației de vârstă diferită de care depinde bunăstarea generală. (Idee expusă în: Tipologia și domeniile de activitate ale instituțiilor societății civile din Republica Moldova. În: Political Science, International Relations and Security Studies. // Conferința internațională „International Conference Proceedings, the Xth Edition”. Sibiu. 27-29 mai 2016. p. 38-40).

8. Deocamdată nu se poate vorbi despre un dialog constructiv și eficient între instituțiile societății civile și autoritățile APL. Cu toate că țara noastră a semnat principalele documente internaționale privind implicarea cetățenilor în treburile publice și a adoptat un șir de acte normative interne în acest sens, totuși dezvoltarea comunității locale ca proces și rezultat întârzie să se producă în majoritatea localităților țării. Instituțiile societății civile sunt informate și participă la consultările publice organizate de autoritățile APL. Totuși, etapele privind

implicarea în procesul decizional, precum și capacitatea de a influența și a controla anumite politici publice sunt mai puțin reprezentative pentru instituțiile societății civile, din mai multe motive obiective și subiective invocate de autoritățile APL. (Reflectat în: Formalizarea parteneriatului de colaborare dintre instituțiile societății civile și autoritățile APL în dezvoltarea comunităților locale. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 4 (LXXIX). Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2017. p. 24-42).

9. Analiza evaluării funcțiilor specifice ale instituțiilor societății civile în contextul schimbărilor socioeconomice și culturale la nivel local a demonstrat că, deși au fost realizate mai multe acțiuni la nivel local, totuși un șir de drepturi ale omului nu sunt respectate, iar minoritățile etnice sunt deseori marginalizate, nefiind implicate la activitățile desfășurate pe plan local, regional și național, din cauza limbii vorbite, a culturii și valorilor promovate. Persistă încă stereotipuri (mai ales la sate) cu privire la rolul femeii în societate, în timp ce situația economică din comunitățile locale continuă să fie precară. Totodată, un șir de probleme ale tinerilor nu au fost încă soluționate, iar protecția socială rămâne a fi o sarcină prioritară pentru asigurarea bunăstării generale a comunităților. (Concluzie reflectată în: Civil Society: Contributing to Good Governance in Moldova. În: Governance and Dialogue: the Black Sea (Sully M. (Ed.). Vienna: Institute for Go-Governance, 2013. p. 43-44; Experiența instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților locale. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 1 (LXXVI). Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2017. p. 76-96).

10. Prezentarea unor practici de succes ale instituțiilor societății civile în dezvoltarea comunităților din raioanele Șoldănești, Orhei și Cahul a arătat că, prin conjugarea eforturilor cu autoritățile APL de nivelul I și II și ale tuturor actorilor locali, se pot obține schimbări pozitive în comunitățile lor. Totuși, există încă un șir de probleme care pot fi soluționate mai eficient prin implicare comună. (Expus în: Experiența autorităților statale și a instituțiilor societății civile în soluționarea problemelor la nivel local: cazul raionului/orașului Șoldănești. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 1 (Vol.11). Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2016. p. 90-106).

11. Instituțiile societății civile moldovenești au un rol pasiv în dezvoltarea comunității locale. Acest fapt se datorează progreselor nesemnificative obținute la nivel local, iar activitățile organizate de ISC-uri nu au continuitate, o bună parte din ele sunt realizate spontan, ocazional și atâta timp cât există susținere financiară. Încrederea cetățenilor în instituțiile societății civile este scăzută, iar personalul unor organizații (in)formale necesită pregătire profesională și calificare. Totodată, instituțiile societăți civile moldovenești continuă să contribuie la schimbarea pozitivă la nivel local. Însă rezultatele acțiunilor și ale rolului lor depind nemijocit de atitudinea și

activismul civic al cetățenilor, dar și al autorităților APL, care trebuie să susțină și să încurajeze ISC-urile în tot ceea ce fac. (Unele concluzii vizavi de acest aspect au fost expuse în: Societatea civilă și buna guvernare: cazul Republicii Moldova. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale). Nr. 8 (78). Chișinău: CEP USM, 2014. p. 12-13).

În baza studiului efectuat și a concluziilor deduse, autorul înaintea următoarele **recomandări**:

1. Organele sistemului dialogului social ar trebui să preia exemplul României în aplicarea practicii desemnate prin noțiunea de „dialog social tripartit „plus”, prin care instituțiile societății civile să participe la consultările tripartite din cadrul comisiilor de dialog social în calitate de membru. Astfel, prin participarea la întâlniri nu doar a reprezentanților sindicatelor, patronatelor și ai guvernului, dar și a instituțiilor societății civile, ar putea fi puse în discuții subiecte de interes comun privind dezvoltarea comunității locale.

2. Pe site-ul primăriilor sau al consiliilor raionale din țară ar putea fi lansat un forum de discuții pentru ca instituțiile societății civile să poată adresa întrebări sau să-și expună necesitățile și problemele cu care se confruntă la nivel local. Astfel, problema privind lipsa unei colaborări eficiente dintre APL și ISC ar putea fi diminuată. Iar pentru a obține o implicare mai mare din partea cetățenilor în treburile publice și a crea o stare de credibilitate între instituțiile societății civile și APL, este necesară o îmbunătățire a rubricii „Transparența decizională” pe paginile web ale APL și a informațiilor plasate.

3. În scopul eliminării concurenței neloiale dintre instituțiile societății civile și amplificării eforturilor pentru dezvoltarea comunităților locale, organizațiile finanțatoare ar putea elabora programe de granturi care să ceară prezentarea impactului social, și nu doar a rezultatelor imediate. Acestea vor asigura continuitatea proiectelor cu rezultate mai eficiente și o calitate mai bună a serviciilor prestate în interesul cetățenilor și al comunității, în general. Totodată, vor fi create oportunități de a analiza mai profund situația din interiorul localității, ceea ce va contribui la soluționarea problemelor economice și socioculturale și la îmbunătățirea nivelului de trai al cetățenilor din comunitățile locale.

4. În contextul exercitării celor cinci funcții specifice prezentate în lucrare, instituțiile societății civile de nivel național și local ar trebui:

a) *Să promoveze drepturile omului, coexistența pașnică a minorităților etnice și consolidarea relațiilor cu diaspora moldovenească, prin:* implicarea cu mai multă prudență și responsabilitate, atât din partea autorităților statale, cât și a ISC-urilor, în sesizarea și soluționarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului; promovarea unei imagini pozitive a minorităților etnice, prin mediatizarea corectă și transparentă a activităților desfășurate de către

grupurile minoritare; crearea unei pagini web cu privire la diasporă, care să fie gestionată de către Biroul Relații cu Diaspora și care să includă o bază de date funcțională și actualizată a organizațiilor din diasporă. Totodată, în cadrul acestei pagini web, ar putea fi creat un forum de discuții pentru cetățenii din diasporă, care să abordeze subiecte ce-i vizează și la care să se implice organele competente sau membrii comunității pentru a fi soluționate.

b) *Să susțină dezvoltarea economică prin:* oferirea unor facilități de dezvoltare a micului business în cadrul programelor de antreprenoriat social; desfășurarea activităților economice care să se adapteze la realitățile spațiului rural moldovenesc, prin valorificarea potențialului uman și prin aplicarea unor măsuri de politică economică la toate nivelurile, care să contribuie la dezvoltarea resurselor umane din mediul rural.

c) *Să promoveze egalitatea de gen prin:* desfășurarea acțiunilor regionale și locale de educare/sensibilizare în instituțiile de învățământ, sănătate și de drept, care să fie axate pe schimbarea stereotipurilor și atitudinilor sociale negative privind statutul femeii; promovarea abilitării femeilor la locul de muncă prin îmbunătățirea regulamentelor interne și a politicilor salariale, precum și prin acțiuni orientate spre concilierea vieții profesionale cu viața de familie.

d) *Să contribuie la dezvoltarea personală a tinerilor prin:* oferirea oportunităților de implicare mai mare a tinerilor din comunitățile locale în cadrul diverselor programe de instruire și proiecte, precum și informarea corectă și transparentă a tinerilor cu privire la evenimentele ce urmează să aibă loc, pentru a oferi o participare egală a tuturor celor interesați de aceste activități.

e) *Să asigure protecția socială a cetățenilor prin:* dezvoltarea sistemului de servicii comunitare prin diversificarea și îmbunătățirea calității serviciilor de asistență socială și implicarea mai activă în proces a instituțiilor societății civile; dezvoltarea și implementarea unor programe specifice, precum: protecția persoanelor solitare, protecția persoanelor cu dizabilități; crearea mai multor locuri de adăpost, aziluri, cantine sociale în comunitățile locale, precum și încurajarea mai multor voluntari de a se ocupa de îngrijirea la domiciliu a persoanelor nevoiaș.

BIBLIOGRAFIE

Acte normative naționale și internaționale:

1. Carta europeană a autonomiei locale. Nr. 1985 din 15.10.1985. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 01.02.1998, nr. 14.
2. Carta Națiunilor Unite. În Monitorul oficial, 26.06.1945.
3. Codul Civil al Republicii Moldova. Nr. 1107 din 06.06.2002. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 22.06.2002, nr. 82-86.
4. Codul electoral. Nr. 1381 din 21.11.1997. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova, 08.12.1997, nr. 81.
5. Constituția Republicii Moldova adoptată la 29 iulie 1994. În: Monitorul oficial al Republicii Moldova 12.08.1994, nr. 1.
6. Convenția europeană a drepturilor omului. 49 p. [on-line] http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf (vizitat 02.09.2017).
7. Declarația universală a drepturilor omului. [on-line] http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/rom.pdf (vizitat 31.08.2017).
8. Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al RSSM „Cu privire la modul provizoriu de înregistrare a asociațiilor obștești ale cetățenilor în RSS Moldovenească”, nr. 3459, 25 august 1989. În: Veștile Sovietului Suprem și ale Guvernului RSSM, 1989, nr. 8, art. 204.
9. Lege cu privire la antreprenoriat și întreprinderi. Nr. 845 din 03.01.1992. Publicat: 28.02.1994 în Monitorul Parlamentului nr. 2.
10. Lege cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați. Nr. 5 din 09.02.2006. Publicat: 24.03.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 47-50.
11. Lege cu privire la asociațiile obștești. Nr. 837 din 17.05.1996. Publicat: 02.10.2007 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 153-156BIS.
12. Lege cu privire la filantropie și sponsorizare. Nr. 1420 din 31.10.2002. Publicat: 31.12.2002 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 185.
13. Lege cu privire la fundații. Nr. 581-XIV din 30.07.99. Publicat: 28.10.1999 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 118-119.
14. Lege cu privire la partidele politice și alte organizații social-politice. Nr. 718-XII din 17.09.1991. Publicat: 13.02.2004 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 026.
15. Lege cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie. Nr. 45 din 01.03.2007. Publicat: 18.03.2008 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 55-56.
16. Lege cu privire la tineret. Nr. 215 din 29.07.2016. Publicat: 23.09.2016 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 315-328.
17. Lege pentru aprobarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012–2015 și a Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei. Nr. 205 din 28.09.2012. Publicat: 04.01.2013 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 1-5.
18. Lege pentru completarea Legii nr. 173-XIII din 6 iulie 1994 privind modul de publicare și intrare în vigoare a actelor oficiale. Nr. 55 din 10.03.2006. Publicat: 14.04.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 59-62.
19. Lege pentru modificarea și completarea Legii nr. 837-XIII din 17 mai 1996 cu privire la asociațiile obștești. Nr. 111 din 04.06.2010. Publicat: 30.07.2010 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 131-134.
20. Lege pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Nr. 158 din 18.07.2014. Publicat: 15.08.2014 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 238-246.
21. Lege privind accesul la informație. Nr. 982 din 11.05.2000. Publicat: 28.07.2000 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 88-90.
22. Lege privind achizițiile publice. Nr. 96 din 13.04.2007. Publicat: 27.07.2007 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 107-111.
23. Lege privind acreditarea prestatorilor de servicii sociale. Nr. 129 din 08.06.2012. Publicat: 31.08.2012 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 181-194.
24. Lege privind partidele politice. Nr. 294 din 21.12.2007. Publicat: 29.02.2008 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 42-44.

25. Lege privind transparența în procesul decizional. Nr. 239 din 13.11.2008. Publicat: 05.12.2008 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 215-217.
26. Legea asistenței sociale. Nr. 547 din 25.12.2003. Publicat: 12.03.2004 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 42-44.
27. Legea asistenței sociale. Nr. 292 din 20.12.2011. Publicat: 20.12.2011 în Monitorul oficial al României nr. 905.
28. Legea presei. Nr. 243-XIII din 26.10.1994. Publicat: 12.01.1995 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 2.
29. Legea privind organizarea și funcționarea Comisiei naționale pentru consultări și negocieri colective, a comisiilor pentru consultări și negocieri colective la nivel de ramură și la nivel territorial. Nr. 275 din 21.07.2006. Publicat: 08.09.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 142-145.
30. Legea sindicatelor. Nr. 1129 din 07.07.2000. Publicat: 19.10.2000 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 130-132.
31. Hotărârea Guvernului cu privire la aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare a sectorului de tineret 2020 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia. Nr. 1006 din 10.12.2014. Publicat: 31.12.2014 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 400-403.
32. Hotărârea Guvernului cu privire la crearea Consiliului Național pentru Participare. Nr. 11 din 19.01.2010. Publicat: 22.01.2010 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 8-10.
33. Hotărârea Guvernului cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional. Nr. 967 din 09.08.2016. Publicat: 19.08.2016 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 265-276.
34. Hotărârea Guvernului despre aprobarea Concepției pentru dezvoltarea sistemului de dialog social. Nr. 356 din 26.04.1999. Publicat: 20.05.1999 în Monitorul oficial Nr. 50-52.
35. Hotărârea Guvernului pentru aprobarea Regulamentului cu privire la mecanismul desemnării procentuale. Nr. 1286 din 30.11.2016. Publicat: 02.12.2016 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 1382.
36. Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Concepției privind cooperarea dintre Parlament și societatea civilă. Nr. 373 din 29.12.2005. Publicat: 13.01.2006 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 5-8.
37. Hotărârea Parlamentului pentru aprobarea Strategiei dezvoltării societății civile în anii 2009–2011. Nr. 267 din 11.12.2008. Publicat: 13.01.2009 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 1-2.
38. Ordinul Ministerului Tineretului și Sportului cu privire la aprobarea Regulamentului privind organizarea și funcționarea Comisiei de certificare și a modelului Certificatului de instituție gazdă a activității de voluntariat. Nr. 525 din 15.07.2014. Publicat: 15.08.2014 în Monitorul oficial al Republicii Moldova nr. 238-246.

Surse bibliografice în limba română:

39. 9 mai: Primăria Chișinău submină libertatea întrunirilor. Publicat pe 10.05.2007. [on-line] <http://www.civic.md/stiri-ong/154-9-mai-primaria-chisinau-submina-libertatea-intrunirilor.html> (vizitat 17.09.2017).
40. Accesul la informație și transparența în procesul decizional: atitudini, percepții, tendințe (Raport de monitorizare). Asociația obștească Centrul de Promovare a Libertății de Exprimare și a Accesului la Informație „Acces-info” 50 p. [on-line] http://aliana.md/uploads/docs/1285548337_studiu_MonitorizareaTD_Acces-Info.pdf (vizitat 03.09.2017).
41. Activități realizate. [on-line] <http://club50.md/node/3> (vizitat 18.06.2016).
42. Advocacy. [on-line] <http://www.credo.md/event> (vizitat 21.04.2014).
43. Almond G., Verba S. Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. București: CEU Press-Ed. Du Style, 1996. 391 p.
44. Anikin V. Procesul devenirii societății civile în Republica Moldova în perioada postsovietică (general și particular). Autoreferat al tezei de doctor habilitat în științe politice. Academia de Științe a Moldovei. Institutul de Filosofie, Sociologie și Drept. Chișinău, 2003. 40 p.
45. Anikin V., Solomon C. Republica Moldova: alegerile, puterea, societatea civilă. Academia de Științe a Moldovei. Institutul Integrare Europeană și Științe Politice. Chișinău: „Sirius” SRL, 2011. 112 p.

46. Antreprenoriat social. [on-line] <https://ecorazeni.wordpress.com/antreprenoriat-social/> (vizitat 20.06.2016).
47. Aristotel. Politica. (Năstase N. (Red.). Oradea: Antet, 1996. 286 p.
48. Asociația Femeilor din Găgăuzia la susținerea proiectului ACED a organizat un seminar privind leadership-ul feminin. [on-line] <http://aced.md/news/detail.php?id=61> (vizitat 21.06.2016).
49. Bantuș A. Rolul sectorului asociativ în dezvoltarea democrației. În: Probleme ale edificării statului de drept în Republica Moldova. Vol. II. Chișinău: F.E.P. „Tipografia Centrală”, 2006. p. 102-109.
50. Barometrul Opiniei Publice. Institutul de Politici Publice. Aprilie, 2017 [on-line] <http://ipp.md/old/libview.php?l=ro&idc=156&id=820> (vizitat 02.02.2018).
51. Boțan I. (Coord.) Planul de Acțiuni UE – Moldova: doi pași înainte, un pas înapoi. În: Guvernare și democrație. Revistă semestrială de analiză și sinteză. Nr. 1, Ediția I. Chișinău. 2008. 62 p.
52. Brighidin A., Didencu V. Catalogul organizațiilor neguvernamentale active în domeniul drepturilor omului din Republica Moldova. Chișinău: PNUD Moldova, 2005. 115 p.
53. Brighidin A., Godea M., Ostaf S. Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova. Chișinău: Bons Offices, 2007. 144 p.
54. Bucătaru I. Aspecte juridico-politice ale procesului de instituționalizare a partidelor politice din Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Universitatea de Stat din Moldova. (Moșneaga V., Saca V. (Coord.). Partea XXII. Chișinău: Centrul Ed. al USM, 2003. p. 4-21.
55. Budurina-Goreacii C. Afirmarea și dezvoltarea instituțiilor societății civile moldovenești (1991-2013). În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 1 (31). Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2014. p. 73-80.
56. Budurina-Goreacii C. Afirmarea organizațiilor societății civile ca forme de asociere umană. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. Nr. 4. Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2012. p. 132-136.
57. Budurina-Goreacii C. Societatea civilă și buna guvernare: cazul Republicii Moldova. În: Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe Sociale). Nr. 8 (78). Chișinău: CEP USM, 2014. p. 8-14.
58. Budurina-Goreacii C. Strategii și mecanisme naționale de dezvoltare a societății civile în consolidarea comunității locale. Cazul Republicii Moldova. În: MOLDOSCOPIE (probleme de analiză politică). Nr. 4 (LXIII). Chișinău: USM, USPEE, AMSP, 2013. p. 45-58.
59. Budurina-Goreacii C. Tipologia, numărul și funcțiile societății civile în Republica Moldova. În: Perspective de dezvoltare a științei în viziunea tinerilor cercetători [Materialele conferinței științifice internaționale anuale ale tinerilor cercetători]. Vol. II. Drept Național și Științe Politice. Ediția a VIII-a. 3 iunie 2014. Chișinău: Artpoligraf, 2014. p. 33-44.
60. Bulat V., Guțuțui V., Spinei I. Participarea societății civile la procesul decizional de nivel local. Chișinău: Bons Offices, 2005. 93 p.
61. Buletin de promovare a eficienței energetice. [on-line] <http://www.viitorul.org/lib.php?l=ro&idc=360&t=/PUBLICATII-PERIODICE/Buletin-de-promovare-a-eficientei-energetice&> (vizitat 24.06.2016).
62. Buletin european. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene. Nr. 14. Aprilie, 2006. 8 p.
63. Cace S. ș. a. Organizațiile neguvernamentale și economia socială. Manual de intervenție. București: Expert, 2011. 186 p.
64. Caraseni Gh. Ce presupune de fapt modificarea Legii cu privire la asociațiile obștești pentru ONG. Publicat pe 03.03.2008. [on-line] <http://www.civic.md/util/2493-ce-presupune-de-fapt-modificarea-legii-qcu-privire-la-asociatiile-obstestiq-pentru-ong-65238535.html> (vizitat 02.11.2017).
65. Caraseni Gh. Raportul de evaluare finală a implementării SDSC (2012-2015). Chișinău, 2016. 46 p.
66. Caraseni Gh. Studiul: Transparența și durabilitatea financiară a ONG-urilor din Moldova. Decembrie. Chișinău, 2011. 35 p.
67. Cazacu Olesca: migranții moldoveni doresc să dezvolte localitățile de baștină, dar au nevoie de sprijin. [on-line] <http://stirilocale.md/olesca-cazacu-migrantii-moldoveni-doresc-sa-dezvoltare-localitatile-de-bastina-dar-au-nevoie-de-sprijin.html> (vizitat 14.10.2017).
68. Ce am realizat? Proiecte și programe. [on-line] <http://www.gender-centru.md/ro/programm.html> (vizitat 21.06.2016).
69. Centrul Acces Info: Autoritățile și instituțiile publice din Republica Moldova mimează accesul la informații. Publicat pe 08.08.2008. [on-line] <http://www.civic.md/stiri-ong/2682-centrul-acces-info->

- autoritaeapile-ai-instituapiile-publice-din-r-moldova-mimeazae-accesul-la-informaapi.html (vizitat 15.09.2017).
70. Cenușa D. Consolidarea societății civile din Republica Moldova. Chișinău: Bons Offices, 2007. 58 p.
71. Cheianu-Andrei D. (Coord.) Studiu comparativ privind situația copiilor cu dizabilități în raioanele Ungheni, Șoldănești și mun. Comrat din Republica Moldova. Asociației pentru Caritate și Asistență Socială ACASA. Chișinău, 2009. 45 p.
72. Chiriac L., Țugui E. Organizațiile societății civile din Republica Moldova: evoluția, sustenabilitatea și participarea la dialogul politic. Mapping study. Chișinău, 2014. 62 p.
73. Chistruga I. Societatea civilă și statul în Republica Moldova: probleme de interacțiune. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea IV. Vol. IV. Chișinău: USM, 1994. p. 104-154.
74. Ciobanu Ș. Basarabia. Populația, istoria, cultura. Chișinău: Știința, 1992. 155 p.
75. Consiliul Național al ONG-ilor din Republica Moldova. Prezentare generală. [on-line] <http://www.consiliulong.md/prezentarea-generală/> (vizitat 28.12.2013).
76. Consolidarea financiară a societății civile prin introducerea mecanismului de direcționare a unei părți din impozit către organizațiile necomerciale de utilitate publică. Centrul de Resurse pentru Drepturile Omului (CReDO). Chișinău, 2011. 60 p. [on-line] http://www.fhi360.md/docs/2012/13.02.12/10.Consolidarea_financiara_a_societatii_civile_prin_introducerea_mecanismului_de_directionare_a_unei_parti_din_impozit_catre_ONG_de_utilitate_publica.pdf (vizitat 22.03.2015).
77. Costachi G., Diaconu M. ONG-urile – factor de democratizare a statului. În: «Гражданское общество Молдовы: проблемы и перспективы». [Международная научно-практическая конференция (2011; Комрат)]. Комрат: Institutul pentru Democrație, 2011. p. 58-67.
78. Cozonac C. Valorificarea dreptului cetățeanului la a înainta o petiție. Publicat pe 04.08.2014 [on-line] <https://www.europalibera.org/a/25480796.html> (vizitat 16.09.2017).
79. CPD a lansat un nou program de mentorat pentru femei „Inspir-o!” Publicat pe 13.12.2016 [on-line] <http://www.progen.md/index.php?pag=n2&tip=noutati&opa=view&id=390&l=> (vizitat 16.09.2017).
80. Cruc O. (Coord.) Ghidul bunelor practici ale autorităților publice locale. Chișinău, 2008. 262 p. [on-line] http://www.comunicate.md/upload/845_Ghid%20PBP.pdf (vizitat 26.10.2015).
81. Cu privire la totalurile Recensământului populației din 2004. Migrația populației. [on-line] <http://www.statistica.md/newsview.php?l=ro&id=2362&idc=168> (vizitat 19.09.2015).
82. Date despre transparența în procesul decizional în anul 2015. 2 p. [on-line] http://www.mmmpsf.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_transparenta_2015.pdf (vizitat 08.02.2017).
83. Deac V. Modele de dezvoltare comunitară adaptate comunităților rurale din România. Teză de doctorat. București, 2009. 220 p. [on-line] <http://www.ruralnet.ro/wp-content/uploads/2014/10/modele-de-dezvoltare-comunitara-adaptate-comunitatilor-rurale-din-romania.pdf> (vizitat 04.07.2017).
84. Declarația de la Alma-Ata. [on-line] <https://documents.tips/documents/conferinta-de-la-alma-ata.html> (vizitat 08.08.2017).
85. Demos: realizări și actualitate. [on-line] <https://asociatiademos.wordpress.com/2015/02/18/demos-realizari-si-actualitate/#more-1475> (vizitat 16.05.2015).
86. Despre „Mostenitorii”. [on-line] <https://aomostenitorii.wordpress.com/despre-mostenitorii/> (vizitat 20.06.2016).
87. Dicționarul explicativ al limbii române, ediția a II-a (revăzută și adăugită). Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”. Editura Univers Enciclopedic, 2009. 1230 p.
88. Dinu D. ș. a. Participarea societății civile la procesul decizional (Ghid). Centrul Român de Politici Europene, 2013. 44 p. <http://www.crpe.ro/wp-content/uploads/2013/05/ghid-de-consultare-ONG.pdf> (vizitat 31.08.2017).
89. Direcția Organizații Necomerciale. [on-line] <http://www.justice.gov.md/tabview.php?l=ro&idc=210>. (vizitat 23.05.2017).
90. Direcționează 2% din impozitul tău pe venit către API și contribuie la susținerea presei libere! [on-line] <http://api.md/news/view/ro-directioneaza-2-din-impozitul-tau-pe-venit-catre-api-si-contribuie-la-sustinerea-presei-libere-1453> (vizitat 09.07.2017).

91. Discurs al Președintelui Parlamentului Marian Lupu, rostit în cadrul conferinței Transparența în procesul decizional: practici și perspective, 27 iunie 2006. [on-line] <http://old.parlament.md/news/27.06.2006/> (vizitat 19.10.2015).
92. Economie. [on-line] <http://www.viitorul.org/lib.php?l=ro&idc=294&t=/STUDII-IDIS/Economie&> (vizitat 24.06.2016).
93. Educație pentru pace prin promovarea culturii buneii vecinătăți în clasele primare. [on-line] <http://prodidactica.md/portfolio/educatie-pentru-pace-prin-promovarea-culturii-bunei-vecinatati-in-clasele-primare/> (vizitat 04.04.2018).
94. Europeni, de exemplu. Experiența în voluntariat. 9 p. [on-line] http://www.cddj.ro/euforex/Euforex_RO.pdf (vizitat 04.07.2017).
95. Evaluarea activității Consiliului Național pentru Participare prin prisma Strategiei de activitate a CNP pentru 2010-2012. În: Anexa 2 la raportul de activitate a Consiliului Național pentru Participare. 3 p. [on-line] <http://cnp.md/en/activities/item/download/742> (vizitat 20.12.2013).
96. Evenimente realizate. [on-line] http://idom.md/index.php?option=com_k2&view=itemlist&layout=category&task=category&id=10&Itemid=395&lang=ro (vizitat 16.06.2016).
97. Experiența CPD în promovare egalității de gen. [on-line] <http://www.progen.md/index.php?pag=proiecte&opa=view&id=116&tip=&y=2011&start=&l=ro> (vizitat 20.06.2016).
98. Femei de succes. [on-line] <http://www.soarta.md/ro/despre-noi/grupul-tinta-de-interventie/itemlist/category/11.html> (vizitat 23.06.2016).
99. Femeia cu mâini de aur de la Cahul! Cum a inițiat propria afacere cu prăjituri „ca la mama acasă”. [on-line] <http://agrobiznes.md/femeia-cu-maini-de-aur-de-la-cahul-cum-a-initiat-propria-afacere-cu-prajituri-ca-la-mama-acasa.html> (vizitat 21.06.2016).
100. Femeile vârstnice vor fi mai protejate de violență. Publicat pe 16.09.2017. [on-line] <http://egalitadedegen.md/femeile-varstnice-vor-fi-mai-protejate-de-violenta/> (vizitat 17.09.2017).
101. Frunțașu Iu. O istorie etnopolitică a Basarabiei (1812–2002). Chișinău: Cartier, 2002. 624 p.
102. Frunțașu P., Varzari P. Societatea civilă și statul: modele de interacțiune. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVII. Chișinău: CAPTES, 2001. p. 81-95.
103. Galeria Centre sociale. [on-line] http://filocalia.md/?page_id=31 (vizitat 23.06.2016).
104. Gellner E. Condițiile libertății. Societatea civilă și rivalii săi. Iași: Polirom, 1998. 213 p.
105. Gorbunenko P., Izdebski N. etc. Pentru ce și cum se creează asociațiile obștești. Chișinău: BIOTICA, 2001. 119 p.
106. Gorincioi R., Scutaru M. (Coord.) Managementul ONG-urilor. Ghid pentru reprezentanții ONG-urilor din Republica Moldova. Chișinău: Editerra - Prim, 2007. 95 p.
107. Grădinița din satul Mitoc, raionul Orhei, a fost renovată cu ajutorul României. Publicat pe 20.12.2017 [on-line] <https://www.moldpres.md/news/2017/12/20/17009921> (vizitat 28.04.2018).
108. Guvernul a aprobat Regulamentele cu privire la Registrul de stat al actelor locale. [on-line] <http://www.eurotv.md/stire-guvernul-a-aprobat-regulamentele-cu-privire-la-registrul-de-stat-al-actelor-locale> (vizitat 01.09.2017).
109. Harta interactivă a centrelor sociale și medicale ale Bisericii Ortodoxe din România și Moldova. Cum găsiți asezămintele pentru nevoiași din orașul în care va aflați. Publicat pe 23.11.2016. [on-line] <https://ingeri.net/category/biserica-ortodoxa-romana/> (vizitat 17.09.2017).
110. Hatos A. Dezvoltare comunitară participativă. În: Enciclopedia dezvoltării sociale (Zamfir C., Stănescu S. (Coord.)). Iași: Polirom, 2007. p. 152-158.
111. Inițiative în derulare (IDIS „Viitorul”). [on-line] <http://www.viitorul.org/ro/content/ini%C8%9Biative-%C3%AEn-derulare-0> (vizitat 16.09.2017).
112. Istории de succes. [on-line] <http://motivatie.md/index.php?pag=news&id=1086&l=ro> (vizitat 23.06.2016).
113. Istории de succes. [on-line] <http://www.soarta.md/ro/proiecte/2013/itemlist/category/12.html> (vizitat 23.06.2016).
114. Istrate I. Comunități în mișcare: programe și intervenții sociale (Ghid pentru Centre de Resurse pentru ONG-uri). Botoșani, 2004. 161 p.
115. Izdebschi N., Siniaeva T. Pentru ce și cum se creează fundațiile. Chișinău: BIOTICA, 2003. 120 p.

116. Joi se va lansa programul „Cahul – Capitala Tineretului 2018”. Care este programul evenimentului. Publicat pe 21 februarie 2018. [on-line] <http://diez.md/2018/02/21/joi-se-va-lansa-programul-cahul-capitala-tineretului-2018-care-este-programul-evenimentului/> (vizitat 20.03.2018).
117. Juc V. Viața politică în Republica Moldova. În: Destin Românesc. Revistă de istorie și cultură. Nr. 4. Chișinău, 2001. p. 26-46.
118. Jura C. Rolul organizațiilor nonguvernamentale pe plan internațional. București: All Beck, 2003. 250 p.
119. Laboratorul de acțiune și participare comunitară își începe activitatea. [on-line] <http://www.progen.md/index.php?pag=n2&opa=view&id=66&tip=noutati&start=100&l=> (vizitat 16.09.2015).
120. Lansarea proiectului „Parteneriat durabil lărgit pentru reforma de descentralizare”. [on-line] <http://orhei.md/index.php?pag=news&id=736&rid=328&l=ro> (vizitat 01.05.2018).
121. Libertatea de întrunire în Europa. Publicat pe 10.12.2008. [on-line] <http://www.civic.md/grants/7-stiri/3227-libertatea-de-antrunire-arn-republica-moldova.html> (vizitat 17.09.2017).
122. Lista asociațiilor obștești înregistrate la nivel local. r. Orhei. [on-line] <http://justice.gov.md/public/files/file/Directia%20organizatii%20necomerciale%20/Lista%20asociatiilor%20obstesti%20inregistrate%20la%20nivel%20local/Orhei.doc> (vizitat 30.04.2018).
123. Lista asociațiilor înregistrate la nivel local r. Șoldănești. [on-line] <http://justice.gov.md/public/files/file/Directia%20organizatii%20necomerciale%20/Lista%20asociatiilor%20obstesti%20inregistrate%20la%20nivel%20local/Soldanesti.doc> (vizitat 26.10.2015).
124. Lista proiectelor. [on-line] http://www.adrcentru.md/proiecteadr_lista.php?l=ro (vizitat 18.06.2016).
125. Mai mulți candidați la funcția de primar se angajează să promoveze buna guvernare. [on-line] <http://www.progen.md/index.php?pag=n2&opa=view&id=73&tip=noutati&start=110&l=> (vizitat 16.09.2015).
126. Malcoci L. Percepțiile populației din Republica Moldova privind fenomenul discriminării (Studiu sociologic). Chișinău: Cartier, 2011. 96 p.
127. Marandici I. ș. a. 100 cele mai presante probleme ale Republicii Moldova în 2007. Chișinău: Bons Offices, 2007. 235 p.
128. Marin C. Descoperirea societății civile (cazul Republicii Moldova). În: Republica Moldova la începutul mileniului III: realități și perspective. [Materialele conferinței științifice profesoral-studențești consacrate aniversării 10 ani de la proclamarea independenței țării și 5 ani de la fondarea FRIȘPA, Chișinău, 1 iunie 2001]. Chișinău: USM, 2001. p. 100-105.
129. Marin C. Societatea civilă: între mit politic și pledoarie socială. Chișinău: Epigraf, 2002. 182 p.
130. Marin C. Societatea civilă – substanța modernității. În: Moldova, România, Ucraina: integrarea în structurile europene. [Materialele simpozionului științific internațional tradițional. Republica Moldova, Chișinău, 15-16 octombrie 1999]. Chișinău: Perspectiva, 2000. p. 324-331.
131. Marin C. Valorizarea societății civile – deziderat al integrării europene. În: Moldova între est și vest: identitatea națională și orientarea europeană. Chișinău: CAPTES, 2001. p. 109-115.
132. Marin C., Țirdea B. Dimensiunea capitalului social în Republica Moldova: între modern și arhaic. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 1 (XL). Chișinău: USM, 2008. p. 63-78.
133. Mesaj de salut adresat participanților la seminarul „Realizarea funcțională a relațiilor dintre Parlament și societatea civilă din Moldova”, 4 aprilie 2006. [on-line] <http://old.parlament.md/news/04.04.2006/> (vizitat 19.10.2015).
134. Mihailov V. ș. a. Partidele și organizațiile social-politice în Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea I. Chișinău: USM, 1996. p. 4-23.
135. Mihailov V. ș. a. Situația social-politică în Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea I. Chișinău: USM, 1996. p. 24-32.
136. Ministerul Muncii și Justiției Sociale. [on-line] <http://www.mmssf.ro/j33/index.php/ro/dialog-social/948-dialogul-social-tripartit> (vizitat 30.08.2017).
137. Misiunea socială Diaconia a Mitropoliei Basarabiei. [on-line] <http://www.diaconia.md/index.php?l=ro> (vizitat 17.09.2017).
138. Mîndru V. Dezvoltarea societății civile în Republica Moldova: probleme sociale. În: Dezvoltarea umană: realizări, tendințe, perspective. Chișinău: „Print-Caro”, 2010. p. 25-36.

139. Mîndru V. Formarea societății civile în Republica Moldova – aspecte cantitative și calitative. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice. Nr. 2 (153). Chișinău, 2010. p. 56-63.
140. Mîndru V., Niculiță A., Godea M. Studiu asupra dezvoltării organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova. Chișinău: ARC, 2002. 108 p.
141. Moldova răspunde nesigur la recomandările RUP. [on-line] http://www.cido.org.md/index.php?option=com_content&view=article&id=76%3Amoldova-rspunde-nesigur-la-recomandările-rup&catid=10%3Aacido-general&Itemid=5&lang=ro (vizitat 29.08.2016).
142. Moldovanu I. Dezvoltarea dialogului social la nivel de raion și municipiu. Publicat în: Vocea Poporului, 28.02.2017. [on-line] <http://vocea.md/dezvoltarea-dialogului-social-la-nivel-de-raion-si-municipiu/> (vizitat 30.08.2017).
143. Moșneaga V., Anikin V., Rusnac G. Contribuția educației civice la dezvoltarea culturii civice a studențimii în condițiile tranziției moldave. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 3 (XLII). Chișinău: CEP USM, 2008. p. 63-69.
144. Moșneaga V., Rusnac Gh. Republica Moldova: 10 ani pe calea democrației și independenței. În: Republica Moldova la începutul mileniului III: Realități și perspective: // Conferința științifică profesoral-studențească, 1 iun. 2001. Chișinău, 2001. p. 9-14.
145. Munteanu A. ș. a. Manualul funcționarului public (Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova). Chișinău, 2011. 259 p.
146. Mureșan M., Duțu P. Societatea civilă – actor nonstatal major. București: Ed. Universității Naționale de Apărare „Carol I”, 2006. 274 p.
147. Mustea M. Situația socio-ecologică în bazinul hidrografic Răut. Chișinău, 2017. 245 p.
148. Neagu A. Strategii de dezvoltare comunitară în ruralul clujean. 18 p. [on-line] <http://www.humanistica.ro/anuare/2008/Continut/art07Negru.PDF> (vizitat 04.07.2017).
149. Nimu A., Pirvulescu C., Tudor A. (coord.) Societate civilă, democrație și construcție instituțională. Iași: Polirom, 2016. 304 p.
150. ONG-urile locale din raioanele Soroca, Căușeni și Cahul se implică activ în procesul decizional. Publicat pe 20.04.2018. [on-line] <http://www.eef.md/index.php/index.php?pag=news&id=929&rid=1274&l=ro> (vizitat 22.04.2018).
151. Organizațiile neguvernamentale pentru o societate democratică. În: Cartea Albă a Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova (Chișinău 4-6 noiembrie 1997). Chișinău: ARC, 1998. 94 p.
152. Paladi Gh. ș. a. Profilul sociodemografic al Republicii Moldova la 20 de ani după adoptarea Programului de acțiune de la Cairo, Chișinău, 2014. 144 p.
153. Parteneriate pentru calitatea și relevanța învățământului profesional tehnic din Republica Moldova [on-line] <http://prodidactica.md/portfolio/parteneriate-pentru-calitatea-si-relevanta-invatamintului-rofesional-tehnic-in-domeniul-tic-din-republica-moldova/> (vizitat 04.04.2018).
154. Participarea tinerilor în Republica Moldova. Studiu sociologic realizat în perioada decembrie 2010 – ianuarie 2011 de către Fundația Est - Europeană Moldova. Chișinău, 2011. 83 p.
155. Peste 100.000 Euro pentru Afacerile Tinerilor din Republica Moldova [on-line] <http://jci.md/peste-100-000-euro-pentru-afacerile-tinerilor-din-republica-moldova/> (vizitat 21.06.2016).
156. Pilgrim-Demo. [on-line] <http://pilgrim-demo.org.md/ro/%d0%be-%d0%bd%d0%b0%d1%81/> (vizitat 22.06.2016).
157. Pîrvan V. Transparența procesului decizional în cadrul autorităților administrației publice locale. Dificultăți și soluții. Policy Brief. Nr. 3. Idis „Viitorul”. Chișinău, 2015. 26 p.
158. Platforma Societății Civile UE – Moldova încurajează Guvernul Republicii Moldova să promoveze capacitățile societății civile și să consolideze dialogul civic. Publicat pe 16.05.2016. [on-line] <http://sindicate.md/platforma-societatii-civile-ue-moldova-incurajeaza-guvernul-republicii-moldova-sa-promoveze-capacitatile-societatii-civile-si-sa-consolideze-dialogul-civic/> (vizitat 12.08.2017).
159. Prezentarea generală a CNP. Consiliul Național pentru Participare. [on-line] <http://cnp.md/ro/despre-cnp/prezentarea-generală> (vizitat 15.01.2015).
160. Prima ședință a Comisiei naționale pentru consultări și negocieri colective din anul curent a avut loc la 23 februarie. Publicat pe 24.02.2017. [on-line] <http://www.cncnc.md/news/46/prima-sedinta-a-comisiei-nationale-pentru-consultari-si-negocieri-colective-din-anul-curent-a-avut-loc-la-23-februarie> (vizitat 30.08.2017).

161. Primăria or. Șoldănești și Centrul Medicilor de Familie au implementat Proiectul de dezvoltare comunitară (2009-2010): „Sporirea accesului cetățenilor la asistență socială și consiliere profesională în or. Șoldănești”. [on-line] <http://primaria-soldanesti.md/ProiectulDeDezvoltare> (vizitat 24.10.2015).
162. Programe. [on-line] <http://tdvbalti.md/servicii/programe/> (vizitat 20.06.2016).
163. Programele existente și serviciile prestate de Institutul „Millenium”. [on-line] <http://www.millenium.md/programe.htm> (vizitat 29.09.2016).
164. Programul de atragere a remitențelor în economie. (Beneficiarii Programului „PARE 1+1”). Chișinău, 2013. 44 p.
165. Programul de atragere a remitențelor în economie „PARE 1+1”. (Beneficiarii Programului „PARE 1+1” în anul 2014). Chișinău, 2014. 45 p.
166. Programul de dezvoltare socioeconomică a raionului Cahul pentru perioada anilor 2017 – 2020. Cahul, 2017. 92 p.
167. Prohnițchi V., Oprunenco A., Gamanji A. (Coord.) Republica Moldova 2007: Raport de stare a țării. Centrul Analitic Independent „Expert Grup”. Chișinău: „Bons offices”, 2008. 274 p.
168. Proiect de decizie cu privire la aprobarea Studiului de fezabilitate privind crearea Sistemului de Management Integrat al Deșeurilor pentru Zona de Managemental Deșeurilor 3 în Regiunea de Dezvoltare Sud. [on-line] <http://cahul.md/wp-content/uploads/2016/12/proiect-decizie.docx> (vizitat 23.04.2018).
169. Proiecte [on-line] <http://roma.md/ro/proiecte> (vizitat 17.06.2016).
170. Proiecte în curs de implementare de către Primăria Orhei sau realizate în parteneriat. [on-line] <http://www.orhei.md/index.php?pag=news&id=739&l=ro> (vizitat 04.05.2018).
171. Proiectul care trebuie multiplicat în toată țara. [on-line] <http://www.hilfswerk-austria.md/rom/proiectul-care-trebuie-multiplicat-in-toata-tara> (vizitat 21.09.2015).
172. Proiectul „Transparență și responsabilitate prin intermediul activităților de monitorizare din partea societății civile și mass-media din Republica Moldova”. Raport: Evaluarea și analiza situației actuale privind participarea cetățeanului, organizațiilor societății civile și mass media regională din raioanele Orhei, Rezina, Șoldănești, Telenești, Taraclia și UTA Găgăuzia în monitorizarea activității APL și procesul decizional. Magenta Consulting. Octombrie, 2013. 46 p.
173. Propuneri de politici pentru un dialog social mai bun. Perspectiva Confederației Naționale a Patronatului din Republica Moldova. Document de poziție. Octombrie, 2015. 16 p.
174. Protecția mediului – acțiuni și rezultate (Publicație ecologică consacrată zilei mondiale a mediului- 5 iunie 2010). 50 p.
175. Raport anual de activitate 2005-2009. 34 p. [on-line] http://procomunitate.md/assets/files/publicatii/rapoarte/Raport_1_Ro.pdf (vizitat 23.06.2016).
176. Raport de activitate. [on-line] <https://aoperspectiva.wordpress.com/rapoarte/> (vizitat 20.06.2016).
177. Raport narativ de activitate 2015. Centrul de resurse pentru tineret Dacia. 28 p. [on-line] http://youthsoroca.md/upload/Foto-pentru-site-V/Foto-pentru-site-VI/Foto_Sesiuni-de-informare_Viitorul-ales-de-tineri/FOTO-SITE/FOTO-SITE-II/RAPORT_NARATIV_DE_ACTIVITATE_2015.pdf (vizitat 20.06.2016).
178. Raport narativ pe anii 2012-2014. 16 p. [on-line] http://www.pbn.org.md/images/reports/Raport_Narativ_asupra_Activitatilor_2012-2014.pdf (vizitat 21.06.2016).
179. Raport privind activitățile desfășurate în anul 2013. 6 p. [on-line] <http://afa.md/wp-content/uploads/2015/03/raport-narativ-2013.pdf> (vizitat 20.06.2016).
180. Raport privind realizarea Planului de activitate al Organizației pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii din Republica Moldova (2013, 2014). [on-line] http://odimm.md/files/rapoarte/Raport%20PA%20ODIMM%202014_fin.pdf și <http://odimm.md/files/rapoarte/RAPORT%20PA%20ODIMM%202013.pdf> (vizitat 17.06.2016).
181. Raportul anual 2011. 31 p. [on-line] <http://contact.md/doc/raport.pdf> (vizitat 22.06.2016).
182. Raportul Consiliului pentru prevenirea și eliminarea discriminării și asigurarea egalității pentru evaluarea periodică universală a Republicii Moldova, sesiunea a 26-a, Chișinău. 23 martie, 2016. 7 p.
183. Raportul de evaluare a Centrului de Resurse al Organizațiilor Non-guvernamentale pentru Drepturile Omului din Moldova (CReDO) (Grupul de evaluare: H. Smulder și I. Gutium. Chișinău, 2003. 28 p.

184. Raportul privind controlul de legalitate al actelor autorităților administrației publice locale în anul 2014. Chișinău, 2015. 19 p. [on-line] http://cancelaria.gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_2014.pdf (vizitat 03.09.2017).
185. Raportul privind implementarea Strategiei de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2012-2015 și executarea prevederilor Planului de acțiuni pentru implementarea Strategiei (1 martie 2014 - 28 februarie 2015). 6 p. [on-line] <http://infoeuropa.md/files/raportul-privind-implementarea-strategiei-de-dezvoltare-a-societatii-civile-pentru-perioada-2012-2015.pdf> (vizitat 20.09.2016).
186. Registrul actelor locale a fost lansat la Bălți. Publicat pe 01.08.2011. [on-line] <http://www.timpul.md/articol/registrul-actelor-locale-a-fost-lansat-la-balti-25791.html> (vizitat 01.09.2017).
187. Registrul de stat al organizațiilor necomerciale. Lista organizațiilor. [on-line] <http://rson.justice.md/organizations> (vizitat 17.02.2018).
188. Regulamentul de organizare și funcționare al ASUSM. [on-line] <http://asusm.usm.md/statut/> (vizitat 05.04.2018).
189. Ritzi R. Dezvoltarea comunitară. 58 p. [on-line] <https://www.scribd.com/document/74491355/dezvoltare-comunitara> (vizitat 12.08.2017).
190. Roșca N. ș. a. Studiu de analiză a cadrului legislativ privind organizațiile necomerciale din Republica Moldova. UNDP. Chișinău. 2007. 48 p.
191. Sali N., Lașcu M. Sectorul neguvernamental din Republica Moldova (Studiu național). Universitatea de Criminologie. Chișinău: Centrul Editorial al Universității de Criminologie, 2002. 152 p.
192. Sandu I., Colațchi A. Societatea civilă a Republicii Moldova în devenire. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. Chișinău: USM, 2002. p. 95-100.
193. Sandu D., Câmpăan C. Practica dezvoltării comunitare. Iași: Polirom, 2007. 232 p.
194. Sandu D. Dezvoltare comunitară. Cercetare, practică, ideologie. Iași: Polirom, 2005. 223 p.
195. Sandu D. Sociabilitatea în spațiul dezvoltării. Iași: Polirom, 2003. 288 p.
196. Sărbători Pascale frumoase pentru persoanele nevoiașe din r. Soroca! [on-line] <http://filocalia.md/?p=7663> (vizitat 23.06.2016).
197. „Sporirea transparenței și responsabilității autorităților prin activități comune ale mass-media și societății civile”. [on-line] <http://contact.md/new1/index.php/ro/proiecte/derulare/undef> (vizitat 19.09.2015).
198. Societatea civilă. [on-line] http://www.fndc.ro/comunitate/societatea_civila.html (vizitat 23.12.2017).
199. Socolov T. Mass media și fenomenul dezvoltării comunitare. Chișinău: IMM, 2005. 82 p.
200. Solomon C. Procesul de democratizare a vieții politice în Republica Moldova. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XVIII. Chișinău: USM, 2002. p. 137-154.
201. Stănică V. Dezvoltare comunitară. 154 p. [on-line] http://www.politicipublice.ro/uploads/dezvoltare_comunitara.pdf (vizitat 12.08.2017).
202. Stimpovschii D. Cum au devenit Vadul lui Vodă, Vatra și Șoldănești cele mai bogate localități din Republica Moldova. Publicat pe 27.12.2016. [on-line] <http://moldnova.eu/ro/cum-au-devenit-vadul-lui-voda-vatra-si-soldanesti-cele-mai-bogate-orase-din-republica-moldova-11519.html/> (vizitat 17.09.2017).
203. Strah D. Conceptul „societate civilă” în istoria gândirii politice. În: Anale științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”. Volumul II. Chișinău: USM, 2000. p. 241-244.
204. Strategia de creștere economică și reducere a sărăciei (2004-2006). Chișinău. Mai, 2004. 142 p. [on-line] <http://siteresources.worldbank.org/INTMOLDOVA/Resources/EGPRSPPro.pdf> (vizitat 04.08.2017).
205. Strategia de dezvoltare a societății civile din Republica Moldova 2012-2015 . Proiect, 24 mai 2012. Chișinău, 2012. 26 p.
206. Strategia de dezvoltare a societății civile din Republica Moldova și Planul de acțiuni (2017-2020). Chișinău, 2017. 19 p. [on-line] <http://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=Vrb0G5tdGS8%3D&tabid=89&language=ro-RO> (vizitat 18.02.2018).
207. Strategia de dezvoltare integrată a raionului Orhei (2016-2020). 329 p.

208. Strategia de dezvoltare socioeconomică a orașului Șoldănești pe perioada 2014-2020. Șoldănești. 2013. 28 p.
209. Strategia de dezvoltare socioeconomică a raionului Cahul pentru 2012-2017 (Componenta: aprovizionarea cu apă și servicii de canalizare). Cahul, 2012. 35 p.
210. Studiu de analiză privind necesitățile de informare și educație electorală a alegătorilor corespunzător grupului țintă. Comisia Electorală Centrală. Chișinău, 2014. 34 p.
211. Tămaș S. Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică. București: Ed. Academiei Române, 1993. 325 p.
212. Teosa V. Formarea societății civile în Moldova: educația civică și socială a tineretului din învățământul superior [Materialele conferinței științifice profesoral-studențești consacrate aniversării 10 ani de la proclamarea independenței țării și 5 ani de la fondarea FRISPA, Chișinău, 1 iunie 2001]. Chișinău: USM, 2001. p. 155-159.
213. Teosa V. Perspectivele autoorganizării sociale a societății civile în Republica Moldova. În: Republica Moldova în sec. XXI: viziunea tineretului (Teosa V. (Coord.). Materialele conferinței științifico-practice, 31 mai 2002. Chișinău: Institutul Muncii, 2002. p. 85-92.
214. Terzi-Barbăroșie D. Promovarea egalității genurilor și abilitarea femeilor. Aportul societății civile și al sectorului privat la atingerea ȳntelor naționale ale ODM 3 în Republica Moldova. Chișinău, 2012. 64 p. [on-line]
http://ipp.md/public/files/Publicatii/2012/IPP_report_3_pages_RO.pdfhttp://ipp.md/public/files/Publicatii/2012/IPP_report_3_pages_RO.pdf (vizitat 09.08.2016).
215. Trombiȳki I., Siniaeva T. Pentru ce și cum se înființează asociaȳiile obștești. Ediȳia a treia (revăzută și completată). Eco-TIRAS. Chișinău: „Elan Poligraf” SRL, 2008. 118 p.
216. ȳrdea B. Afirmarea societății civile în contextul teoriei modernizării (cazul Republicii Moldova). În: Studia universitatis. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova (Seria Știinȳe Sociale), nr.1 (11). Chișinău: CEP USM, 2008. p. 209-219.
217. ȳrdea B. Geneza societății civile în Republica Moldova: modelul discontinuu. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Nr. 4 (XXXIX). Chișinău: USM, 2007. p. 116-134.
218. ȳrdea B. Problema raporturilor între stat și societatea civilă ca factor al consolidării democratice (Cazul Moldovei). În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Partea XIX. Chișinău: USM, 2002. p. 100-112.
219. ȳguy E. Organizaȳiile neguvernamentale din Republica Moldova: evoluȳie, activități și perspectivele dezvoltării. Chișinău: Biblioteca IDIS „Viitorul”, 2013. 68 p.
220. ȳurcan A. Ghid pentru ONG-urile de utilitate publică din Republica Moldova. Noutăȳi legislative – consideraȳii generale și aplicabilitatea practică. Chișinău, 2012. 44 p.
221. ȳveatcov N. Principiul individualismului ca instrument de dezvoltare a democraȳiei participative. În: Revista de filosofie, sociologie și știinȳe politice. Nr. 2 (162). Chișinău 2013. p. 74-79.
222. Ursu A. Tot ce trebuie să șȳii despre funcȳionarea consiliilor elevilor la noi în țară – de la sala de festivități la Parlamentul European. Publicat la 19 aprilie 2017. [on-line] <http://diez.md/2017/04/19/tot-ce-trebuie-sa-stii-despre-functionarea-consiliilor-elevilor-la-noi-tara-de-la-sala-de-festivitati-la-parlamentul-european/> (vizitat 05.04.2018).
223. USAID. Indexul sustenabilităȳii organizaȳiilor societăȳii civile 2012- Republica Moldova. Iunie, 2013. 9 p.
224. USAID. Indexul sustenabilităȳii organizaȳiilor societăȳii civile 2013- Republica Moldova. Iunie, 2014. 10 p.
225. USAID. Indexul sustenabilităȳii organizaȳiilor societăȳii civile 2014 - Republica Moldova. Iunie, 2015. 12 p.
226. USAID. Indexul sustenabilităȳii organizaȳiilor societăȳii civile 2015- Republica Moldova. Iunie, 2016. 14 p.
227. USAID. Indexul sustenabilităȳii organizaȳiilor societăȳii civile 2016- Republica Moldova. August, 2017. 12 p.
228. Vreau să șȳtiu. [on-line] <http://aoinfoterra.blogspot.md/2011/03/vreau-sa-stiu.htm> (vizitat 29.09.2015).
229. Zacon D. Nivelul de implicare a tinerilor în procesul decizional și în cadrul organelor electiv (Studiu). Chișinău, 2017. 38 p.

Surse bibliografice în limba engleză:

230. Activity Report. 14 p. [on-line]
<http://www.memoria.md/files/publicatii/RCTV%20Memoria%20Activity%20Reports/RCTV%20Memoria%20Activity%20Report%202015.pdf> (vizitat 23.06.2016).
231. Alexanyan A. The Role of Civil Society Institutions in the Democratization Processes in the Wider Black Sea Region. 9 p. [on-line] http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_1301.pdf (vizitat 04.09.2017).
232. Anheier H.K. Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy. În: London: CIVICUS. London: Sterling, 2004. 226 p.
233. Aramson A. Mapping New Worlds: Selected Research on the Nonprofit Sector Around the Globe. Washington, DC: Aspen Institute, 2001. 84 p.
234. Arato A., Cohen J. Civil Society and Political Theory. Cambridge: MIT Press, 1992. 779 p.
235. Armstrong D. etc. Civil Society and International Governance (The Role of Non-state Actors in Global and Regional Regulatory Frameworks). New York: Routledge, 2011. 204 p.
236. Aref F., Gill S.S., Aref F. Tourism Development in Local Communities: As a Community Development Approach. În: Journal of American Science. Marsland Press, 2010. No. 6 (2). 7 p.
237. Atchoarena D., Gasperini L. (Coord.) Education for Rural Development: Towards New Policy Responses, 2003. 408 p.
238. Baker G. Civil Society and Democratic Theory: International Perspectives. London: New York: Routledge, 2002. 793 p.
239. Barton D., Hamilton M. Local Literacies: Reading and Writing in One Community. New York: Routledge, 2003. 298 p.
240. Begichev A.V., Grebennikov V.V., Domanov V.N. Human Rights Functions of Lawyers and Notaries as Civil Society Institutions in Russian Federation. În: International Journal of Environmental & Science Education. Vol. 12. No. 1, 2017. p. 79-86.
241. Belousov E.I., Gornev R.V., Mikheeva T.N. Problems of Interaction between Civil Society Institutions and Local Authorities. În: Mediterranean Journal of Social Sciences. MCSER Publishing, Rome-Italy. Vol 6. No. 3 S7. June, 2015. 4 p.
242. Ben- Ner A., Gui B. The Nonprofit Sector in the Mixed Economy. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1993. 276 p.
243. Bernhard M. Civil Society and Democratic Transition in East Central Europe. În: Political Science Quarterly. Vol. 108. No. 2. Summer, 1993. p. 307-326.
244. Bernhard M. Civil Society after the First Transition. În: Communist and Post-Communist Studies. Vol. 29. No. 3, 1996. p. 309-330.
245. Borstel D., Simon T., Ludger K. Right-wing Civil Society? Neo-Nazis occupied the Honorary Position. New Social Movements Research Journal. Vol 21. No. 4. Wiesbaden: Lucius & Lucius, 2008. 173 p.
246. Budurina-Goreacii C. Challenges and Perspectives of Civic Society and Government Cooperation in a Democratic Society. În: IVth International Scientific Conference "E-Governance". Sozopol, 2012. p. 178-183.
247. Busan Partnership for Effective Development Co-operation. Fourth High Level Forum on Aid Effectiveness. Busan. Republic of Korea. 29 November-1 December, 2011. 12 p. [on-line] <https://www.oecd.org/development/effectiveness/49650173.pdf> (vizitat 04.08.2017).
248. Carothers T. Civil Society. p. 18-29. [on-line] <http://carnegieendowment.org/pdf/CivilSociety.pdf> (vizitat 12.10.2015).
249. Clark A.M. Non-Governmental Organizations and their Influence on International Society. În: Journal of International Affairs, Vol. 48. No. 2. Winter, 1995. p. 507-525.
250. Clark J. Globalizing Civic Engagement: Civil Society and Transnational Action. London: Earthscan Publications, Ltd, 2003. 194 p.
251. Dahl R. Polyarchy: Participation and Opposition. New Haven: Yale University Press, 1973. 257 p.
252. Dahrendorf R. Citizenship and Beyond: The Social Dynamics of an Idea. În: Social Research. Vol. 41, No. 4. Winter, 1974. p. 673-701.
253. Diamond L. Civil Society and the Development of Democracy. În: Estudio/Working Paper 1997/101. June, 1997. 71 p.

254. Diamond L. Promoting Democracy in Post-Conflict and Failed States. Lessons and Challenges. În: Taiwan Journal of Democracy. Vol. 2. No. 2. December, 2003. p. 93-116.
255. Diamond L., Linz J., Lipset M. S. Politics in Developing Countries: Comparing Experiences with Democracy. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1995. 593 p.
256. Different Business Entities. [on-line]
http://www.zeepedia.com/read.php?different_business_entities_commercial_non-commercial_organizations_financial_accounting&b=23&c=31 (vizitat 06.08.2017).
257. Digol D., Budurina-Goreacii C. Civil Society: Contributing to Good Governace in Moldova. În: Governance and Dialogue: the Black Sea - Vienna: Institute for Go-Governance, 2013. p. 33-45.
258. Dunn E. Money, Morality and Modes of Civil Cociety among American Mormons. În: Civil Society: Challenging Western Models. (Hahn Ch., Dunn E. (Eds.). London: Routledge, 1996. 251 p.
259. Etzioni A. The New Golden Rule: Community and Morality in a Democratic Society. New York: Basic Books, 1996. 314 p.
260. Falk R. The World Worder between Interstate Law and the Law of Humanity: the Role of Civil Society Institutions. În: Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order. (Archibugi D., Held D. (Eds.). Cambridge: Polity Press, 1995. p. 163-179.
261. Glassius M., Lewis D. Exploring Civil Society Internationally. În: Exploring Civil Society: Political and Cultural Contexts. (Glassius M., Lewis D., Seckinelgin H. (Eds.). Routledge: Taylor and Francis Group, 2004. 224 p.
262. Göran A. Civil Society and Civil Organizations. În: Organization. Vol. 3. No. 1. February, 1996. p. 109-120.
263. Gottschalk S., Hillery G. Communities and Alternatives: An Exploration of the Limits of Planning. Cambridge, Massachusetts: Schenkman Publishing Company, 1975. 169 p.
264. Gramsci A. Selections from the Prison Notebooks. (Hodgkinson V. Ed.). În: The Civil Society Reader. Hanover and London: University Press of New England, 2003. p. 190-202.
265. Greider T., Krannich R., Berry H. Local Identity, Solidarity, and Trust in Changing Rural Communities. În: Sociological Focus. Vol. 24, Issue 4, 1991. p. 263-282.
266. Gusfield J. Community: A Critical Response. Haper & Row. June, 1978. 120 p.
267. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. United Nations. New York, 2003. 319 p.
268. Hall S., Foxon T.J., Bolton R. The new 'Civic' Energy Sector: Civil Society Institutions and Energy Infrastructure Transitions in Germany and the UK, 31 p. [on-line]
http://www.realisingtransitionpathways.org.uk/realisingtransitionpathways/publications/Working_papers_and_reports/RTP_Working_Paper_2015_01.pdf (vizitat 05.01.2018).
269. Haque S. The Changing Balance of Power between the Government and NGOs in Bangladesh. În: International Political Science Review. Vol 23. No. 4, 2002. p. 411-435.
270. Harper E.H, Dunham A. Community Organization in Action: Basic Literature and Critical Comments. New York: Association Press, 1959. 543 p.
271. Hegel G.W.F. Phenomenology of Spirit. (Miller A.V. (Transl.). Oxford: Oxford University Press, 1977. 593 p.
272. Hobbes T. Leviathan. (Richard T. (Ed.). Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1996. 602 p.
273. Holloway R. Assessing Civil Society - Handbook for the Use of the Civil Society Index. CIVICUS, Washington, DC, 2001. 72 p.
274. Huntington S. Political Order in Changing Societies. New Haven, CT: Yale University Press, 1973. 265 p.
275. Irvin R.A., Stansbury J. Citizen Participation in Decision Making: Is it Worth the Effort? În: Public Administration Review, No. 6, 2004. p. 55-65.
276. Islamoglu H. Civil Society, Concept and History of. (Smelser N.J., Baltes P.B. (Eds.). În: International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences. Vol. 3. Amsterdam: Elsevier, 2001. p. 1891-1897.
277. Kant I. Critique of Practical Reason. (Gregor M. (Ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 145 p.
278. Keane J. Global Civil Society? Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 20 p.

279. Khilnani S., Kaviraj S. *Civil Society: History and Possibilities*. Cambridge University Press, 2001. p. 11-32. [on-line] <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/00065176.pdf> (vizitat 11.05.2015).
280. Krishna A. How are Civil Society Organizations Important for Development? [on-line] http://info.worldbank.org/etools/docs/library/5683/Civil_Society_Krishna.htm (vizitat 28.02.2015).
281. Laville J.L. etc. Third System: a European Definition, în cadrul proiectului de cercetare „The Enterprises and Organizations of the Third System. A Strategic Challenge for Employment”, 1999. 38 p. [on-line] http://www.academia.edu/3443206/THIRD_SYSTEM_A_EUROPEAN_DEFINITION (vizitat 13.06.2017).
282. Linz J., Stepan A. *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1996. 164 p.
283. Locke J. *Two Treatises of Government*. (Filmer R. (Ed.). New York: Hafner Press, 1947. 311 p.
284. Marx K. *Selected Writings*. (McLellan D. (Ed.). Oxford: Oxford University Press, 2000. 704 p.
285. Mc Kenzie B.D. Reconsidering the Effects of Bonding Social Capital: A Closer Look at Black Civil Society Institutions in America. *Political Behaviour*. Vol. 30. No. 1. March, 2008. p. 25-45.
286. Mercer C. NGOs, Civil Society and Democratization: A Critical Review of the Literature. În: *Progress in Development Studies* 2 (1), 2002. p. 5–22.
287. Montesquieu Ch de Secondat. *The Spirit of Laws*. (Cohler A.M., Miller B. (Eds.). Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1989. 747 p.
288. Narayan D. etc. *Voices of the Poor: Can Anyone Hear Us?* Washington, D.C, USA. Published by Oxford University Press, Inc. March, 2000. 334 p.
289. NGOs and CSOs: A Note on Terminology. (Annex. 1). 22 p. [on-line] <http://www.cn.undp.org/content/dam/china/docs/Publications/UNDP-CH03%20Annexes.pdf>. (vizitat 04.08.2017).
290. Norris P. *Critical Citizens*. Global Support for Democratic Governance. Oxford: Oxford University Press, 1999. p. 14-19.
291. O'Connell B., Gardner J. *Civil Society: The Underpinnings of American Democracy (Civil Society: Historical and Contemporary Perspectives)*. Tufts University: Published by University Press of New England, 1999. 150 p.
292. Osborne D., Gaebler T. *Community-owned Government: Empowering Rather than Serving*. În: *Critical Studies in Organization and Bureaucracy*. (Fischer F., Sirianni C. (Eds.). Philadelphia: Temple University Press, 1994. 645 p.
293. Oz-Salzberger F. *Civil Society in the Scottish Enlightenment*. În: *Civil Society: History and Possibilities*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. p. 58-80.
294. Paffenholz T. *Civil Society and Peacebuilding: A Critical Assessment*. Pennsylvania: Lynne Rienner Publishers, 2010. 511 p.
295. Park R., Burgess E.W. *The City. Suggestions for Investigation of Human Behavior in the Urban Environment*. Chicago: University of Chicago Press, 1967. 250 p.
296. Ploch L. *Community Development in Action: A Case Study*. În: *Journal of Community Development and Society*, 1976. p. 5-16.
297. Putnam R. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000. 280 p.
298. Putnam R., Leonardi R., Nanetti R. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press, 1993. 280 p.
299. Rooy V. A. *Civil Society and the Aid Industry*. London: Earthscan, 1998. 242 p.
300. Rose-Ackerman S. From Elections to Democracy in Central Europe. *Public Participation and the Role of Civil Society*. *East European Politics & Societies*. Vol. 21. Issue 1. Winter, 2007. p. 31-47.
301. Rousseau J.J. *Social Contract*. (Gourevitch V. (Eds.). Cambridge, New York: Cambridge University Press, 1997. 347 p.
302. Salamon L.M. *Global Civil Society. Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies, 1999. p. 21-26.
303. Salamon L.M. *The State of Global Civil Society and Volunteering*. În: *Comparative Nonprofit Sector Working Paper*. Baltimore: Johns Hopkins University, 2013. 18 p.
304. Salamon L.M., Anheier H. *Defining the Nonprofit Sector: Across National Analysis*. Manchester: Manchester University Press, 1997. 520 p.

305. Schumacher E.F. *Small is Beautiful: Economics as if People mattered*. London: Blond and Briggs, 1973. 220 p.
306. Sharivkan Z. etc. Analysis of the Main Trends in the Development of Civil Society Institutions in the Republic of Kazakhstan. În: Look Academic Publishes. [Open Access]. EJME — MATHEMATICS EDUCATION. Vol. 11. No. 7, 2016. p. 2203-2212.
307. Shin G., Chang P., Lee J. South Korea's Democracy Movement (1970-1993): Stanford Korea Democracy Project Report. Shorenstein Asia Pacific Research Center, Stanford University. December, 2007. 121 p.
308. Siddiqi M. S. Who will bear the Torch Tomorrow? Charismatic Leadership and Second-line Leaders in Development NGOs, 35 p. [on-line] http://eprints.lse.ac.uk/29192/1/IWP9_NGOleadership-IWP.pdf (vizitat 03.06.2015).
309. Sluss D.M., van Dick R., Thompson B.S. Role Theory in Organizations: A Relational Perspective. În: APA Handbook of Industrial and Organizational Psychology. (Zedeck S. (Ed.)). Vol. 1. Building and Helping the Organization. Washington, DC: American Psychological Association, 2010. p. 505-534.
310. Suttles G. *The Social Construction of Communities*. Chicago: University of Chicago Press, 1972. 278 p.
311. Swint J.M. etc. Relationships between Economic Growth and Population Health in Low and Middle Income Countries. În: Osaka Economic Papers, 2008. p. 11-32.
312. Tamas A. System Theory in Community Development. Almonte, Ontario. January, 2010. 8 p. [on-line] <http://www.tamas.com/samples/source-docs/systheorycomdev.html> (vizitat 08.08.2017).
313. Tocqueville de A. *Democracy in America*. (Goldbammer A. (Transl.)). New York, 2004. 941p.
314. Tönnies F. *Community and Civil Society*. United Kingdom: Cambridge University Press, 2001. 316 p.
315. Types of NGOs. [on-line] <http://www.ngo.in/types-of-ngos.html> (vizitat 13.09.2017).
316. United Nations: Definitions and terms. [on-line] <https://www.apa.org/international/united-nations/acronyms.pdf> (vizitat 01.08.2017).
317. United Nations. Social Progress through Community Development. New York, United Nations Bureau of Social Affairs, 1955. 120 p. [on-line] <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.39015015207007;view=1up;seq=1> (vizitat 30.06.2017).
318. Vincent J.II. Community Development Practice An Introduction to Community Development. (Phillips R., Pittman R.H. (Eds.)). SUA: Routledge, 2009. p. 58-73.
319. Vițu L. Nations in Transit. Moldova. p. 361-378. [on-line] <http://www.lhr.md/rapoarte/general/freedom.house/freedom.house.2010.pdf> (vizitat 09.09.2015).
320. Weil M. (Ed.) *Community Practice: Conceptual Models*. New York and London: Routledge. Taylor and Francis Group, 1996. p. 31-35.
321. Weil M. *The Handbook of Community Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2005. 213 p.
322. Wordu E., Hanachor M.E. Community Development as a Road Map for Promotion of Sustainable Development. În: Journal of Education and Practice. Vol 3. No 14, 2012. 4 p.

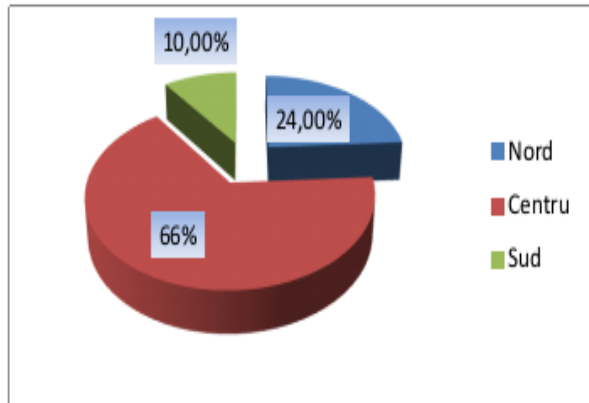
Surse bibliografice în limba rusă:

323. Абезгильдин Р. Р. Перспективы развития институтов гражданского общества Российской Федерации в условиях модернизации системы государственно гоуправления, 2017. 7 p. [on-line] <https://cyberleninka.ru/article/v/perspektivy-razvitiya-institutov-grazhdanskogo-obschestva-rossiyskoy-federatsii-v-usloviyah-modernizatsii-sistemy-gosudarstvennogo> (vizitat 01.09.2017).
324. Аникин В. Гражданское общество в Республике Молдова: состояние, проблемы, перспективы (Политологический аспект). Chișinău: Paragon, 2001. 240 стр.
325. Васильчук Ю. А. Гражданское общество эпохи НТР. În: ПОЛИС. № 4. 1991, стр. 4-20.
326. Витюк В. Становление идеи гражданского общества и ее историческая эволюция. Москва: Ин-т социолог. РАН, 1995. 91 стр.
327. Волков В. В. Общественность: забытая практика гражданского общества. În: ProetContra. Т. 2. № 4, 1997. стр. 77-91.
328. Гаджиев К. Концепция гражданского общества: идейные истоки и основные вехи формирования. În: Вопросы философии. № 7, 1991. стр. 19-35.

329. Деметрадзе М. Р. Перспективы развития институтов гражданского общества в современной России (правовая направленность политических процессов). 14 р. [on-line] https://www.civisbook.ru/files/File/Demetradze_Modern_Polit.pdf (vizitat 12.08.2017).
330. Деятельность. [on-line] <http://krorm.ru/deyatelnost.html> (vizitat 22.06.2016).
331. Зеленко Г., Аникин В. Государство и процессы институционализации гражданского общества в посткоммунистических странах. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice. Nr. 2 (156). Chișinău: „Sirius” SRL, 2011. p. 139-152.
332. Капустин Б. Гражданство и гражданское общество. Серия «Политическая теория». Москва: Изд. дом Гос. ун-та – Высш. шк. Экономики, 2011. 222 стр.
333. Колбановский В. В. Основные функции гражданского общества. În: Проблемы формирования гражданского общества. Москва, 1993. стр. 24-44.
334. Кочетков А. П. О формировании гражданского общества. În: Социально-политические науки. №1, 1992. стр. 4-23.
335. Левин И. Б. Гражданское общество на Западе и в России. În: ПОЛИС. № 5, 1996. стр. 107-119.
336. Малай И. Гражданское общество Республики Молдова в условиях глобализации. În: MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică). Revista științifică trimestrială. Nr. 3 (XXVII). Chișinău: USM, 2000. p. 59-69.
337. Мерсиянова И. В. Определение понятия «гражданское общество»: опыт систематизации. În: Гражданское общество как предмет теоретического анализа. № 4, 2011. стр. 1-6.
338. Резник Ю. М. Формирование институтов гражданского общества (социоинженерный подход). În: Социологические исследования. № 10, 1994. стр. 21-30.
339. Романенко Л. М. Гражданское общество. Социологический словарь-справочник. Москва, 1995. 115 стр.
340. Саква Р. Режимная система и гражданское общество в России. În: ПОЛИС, № 1, 1997. стр. 61-82.
341. Самсонов В. Н. Гражданское общество: история, теория, современность. [Материалы науч.-практ. Конф. 27 февр. 2001]. Белгород: Изд-во Белгород юрид. ин-та МВД РФ, 2002. 225 стр.
342. Сердобинцев К. С. Гражданское общество и государственный правопорядок: социально-философский анализ. [Место защиты: Рос.ун-т дружбы народов]. Москва, 2013. 355 стр.
343. Халий И. А. Институты гражданского общества в современной России. К методологии изучения. În: Polis. 17 р. [on-line] <https://www.civisbook.ru/files/File/Khaliyy.pdf> (vizitat 16.08.2017).
344. Холодковский К. Г. (Отв. ред.) Гражданское общество в России: западная парадигма и российская реальность. Москва: Наука, 1996. 284 стр.
345. Холодковский К. Г. (Отв. ред.) Гражданское общество в России: структуры и сознание. Москва: Наука, 1998. 256 стр.

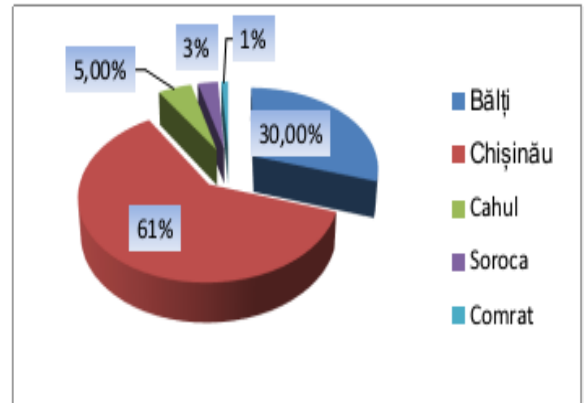
Anexa 1. Distribuția geografică a organizațiilor necomerciale

Tabela 1.1. Distribuția geografică, 1996

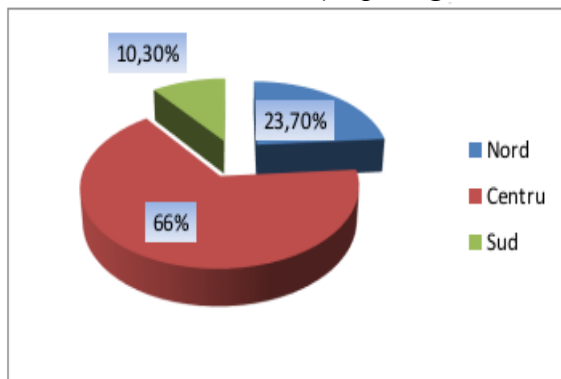
Sursa: Organizațiile neguvernamentale pentru o societate democratică. În: Cartea Albă a Primului Forum al ONG-urilor din Republica Moldova (Chișinău 4-6 noiembrie 1997). Chișinău: ARC, 1998. p. 83-92.

Tabela 1.2. Distribuția pe regiuni (județe), 2002

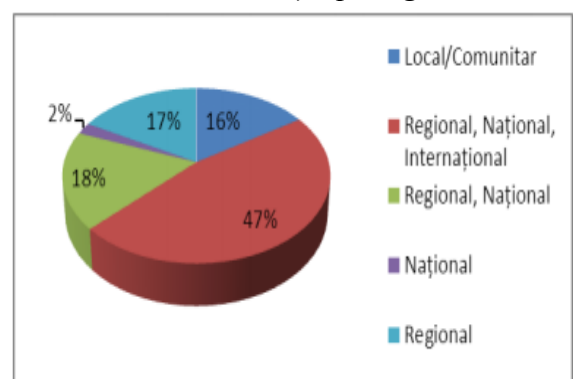
Sursa: Sali N., Lașcu M. Sectorul neguvernamental din Republica Moldova (Studiu național). Universitatea de Criminologie. Chișinău. Centrul Editorial al Universității de Criminologie, 2002. p. 34.

Tabela 1.3. Distribuția pe regiuni, 2007

Sursa: Brighidin A., Godea M., Ostaf S. Studiu privind dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din Republica Moldova. Chișinău: Bons Offices, 2007. p. 10.

Tabela 1.4. Distribuția pe regiuni, 2013

Sursa: Chiriac L., Țugui E. Organizațiile societății civile din Republica Moldova: evoluția, sustenabilitatea și participarea la dialogul politic. Mapping study. Chișinău, 2014. p. 43.

Anexa 2. Etapele privind participarea publicului în procesul decizional

	Tehnici
Etapa 1 Informarea publicului	- <i>materiale informaționale scrise</i> – rapoarte ale autorităților publice, broșuri, pliante etc.; - <i>panouri informaționale</i> – pe acestea pot fi plasate anunțuri, informații analitice, comentarii; - <i>scrisori</i> adresate locuitorilor, instituțiilor publice și private, ONG-urilor de către autoritățile publice; - <i>ziare și reviste</i>, buletine informaționale în care se publică diverse materiale despre viața comunitară; - <i>emisiuni, anunțuri la radioul și televiziunea locală</i> despre evenimentele comunitare; - <i>pagini web</i> din internet cu diverse materiale informaționale despre comunitate.
Etapa 2 Consultarea opiniei publice	- <i>întreprinderile și audierile publice</i> – evenimente formale, structurate pe anumite probleme, spre exemplu, dezbaterile proiectului bugetului local. Sunt convocate, de regulă, de consiliul local și desfășurate în incinta primăriei cu invitarea publicului larg; - <i>ședințele Primăriei</i> – întruniri mai puțin formale decât cele indicate mai sus, focalizate pe un subiect concret, care permit a realiza discuții și schimburi de opinii în profunzime; - <i>sondaje de opinie</i> – permit de a obține informații despre opiniile cetățenilor în diverse subiecte; - <i>focus grupuri</i> – întrunire a unui grup de cetățeni selectați în vederea determinării unei eventuale atitudini vizavi de propunerile și proiectele autorităților publice; - <i>comitete consultative</i> – grup de cetățeni ce oferă consultanță permanentă Consiliului local în diverse teme; - <i>consiliul / asociația comunității</i> – convocarea unui grup de cetățeni dintr-o anumită zonă geografică uniți printr-un interes comun pentru a soluționa diverse probleme.
Etapa 3 Implicarea în procesul decizional	- <i>delegații și comisii permanente</i> – create în cadrul autorității publice locale și formate din consilieri. Asigură controlul, managementul și supravegherea domeniului respectiv; - <i>biroul comunității</i> – similar consiliului cu deosebirea că este o structură permanentă pe lângă Primărie mai accesibilă publicului; - <i>avocatul poporului</i> – autoritate publică imparțială, apolitică, care cercetează plângerile cetățenilor privind activitatea funcționarilor și / sau autorităților publice; - <i>programul ușilor deschise</i> – aplicarea unui orar zilnic favorabil care încurajează cetățenii să viziteze autoritățile publice; - <i>birouri de servicii pentru cetățeni</i> – create pentru a primi și răspunde la cererile cetățenilor, a oferi consultanță, asistență și alte servicii.
Etapa 4 Influență și control	- <i>concilierea mediată de un conciliator</i>; - <i>arbitrajul</i>; - <i>panelul mediator</i> (implicarea unui intermediar care nu este direct interesat în problema mediată).

Sursa: Bulat V., Guțuțu V., Spinei I. Participarea societății civile la procesul decizional de nivel local. Chișinău: Bons Offices, 2005. p. 18-20.

Anexa 3. Avantaje ale participării cetățenilor la adoptarea deciziilor de politică publică

	Avantaje ale cetățenilor	Avantaje ale guvernării
Procesul de decizie	Educație – se învață de la ceilalți și se oferă informație reprezentanților administrației; Convingerea autorităților publice; Dezvoltarea deprinderilor.	Educație – se învață de la ceilalți și în același timp se face informarea acestora; Convingerea cetățenilor concomitent cu consolidarea încrederii; Crearea de alianțe strategice; Câștigarea de legitimitate pentru deciziile adoptate.
Rezultate	Realizarea obiectivelor; Câștigarea unui control asupra procesului de politică publică; Politici mai bune și implementarea eficace a deciziilor.	Atingerea obiectivelor; Evitarea costurilor de neacceptare a deciziilor; Politici mai bune și implementarea eficace a deciziilor.

Dezavantaje ale participării cetățenilor la adoptarea deciziilor de politică publică

	Dezavantaje ale cetățenilor	Dezavantaje ale guvernării
Procesul de decizie	Consum de timp; Dăzămăgire dacă opiniile sunt ignorate.	Consum de timp; Costuri ridicate; Crearea de ostilitate la adresa autorităților publice.
Rezultate	Opoziția părților interesate.	Pierderea controlului asupra deciziei politicii publice; Adoptarea unor politici ineficiente; Scăderea bugetului pentru alte proiecte.

Sursa: Irvin R.A., Stansbury J. Citizen Participation in Decision Making: Is it Worth the Effort?
În: Public Administration Review, No. 6, 2004. p. 58-60.

Anexa 4. Funcțiile specifice ale unor instituții ale societății civile în dezvoltarea socioeconomică și culturală la nivel local

Funcții specifice	Instituții ale societății civile	Activități
a) Promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească, prin: • implementarea proiectelor de informare, sensibilizare și monitorizare a respectării drepturilor omului; • îmbunătățirea imaginii minorităților etnice prin oferirea oportunităților de integrare socială • menținerea și dezvoltarea legăturii dintre diaspora și populația țării și instituțiile publice, precum și îmbunătățirea mecanismelor de protecție a drepturilor diasporei moldovenești.	CRedo, IDOM, AO Promo-LEX, Centrul Național al Romilor, Centrul de Tineret Pilgrim-Demo, Congresul Comunităților Ruse din Moldova, Asociația de Băstinași	• desfășurarea campaniilor educaționale, meselor rotunde, training-urilor și cercetărilor de teren cu privire la toleranță și non-discriminare; • informarea și asistența persoanelor cu dizabilități, grupurilor social vulnerabile, minorităților etnice; • publicarea studiilor cu privire la drepturile omului; • desfășurarea activităților culturale și schimb de opinii sau experiență de către reprezentanții diasporei moldovenești.
b) Dezvoltarea economică, prin: • crearea condițiilor de progres economic pentru comunitate; • acordarea suportului la dezvoltarea întreprinderilor existente în țară; • încurajarea spiritului de inițiativă a cetățenilor; • consolidarea capacităților profesionale de inovare economică.	IDIS „Viitorul”, Centrul CONTACT, Centrul Pro Comunitate, AO PBN, ODIMM, JCI Moldova, ADR, agenți economici	• realizarea programelor sociale în conformitate cu cele mai bune practici internaționale, adaptate la necesitățile comunității locale; • oferirea serviciilor de consultanță și instruirea managerilor și angajaților întreprinderilor; • oferirea experiențelor practice de învățare în management, leadership și antreprenariat pentru tineri; • elaborarea materialelor metodico-didactice pentru instruire și consultanță; • constituirea parteneriatelor între actorii comunității (instituții ale societății civile și APL, business, cetățeni și mass-media).
c) Asigurarea egalității de gen, prin: • încurajarea participării femeilor în viața economică și social-politică a țării • susținerea socială a doamnelor antreprenori	CPD, Clubul politic al femeilor 50/50, Gender-Center, Asociația Femeilor de Afaceri din mun. Bălți, Asociația Femeilor de Afaceri din Sectorul Rural în or. Râșcani, Asociația Femeilor de Afaceri din mun. Cahul „FEMIDA”, Asociația Femeilor din UTA Găgăuzia, Platforma pentru Egalitate de Gen	• elaborarea materialelor informative privind egalitatea între femei și bărbați • desfășurarea programelor de instruire, campanii mass-media și de advocacy privind educația electorală a femeilor și a violenței domestice

d) Dezvoltarea personală a tinerilor, prin: • integrarea socială a tinerilor din diferite categorii sociale; • implicarea tinerilor în viața socială, economică, culturală; • susținerea și promovarea tinerilor talentați; • sensibilizarea societății în problemele tineretului și favorizarea procesului de socializare.	Centrul de Resurse pentru Tineret DACIA, AO Tinerii pentru Dreptul la Viață, AO „Moștenitorii”, Institutul de Instruire în Dezvoltare „Millenium”, AO Eco-Răzeni, AO „Perspectiva”, AO Centrul Educațional „Pro Didactica”, școlile și liceele (publice sau private), cluburile de dezbateri, AO „Dezbateri pentru Dezvoltare”, Consiliile Școlare ale elevilor, Consiliul Național al Elevilor de pe lângă Ministerul Educației, instituțiile de învățământ superior, Autogovernarea studenților Universității de Stat din Moldova	• elaborarea și implementarea politicilor și strategiilor axate pe îmbunătățirea calității vieții tinerilor; • oferirea serviciilor de informare, consultanță și instruire în domeniul dezvoltării personale a tinerilor; • implicarea tinerilor în cadrul programelor de schimb de tineret, instruirii, conferințe, vizite de studiu etc.
e) Protecția socială a cetățenilor, prin: • sensibilizarea societății privind problemele sociale ale persoanelor dezavantajate; • susținerea morală și materială a persoanelor în etate și a celor cu nevoi speciale.	AO Soarta, AO Demos, AO „Motivație”, Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria”, AO „Filocalia”, Biserica Ortodoxă din Moldova, AO Misiunea Socială Diaconia	• elaborarea programelor și politicilor privind protecția socială; • angajarea în activități de informare, instruire și consultanță a persoanelor social vulnerabile și a celor cu nevoi speciale; • încadrarea în câmpul muncii a grupurilor locale dezavantajate; • înființarea azilurilor pentru bătrâni și persoane cu dizabilități; • crearea cantinelor de ajutor social, îngrijirea la domiciliu a persoanelor nevoiașe, azilurilor; • acordarea susținerii materiale și financiare persoanelor nevoiașe.

Sursa: Elaborat de autor. © Budurina-Goreacii Carolina, 2016.

Boxa 1. Promovarea drepturilor omului, a coexistenței pașnice a minorităților etnice și consolidării relațiilor cu diaspora moldovenească

Activitățile **Centrului de Resurse pentru Drepturile Omului (CreDO, mun. Chișinău)** sunt focalizate pe promovarea și respectarea drepturilor omului prin implicarea factorilor de decizie în soluționarea cazurilor de încălcare a drepturilor omului. În acest sens, organizația utilizează diverse mijloace: inițiative publice, lobby și advocacy, consultații cu reprezentanții sectorului neguvernamental și autoritățile statale pentru a sensibiliza opinia publică cu privire la problemele de importanță publică. CReDO joacă un rol important și în cadrul CNP, Consiliul ONG-urilor din Republica Moldova, Alianța Anticorupție prin faptul că prezintă reacții, opinii, face apeluri publice și elaborează rapoarte cu privire la încălcarea drepturilor omului, a legislației etc. [42]. Activitățile CreDo sunt apreciate și în plan regional: astfel încât ONG-urile din Taraclia au exprimat dorința ca CReDO să își consolideze prezența sa în

regiune, în primul rând prin informare despre servicii și programe. ONG-urile din Transnistria ar dori ca CReDO să extindă cunoștințele sale unice, ulterior ca aceste ONG-uri să își poată dezvolta capacitățile în mod independent [183, p. 18-19].

Institutul pentru Drepturile Omului din Moldova (IDOM, mun. Chișinău) lucrează cu persoanele cu dizabilități, deținuți sau cei infectați cu HIV/SIDA, informându-i despre drepturile lor și acordându-le asistență. Mai multe training-uri privind consolidarea capacităților în domeniul protecției, promovării și respectării drepturilor persoanelor care trăiesc cu HIV au fost desfășurate pe parcursul anului 2013 în mun. Chișinău, Cahul, Comrat, Bălți [96]. Cazuri grave de încălcare a drepturilor omului împotriva acestor grupuri sunt aduse la cunoștința autorităților APL și APC.

În cadrul Programului Drepturile Omului al **Asociației Promo-LEX (mun. Chișinău)** sunt desfășurate activități de promovare și implementare în Republica Moldova a standardelor internaționale în domeniul drepturilor omului. Astfel, asociația contribuie la promovarea accesului la justiție și remedii efective pentru locuitorii din regiunea transnistreană; combaterea torturii și tratamentelor inumane sau degradante; la promovarea și protejarea libertății și siguranței persoanei etc. Menționăm, de asemenea, și importanța rapoartelor editate anual de către organizație care reprezintă o analiză cu privire la respectarea drepturilor omului în Republica Moldova, inclusiv în regiunea transnistreană. Rapoartele „De la vorbe la fapte (combaterea discriminării și inegalității în Moldova)” și „Respectarea drepturilor omului în regiunea transnistreană a Republicii Moldova. Retrospectiva 2015” sunt câteva publicații recente de monitorizare a respectării drepturilor omului de pe ambele maluri ale Nistrului.

Centrul Național al Romilor (mun. Chișinău) contribuie la combaterea stereotipurilor privind imaginea romilor și oferă oportunități pentru integrarea lor deplină în societatea moldovenească. Acțiunile organizației sunt structurate în trei departamente: drepturile omului, sănătate și educație. În cadrul programelor realizate, centrul a reușit să faciliteze dialogul dintre persoanele de etnie romă și autoritățile publice din mai multe localități (mun. Hâncești, s. Vulcănești/r-nul Nisporeni, Slobodzia/mun. Tiraspol, s. Lucășeuca/mun. Orhei etc.). De asemenea, a fost sporit numărul de beneficii și alocații sociale plătite reprezentanților segmentelor vulnerabile ale romilor, în special copiilor de vârstă preșcolară, au fost reabilitate serviciile de bază (apă potabilă, energia electrică, comunicații, încălzire) pentru cei mai vulnerabili din comunitățile de romi [169].

Centrul de Tineret Pilgrim-Demo (mun. Comrat) se ocupă de promovarea coexistenței pașnice a minorităților etnice în UTA Găgăuzia prin creșterea participării tinerilor în viața politică, economică și socială; prevenirea tuturor formelor de discriminare; promovarea principiilor toleranței și a dialogului intercultural. Începând cu anul 2007, Pilgrim-Demo organizează dezbateri în formatul „Karl Popper” în instituțiile de învățământ preuniversitar din Găgăuzia. Astfel, organizația implică activ pe tineri în procesul de discutare și analizare a problemelor autonomiei [156].

Populația din Moldova vorbitoare de limba rusă gravitează în jurul **Congresului Comunităților Ruse din Moldova (mun. Chișinău)**. Acest ONG vizează protejarea minorității etnice ruse din Republica Moldova. Printre activitățile sale se numără organizarea protestelor publice împotriva înrăutățirii condițiilor din școlile medii rusești sau închiderea activității acestora (în special din UTA Găgăuzia, Bălți etc.). De asemenea, pentru a menține procesul literar rusesc și a stimula scriitorii ruși locali în munca de creație, a fost înființată propria editură «Инеcca», în cadrul căreia sunt publicate studii, critici literare, lucrări bibliografice și monografii. Lucrările sunt donate școlilor și bibliotecilor locale, dar și din țară, iar în cazul publicațiilor științifice, acestea sunt prezentate în sălile de conferințe ale Academiei de Științe. Cu ajutorul unei echipe de creație formate din profesori, istorici și oameni de artă, organizația a elaborat un program la disciplina „Istoria, cultura și tradițiile poporului rus” pentru elevii din clasele 5-9 [330].

Asociația de Băștinași reprezintă un model conceptualizat în cadrul proiectului „Migrație și dezvoltare locală” (lansat în anul 2016), care are scopul de a susține localitățile de origine și a contribui la dezvoltarea acestora. În cadrul proiectului este inclus conceptul de *Crowdfunding*, prin care are loc facilitarea colectării de fonduri pentru proiecte locale. Acestea vizează dezvoltarea infrastructurii, îmbunătățirea condițiilor de trai, crearea serviciilor pentru copii și persoane în etate, inițiative de dezvoltare economică. Până la acest moment, în cadrul Asociației de Băștinași sunt 25 de organizații care sunt active în toate zonele geografice ale țării (5 orașe și 20 de sate). Astfel, autoritățile APL din aceste localități au pus bazele unui parteneriat de lungă durată cu migranții [67].

Boxa 2. Dezvoltarea economică

Institutul pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale (IDIS „Viitorul”, mun. Chișinău) activează în diverse domenii, precum: analiza economică, politici de cercetare, planificare strategică și management, activitățile sale fiind axate pe departamentele: Buna guvernare în sectorul public, Economie de piață funcțională și departamentul Societate competitivă. Astfel, experții IDIS „Viitorul” oferă asistență instituțiilor guvernamentale (Ministerul Economiei și Infrastructurii, Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului, Agenția Relații Funciare și Cadastru) în domenii, precum: analiză macroeconomică și a proiecțiilor, diversificarea și creșterea eficienței energetice, promovarea exporturilor, îmbunătățirea politicilor fiscale. De asemenea, sunt publicate diferite studii în domeniul economic [92], precum și publicații periodice: „Monitorul Economic”, „Agenda Națională de Business”, „Buletin de promovare a eficienței energetice” [61] etc. În acest sens, organizația contribuie activ la fortificarea sectorului economic, dezvoltarea spiritului de responsabilitate printre politicieni, funcționari publici și cetățenii țării, precum și la consolidarea societății civile. La etapa actuală, în cadrul departamentului „Economie de piață funcțională”, organizația implementează mai multe proiecte în domeniul dezvoltării economice. Unul dintre ele ar fi „Dezvoltarea locală ca instrument de dezvoltare rurală. Moldova – Estonia” (2016-2018), prin care Republica Moldova își va dezvolta satele și orașele după exemplul Estoniei [111].

Activitățile **Centrului Național de Asistență și Informare a ONG-urilor din Moldova CONTACT (mun. Chișinău)** din cadrul programului „Dezvoltare comunitară” sunt orientate spre susținerea inițiativelor locale de dezvoltare a businessului mic și mijlociu, a antreprenoriatului social și a dezvoltării regionale. În acest context, cu susținerea financiară a Centrului au fost puse în practică următoarele idei de afaceri: miniateliere de tâmplărie (s. Pelinia/r-nul Drochia; s. Tătărauca Veche/r-nul Soroca etc., miniateliere de cusătorie și croșetare (s. Visoca/r-nul Soroca; s. Mihăileni/r-nul Râșcani), servicii în construcții și reparația autoturismelor (s. Crihana Veche/r-nul Cahul; s. Ursoaia/r-nul Căușeni; s. Pelinei/r-nul Cahul) [181, p. 13]. În același timp, sute de potențiali antreprenori sociali beneficiază de instruiți pentru a demara afaceri și întreprinderi sociale în comunitatea lor.

Acțiunile **Centrului Pro Comunitate (mun. Chișinău)** sunt focalizate pe creșterea calității vieții în localitățile din Republica Moldova. Astfel, au fost reabilitate instituțiile de învățământ preșcolar din localitățile rurale; a fost îmbunătățită calitatea vieții familiilor vulnerabile (în jur de 300 de beneficiari direcți și 3000 indirecti) prin oferirea ajutorului material, consiliere informațională și juridică, asistență în căutarea unui loc de muncă; a fost facilitat procesul de elaborare a planurilor strategice de dezvoltare socioeconomică în peste 50 localități rurale din Republica Moldova și diseminate practici pozitive de acțiune comunitară prin intermediul mijloacelor mass – media locale și naționale în 16 localități din Cahul, Ungheni, Nisporeni și Anenii Noi [175, p. 10].

AO Pro Business Nord (PBN mun. Bălți) este axată pe dezvoltarea profesională a cetățenilor din nordul țării prin oferirea cursurilor de instruire profesională privind utilizarea calculatorului, cursuri de limbi străine, dezvoltarea afacerii proprii, contabilitate, secretariat etc., precum și prestarea serviciilor de asistență, informare și consultare în angajarea în câmpul muncii. Astfel, prin intermediul granturilor oferite de PBN, în cadrul programelor desfășurate, participanții au reușit să-și deschidă afaceri proprii, ateliere și o parte din ei și-au găsit un loc de muncă [178].

Organizația pentru Dezvoltarea Sectorului Întreprinderilor Mici și Mijlocii (ODIMM, mun. Chișinău) este focusată pe dezvoltarea economică locală, crearea locurilor de muncă, favorizarea și aplicarea inovațiilor, precum și stimularea concurenței între întreprinderile mici și mijlocii nou create sau deja existente în țară. Menționăm că, în cadrul Programului „PARE 1+1”, lucrătorii migranți sau beneficiarii de remitențe au posibilitatea de a beneficia de consultanță, instruire și suport antreprenorial privind lansarea sau dezvoltarea afacerilor. De asemenea, prin intermediul componentei Finanțarea afacerilor/Regula 1+1 ODIMM, oferă granturi lucrătorilor migranți, aceștia investind preponderent în agricultură (peste 40%), producție (peste 35%) și servicii (circa 25%). Astfel, în perioada anilor 2010-2014, organizația a încheiat contracte de finanțare nerambursabilă cu circa 600 de întreprinderi create și dezvoltate din sursele financiare ale lucrătorilor migranți [180]. Întreprinderile care au obținut finanțare nerambursabilă din „PARE 1+1” au fost printre primele care au dezvoltat afaceri în domeniul biomasei. În cultura vegetală au fost introduse produse inovative, precum creșterea migdalului, salciei energetice, armurariului etc. Au fost create primele ferme de creștere a melcilor, struților, viperelor, chinchilelor etc. [180, p. 29]. În scopul promovării și implicării tinerilor în activitatea

antreprenorială, ODIMM a lansat Programul PNAET, iar pentru gestionarea eficientă a afacerilor organizația implementează Programul de instruire continuă GEA. Menționăm, de asemenea, importanța lansării incubatoarelor de afaceri în mun. Soroca, or. Leova, or. Ștefan Vodă, s. Coșnița/r-nul Dubăsari, or. Rezina, or. Sângerei, precum și în mun. Ceadâr-Lunga, or. Nisporeni și or. Cimișlia. Beneficiarii programelor de incubatoare sunt atât companiile de producere, cât și cele de prestări servicii. În anul 2014 au fost incubate 113 companii care aveau cumulativ 522 locuri de muncă [180, p. 45].

Junior Chamber International în Moldova (JCI, mun. Chișinău) acționează pentru promovarea dezvoltării economice a țării, implicarea tinerilor în cadrul programelor de formare a aptitudinilor de lider prin oferirea experienței practice de învățare în management, leadership și antreprenariat. Astfel, JCI în colaborare cu Asociația Națională a Tinerilor Manageri din Moldova (ANTiM) desfășoară anual Concursul Național de Business Planuri pentru Tineri prin oferirea de granturi tinerilor care doresc să-și deschidă propria afacere, astfel contribuind la dezvoltarea economică a țării noastre [155]. De asemenea, prin crearea organizațiilor locale (mun. Ungheni, or. Rezina, mun. Orhei) JCI Moldova își propune să îmbunătățească mediul de afaceri din țară și să ofere oportunități de dezvoltare a tinerilor antreprenori. Iar în cadrul evenimentelor cu antreprenorii de succes din țară și de peste hotare, se așteaptă identificarea partenerilor la nivel local și internațional, oferirea experiențelor practice de învățare în management, leadership și antreprenariat.

În conformitate cu politicile naționale și regionale de dezvoltare, **Agencia de Dezvoltare Rurală (ADR Orhei)** elaborează și aplică strategii, identifică și implementează programe pentru creșterea economică a țării. Astfel, a fost îmbunătățită eficiența energetică la spitalele regionale din Nisporeni și Orhei. S-au efectuat lucrări de reabilitare a drumurilor locale cu acces spre centrul raional Anenii Noi și drumul republican Chișinău – Odesa, drumul Pășcani – Secăreni – Bolțun, traseul mun. Strășeni – s. Scoreni/mun. Strășeni – s. Malcoci/r-nul Ialoveni, precum și Bănești – Telenești – Țibiricam. Au fost construite poligoane moderne de depozitare a deșeurilor solide din s. Cojușna/ mun. Strășeni, dar și din localitățile mun. Orhei, r-nelor Telenești, Sîngerei și Șoldănești. A fost dezvoltată atractivitatea turistică în mediul rural din lunca râului Nistru, precum și în zona Parcului Național Orheiul Vechi, renovat palatul de cultură din mun. Ungheni. S-a deschis traseul turistic (Vama Veche Lăpușna) prin restaurarea obiectelor de patrimoniu istoric, Conacul „Manuc-Bey” din mun. Hâncești, Locația geto-dacică din s. Stolniceni. ADR a contribuit și la îmbunătățirea calității vieții populației rurale prin construcția sistemelor de apă potabilă și de canalizare în satele din lunca râului Lapușnița/ mun. Hâncești, com. Vărzărești/or. Nisporeni (apeduct Prut – Nisporeni), precum și în regiunea Chirileni – Bușila – Grăseni [124].

Agenții economici din mai multe localități ale țării contribuie, de asemenea, la susținerea dezvoltării economice locale. Astfel, prin intermediul afacerilor pe care le conduc, aceștia nu doar au reușit să creeze locuri de muncă, dar și să susțină unele inițiativele locale ale cetățenilor (construcția și repararea locurilor de joacă pentru copii în curțile blocurilor din or. Ștefan Vodă sau spații de joacă pentru copii în grădinițe, or. Șoldănești). În or. Șoldănești, de asemenea, au fost renovate două parcuri publice, iar în or. Vadul lui Vodă au fost modernizate mai multe stațiuni de agrement. Cei peste 350 de agenți economici care activează în localitate au ca scop nu doar să ofere cetățenilor locuri unde se pot recrea, ci și să ofere locuri de muncă și să aducă bani în bugetul localității [202].

Boxa 3. Asigurarea egalității de gen

Abilitarea femeilor este una dintre prioritățile fundamentale pentru **Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare (CPD, mun. Chișinău)**, acesta încurajând grupuri de femei din mediul rural, femei tinere, femei șomere să devină mai active în promovarea drepturilor lor [97]. Beneficiarii programelor desfășurate de către CPD participă la activități de dezvoltare a liderismului pentru femeile din localitățile rurale, stimulare a participării civice în cadrul procesului decizional local, precum și la promovarea principiilor șanselor egale în alegerile parlamentare sau locale. Pentru aceasta, Centrul monitorizează reprezentarea femeilor pe listele de candidați și în funcții de conducere la alegeri, organizează traininguri de leadership pentru femeile din zonele rurale și elaborează materiale informative înainte de perioada electorală. De asemenea, Centrul lansează periodic Programe Naționale de Mentorat pentru Femei, iar unul dintre acestea a fost derulat în perioada anului 2016 și a cuprins opt localități ale țării: s. Milești/r-nul Nisporeni; s. Morozeni/r-nul Orhei; s. Rublenița/r-nul Soroca; s. Pelinia/r-nul Drochia; s. Cociulia/r-nul Cantemir; s. Voinescu/r-nul Hâncești; s. Suruceni/r-nul Ialoveni și or. Ialoveni [79].

Prin intermediul proiectelor „Femeile pot reuși” implementate pe parcursul anilor 2001-2010,

Clubul politic al femeilor 50/50 (mun. Chișinău) a desfășurat circa 60 seminare locale, instruind astfel peste 1 500 de femei, reprezentante ale partidelor politice, sindicatelor, ONG-urilor și mass-media independente din întreaga țară. De asemenea, au fost organizate acțiuni locale (mese rotunde, dezbateri publice, campanii și conferințe naționale în vederea promovării și mediatizării principiilor egalității genurilor, dar și participării femeilor în viața publică și politică [41].

Gender-Center (mun. Chișinău) promovează egalitatea de gen ca unul dintre principiile de bază pentru consolidarea democrației în societatea moldovenească. Astfel, prin intermediul programelor realizate cu privire la progresul social și economic al femeilor, prevenirea violenței domestice și a traficului de ființe umane, organizația și-a adus mari contribuții la elaborarea și promovarea Legii cu privire la asigurarea egalității de șanse între femei și bărbați (adoptată în februarie 2006), precum și la elaborarea și promovarea Legii cu privire la prevenirea și combaterea violenței în familie (adoptată în martie 2007). Totodată, organizația a depus eforturi la elaborarea și prezentarea Raportului CEDAW Alternativ (New York, 2006), raportului alternativ al implementării Platformei de la Beijing în Moldova (KARAT Coalition, 1999) și a raportului alternativ în statistica gender (ECOSOC, Statistic Division, 2000). Echipa Centrului a elaborat și introdus în curricula sistemului de învățământ superior cursul „Gender și educație” (masterat, USM) [68].

Asociația Femeilor de Afaceri (mun. Bălți) promovează și susține femeile care doresc să înceapă o afacere sau care au deja o carieră de succes. Astfel, organizația desfășoară evenimente importante, precum Forumuri Regionale ale Tinerilor Antreprenori, expoziții, târguri ale locurilor de muncă, prezentări, mese rotunde etc. Ca rezultat, beneficiarii activităților își îmbunătățesc abilitățile practice și deprinderile profesionale în domeniul în care activează, primesc consultații juridice și de afaceri, beneficiază de instruire avansată în domeniul antreprenoriatului și instruire sectorială și primesc granturi pentru dezvoltarea afacerii [179].

Asociația Femeilor de Afaceri din Sectorul Rural (r-nul Râșcani) se axează pe dezvoltarea comunităților rurale și susținerea socială a doamnelor antreprenori prin stimularea creării noilor întreprinderi, precum și sporirea eficienței activităților întreprinderilor deja existente. Astfel, au fost realizate programe sociale (finanțarea unei săli de internet, asigurarea condițiilor sanitaro-igienice în cantina școlii), precum și programe investiționale (construcția apeductului în s. Văratice și crearea cooperativei producătorilor de lapte).

O istorie de succes în promovarea femeilor în afaceri este prezentat și de o doamnă din Cahul, care, prin intermediul seminarelor de instruire privind inițierea unei afaceri organizate de către **Asociația Femeilor de Afaceri din Cahul „FEMIDA”**, și-a deschis propria afacere cu prăjituri „Ca la mama acasă” [99].

Asociația Femeilor din Găgăuzia (mun. Comrat) a creat o rețea regională a femeilor implicate în sectorul agricol din autonomie și desfășoară activități nonformale la nivelul regiunii. Calitatea de membru al rețelei le permite să stabilească contacte noi, să dezvolte și să consolideze relațiile în cadrul și în afara rețelei, să facă schimb de idei, să obțină noi aptitudini profesionale, să ofere și să primească susținere și consultanță [48].

Creată în luna iunie 2015, **Platforma pentru Egalitate de Gen (mun. Chișinău)** reprezintă o uniune benevolă de persoane fizice și juridice, care are ca scop să faciliteze promovarea egalității de gen în Republica Moldova, atât la nivel național, cât și la nivel local. Astfel, pe parcursul anilor 2017-2020, în 8 localități din țară se va desfășura proiectul „Realizarea drepturilor fundamentale ale femeilor în vârstă din Moldova” [100].

Boxa 4. Dezvoltarea personală a tinerilor

Centrul de Resurse pentru Tineret DACIA (mun. Soroca) implică tinerii în dezvoltarea socială, economică și culturală a comunităților și a țării în ansamblu. Astfel, în cadrul programelor desfășurate pe parcursul anului 2015, precum: „Consolidarea sectorului de servicii prietenoase tinerilor din Republica Moldova”, „Viitorul ales de tineri”, „Diferențele nu sunt obstacole” și „Dialog intercultural”, tinerii au fost implicați în dezbateri publice, sesiuni de informare, ateliere de instruire, acțiuni de salubritate în mun. Soroca, activități distractive (Miss și Mister Soroca, „COMEDY SOROCA 2015”, carnavalul de iarnă), flash-mob-uri etc. Ca rezultat, prin munca de voluntariat a tinerilor, s-a reușit să se producă schimbări pozitive prin prisma valorificării potențialului lor în comunitatea locală [177].

AO Tinerii pentru Dreptul la Viață (TDV, mun. Bălți) se ocupă de promovarea și

ocrotirea drepturilor tinerilor, inclusiv a celor aflați în situații de risc. În acest sens, anual au loc acțiuni informativ-educative în instituțiile preuniversitare de învățământ privind prevenirea HIV/SIDA, hepatitelor virale B și C, tratamentul tuberculozei, consultații specializate (medicală, socială, psihologică, juridică), expoziții foto, elaborare și distribuire a materialelor informative etc. În municipiu este deschisă Linia informativ - consultativă în problemele HIV/SIDA și ale narcomaniei, la care cetățenii pot beneficia de serviciul de consiliere psihologică și suport informațional [162].

AO „Moștenitorii” (mun. Bălți) contribuie la integrarea socială a tinerilor din diferite categorii sociale din nordul țării prin oferirea serviciilor de informare, consultanță și instruire. Astfel, printre rezultatele obținute ale organizației pot fi menționate acțiunile desfășurate în s. Duruitoarea Veche/r-nul Râșcani: crearea muzeului satului, a Centrului de informare și educație ecologică, precum și elaborarea unui studiu privind modernizarea sistemului de canalizare și a apei din sat. De asemenea, organizația a contribuit la înființarea eurocluburilor școlare în zona de nord a Moldovei [86].

În calitate de centru educațional-metodic, **Institutul de Instruire în Dezvoltare „Millenium” (mun. Chișinău)** implementează programe și proiecte în domeniul dezvoltării personale, organizaționale și comunitare, contribuind la soluționarea problemelor societății. În cadrul direcției dezvoltare personală, organizația implică tinerii la programele de schimb de tineret, instruire, vizite de studiu cu scopul de a contribui la consolidarea capacităților lor și a obține noi experiențe în dezvoltarea personală. De asemenea, „Millenium” desfășoară anual ateliere de planificare a carierei tinerilor pentru absolvenții instituțiilor de învățământ pentru a-i orienta mai ușor în domeniul profesional. Iar prin intermediul Programului dezvoltare comunitară, organizația a oferit suport în elaborarea strategiilor de dezvoltare durabilă a comunităților (Cricova, 2000-2005, 2006-2010, 2011-2015, 2015-2020), strategiilor de tineret în comunități și raioane ale Republicii Moldova (2007-2009, 2012-2015) [163].

AO Eco-Răzeni (com. Răzeni/r-nul Ialoveni) contribuie la dezvoltarea tinerilor pentru realizarea posibilităților lor intelectuale, sociale și spirituale. În același timp, grupul țintă, format în principal din tineri, este antrenat în formarea societății civile în Republica Moldova, propagarea cunoștințelor, dar și soluționarea problemelor educaționale. Activitățile asociației sunt structurate în programe de incluziune socioprofesională, antreprenoriat social, inițiative ale tinerilor și securitate comunitară. Astfel, în cadrul programului Antreprenoriat Social activează Întreprinderea socială „Floare de cireș” SRL, care se ocupă de prestarea serviciilor de alimentație publică și cultivarea legumelor ecologice în seră. Acest program de formare profesională antrenează tineri cu dizabilități [46]. De asemenea, în cadrul serviciului Cantina de ajutor social din Răzeni, persoanele cu dizabilități, precum și pensionarii cu venituri mici se bucură de prânzuri gratuite livrate la domiciliu.

AO „Perspectiva” (mun. Cahul) este focalizată pe informarea și încadrarea tinerilor în viața socială, economică, culturală, dar și sensibilizarea societății în problemele tineretului. În acest sens, organizația în parteneriat cu reprezentanții locali din comunitățile de sud ale țării dezvoltă proiecte locale. Printre acestea menționăm: reamenajarea și infrumusețarea parcului Colegiului Industrial-Pedagogic din mun. Cahul, renovarea parcului din s. Alexandru Ioan Cuza, asigurarea echipamentului de joacă pentru copii din școală (mun. Cahul), amenajarea și dotarea terenului sportiv din s. Andrușul de Jos, dotarea sălii de sport cu echipament sportiv din s. Vadul lui Isac și s. Larga Nouă, construirea zonei de odihnă din s. Tătărești [176], deschiderea unui centru de engleză pentru elevi în incinta Gimnaziului „N. Iorga” din s. Burlacu. De asemenea, organizația desfășoară ateliere de instruire, concursuri de fotografii, traininguri, vizite de studiu în vederea mobilizării tinerilor la nivel local.

AO Centrul „Educațional Pro Didactica” (mun. Chișinău) are drept scop promovarea principiilor unei societăți deschise pentru sprijinirea persoanelor și organizațiilor interesate de învățare și dezvoltare continuă, care să le faciliteze afirmarea personală și profesională și o mai bună integrare într-o societate în tranziție. Iar pentru aceasta, Centrul oferă programe și servicii calitative de informare, instruire și consultanță, care sunt axate pe formarea abilităților de învățare permanentă. Beneficiarii direcți ai activităților organizației sunt cadrele didactice, elevii și studenții din instituțiile de învățământ din țară, iar printre cele mai recente proiecte implimentate se numără: Educație pentru pace prin promovarea culturii buneii vecinătăți în clasele primare (iulie-decembrie 2017) [93], Parteneriate pentru calitatea și relevanța învățământului profesional tehnic din Republica Moldova (decembrie 2015-noiembrie 2018) [153] etc.

Școlile și liceele (publice sau private) din țară au, de asemenea, o contribuție colosală în dezvoltarea personală a tinerilor. Pe lângă educația formală pe care o primesc tinerii pe parcursul anilor de studii, acestea oferă diferite oportunități de dezvoltare a capacităților la nivel local (centre de creație,

cluburi de dezbateri etc.), precum și posibilități de a participa în cadrul diverselor programe de schimb de experiență, vizite de studiu atât în țară, cât și în străinătate etc. Un exemplu elocvent, în acest sens, constituie existența **cluburilor de dezbateri** în gimnaziile și liceele din țară. Aceste întâlniri neformale create de către elevii din clasele mai mari sunt de o importanță deosebită în dezvoltarea diverselor abilități: gândire critică, exprimare, analiză, liderism, cooperare, implicare etc. Totodată, ele contribuie la creșterea activismului civic și promovarea tinerilor activi la nivel local. Astfel de cluburi de dezbateri există în multe instituții de învățământ preuniversitar din Moldova, iar bunele practici dintre ele sunt împărtășite între membri atunci când se organizează concursuri de dezbateri la nivel regional sau internațional.

Totodată, în scopul dezvoltării inițiativelor comunitare și participării active în viața socială, tinerii locali au înființat asociații obștești, precum: **AO „Dezbateri pentru Dezvoltare” – Căușeni, Edineț, Orhei, Ștefan Vodă, Comrat etc.** În acest context, sunt create platforme de discuții dintre tinerii care abordează subiectele ce-i preocupă. Ei își asumă responsabilitatea pentru soluționarea problemelor cu care se confruntă, implicându-se, în același timp, în procesele de luare a deciziilor prin dezvoltarea inițiativelor de tineret.

Consiliile școlare ale elevilor (CȘE) reprezintă un organ de autoconducere și reprezentativ al elevilor. Acestea sunt implicate în identificarea și soluționarea problemelor care îi privesc pe elevi și își desfășoară activitatea în parteneriat cu echipa managerială, cadrele didactice și părinții. Totuși, în majoritatea cazurilor, CȘE nu sunt destul de funcționale, rezumându-și activitatea la chestiuni mai puțin importante și nefiind luate în calcul de echipa managerială sau orice altă structură din domeniu. Este adevărat că există și consilii puternice, care le oferă elevilor voce, acestea fiind însă centralizate preponderent în capitală. La nivel național, elevii Republicii Moldova sunt reprezentați de **Consiliul Național al Elevilor de pe lângă Ministerul Educației, Culturii și Cercetării (CNE)**, care este un organ consultativ al ministerului. Printre ultimele realizări ale CNE se numără efectuarea raportului privind existența și funcționarea consiliilor elevilor în Republica Moldova și sondajul cu referire la disciplinele opționale oferite în instituțiile din țară. În cadrul atelierelor de lucru, CNE le prezintă reprezentanților Ministerului Educației problemele identificate în acest context și vine cu răspuns privind actele normative care urmează a fi emise de minister. Totodată, CNE își propune crearea unei conexiuni piramidale între consiliile elevilor din țară, pentru a spori reprezentativitatea elevilor la toate nivelele de organizare administrativă. Acceptarea unei astfel de forme de organizare va face posibilă consultarea a unui număr mult mai mare de elevi înainte de înaintarea unei poziții din partea acestora, acesta fiind scopul primordial al CNE, care este și un mecanism menit să asigure dreptul elevilor la exprimarea opiniei [222].

Instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova oferă șanse de participare la mai multe conferințe naționale și internaționale, seminare, vizite de studiu, care la fel contribuie la consolidarea cunoștințelor și a competențelor profesionale ale tinerilor. Spre exemplu, în cadrul Academiei de Studii Economice a Moldovei activează un șir de structuri neformale care adună tinerii pentru a pune în discuții subiecte de interes comun. Printre cele mai cunoscute sunt: Comisia de Etică, Senatul Studentesc ASEM, Asociația Economistilor, Radio ASEM, Incubatorul de afaceri ASEM etc.

Autogovernarea studenților Universității de Stat din Moldova (ASUSM, mun. Chișinău) este organul reprezentativ suprem al tuturor studenților din cadrul Universității de Stat din Moldova, constituit din membrii formațiunilor reprezentative studentești (consiliile studentești ale facultăților USM). Această structură neguvernamentală își atribuie rolul de a încuraja și promova ideile studenților, cele din urma fiind acceptate ca indispensabile în procesul de edificare a viitorului Republicii Moldova. Totodată, se impune stimularea participării studenților atât în activitatea studentască, cât și în procesul de luare a deciziilor și implementarea acestora în cadrul USM [188]. Printre cele mai remarcante activități se numără organizarea edițiilor anuale ale Galei ASUSM, traininguri de instruire, acțiuni de caritate etc.

Boxa 5. Protecția socială a cetățenilor

Activitățile **AO „Soarta” (mun. Soroca)** sunt axate pe optimizarea relațiilor sociale, instituționale și profesionale pentru o viață mai bună a vârstnicilor, copiilor și tinerilor din familii social vulnerabile, precum și femeilor aflate în situații de risc. Pentru aceasta, organizația implică cetățenii în dezvoltarea spiritului civic în comunitățile lor. Astfel, AO „Soarta” oferă instruire și susținere financiară în lansarea afacerilor proprii. Iar deschiderea unei plantații de pomușoare, minibrutării, livezi de fructe etc.

constituie doar câteva idei de afaceri de succes aplicate de femeile din mun. Soroca [98]. În scopul îmbunătățirii calității vieții vârstnicilor, Asociația contribuie pentru perioada de iarnă cu acordarea ajutorului sub formă de cărbuni, achitarea energiei electrice sau gazului, îngrijire medico - socială la domiciliu [113], precum și consultarea, diagnosticarea și tratarea celor care suferă de maladii de vedere.

De la începutul activității sale, **AO „Demos” (mun. Edineț)** se focalizează pe îmbunătățirea calității vieții persoanelor social vulnerabile, prin intermediul acțiunilor de ghidare în carieră, lansarea activităților generatoare de venit, abilitarea socioeconomică a femeilor și oferirii servicii sociale specializate. Iar în perioada anilor 2002-2014 sute de tineri defavorizați au fost sprijiniți la Locuința socială asistată; 350 tineri și femei au fost formate profesional; 697 tineri defavorizați s-au angajat în câmpul muncii, iar peste 1000 tineri au fost ghidați în carieră [85].

Acțiunile **AO „Motivație” (mun. Chișinău)** sunt orientate spre acordarea suportului persoanelor cu dizabilități fizice în vederea incluziunii lor sociale. În acest sens, organizația oferă servicii de acces la studii profesionale, dezvoltare profesională, consiliere pentru carieră și mediere în procesul de angajare în câmpul muncii. Astfel, sute de tineri din întreaga țară au fost ghidați în urmarea cursurilor de formare profesională și au fost angajați în câmpul muncii datorită parteneriatului cu specialiștii agențiilor teritoriale de ocupare a forței de muncă, întreprinderilor private etc. [112]. De mai mulți ani la rând, organizația luptă pentru accesibilitatea persoanelor cu dizabilități fizice în instituțiile publice și private din localitățile din țară. Această problemă nu a fost soluționată până la momentul actual.

Centrul de Reabilitare a Victimelor Torturii „Memoria” (mun. Chișinău) este axat pe prevenirea torturii și promovarea edificării unei societăți fără violență și tortură în Republica Moldova. Astfel, în anul 2015 instituția a oferit servicii de asistență medicală la circa 1 462 persoane, asistență psihologică – 1 375 persoane, asistență socială – 1 546 persoane și asistență juridică – circa 91 de consultații [230, p. 12]. Persoanele asistate provin din diverse localități ale țării.

Misiunea AO „Filocalia” (mun. Chișinău) este de a oferi ajutor social și material persoanelor social vulnerabile și sărace, în special copiilor și bătrânilor din Republica Moldova [196]. Iar acest obiectiv este realizat în cadrul programelor: educație, asistență socială, dezvoltare organizațională, dezvoltarea comunității și situații excepționale. Rolul instituției privind protecția socială rezidă în dezvoltarea profesională a tinerilor din cadrul centrelor sociale de creație ale asociației – „Sf. Dumitru” (mun. Chișinău, în jur de 50 de copii) și centrul „Sf. Filaret cel Milostiv” (s. Costești/r-nul Ialoveni – 150 de copii) [103]. Iar în ajunul diverselor sărbători, organizația desfășoară campanii caritabile pentru vârstnici și copii în colectarea ajutoarelor materiale în diverse localități ale țării: s. Cotiujenii Mari/r-nul Șoldănești, s. Zgurița/r-nul Drochia, s. Costești/r-nul Ialoveni, s. Drăgușeni/r-nul Strășeni etc.

Începând cu anul 2015, **Biserica Ortodoxă din Moldova** a lansat o hartă interactivă a centrelor sociale și medicale care își propune să faciliteze accesul populației la toată gama de servicii sociale, medicale și programe filantropice destinate principalelor categorii de beneficiari aflați în dificultate: copii, vârstnici, bolnavi, șomeri, persoane cu dizabilități, familii aflate în situații de risc social [109]. Astfel, pe teritoriul țării activează: Serviciul de integrare socio-profesională a tinerilor defavorizați, Clubul Mamelor „Ruth” – or. Orhei, Centrul parohial „Sfântul Stelian” din Republica Moldova – s. Fetești/r-nul Edineț, Depozitul de bunuri „Aproape de aproapele” – or. Chișinău etc.

AO Misiunea Socială Diaconia (mun. Chișinău) se ocupă de acordarea susținerii materiale sau financiare persoanelor nevoiașе, prin colectarea de bunuri materiale (produse alimentare, îmbrăcăminte, încălțăminte, bani etc.) de la persoane fizice și juridice din țară și din străinătate, dar și distribuirea acestor bunuri persoanelor defavorizate. Iar pe parcursul activității sale această organizație a desfășurat mai multe activități cu implicarea voluntarilor: Campania de Paști „Masa Bucuriei”, beneficiari fiind bătrânii singuratici de la centrele parohiale și la două cantine sociale – „Sf. Maria Magdalena” (s. Roșu/r-nul Cahul) și „Sf. Ilie” din or. Leova. Organizația a mai înființat în anul 2012 trei centre de reabilitare pentru victimele traficului și consumului de alcool (Chișinău, Leova, Orhei) și Centrul parohial „Sf. Stelian”, în s. Fetești/r-nul Edineț [137].

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, declar pe propria răspundere că materialele prezentate în teza de doctorat se referă la propriile activități și realizări de cercetare științifică, în caz contrar îmi asum responsabilitatea să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

BUDURINA-GOREACII Carolina

Semnătura

Data

CV-ul AUTORULUI

Numele, prenumele Budurina-Goreacii Carolina
Data și locul nașterii: 13.03.1985 (Republica Moldova, or. Șoldănești)
Cetățenia: Republica Moldova

Studii:

2011 - 2015: Studii doctorat (frecvență redusă) la specialitatea 561.01–Teoria, metodologia și istoria politologiei; instituții și procese politice, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova

2008 - 2010: Studii de masterat, specializarea Studii diplomatice (Bologna), Catedra Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova (Magistru în științe politice)

2004 - 2008: Studii de licență, specialitatea Relații internaționale, Catedra relații internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat (Licențiat în relații internaționale)

Stagii de practică:

Februarie-martie 2010 Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Catedra Relații Internaționale

Octombrie-noiembrie 2007 Parlamentul Republicii Moldova, Comisia pentru politică externă și integrare europeană

Domenii de interes științific: Relații internaționale, diplomație, drepturile omului, societate civilă, limbi străine

Activitatea profesională:

2010- prezent: Lector universitar, Departamentul Relații Internaționale, Facultatea Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, Universitatea de Stat din Moldova

Participări la conferințe, forumuri științifice naționale și internaționale:

27-29 mai 2016 Conferința internațională „International Conference Proceedings, the Xth Edition”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România

13 noiembrie 2015 Conferința științifică internațională „Știința politică și societatea în schimbare”, dedicată celei de-a 20-a aniversări a Facultății Relații Internaționale, Științe Politice și Administrative, USM, Chișinău, Republica Moldova

22-24 mai 2015 Conferința internațională „International Conference Proceedings, the IXth Edition”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România

10-11 noiembrie 2014	Conferința științifică națională cu participare internațională „Integrare prin cercetare și inovare”, USM, Chișinău, Republica Moldova
23-25 mai 2014	Conferința internațională „International Conference Proceedings, the VIIIth Edition”, Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, România
3 iunie 2014	Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători, „Perspective de dezvoltare a științei în viziunea tinerilor cercetători”, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Cercetări Juridice și Politice și Universitatea AȘM , Chișinău, Republica Moldova
1-3 iunie 2013	Conferința internațională „Vth International Scientific Conference “E-Governance”, Universitatea Tehnică din Sofia, Sozopol, Bulgaria
30 mai 2013	Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători, „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători”, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Cercetări Juridice și Politice și Universitatea AȘM, Chișinău, Republica Moldova
12 aprilie 2012	Conferința științifică internațională anuală a tinerilor cercetători, „Tendințe contemporane ale dezvoltării științei în contextul valorificării opțiunii europene: viziuni ale tinerilor cercetători”, Academia de Științe a Moldovei, Institutul de Cercetări Juridice și Politice și Universitatea AȘM , Chișinău, Republica Moldova
17-19 iunie 2012	Conferința internațională „IVth International Scientific Conference “E-Governance”, Universitatea Tehnică din Sofia, Sozopol, Bulgaria
22-28 noiembrie 2012	A V-a sesiune a Forumului ONU cu privire la minoritățile etnice, religioase și lingvistice, Geneva, Elveția
29-30 martie, 2012	Conferința științifică „Black Baltic –Sea intermarum: Paradigms of Regional Development and Transformation of Law”, Vilnius, Lituania
19-21 decembrie, 2011	Training de instruire „Drepturile omului și HIV-SIDA, nediscriminarea și mecanisme de protecție a drepturilor persoanelor care trăiesc cu HIV-SIDA” pentru reprezentanții organizațiilor nonguvernamentale și ai grupurilor comunitare de inițiativă, organizat de IDOM, Chișinău, Republica Moldova
Lucrări științifice:	în total 55, inclusiv la tema tezei de doctorat 31 de articole publicate în reviste din țară și străinătate.
Distincții:	Medalie Student eminent al USM , decernată pentru performanțe academice, 2008 Diplomă de gradul III pentru merite academice și activitate extracurriculară în cadrul concursului Burse de merit 2009 , pentru studenții instituțiilor de învățământ superior din Moldova, organizat de către Centrul de Informații Universitare, sub egida rectorilor din Republica Moldova
Cunoștințe IT:	Windows, Internet Explorer, Microsoft Office (PowerPoint, Word, Excel)
Limbi vorbite:	româna (maternă), engleza (nivel avansat), rusa (nivel intermediar)
Date de contact:	Adresa: str. Danubius 59, ap. 56, Chișinău, Republica Moldova Email: carolina.budurina@gmail.com